नमोऽत्थु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स

સૂરિરામની વાણી : જ્ઞાનરત્નોની ખાણી - પ્રત-૪થી

શ્રી આચારાંગ સૂત્રના વ્યાખ્યાનો

ભાગ-૧

• સંપાદક •

પ.પૂ. આચાર્ય વિજય

નરવાહનસૂરિ મ.

• પ્રકાશક •

પદાર્થ દર્શન ટ્રસ્ટ

આશ્રમરોડ, અમદાવાદ.

પુસ્તક - ૨૮મું

સૂરિરામની વાણી : જ્ઞાનરત્નોની ખાણી

પ્રત-૪થી

શ્રી આચારાંગ સૂત્રના વ્યાખ્યાનો

ભાગ-૧

વીર સં. ૨૫૨૪ - સને ૧૯૯૮

સંવત - ૨૦૫૪ ચૈત્ર સુદી-૧૩

સર્વ હક્ક પ્રકાશકને સ્વાધિન

ટાઈપ સેટીંગ : ભવાની ગ્રાફિક્સ
અમદાવાદ.

મુદ્રક : યુનીક ઓફસેટ
તાવડીપુરા, અમદાવાદ.

સંપાદક

કર્મ સાહિત્ય નિષ્ણાત સિદ્ધાંત મહોદધિ, સચ્ચારિત્ર ચૂડામણિ સ્વ. આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમસૂરિશ્વરજી મહારાજાના પટ્ટધર, પરમશાસન પ્રભાવક પરમ તારક, સૂચિચક્ર ચક્રવર્તિ, સુવિશાળ ગચ્છાધિપતિ, પ્રચંડ પુણ્ય અને પ્રૌઢ પ્રતિભાના સ્વામી, વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ દિક્ષાના દાનવીર સ્વ. આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્રસૂરિશ્વરજી મહારાજાના પરમ વિનેય શિષ્યરત્ન કર્મ સાહિત્ય જ્ઞાતા પરમ પૂજ્ય આચાર્ય વિજય નરવાહન સૂરિશ્વરજી મહારાજ સાહેબ.

• પ્રકાશકીય •

અનંતોપકારી-ત્રિલોકનાથ શ્રી અરિહંત પરમાત્માઓ કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી, દેવોએ રચેલા સમવસરણમાં બેસીને દેશના આપે છે. - ગણધરોની સ્થાપના કરે છે - અર્થથી ત્રિપદી ઉપદેશે છે. જેના આધારે શ્રી ગણધર ભગવંતો શ્રી દ્વાદશાંગીની રચના કરે છે. જેમાનું પહેલું અંગ તે શ્રી આચારાંગ સૂત્ર છે. આચાર એ જીવના જીવનની પારાશીશી છે - માપકયંત્ર છે.

કેવળજ્ઞાની ભગવંતોએ રચેલા આ સૂત્ર વિષે કાંઈપણ કહેવાની શક્તિ અમારી પાસે નથી. અમારે તો ફક્ત એટલું જ જણાવવું છે કે જૈન શાસન શિરતાજ-સમર્થ જ્ઞાની - વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ સ્વ. આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્રસૂરિશ્વરજી મહારાજાએ આ શ્રી આચારાંગ સૂત્રના છટ્ઠા "ધુત" નામના અધ્યયન અંગેના જે વ્યાખ્યાનો વર્ષો પહેલાં આપેલા તે અત્રે પ્રકાશીત કરીએ છીએ. જેનું સંપાદન પૂજ્ય આચાર્ય વિજય નરવાહનસૂરિ મહારાજાએ કરેલ છે.

આ પ્રત પ્રકાશનનો સંપૂર્ણ ખર્ચ શ્રી ગોવાલીયા ટેંક જૈન સંઘના શ્રી જ્ઞાન ખાતામાંથી કરવામાં આવેલ છે. આ લાભ લેવા બદલ અમો શ્રી ગોવાલીયા ટેંક જૈન સંઘના ટ્રસ્ટીઓનો હાર્દિક આભાર માનીએ છીએ. અને અમારા આ કાર્યમાં સહભાગી બનતા રહે તેવી અપેક્ષા રાખીએ છીએ.

- પદાર્થ દર્શન ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ

• આર્થિક સહયોગ •

શ્રી ગોવાલીયા ટેંક જૈન સંઘના

શ્રી જ્ઞાન ખાતામાંથી

પ્રાપ્તિ સ્થાનો

પદાર્થ દર્શન ટ્રસ્ટ
ભરતભાઈ બી. શાહ
એ/સરિતા દર્શન, જયહિંદ પ્રેસ સામે,
આશ્રમ રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૯.
ફોન : ૬૫૮૨૩૩૭

અશ્વિનભાઈ એસ. શાહ
C/o. નગીનદાસ છગનલાલ
ઠે. પાંચકુવા દરવાજા બહાર,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧.
ફોન : ૨૧૪૪૧૨૧

જયંતિલાલ પી. શાહ
ઠે. ૬૯૬, નવા દરવાજા રોડ,
મયાભાઈની બારી પાસે, ડી. વાડીલાલ એન્ડ
કું. ના મેડા ઉપર, ખાડિયા ચાર રસ્તા,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧.
ફોન : ૩૮૦૩૧૫

સુરેશભાઈ એચ. વખારીયા
ઠે. ડી/૫૩, સર્વોદયનગર,
૫ મે માળે- પાંજરાપોળ રોડ,
મુંબઈ નં.-૪૦૦૦૦૪.
ફોન : ૩૭૫૩૮૪૮

સુનીલભાઈ કે. શાહ
૧૦૩, વિમલવિલા, પહેલે માળે,
દીપા કોમ્પ્લેક્ષ,
અડાજણ રોડ,
સુરત-૩૯૫૦૦૯.

❖ શ્રી આચારાંગ ❖

ભગવાન્ શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં દ્વાદશાંગી પૈકીનું પહેલામાં પહેલું અંગસૂત્ર, એ આ શ્રી આચારાંગ છે. શ્રી આચારાંગસૂત્ર, એ ચરણકરણાનુયોગનું પ્રધાન અંગ છે. એ પરમ પવિત્ર અને પ્રધાનતમ અંગસૂત્રનું છઠ્ઠું અધ્યયન જે 'ધુત' નામનું છે, તે વાંચવાની અહીં ઈચ્છા છે. આ વર્તમાન શ્રી આચારાંગસૂત્રના મૂળના કહેનાર શ્રમણ ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવ છે : તેના રચનાર ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવના પાંચમા ગણધરદેવ શ્રી સુધર્માસ્વામિજી છે. તેની નિર્યુક્તિના રચયિતા શ્રુતકેવલી ભગવાન્ શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિજી છે. અને ટીકાકાર મહર્ષિશ્રી શીલાંકસૂરિ છે. શરૂઆત કરતાં મંગલાચરણમાં ટીકાકાર મહર્ષિ સૌથી પ્રથમ શ્રી તીર્થની સ્તુતિ કરે છે. જે તીર્થના યોગે, પોતે આ બધું પામ્યા-તેનો મહિમા ગાય છે. તીર્થનું સ્વરૂપ, શાસ્ત્રનિરૂપણનો હેતુ, તેમજ પહેલામાં-બીજામાં-ત્રીજામાં-ચોથામાં-અને પાંચમામાં,-એ પાંચ અધ્યયનોમાં શું શું છે, તેની ટૂંકી રૂપરેખા દોરી પછી આપણે છઠ્ઠા અધ્યયનમાં આગળ ચાલીશું. શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં આચાર વિના મુક્તિ નથી. જ્ઞાન પણ, આચાર હોય તો ફળે. વિરતિ વિનાના જ્ઞાનને શાસ્ત્રકારે બહુ ભયંકર ઉપમા આપી છે, એ પણ પ્રસંગે કહીશું. જે જ્ઞાનની (પૂજા ભણાવીને) તમે હમણાં પ્રશંસા કરી, જે જ્ઞાનની ઉત્સાહપૂર્વક પૂજા

ભણાવી, જે જ્ઞાનનો ઉંચા સ્વરે તમે મહિમા ગાયો, તે જ્ઞાન કયું ? જે જ્ઞાન, આત્માને વિરતિ તરફ દોરે તે જ્ઞાન : વસ્તુના વિવેક વિના, દુનિયાના રંગરાગમાં અથડાવી મારે, તે જ્ઞાનને શાસ્ત્રકાર સમ્યગ્જ્ઞાન તરીકે ઓળખાવતા નથી. જે જ્ઞાનનું આટલું બધું બહુમાન કરીએ, તેનામાં એટલું તો કૌવત જરૂર હોવું જોઈએ કે જે આપણા જીવનમાં પલટો કરે. સત્ય-અસત્ય સમજાવે. અને દુરાગ્રહનું હૃદયમાં સ્થાન ન રહેવા દે. શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં કોઈ વસ્તુ ખીંચાખીંચ કર્યે ન પમાય. શ્રી જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞા સમજવામાં શબ્દગ્રાહી ન બનવું જોઈએ. દરેક વાતોનો અથેતિ વિચાર કરી, પૂર્વાપર બાધ ન આવે તેમ વર્તવું જોઈએ. શ્રી આચારાંગ વાંચનાર સૂયગડાંગને ન ભૂલે ! સૂયગડાંગ વાંચનાર આચારાંગને ન ભૂલે : આચારાંગ વાંચતી વખતે ભગવતીજીને ન વિસરે : ભગવતીજી વાંચતી વખતે આચારાંગની ખબર ન રાખે, એ ન ચાલે. એકજ હેતુથી સર્વની રચના છે. પરસ્પરવિરોધની ગંધ પણ નથી. આખી દ્વાદશાંગીનો સાર આચાર છે, એમ નિર્યુક્તિકાર મહર્ષિ ફરમાવે છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનનું મંગલ પણ અપૂર્વ હોય. આજ તો આપણે મંગલાચરણ કરવાનું છે. કોઈ પણ કલ્યાણાર્થિ આત્માને અંતરાય ન થાય-કોઈનું પણ કલ્યાણ ન રોકાય, માટે મંગલ વિહિત છે : આ ઉપકારી મહાત્માઓના ઉપકારની બલિહારી ! અહીં કહેવું જોઈએ કે જેમ વ્યવહારમાં

પણ ઘર વેચીને વરો કરવાનો નિષેધ છે, તેમ અહીં પણ આત્માનો નાશ કરી આત્માનો ગુણ ગુમાવી, પારકા પર ઉપકાર કરવા નીકળનારા તે વસ્તુતઃ ઉપકારી નથી. દેવ-ગુરૂ-ધર્મ અને વડીલની ભક્તિની વિધિ છે : પણ તે શા માટે ? વસ્તુ પામવા કયા દેવની સેવા કરવાની? સુદેવની !, ગુરૂ કયા જોઈએ ? સુગુરૂ !, ધર્મ કયો સેવવાનો ? સુધર્મ !, વડીલ કયા સેવાય? જેનામાં વડીલપણું હોય તે ! જે ગુરૂમાં ગુરૂતા ન હોય તે ગુરૂ ન જોઈએ, જે ધર્મમાં ધર્મત્વ ન હોય તે ધર્મ ન જોઈએ, જેનામાં વડીલપણું ન હોય તે વડીલ પણ ન જોઈએ. કેવો સરસ ન્યાય ! આવો ન્યાય શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં ન હોય તો બીજે ક્યાં હોય? દુરાગ્રહ તો આ શાસનમાં પાલવે જ નહિ. દેવાધિદેવની સ્તુતિ કરતા કલિકાળ સર્વજ્ઞ ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ફરમાવે છે કે, અમારે કેવલ નામ સાથે જ સંબંધ નથી.

''ब्रह्मा वा, विष्णु र्वा, हरो जिनो वा नमस्तस्मै ।''

નામથી બ્રહ્મા હો, વિષ્ણુ હો, હર હો અથવા જિન હો સર્વને અમારા નમસ્કાર છેઃ આ ઉત્તરાર્ધને પકડી ભાગાભાગ ન કરતા, પૂર્વાર્ધને પણ સાથે લેજો. કારણ કે પૂર્વાર્ધમાં જ એ વસ્તુનો સત્ય રહસ્યસ્ફોટ છે. પ્રશ્ન એ છે કે, કોના નામ સાથે વાંધો નથી ? ઉત્તરમાં

તે મહર્ષિ ફરમાવે છે કે :-

"भवबीजाङकुरजनना रागाद्याः क्षयमुपागता यस्य ।"

સંસાર રૂપ બીજના અંકુરા પેદા કરનાર રાગાદિ દોષો જેનાં ક્ષય પામી ગયા હોય. '-અર્થાત્ ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા એમ ફરમાવે છે કે, સંસાર વૃદ્ધિ કરનાર રાગાદિ જેના નષ્ટ થઈ ગયા હોય તે,-નામથી ગમે તે હો-તેને અમારા નમસ્કાર છે. અમારે તો અરિહંત હોવા જોઈએ ! આથી એ પણ સમજી જ લેવું જોઈએ કે:- ધર્મગુરૂ, પિતા, માતા, બંધુ, વડીલ, વાલી, હિતૈષી એ બધા 'સુ' જોઈએ-આ બધા પહેલી આત્માના હિતની ચિંતા કરનારા જોઈએ. આ બધું અવસરે અવસરે સ્વયમેવ આવશે.

મંગલાચરણ : ટીકાકાર મહર્ષિ સૌથી પહેલાં મંગલ કરે છે. મંગલાચરણમાં તીર્થની સ્તુતિ કરે છે. અને તે સ્તુતિમાં તીર્થની **"जयति +++++ तीर्थम्"** આ પ્રમાણે કહી જયનશીલતા વર્ણવે છે. તે વર્ણવતાં તે જયનશીલ તીર્થની જે જે વિશિષ્ટતાઓ છે, તેને વર્ણવતાં લખે છે કે :-

"जयति समस्तवस्तुपर्यायविचारापास्ततीर्थिकं, विहितैकैकतीर्थनयवादसमूहवशात्प्रतिष्ठितम् ।
बहुविधभङ्गिसिद्धसिद्धान्तविधूनितमलमलीमसं, तीर्थमनादिनिधनगतमनुपममादिनतं जिनेश्वरैः ॥१॥"

આ શ્લોકમાં ટીકાકાર મહર્ષિએ તીર્થની જયનશીલતા બતાવવા છ વિશેષણો આપ્યાં છે. મરજી તો એવી થાય છે કે, આ શ્લોકમાં જ આખી જીંદગી રમીએ. આ વિશેષણો આપણે પશ્ચાનુપૂર્વી ક્રમથી વર્ણવીશું. ઉપકારી મહાત્માએ તીર્થનું તાત્ત્વિક સ્વરૂપ આટલામાં સમજાવી દીધું છે. તીર્થનું આ સ્વરૂપ જો અંતરમાં અંકાઈ જાય તો, આજનો એક પણ પ્રશ્ન ટકી શકે તેમ નથી. બધો ઘોંઘાટ આપોઆપ શમી જાય. શિષ્ટ પુરૂષોનો આચાર છે કે પહેલું મંગલ કરવું કે જેથી પરિણામની શુદ્ધિ થાય : અને પરિણામની શુદ્ધિ થાય તો કર્મનો ક્ષય થાય અને એ દ્વારા આત્મગુણો પ્રગટે કે જેથી ઈષ્ટ સિદ્ધિને સુખપૂર્વક સાધી શકાય. વાંચનાર પ્રમાદી થઈ વખતે મંગલ કરવાનું ભૂલી જાય, એ માટે ટીકાકાર મહર્ષિ ગ્રંથની આદિમાં જ તમારા ને અમારા ભલા માટે મંગળ કરે છે. આપણે કંઈ કૃતઘ્ન નથી કે એમના ઉપકારને ન ઓળખી શકીએ ! એમના મંગલને તો જેટલું હૃદયગત ખીલવીએ તેટલું કલ્યાણ છે. પૂર્વાનુપૂર્વી, પશ્ચાનુપૂર્વી અને અનાનુપૂર્વીથી વસ્તુનું વર્ણન કરી શકાય છે. અનાનુપૂર્વીથી વર્ણવવામાં તાકાત અજબ જોઈએ. કારણ કે, પરસ્પર સંલગ્ન હેતુઓને ઉલટપુલટ કરવા પડેઃ તેમાં સામર્થ્ય ઘણું જોઈએ અને સાંભળનારને પણ મુશ્કેલી પડે. પૂર્વાનુપૂર્વી તથા પશ્ચાનુપૂર્વી સરલ છે. પૂર્વાનુપૂર્વીમાં હેતુ ક્રમસર ગોઠવાયેલા હોય છે. અગર ગોઠવી શકાય છે.

પશ્ચાનુપૂર્વીમાં પણ એમ હોઈ શકે છે. કોઈ સ્થળે પૂર્વાનુપૂર્વી સરળ પડે, તો કોઈ સ્થળે પશ્ચાનુપૂર્વી સરળ પડે. આ સ્થળે આપણે પશ્ચાનુપૂર્વીથી અર્થ કરીએ છીએ.

''जिनेश्वरैः आदिनतं तीर्थं जयति''

શ્રી જિનેશ્વરદેવોથી શરૂઆતમાં નમસ્કાર કરાયેલું તીર્થ જયવંતુ વર્તે છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવો તીર્થને શાથી નમે છે ? આજ સુધી આપણે જે વાત ચર્ચી છે, તેજ અહીંઆ સમજી લેવાની છે. તીર્થના યોગેજ તીર્થંકર થાય છે-તીર્થના યોગે જ તીર્થંકર થવાય છે. શ્રી તીર્થંકરદેવના આત્માને પણ તીર્થની આરાધના વિના ચાલતું નથી. તેથી આપણે માટે પણ ''आणाए धम्मो''-તીર્થંકર થયા વિના શ્રી તીર્થંકરો જેવી રીતે જીવ્યા તેવી રીતે જીવવાની માન્યતાના આગ્રહમાં ધર્મ નહિ. શ્રી જિનેશ્વરદેવના આત્માઓને પણ ''आणाए धम्मो''-આજ્ઞાએ ધર્મ કબુલ કરવો પડ્યો હતો. શ્રી તીર્થંકરદેવના ભવોની ગણના પણ સમ્યક્ત્વ પછી થાય છે. સમ્યક્ત્વ કહો, કે ''आणाए धम्मो'' કહો-એકનું એકજ છે : ભેદ નથી. જે તીર્થના યોગે એ તીર્થંકર બન્યા, તેને નમે એ શ્રી તીર્થંકરદેવોનો કલ્પ છે. કોઈ પૂછે કે:- 'એ તો કૃતકૃત્ય થયા પછી નમે શું કામ ?'-તીર્થનું બહુમાન સ્થાપવા તથા તેવો તે દેવાધિદેવોનો કલ્પ છે માટે :' કલ્પમાં મોટે ભાગે પ્રશ્ન હોવા ન જોઈએ. જ્ઞાનીએ જ્યાં કલ્પનો સ્વીકાર કર્યો ત્યાં પ્રશ્ન ન હોય.

જ્ઞાની કહે છે કે, આગમસિદ્ધ વસ્તુમાં યુક્તિ કરવી તો તે આગમને અનુસરતી ! શ્રી તીર્થંકરદેવે તીર્થંકર-નામકર્મની નીકાચના તો તીર્થંકર થવા પૂર્વેના ત્રીજે ભવે કરી, પણ તીર્થની સ્થાપના ક્યારે કરી ? કેવલજ્ઞાન થયા બાદ ! 'કેવલજ્ઞાન પછી તો ઉદાસીન ભાવ રહે છે, ઈચ્છા નામેય રહેતી નથી. ભલાની કે ભુંડાની ઈચ્છા જ નહિ તો પછી તીર્થ સ્થાપ્યું શાથી ?'- તીર્થંકર-નામકર્મના યોગે !' તીર્થંકર-નામકર્મની ભાવનાના યોગે એ આત્મા એટલો બધો ઉપકારપરાયણ બની જાય છે કે, કેવલજ્ઞાન થયા પછી એ ઝરો સ્વયમેવ વહે છે, એ કરૂણાસાગરમાં જગત્ ઝીલે છે અને અનેક પુણ્યવાન્ આત્માઓ સંસારસાગર તરે છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવોને કેવળજ્ઞાન થયા બાદ ભલે ઈચ્છા ન હોય, તોયે ઉપકાર થવાનો જ : માટે એ ઉપકારી તો કહેવાય જ. કોઈ કહે કે, ઉપકારની ભાવના નથી તો ઉપકારી શાથી ? ઉપકારની ભાવના ખાતર તો ઘોર તપશ્ચર્યા તપી, ઘોર ઉપસર્ગ શાંતિપૂર્વક સહી, આત્માની ઉત્તમ પ્રકારની યોગ્યતા કેળવી અને દુનિયામાં કોઈ સામાન્ય આત્માને ન મળે તેવા અતિશયો મેળવ્યા. 'સર્વના સર્વ સંશયો એકી સાથે જ એકજ ક્ષણે છેદાય'-એવું જેની સર્વભાષાનુગામિની વાણીમાં સામર્થ્ય છે. આ તાકાત સામાન્ય કેવલિમાં નથી હોતી. જ્ઞાન-દર્શન સમાન, પણ આ બધા અતિશયો તો શ્રી તીર્થંકરદેવોને જ ! બીજાના લાભની ભાવના ઉત્કટ થાય ત્યારે

તો તીર્થંકર-નામકર્મ નીકાચાય. ''સવિ જીવ કરૂં શાસન રસી''-એ ભાવનાએ તીર્થંકર-નામકર્મની નીકાચના થાય છે. કેવલજ્ઞાન પછીની પ્રવૃત્તિ તીર્થંકર નામકર્મને આધીન છે. એવી પ્રવૃત્તિ થાય જ. જેટલા જેટલા સંયમ પામે, દેશવિરતિ પામે, સમ્યક્ત્વ પામે, ધર્મ પામે-તે બધાના પ્રાપક એ ઉપકારી ! માટે તો સ્તવાય છે કે:-

''नमुत्थुणं - - - - - अभयदयाणं, चक्खुदयाणं, मग्गदयाणं, सरणदयाणं, बोहिदयाणं, धम्मदयाणं, धम्मदेसयाणं, धम्मनायगाणं, धम्मसारहीणं.''

અભય, ચક્ષુ, માર્ગ, શરણ, બોધિ અને ધર્મના આપનારા તથા ધર્મના દેશક, નાયક તથા સારથીને નમસ્કાર હો. આ રીતિએ અનુપમ વસ્તુઓના દાતારના ઉપકારમાં શંકા કરે તે શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનને પામ્યો જ નથી. કેટલાક કહે છે કે, તીર્થંકર સંઘ અથવા તીર્થ કેમ સ્થાપે ? શ્રી તીર્થંકર નામકર્મના યોગે સ્થાપે. જે તીર્થંકર-નામકર્મ જગત્‌ને તારવા માટે છે, તેને એવી ઉંચામાં ઉંચી સ્ટીમર કેમ ન બનાવે ? સ્થાપના ચારની કરી : સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાની ! આ ચારે રહેવાના હતા માટે !-રાખવા હતા માટે નહિ. સાધુપદ બધા ન પામી શકે, માટે પાછલાના બે રાખ્યા હતા.

નિર્ગ્રન્થ ધર્મ :

(પ્રશ્ન-'તો તો બધો નિર્ગ્રન્થ ધર્મ થઈ જાય !')

અલબત્ત, એમાં પૂછવું શું ? નિર્ગ્રંથ ધર્મ જ છે. તમારામાં જેટલી નિર્ગ્રંથતા અગર તેની જેટલી રૂચિ તેટલો જ ધર્મ. સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ પણ અનાદિની ગ્રંથિનો ભેદ કર્યા પછી જ થાય છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનના રહસ્યને પરખો. એવી એક ચાવી લ્યો કે જેથી બધાં તાળાં ઉઘડે. શ્રી જિનેશ્વરદેવની સમગ્ર દ્વાદશાંગીને ભણેલા સાક્ષાત્ શ્રી જિનેશ્વરદેવની પોતાની હયાતિમાં પણ થોડા ! પ્રભુના ચૌદ હજાર મુનિયોમાં ચૌદ પૂર્વી કેટલા ? બીજા ચૌદપૂર્વી પણ ગણધરદેવોની તુલનામાં ન આવે. આટલું છતાં પણ દ્વાદશાંગી 'આશ્રવને હેય કહે અને સંવરને ઉપાદેય કહે'-એ ચાવી તો સર્વેએ જાણવી જોઈએ અને તે સ્વયં અથવા તો ગીતાર્થ ગુરૂદેવોની નિશ્રાથી જાણે. 'મારા શ્રી જિનેશ્વરદેવ, શ્રી જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞામાં વિચરતા પૂજ્ય મુનિવરો, અને શ્રી જિનેશ્વરદેવનું સર્વનય-સમ્મત તથા પ્રમાણ-પ્રતિષ્ઠિત આગમ આશ્રવને હેય જ કહે અને સંવરને ઉપાદેય જ કહે,'-આ વાત નિઃશંકપણે માને. મારા જિનેશ્વરદેવ, નિર્ગ્રંથ મુનિઓ, અને આગમ, સંસારને અસાર જ કહે, સારરૂપ તો કહે જ નહિ. મારા જિનેશ્વરદેવ સંસારમાં રહેવાનું કહે જ નહિ. મારા તે દેવાધિદેવ એવી આજ્ઞા કરે

જ નહિ, કે જેથી મારો સંસાર વધે. મારા તે તારણહાર તેવી ભક્તિ, વિનય, મર્યાદા કે સેવા ન બતાવે કે જેના યોગે મારો સંસાર વધે-એટલે કે હું સંસારમાં રખડું. શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં જન્મેલા એક એક બચ્ચાને આટલી તો ખાત્રી થવી જ જોઈએ. આ વાત જો તમે તમારા મન સાથે બરાબર વિચારશો તો તર્કો બધા શમી જશે. શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં જન્મેલાઓને, નિર્ગ્રંથતા પ્રત્યે, ત્યાગ પ્રત્યે, વૈરાગ્ય પ્રત્યે, સંયમ પ્રત્યે આટલી અરૂચિ કેમ જણાય છે ? તમારાથી, સંસાર છૂટે નહિ એ જુદી વાત છે. છૂટવું બહુ કઠીન છે : મુશ્કેલ છે. છોડી ન શકો, પણ છોડવું જોઈએ એ માનવામાં વાંધો શો આવે છે ? પ્રભુનું શાસન પામીને શું કરવું જોઈએ ? શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનને પામ્યા એની વિશિષ્ટતા શી ? કયી કાર્યવાહીથી જગત્ તમને જૈન તરીકે ઓળખે ? સમગ્ર આગમનું જ્ઞાન થવું, એ ઘણું જ કઠીન છે. સમગ્ર શ્રુતના જ્ઞાતા બનવાની વાત તો દૂર રહો, પણ 'मा रुष' 'मा तुष' માત્ર આટલું યાદ રાખવામાં જ જે મહાત્માને મુશ્કેલી પડતી હતી, તે પણ કેવળજ્ઞાન પામ્યા. એ આ જૈન શાસન છે. એ કેવળજ્ઞાન શાથી પામ્યા ? આ જ તારક છે, એ જે કહે તે પ્રમાણ, અમારો આધાર તે શ્રી જિનેશ્વરનાં વચનો ! શ્રી જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞાને જ એક આધાર માનવો તે અંધશ્રદ્ધા નથી. હું કહી ગયો છું કે અટવીમાં એક દેખતાની પુંઠે, એક પછી એકનું

કપડું પકડી હજારો આંધળા ચાલે તો ઘેર પહોંચે. વાત એટલી કે જેના આધારે ચાલે છે, તે પુરૂષ દેખતો-આંખોવાળો જોઈએ. કોઈ કહે, મૂર્ખાઓ ! ક્યાં જાઓ છો ? તો પેલા કહે, આ દેખતો લઈ જાય ત્યાં ! આપણા શ્રી જિનેશ્વરદેવ કેવા ? સંપૂર્ણ જ્ઞાની. પ્રભુ શ્રી જિનેશ્વરદેવના માર્ગે ચાલનારને અંધશ્રદ્ધાલુ કહે, તે ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવની આશાતના કરે છે. અમારા શ્રી જિનેશ્વરદેવે સંસાર ખોટો કહ્યો અને જણાવ્યું કે, તે છોડ્યા સિવાય મુક્તિ નથી. એજ શ્રી જિનેશ્વરદેવ જણાવે છે કે-હિંસા, જૂઠ, ચોરી, વ્યભિચાર, વિગેરે વિગેરે પાપ કરશો તો દુર્ગતિ પામી રીબાશો. પાપથી નર્કે જશો. પુણ્યથી સ્વર્ગે અને પરિણામે યોગ્ય સામગ્રી પામી તેની આરાધના દ્વારા મોક્ષે જશો. આ બધું શ્રી જિનેશ્વરનું કહેલું માનનારને અંધશ્રદ્ધાલુ કહેનાર, ખરેખર પોતાના તારકનું અપમાન કરનાર છે. તેવાની સાથે વાત પણ શી કરવી ? જે ભગવાન્ મહાવીર સુધી પહોંચતાં આંચકો ન ખાય, તે તમારા અમારા માટે શું ન કહે ? તમારા મોંઢે કોઈ કહે તો કહેવું કે ભાઈ ! તમે તો બહુ પુણ્યવાન્! એટલે તમારા વિના ભગવાન્ મહાવીર માટે યદ્વા તદ્વા કોણ કહે ? જ્ઞાની માટે, એમનાં વચન માટે, આપ જેટલું ન બોલો એટલું ઓછું. આવાની સામે યુક્તિ કરવી, તે પણ નકામી ! સરકારે કાયદા પણ મનુષ્ય માટે કર્યા; ઢોર માટે નહિ. ઢોર તો ગમે તેમ ચાલે, ગમે તેમ

ખાય, પીયે, ગમે ત્યાં વિષ્ટા-પેશાબ કરે, ફાવે તેને શીંગડું મારે, પૂછડું મારે, એને માટે કોઈ સરકારને કહે કે, કાયદો કરો ! તો સરકાર પણ ના કહે, અને ઉપરથી કહે કે, એ તો ઢોરઃ એના કાયદા શા ? એમજ કોઈ આદમી પ્રભુની આજ્ઞાની દરકાર કર્યા વિના કહે કે, અમે તો અમારી મરજી મુજબ વર્તવાના-અમને ફાવશે તેમ બોલવાના-અમારે આજ્ઞા કે આગમની પરવા નથી : ત્યાં શાસ્ત્ર શું કરે ? જેને મનુષ્યપણાની પરવા નથી, મનુષ્યપણાના ગુણને સમજવો નથી, ત્યાં વાત શી ? અનંત પુણ્યરાશિ એકત્રિત થાય, ત્યારે મુક્તિને યોગ્ય જીવન અમૂક ટાઈમે મળે. એ જીવન, ભોગ સુખમાં-મોજમજાહમાં-વિષયવિલાસમાં-દુનિયાની લ્હેરમાં-રંગરાગમાં ગુમાવી દેવું, એ માણસાઈ છે ? કયું મનષ્યપણું દુર્લભ ? ખાવાપીવામાં, મોજમજાહમાં, રંગરાગમાં પસાર થાય તે ? આ વાતનો પહેલાં બહુ વિચાર થતો-બહુ ચિંતા થતી. જૈન દર્શનને પામેલો અન્ય પૌદ્‌ગલિક વસ્તુઓને ખીલવવાનો વિચાર ન કરતાં જૈનપણું ખીલવવાની ચિંતા કરે. વિષય કષાય-મોજમજાહ-સંસાર પ્રત્યે અરૂચિ, એજ શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનની રૂચિ. સઘળીયે અશાંતિની જડ સંસારની રૂચિમાં છે. એ જડને તે પોષવી, ખીલવવી કે કરમાવી દેવી ? જેના યોગે જગત્‌ને મુંઝવણ થઈ રહી છે, તે લાલાસના યોગે કે વસ્તુના યોગે ? આ શ્રી જિનેશ્વરદેવોના ધર્મને પામેલા શ્રીમંતો તેમજ સામાન્ય સ્થિતિવાળાઓ

પણ પૂર્વે આનંદથી જીવતા. પૈસા આવે તો કહેતા કે : ''પુણ્યનો પ્રકાર.'' જાય તો કહેતા કે : ''પાપનો ઉદય.'' જે નીતિકારે બધીએ વસ્તુ સ્વીકારી તેને પણ આખરે કહેવું પડ્યું કે, ગમે તેવા સંયોગોમા પણ ન્યાયથી ન ખસે તે ધીરાઃ । આ શાસનને પામેલાઓ, સાહ્યબી આવે કે જાય ત્યાં મધ્યસ્થ રહે પણ મલકાય કે મુંઝાય નહિ ! ઉલ્ટું કહે કે : 'બધો પુદ્‌ગલનો યોગ છે. શુભ પુદ્‌ગલ બાંધ્યાના યોગે શુભોદય, અશુભ પુદ્‌ગલ બાંધ્યાના યોગે અશુભોદય : એમાં હું રાચી જાઉં તો માર્યો જાઉં.' અંદરના અશુભ પુદ્‌ગલ બહારના અશુભ પુદ્‌ગલને ખીંચે. બહારના અંદર જાય ને ધમાલ કરે. આ પ્રસંગે આત્મા તટસ્થ ન રહે-સાવધ ન થઈ જાય તો શું થાય ? બેયને કંઈ ન કહે. એ સમજે કે, આ ધોધ છે. એમાં ન રાચું.- ન કુદું. એમાંથી બચું તો કર્મ ભાગે. પૌદ્‌ગલિક પદાર્થોને ઉદ્દેશીને ! આ લઉં, અહીંથી લઉં, તહીંથી લઉં, એ ભાવના કોની ? વસ્તુતઃ શાસનથી બહારનાની ! વગર કાઢ્યે એ બહારજ છે. જેને ત્યાગ વૈરાગ્યની રૂચિ નથી, એ બહારજ છે, તીર્થના મહિમાની અહીં વાત ચાલે છે. બરાબર સમજો. જે આત્માને શ્રી જિનેશ્વરદેવનું શાસન જચી જાય તે કેવો થાય ? તેની માન્યતા કયી હોય ? તે બોલે શું ? ચાલે કેમ ? કહે શું ?-એ બરાબર વિચારો. જે તીર્થને યોગે પોતે તીર્થપતિ બન્યા, તેને શ્રી જિનેશ્વરદેવ નમસ્કાર કરે છે.

પહેલું દાન-માર્ગાનુસારીપણાનું કે સર્વવિરતિનું ?

સ્થાપનામાં ચાર કહ્યા : સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા. પાછળના બે શા માટે ? રાખવા હતા માટે નહિ. બધાએ બેમાં આવી શકે તેમ ન હતા માટે !-પણ ચારે જોઈએ તે માટે નહિ. રેલ્વેમાં ફર્સ્ટ કલાસ અને સેકંડ કલાસના ડબ્બા થોડા હોય છે અને થર્ડ કલાસના ડબ્બા વધારે હોય છે. ફર્સ્ટ સેકંડનું ભાડું પણ ઘણું હોય છે. થર્ડ કલાસના ડબ્બા રાખવા માટે નથી રાખ્યા, પણ રાખવા પડે માટે રાખ્યા છે. બધા જો પહેલા અને બીજા કલાસના ડબ્બામાં જ બેસનારા હોત તો કંપની ત્રીજો કલાસ ન રાખત. પણ બધા તેવા નથી હોતા તેથી તેવાઓ માટે થર્ડ કલાસના ડબ્બા રાખવા પડે છે. ભગવાને સાધુધર્મ તથા ગૃહસ્થધર્મ નિરૂપણ કર્યો : શા માટે ? સાધુ ધર્મમાં ન આવી શકે તેમને માટે ગૃહસ્થ ધર્મ-આ ગોખો, ભણો ! જૈન શાસનનું તત્ત્વજ્ઞાન અહીં છે. 'અમે પણ હોવા જોઈએ'-એમ ન માનતા. જ્ઞાની પરમકરૂણાવાલા હતા : આથી કોઈ પણ આત્મા ધર્મથી વંચિત ન રહી જાય, તે માટે ''આ નહિ તો આ,''-''આ નહિ તો આ,'' એમ બતાવ્યું. પણ મુખ્યતા તો સાધુધર્મની જ ! સર્વ કર્મના ક્ષય વિના મુક્તિ નથી. આરંભ સમારંભ છોડ્યા વિના છૂટકો નથી. પણ બધાથી એ એકદમ ન બને તે માટે જેનાથી જે બને તે પણ માર્ગમાં આવો. એ જ્ઞાનીની ઉપકારદ્રષ્ટિ!

સર્વવિરતિ એટલે શું ?

માર્ગાનુસારીપણું, સમ્યક્ત્વ, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ, સૂત્રકરણ, અર્થકરણ, તદુભયકરણ અને પશ્ચાત્ વિનિયોગકરણ. આમાં સર્વવિરતિ મધ્યસ્થાને છે. તેથી પછીનો ક્રમ તો પૂર્વાનુપૂર્વીએ બરાબર છે. સૂત્રનો અભ્યાસ, અર્થનો અભ્યાસ, ઉભયનો અભ્યાસ અને પછી અર્થિને દાન. આ તો બરાબર : પણ એની પહેલાંના ક્રમમાં પશ્ચાનુપૂર્વી જોઈએ, કારણ કે સૂત્રકરણ આદિમાં તો બધું નિરવદ્ય છે-ત્યાં સાવદ્યતા નથી, જ્યારે અહીં સાવદ્યતા બેઠી છે. માટે પહેલી સર્વવિરતિ દેવી, એની તાકાતના અભાવે દેશવિરતિ એના સામર્થ્યના અભાવે સમ્યક્ત્વ, એવી પણ શક્તિ ન હોય તો માર્ગાનુસારીપણું. જો આમ ન કરે તો પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. 'માર્ગાનુસારીના ક્રમથી પણ પામે.'-આ વાતનો ઈન્કાર નથી. પણ દેનાર પહેલું શું દે એજ મહત્ત્વનો પ્રશ્ન છે. ''કોઈ આત્માને શરૂઆતમાં ધર્મની જિજ્ઞાસા થાય, ત્યારે એ ઉત્તમ કોટિનો હોય છતાં એ વખતે ધર્મ બતાવનાર જેવો ગુરૂ મળે તેવું તે પામે.'' ધર્મજિજ્ઞાસા ક્યારેક થાય-કાયમ નહિ. એ પેદા થઈ એટલે પછી તો જેવો દાતાર. એની પાસે ઉમદામાં ઉમદા ચીજ મૂકી દેવી જોઈએ; ભલે એ ન લે તો પણ એને એ તો જરૂર થાય કે, કરવાનું તો આજ : ભલે પછી ઓછું કરે, પણ ઓછામાં જ કલ્યાણ માની લે તો માર્યો જાય.

સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ જ 'સુ'માં છે, દેવ પણ 'સુ' : ગુરૂ પણ 'સુ' : ધર્મ પણ 'સુ', : બાપ પણ 'સુ.'-'કુ' કંઈ ન જોઈએ. મા, બાપ, વક્તા, શ્રોતા બધું 'સુ' જોઈએ. 'કુ' આવે તો ગોટાળો. એટલાજ માટે કહ્યું કે દેવ, ગુરૂ, ધર્મની પરીક્ષા કરી શીર ઝૂકાવજો, ઝૂકાવ્યા પછી મરતાં સુધી ઉંચું ન કરશો, અને શક્તિ મુજબ નક્કી ન કરો ત્યાં સુધી જ્યાં ત્યાં ઝૂકાવતાએ નહિ. તે મિત્ર, તે સંબંધી, તે માતા, તે પિતા, તે વાલી, તે વડીલ, જે પ્રભુની આજ્ઞામાં હોય. પ્રભુના માર્ગે જે જોડે તે દુશ્મન પણ શિરતાજ, અને જે ખસેડે તે સ્નેહીને પણ પોતાના માથા ઉપર હોય તો ખસેડી દેવો. શ્રી તીર્થંકરદેવે, શ્રાવક-શ્રાવિકાની સ્થાપના, બધા સાધુ સાધ્વી ન બની શકે માટે કરી : જોઈએ તે માટે નહિ. દુનિયામાં પણ તમે માંદાને કહો છો કે, આ ન ખવાય તો આ ખા,-એમજ આ અનંત દયાળુ પણ દુનિયાનો દરેક પ્રાણી ધર્મથી વંચિત ન રહે એજ ઈચ્છે. "આ નહિ તો આ," પણ ધર્મ માર્ગે આવ. મુખ્યતા તો આનીજ-સર્વવિરતિનીજ. ખરી વસ્તુ નિડરતાથી, નિર્ભિકતાથી કહેવી જોઈએ. સાંભળનારાને નશો ચઢે છે, પણ ખૂમારી ચાર દિવસ સંભળાવાય ત્યાં સુધી રહે : પાંચમે દિવસે ન સંભળાવીયે એટલે ઉતરી જાય. એ ખૂમારી નહિ. ખૂમારી તો જીંદગીભર રહેવી જોઈએ. આ જચે તો ગમે ત્યાં જાઓ પણ પરાભવ નહિ પામો. શાસનનો સેવક શાસનની પ્રભાવના કરનારો

જોઈએ : તે 'પોતાની પ્રભાવના'માં પડે તો ચૂકી જાય. પ્રભુના શાસનમાં આવ્યા પછી સંયોગવશાત્ સંસારમાં રહેવું પડે, એ જુદી વાત છે : પણ 'મારૂં ને હું' નું વાયુ થઈ ગયું તો હૃદયમાંથી જૈનશાસન ચાલ્યું જાય. સંસારમાં રહેવાથી જૈનશાસન ચાલ્યું ન જાય, પણ જો તેમાં રાચીમાચીને તેમાં જ સુખ માની લેવામાં આવે તો ચાલ્યું પણ જાય. ભવાભિનંદી આત્માઓ આવા શાસનપ્રેમી આત્માઓને ગાંડા વિગેરે કહે એથી મુંઝાવાનું નથી. તેઓ ગાંડા કહે છે એમાંજ એમની ભવાભિનંદિતા જણાઈ આવે છે. દુનિયાથી નોખા થવું અને દુનિયામાં ડાહ્યા કહેવરાવવું, એ કેમ બને ? બાકી તેઓ જ્યાં છે, ત્યાં રહેવા છતાં પોતાપણું બરાબર સાચવવું, ઘણા કહે છે કે મુખ્યપણે ઓઘો બતાવવો, એ કેમ પાલવે ? છતાં તમે જુઓ છો કે પાલવે છે. કારણ કે આ ઓઘામાં ઝીણામાં ઝીણા જંતુને બચાવવાનો ગુણ છે. બેશક, એને સાચવતાં આવડવું જોઈએ. સાધુ, સાધ્વી, ન બની શકે માટે શ્રાવક, શ્રાવિકા, અને એટલા માટે જ ગૃહસ્થ ધર્મનું નિરૂપણ થયેલું છે. આ તો હજુ મંગલ ચાલે છે.

મંગલનો એક અર્થ-

મંગલના શાસ્ત્રોમાં ઘણા અર્થો છે તેમાં આ પણ એક અર્થ છે કે :- '**मां गालयति भवादिति मंगलम् ।**'

અર્થાત્ મને પોતાને સંસારથી ગાળે-એટલે કે આત્માને સંસારથી તારે તે મંગલ. મોક્ષસુખથી વંચિત રાખી સંસારમાં ફસાવી રાખનાર જો શાસ્ત્ર હોય તો તે પણ અપમંગલ છે અને તે શાસ્ત્રના વ્યાખ્યાતા પણ અપમંગલ છે અને તેને સાંભળનારા પણ અપમંગળરૂપ જ બને છે. સંસારથી બહાર નીકળવા માટે મંગલ છે. જેમ આપત્તિ દૂર કરવા માટે દુનિયામાં મંગલ સેવાય છે, તેમ આત્માની અનંતી ઋદ્ધિને પ્રગટ કરવા માટે આ મંગલ છે. હવે એ મંગળ વિષે ક્રમશઃ જોઈશું-

❖ (૨) ❖

તીર્થ જયવંતુ છે-

શ્રી આચારાંગસૂત્રના ટીકાકાર મહર્ષિ શ્રી શીલાંકસૂરિજી મંગલાચરણ કરતા તીર્થની પ્રશંસા કરે છે. તીર્થની પ્રશંસા કરતાં જણાવે છે કે, તીર્થ સદાને માટે જયવંતુ છે. અમુક ક્ષેત્રોની અપેક્ષાએ સદાને માટે, અને અમૂક ક્ષેત્રોની અપેક્ષાએ અમૂક કાલ માટે : પણ જ્યારે જયારે વર્તમાન હોય ત્યારે ત્યારે જયવંતુજ હોય છે. જેના યોગે સંસાર-સાગરમાં ડૂબતા આત્માઓ તરે, તેનું નામ તીર્થ : એ તીર્થની પ્રશંસા માટે આ મહર્ષિ છ વિશેષણો આપે છે, જેને આપણે પશ્ચાનુપૂર્વીક્રમથી વર્ણવીએ છીએ. આ તીર્થનું વર્ણન પણ જો અખંડપણે

સમજાઈ જાય-જે સ્વરૂપે છે તે સ્વરૂપે હૃદયમાં ઉતરી જાય, તો પણ આત્માનો સંસાર પરિમિત થઈ જાય. તીર્થનું સેવન, પાલન અને એની આજ્ઞાનો અમલ તો બહુ કઠીન છે, પણ એક વાર એનું સ્વરૂપ જેવું છે તેવું સમજાઈ જાય-બરાબર હૃદયમાં ઠસી જાય તો પણ કામ થઈ જાય. જે તીર્થને શ્રી જિનેશ્વરદેવો નમે એમાં કમીના હોય ? નજ હોય. સાથે એ પણ ધ્યાનમાં રાખજો કે શ્રી જિનેશ્વરદેવો નમે કોને ? જે તીર્થને તીર્થપતિ નમે, તે તીર્થ કેવું હોય ? તીર્થંકરને, હવે, એ તીર્થદ્વારા પોતાને કાંઈ સાધવાનું નથી. તીર્થંકર થયા પછી તીર્થની જે સ્થાપના એ તો જગત્ માટે છે-પોતા માટે નહિ. જે તીર્થ દ્વારા પોતે તીર્થંકર પદવી મેળવી, તે તીર્થને નમે છે. 'आणाए धम्मो' આજ્ઞામાં ધર્મ એ તો શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ પણ સ્વીકાર્યું, માન્યું અને આરાધ્યું, ત્યારે જ એ તીર્થપતિ બન્યા. આપણે આજ સુધી એજ વર્ણન કરી ગયા કે, ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવ કયાં અનુષ્ટાનોના યોગે તીર્થંકર બન્યા ? એ જ વાત ટીકાકાર મહર્ષિ મંગલાચરણમાં કહે છે. એમના જેવા થઈશું ત્યારે તેઓએ કર્યું તેવું કરીશું : પણ જ્યાં સુધી તેવા ન થઈએ ત્યાં સુધી જે ક્રિયા, ભાવના, અને પ્રવૃત્તિના યોગે એ તીર્થપતિ બન્યા, તે ભાવના, ક્રિયા અને પ્રવૃત્તિ આપણે ખાસ સેવવાની છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં રહેનારે એ માનવું જોઈશે કે જિનેશ્વરે કર્યું તે જ નહિ પણ કહ્યું તે

આપણા માટે ધર્મરૂપ છે. નાના મોઢે મોટી વાત કરાય નહિ. કેટલી બધી યોગ્યતા કેળવી-કેવી કેવી આરાધના કરી, ત્યારે તીર્થંકર બન્યા. એ યોગ્યતા, એ બળ કેળવ્યા પહેલાં સમાન ક્રિયાની વાતો કરે તે પાછા પડે. આપણે માટે તો શ્રી જિનેશ્વરોએ કહ્યું તે ધર્મ અને તેમ કરીએ તો તેમના જેવા થવામાં પણ હરકત આવે તેમ નથી. શ્રી જિનેશ્વરદેવોથી શરૂઆતથી નમાયલું માટે એ તીર્થ ''अनुपमं'' उपमातीतं उपमारहितं જેની સરખામણીમાં બીજી કોઈ પણ વસ્તુ મળી શકે તેમ નથી તેવું. (લાલન-लोकोत्तर) લોકથી શ્રેષ્ઠ, લોકથી પ્રધાન. લોકવ્યવહાર અને તીર્થવ્યવહાર એક નહિ થાય. અનૂપમ, જેની ઉપમા નહિ. લોકોત્તરં કહ્યું ત્યાં લોક સાથે સરખું શી રીતે થાય ? લોકની સરખામણીમાં કેમ આવે ? લોક માગે, ઈચ્છે, કરે જાુદું, આ કહે જાુદું. (લાલન 'अत एव अति कठीनं') એમ કહીએ તે અસેવ્ય જેવું છે. એવો ભાસ કરાવવાની ચેષ્ઠા ન કરો. જેટલું કઠીન એટલું જ મનોહર છે. એકવાર સમજાયા બાદ એટલું જ સહેલું છે. તે સુંદર, મનોહર અને સહેલું છે. વેપારીને વેપારમાં તકલીફ ઓછી છે ? ઘણી. પણ વેપારના લાભને સમજે એટલે બધી તકલીફ ક્યાં જાય છે ? ઊડી જાય છે. લાભ માન્યો અને સમજ્યો કે છ કલાક મહેનત કરૂં, તો ગરમાગરમ રસોઈ મળે, ખુરશી ટેબલ મળે, સૌ શેઠસાહેબ કહી સલામો કરે, આ બધો પ્રતાપ કોનો ? વેપારનો. આ પ્રમાણે

માન્યા પછી જેમ તકલીફ નથી લાગતી તેમ અહીં જ્યારે 'સેવાથી અનંત સુખ મળી જાય.'- એમ સમજાઈ જાય પછી તકલીફ રહે ક્યાંથી ? પણ શ્રદ્ધા બેસવી જોઈએ. વસ્તુને તેવા સ્વરૂપે ઓળખવી જોઈએ. એ વસ્તુ એવી છે કે મોટામાં મોટો માણસ, અને નાનામાં નાનું બાળક પણ એને સેવી શકે. છ ખંડનો માલીક ચક્રવર્તિ અને લાકડાની ભારીયો વેચી પેટ ભરનારો એ બેય સેવી શકે, પણ એ બધામાં યોગ્યતા જોઈએ. યોગ્યતા કેટલી ? ચક્રવર્તિ, ચક્રવર્તિપણું મૂકી દે અને ભીખારી, ભીખારીપણું મૂકી દે એટલી (લાલન-ધર્મચક્રીપણાની ઈચ્છા તો ખરીને ?) અલબત્ત, મૂકીએ છીએ તેના કરતાં શ્રેષ્ઠ અને સાધક વસ્તુની ભાવના તો ખરીજ. ચક્રવર્તિ ચક્રવર્તિપણાની ભાવના, તથા ભીખારી ભીખારીપણાની ભાવના મૂકી દે એટલે સમજો કે જૈનશાસન હાથમાં આવ્યું. ખરો સુખી તે કે જે આ તીર્થને પામે. ન એને બીમારીમાં દુઃખ કે ન મરતાં ય દુઃખ. આપત્કાલે પણ એને દુઃખ નહિ, કારણ કે દુઃખ આવે ત્યાં પણ સુખની કલ્પના કરી લે, કારણ કે આપત્તિને એ અશુભકર્મનો ઉદય માને છે. અને એ અશુભના ઉદયને શાંતિપૂર્વક સહવામાં આત્માનું શ્રેય સમજે છે. એટલે એ દૃષ્ટિએ તો આત્મા આપત્તિમાં સંપત્તિ માને છે. વધુમાં પૌદ્‌ગલિક સંપત્તિને, એ ભયરૂપ અને હાનિરૂપ સમજે છે. એમાં લીનતા ન થઈ જાય એટલું જ નહિ પણ જલદી કેમ છુટે એજ તેના

મનોરથો હોય છે. આ શાસન આવે એટલે એને બહારની શ્રીમંતાઈ, ઠકુરાઈ, સાહ્યબી ખટકે છે, મુંઝાવનારી લાગે છે. અત્યારે વિસ્તારથી કહેવાનો વખત નથી. એવું પણ કહેનારા નીકળ્યા છે કે બધાને ભીખારી બનાવવા બેઠા છે. પણ તેઓએ સમજવું જોઈએ કે ભીખારીપણું એ ચીજ જુદી છે અને દુનિયાની ચીજની ઈચ્છાનો અભાવ, એ જુદી ચીજ છે. દુનિયાદારીની કામના તજી કેવલ સ્વપરના કલ્યાણની સાધનામાંજ લીન થનાર આત્માને ભીખારી કહેનારા, એજ ખરેખરા ભીખારી છે. જૈનસાધુ એટલે તો દુનિયાના શિરતાજ. ગામમાં ઘર નહિ, સીમમાં ખેતર નહિ, અને જેને એ વિગેરે કોઈ વસ્તુની પરવા નથી : માટે જ તે, શાસનની સેવા સારી રીતે કરી શકે. તીર્થનો પ્રભાવજ જુદો છે, પણ હૃદયમાં-હૈયામાં એ સ્થિત થવું જોઈએ. તીર્થ કેવું ? '**अनुपमं**' પણ શબ્દની સામ્યતાને લઈને કોઈની પણ આની સાથે સરખામણી કરવાની મહેનત કરતા ના. આત્મા, સ્વર્ગ, નરક-એ તો જૈનદર્શન પણ માને છે અને ઈતર દર્શન પણ માને છે : પણ એ બેયની માન્યતામાં આભ-જમીન જેટલું અંતર છે. આજ કારણે કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ફરમાવે છે કે :-

"**त्वच्छासनस्य साम्यं, ये मन्यन्ते शासनान्तरैः । विषेण तुल्यं पीयूषं, तेषां हन्त हतात्मनाम्**" ॥१॥

શાસનાન્તરની સાથે, તારા શાસનને જે આત્માઓ સમાન માને છે, તેઓ હણાઈ ગયા

છે, કેમકે વિષની સાથે અમૃતની સરખામણી કરે છે. **अनुपमं**, અનુપમનો હેતુ શો ? અનુપમ કેમ ? લોકની માન્યતાથી તદ્દન વિપરીતપણું નહિ આવે તો અનુપમતા શી ? અહીં લોકની પૌદ્‌ગલિક ઈચ્છાઓને પોષણ નથી. અહીં લોકના તેવા તુચ્છ મનોરથને સ્થાન નથી. અહીં સ્થાન લોકવાસનાથી જુદાને છે.આર્ત્ત અને રૌદ્રથી છોડાવી ધર્મ-શુકલમાં જોડનારૂં આ શાસન છે. આ લોકનાં પૌદ્‌ગલિક સુખોની અભિલાષા, એ આર્ત છે : અને તેના રક્ષણની ભાવના, એ રૌદ્ર છે. બેયનો અભાવ એટલે આર્ત્ત-રૌદ્રનો અભાવ, ત્યારપછી ધર્મધ્યાન, તે પછી શુકલધ્યાન, પછી કેવળજ્ઞાન અને પછી મુક્તિ, આ શાસનનો કાયદો ! આર્ત્તરૌદ્રને ન છોડવું હોય તેને આ શાસન સાથે મેળ ન ખાય. (લાલન-આર્ત્ત-રૌદ્ર બંધ થાય એટલે નારકી-તિર્યંચ બંધ થાય.) નરક અને તિર્યંચગતિનો વાસ્તવિક ભય લાગવો જોઈએ. તેના સ્વરૂપમાં પણ જેને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા ન હોય તેનું શું ?

આસ્તિક કોણ ?

પરમ ઉપકારી શ્રી સર્વજ્ઞદેવોએ વર્ણવેલા તિર્યંચ અને નરકગતિના સ્વરૂપમાં અને તે ગતિઓ પમાડનાર કારણોમાં સાચી શ્રદ્ધા જામી જાય તો નાસ્તિકતાના બધા વાયરા આપોઆપ ઉડી જાય. આત્મા, પુણ્ય, પાપ વિગેરે વિગેરે છે-એમ બોલવા માત્રથી જ જો સમ્યગ્‌દૃષ્ટિ

થઈ જવાતું હોત તો તો બધા એવા થઈ જાત, પણ તેમ નથી. પુણ્ય, પાપ, સ્વર્ગ, નરકનો સાચો ખ્યાલ થઈ જાય તો તો આત્મા ડગલે અને પગલે પાપથી કંપતો રહે. દુર્ગતિનું કારણ પાપ છે, એમ માન્યા પછી તે પાપમાં આનંદ માને કે મનાવેજ કેમ ? પાપનાં કારણોને ઉપાદેય તરીકે મનાવનાર કદાચ, આત્મા આદિને માનવાની શેખાઈ કરતો હોય તો પણ, તે માત્ર નામનોજ આસ્તિક છે : પણ વાસ્તવિક આસ્તિક નથી. આત્મા, પરલોક, પુણ્ય, પાપ વિગેરે નથી, એમ જે કહી દે તેને પહોંચાય : તેનાથી જગત્‌ને બચાવી લેવાય : બચવાની ભાવનાવાળા બચી શકે : પણ છે, છે, કહી ડોકું હલાવે અને કાર્યવાહી જુદી કરે તેને કોઈ રીતિએ પહોંચાય ? એવાની તો વ્રતાદિક ક્રિયા, એ શુદ્ધ ક્રિયા નથી, પણ દાંભિક ક્રિયા છે : એવા દાંભિક વ્રતધારિઓ માટે તો ન્યાયવિશારદ ન્યાયાચાર્ય મહામહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ગણિવર લખે છે કે :-

''दम्भेन व्रतमास्थाय, यो वांच्छति परमपदम् । लोहनावं समारुह्य सोडब्धेः पारं यियासति ॥१॥''

'જે આત્મા દંભપૂર્વક વ્રતનો સ્વીકાર કરીને પરમપદની વાંછા રાખે છે, એ ખરેખર લોઢાની નાવ ઉપર ચઢીને સાગરના કાંઠે જવાની ઈચ્છા કરે છે.' વિચારો કે લોઢાની નાવમાં બેસનારો સમુદ્રના પારને પહોંચે ? (લાલન-સાગરને તળીએ જાય ?) ન જવું હોય તો પણ

પેલું લોઢું જ એને તળીએ લઈ જાય. જેનું હૃદય આસ્તિક નથી, જેને પાપનો ભય નથી, જે આરંભ-સમારંભની વાતથી કંપતો નથી, એનાથી આઘો રહેતો નથી, જગત્‌ને એનાથી બચાવવા પ્રયત્ન કરતો નથી, સ્વપરના આત્માને આરંભ-સમારંભના માર્ગથી રોકતો નથી પણ ઉલટો પુષ્ટિ આપે છે, તેને કહો, ભાગ્યવાન્ ! આસ્તિક કોણ કહે ? કદાચ કર્મયોગે પોતે છૂટી ન શકતો હોય પણ તે કહે તો એમજ કે :- 'હું પામર ! કે જેથી છુટી શકતો નથી.' પણ ઉલ્ટો જે એમ કહે કે :- 'આરંભ-સમારંભ વિના તે ચાલે ?' તો તે આસ્તિક ક્યાંનો? ભલે પછી મોટાં બોર્ડ, આસ્તિકતાનાં ચીતરાવે, પણ એમાં વળે શું ? જરા આત્માને પૂછો! શાસ્ત્ર કહે છે કે, ધર્મ જેમ દેવસાક્ષીએ, ગુરૂસાક્ષીએ તેમ આત્મસાક્ષીએ પણ કરવાનો છે. રોજ આત્માને પૂછો, કે હૃદયમાં કંઈ આવ્યું ? કે બધું બહાર ? સમ્યક્ત્વની તમને માત્રા તો આપી પણ એની ખાત્રી માટે રોજ આત્માને પૂછો કે, તારો અભ્યાસ સંસાર તરફ વધુ ઢળે છે કે જ્ઞાનીએ કહ્યા તરફ ? જો જ્ઞાનીના કહ્યા તરફ ઢળતો હોય તો તો માનવું કે કંઈક પામ્યો અને સંસાર તરફ ઢળતો હોય તો આત્માને કહેવું કે હજી ઠગ લાગે છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવને ચાંલ્લા વિગેરે કરીને ફલાદિક મૂકનારને તેઓ પારસલથી મુક્તિનગરમાં મોકલી આપે, એમ માનવાનું નથી. આતો વીતરાગ ! ન ભક્તિથી તોષાયમાન થાય કે ન નિંદાથી

રોષાયમાન થાય. ભક્તિ કરનાર પોતાની મેળે તરે અને નિંદા કરનાર આપોઆપ ડૂબે : વીતરાગ પોતે ન તારે કે ડૂબાડે. આપણી પૂજા, ભક્તિ લાંચ માટે નથી. આપણા દેવ અને ગુરૂ લાંચ ન લે. સાધુ વંદનાને પણ મહા વિઘ્ન માને : આથી તમારે ન કરવી, એમ નહિ હોં ! જ્યારે જ્યારે ગૃહસ્થ વંદના કરે ત્યારે ત્યારે સાધુ વિચારે કે, આ વંદના મ્હને નહિ પણ આ સંયમને છે. જેને જગત્ વંદે તેને મારે કેમ સેવવું જોઈએ ? એ વિચારે તો તો એ આત્મા સન્માર્ગમાં ટક્યો રહે, મુંઝાય નહિ, પણ જો તે પોતામાંજ બધું માની લે તો ગબડતાં વાર પણ લાગે નહિ.

ચઢે એ આશ્ચર્ય કે પડે એ ?

સત્કાર અને સન્માન સહન કરવાં બહુ કઠીન છે. સત્કાર અને સન્માને તો કેઈનાં સમ્યક્ત્વ છીનવી લીધાં : કદી રહ્યાં તો નામ માત્ર. વાહવાહની ભાવનાથી કેઈનાં સમ્યક્ત્વ ચાલ્યાં ગયાં. ત્યાં ટકે એજ કસોટી : બધાય ત્યાગનું પરિણામ ત્યાં આવી ઉભું રહે, પણ ગભરાશો મા ! ચઢતાં ચઢતાં પડી પણ જવાય. પડી ન જવાય માટે સાવધ રહેવું. કોઈ પડી ગયા માટે વસ્તુ ખોટી નથી. ચઢે એ આશ્ચર્ય, ચઢીને સીધો પહોંચે એ આશ્ચર્ય. પડે એમાં નવાઈ શી ? ચીકણી જમીનમાં ન લપસે એ આશ્ચર્ય, લપસે તેમાં આશ્ચર્ય શું ? માર્ગ

મુકાય તેમાં નવીનતા નથી. પડનારને સાંભળી માર્ગ પર ગુસ્સો ન કરો. કોઈ તમને કહે કે: 'ફલાણા પડી ગયા' તો કહેજો : 'ચઢ્યા ત્યારેને ! પામર ! તું ને હું તો ચઢ્યા પણ નથી.' તમારાથી બને તો પડનારને આશ્વાસન દો, સમજાવો કે, 'મહાનુભાવ ! આટલું બધું પામીને આ દશા ?' જે કહે કે, 'ફલાણો પડ્યો !' તેને કહો કે, 'એ તો ચઢ્યો તો હતો, પણ તું કોણ ?' આ બધી ભાવના ક્યારે આવે ? હૃદયમાં વસ્તુ પરિણામ પામે તો ! **अनुपमं**-તીર્થ અનૂપમ શાથી ? जिजश्वरैः आदिनतं જિનેશ્વરોથી શરૂઆતમાં નમાયેલું શાથી ? અનૂપમ-અનૂપમ શાથી ? જે જોઈએ તે બધું એનાથી મળે. મોક્ષ પણ આનાથી મળે અને દુનિયાનાં સ્વર્ગાદિક સુખ પણ આનાથી મળે. ઉપરાંત દુનિયાની સુખ સંપત્તિ અને શાંતિ પણ આ તીર્થને આભારી છે. પણ દુનિયાની કાર્યવાહી માટે એની સેવા કરવાની નથી. ચિંતામણિ આટો માગનારને આટો આપે, પણ માગનારથી મંગાય શું ? તમારે બધાને શું જોઈએ છે? (સભામાંથી-મોક્ષ) બરાબર જવાબ છે, પણ વિચારીને દેજો. મોક્ષના અર્થિને, સંસાર છોડવાની વાતથી દુઃખ ન થવું જોઈએ, સંસાર છોડનાર પ્રત્યે હૃદયની ભક્તિ જાગવી જોઈએ, અને મુમુક્ષુ પ્રત્યે દયા ચિંતવનારા તરફ દયા આવવી જોઈએ. વીસમી સદીના જમાનામાં યથેચ્છ મ્હાલી રહેલાઓ ખરેખર મોક્ષના અર્થિની દૃષ્ટિએ દયાપાત્ર જ દેખાવા જોઈએ. આસક્તિ

આદિના યોગે ભલે કદાચ ત્યાગનો સ્વીકાર ન કરી શકાય, પણ ત્યાગની વૃત્તિમાં તો વાંધો ન જ આવવો જોઈએ. શ્રીકૃષ્ણ મહારાજા અને શ્રી શ્રેણિક મહારાજા ભલે ત્યાગ માર્ગનો સ્વીકાર ન કરી શક્યા, પણ તેઓની વૃત્તિ તે માર્ગ પ્રત્યે કેવી હતી ? શ્રી શ્રેણિક મહારાજા કે શ્રી કૃષ્ણ મહારાજાને તો અવિરતિનો ઉદય છે, એમ પ્રભુ જેવાએ કહ્યું હતું : પણ આજના કેટલાક કે જેઓ વિરતિને પામવાના શક્ય પ્રયત્નો પણ નથી કરતા, તેઓ પોતાને અવિરતિના ઉદયવાળા કઈ રીતિએ કહેવરાવી શકે છે ? આપણો મુદ્દો એ છે કે, અવિરતિના ઉદયવાળા ભલે ત્યાગ ન કરી શકે, પણ તેઓનું વલણ કયું હોય ? શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં જન્મેલો, જૈન નામ ધરાવનારો, કદાચ ત્યાગી ન બની શકે, પણ કોઈ ત્યાગી થાય ત્યારે તો તેની રોમરાજી વિકસ્વર થાય ! ત્યાગ એને રોમ રોમ રમ્યો હોય : ત્યાગની સામે-ત્યાગીની સામે એના હાથ ભેગા થાય. વીતરાગનો ભક્ત વૈરાગ્યનો વૈરી બને ? વૈરાગ્યનો સંગી ન હોય, એ ચાલે : પણ વૈરી બને એ નિભાવાય ? શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં રહેલો દાતાર ન હોય તે નભે, પણ એ કૃપણતાને વખાણે, એ કેમ નભે ? કૃપણ, અશીલવાન્ અને અતપસ્વી નભે, પણ એ પ્રત્યે ભાવના કયી ? ક્યારે દાન દઉં ? ક્યારે શીલ પાળું ? ક્યારે તપ કરૂં ? બધાએ સર્વ વિરતિ લઈ ન શકે, એ માટે તો પ્રભુને ઈતર ધર્મો કહેવા પડે છે.

સર્વથા નિર્ગ્રંથતા આવ્યા વિના-મન, વચન, કાયાના યોગોને રૂંધ્યા વિના, શૈલેશીકરણ કર્યા વિના મુક્તિ નથી. પણ કોઈ કહે કે, છટ્ઠે ગુણઠાણે રહેલા મહાત્માઓએ પણ ચૌદમા ગુણસ્થાનકે રહેલા પરમર્ષિઓની માફક હાલવું જ નહિ, એ બને ? એ તો ચૌદમા ગુણસ્થાનકે બને : છતાં પણ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકે રહેલા મહર્ષિઓ ઈચ્છે તો એજ. ભાવના એજ કે, સર્વથા અહિંસક બનું, મન, વચન, કાયાને સર્વથા રૂંધું. એ સર્વથા કાબૂમાં ન આવે ત્યાં મુક્તિ નથી. (સભામાંથી૦ માર્ગાનુસારી, સમ્યક્ત્વ, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ, સૂત્રકરણ, અર્થકરણ, તદુભયકરણ, વિનિયોગકરણ, આ ક્રમ બરાબર ?)

ગુણપ્રાપ્તિનો ક્રમ કયો ?

આ ક્રમે પણ પમાય. અને વગર ક્રમે પણ પમાય. ઉભય રીતિએ પમાય, એમાં કશી જ હરકત નથી. આમ જ પમાય એમ નથી. સમજો, માર્ગાનુસારીનો પહેલો ગુણ 'ન્યાય સંપન્નવિભવ' એમાં નીતિ તો ખરી જ ને ? હવે દેશવિરતિ શ્રાવકના પાંચ અણુવ્રત પૈકીના બીજા અણુવ્રતમાં મોટા અસત્યનો ત્યાગ છે. ત્રીજામાં મોટી ચોરીનો ત્યાગ છે. મોટું અસત્ય અને મોટી ચોરીનો ત્યાગ : બાકીનો નહિ, શાથી ? થઈ જાય છે એથી. એ નીતિ કે અનીતિ? એ વ્રત લેનારમાં માર્ગાનુસારીપણું ખરૂં કે નહિ ? હવે કોઈ એમ કહે કે, અનીતિનો

અંશ હોય ત્યાં સુધી દેશવિરતિ આવે જ નહિ તો એ ચાલે ? આ ક્રમનો હેતુ એ છે કે, દુનિયામાં અનેક પ્રકારનાં જીવો છે : એક પ્રકારના નથી. પંદર લિંગે સિદ્ધિ કહી : એમાં અન્યલિંગે પણ કહી. અન્યલિંગે કેવલ થાય પણ ક્યારે ? વસ્તુ પમાય ત્યારે ! વસ્તુ પામ્યા પછી-કેવળ થયા પછી, આયુષ્ય બાકી હોય તો કયા લિંગે રહે ? સ્વલિંગે કે અન્યલિંગે ? અન્યલિંગમાં કેવલ થવાનો વસ્તુના યોગે સંભવ છે, માટે કોઈ કહે કે, એ લિંગ પણ પ્રમાણ, તો ચાલે ? શાસ્ત્ર સૌથી ઉંચી વિધિ પહેલી કહે. તીર્થંકર થઈને મુક્તિ જવું, એ ઉત્તમ પણ એવા કેટલા ? બહુ થોડા, જ્યારે ગુણ વર્ણવવા બેસે ત્યારે ઉંચામાં ઉંચી કોટિના-છેલ્લામાં છેલ્લા, કે જેને પામનારા થોડા જ હોય. શ્રી આનંદ અને શ્રી કામદેવ જેવા શ્રાવક કેટલા? શ્રી ગૌતમ ભગવાન્ જેવા સાધુઓ કેટલા ? વર્ણનમાં કમીના ન રાખે, પણ વર્ણન કરનારે બધા ભેદો ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ. શ્રી ઉદાયન મંત્રી છેલ્લી અવસ્થામાં યુદ્ધમાં ગયા છે : શ્રી સિદ્ધગિરિની યાત્રા તથા ઉદ્ધારની અભિલાષા છે. નિયમ છે, અભિગ્રહ છે કે, ઉદ્ધાર ન થાય ત્યાં સુધી એકાસણું કરવું. એમજ કરે છે. યુદ્ધમાં જીત્યા તો ખરા, પણ શરીર પરના પ્રહારોથી પાછા વળતાં એમના જીવનની છેલ્લી ઘડી આવી. વેદના સહન થતી નથી. અટવીમાં છે. એમના મનમાં બે વાત ખટકે છે. શ્રી સિદ્ધગિરિનો ઉદ્ધાર ન કર્યો તથા આ

અંતિમ સમયે નિર્યામણા કરાવનાર કોઈ નથી. આંખમાંથી આંસુ આવ્યાં. પાસેના મંત્રીઓએ પૂછ્યું, 'મંત્રીશ્વર ! કયા કારણે આપને આ પ્રસંગે આંસુ આવે છે ? આપે કરવાનું બહુ કર્યું છે. અન્યાય, અનીતિ કરી નથી. આંસુનું પ્રયોજન ?''

ઉદાયન૰ મને બે દુઃખ છે. એક તો શ્રી સિદ્ધગિરિનો ઉદ્ધાર ન કર્યો-ન થયો અને આ વખતે નિર્યામક કોઈ નથી.'

મંત્રીઓ કહે છે કે મંત્રીશ્વર, આપના દીકરાઓ, આપના વચનાનુસાર શ્રી સિદ્ધગિરિનો ઉદ્ધાર જરૂર કરશે પણ આ અટવીમાં નિર્યામક મુનિ ક્યાંથી લાવવા ? છતાં તપાસ કરીએ છીએ. મંત્રીઓ સમયસૂચક હતા. વિચાર્યું કે, 'મંત્રીશ્વરના જીવનની છેલ્લી ઘડી છે. મુનિદર્શન વિના-નિર્યામણા વીના, મંત્રીશ્વરનું હૃદય સ્થિર નહિ થાય.'

એક શાણો સુભટ ભવ્ય આકૃતિવાળો-જેટલું શીખવીએ તેટલું બરાબર બોલે તેવો હતો. તેને સામંતોએ કહ્યું, 'તું મુનિનાં કપડાં પહેર અને નીચે જોઈને ઈર્યાસમિતિ પાળતો, હાથમાં મુહુપત્તિ રાખી, મંત્રીશ્વર પાસે આવ. અને મંત્રીશ્વર વંદન કરે એટલે 'ધર્મલાભ' કહેજે. પછી સંભળાવજે, 'મંત્રીશ્વર, સમાધિમાં રહો, જન્મે તે મરે : તમે પુણ્યવાન છો : દુનિયામાં કોઈ કોઈનું છે નહિ : આત્મા એકલો છે. પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરો !' અને મંત્રી

પચ્ચખ્ખાણ માગે ત્યારે 'અભિગ્રહં પચ્ચખ્ખાઈ, અન્નથણાભોગેણં, સહસ્સાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિઆગારેણં વોસિરે' કહેજે.'' મતલબ, મંત્રીઓએ આ સુભટને તમામ જરૂરી પાઠ ભણાવી દીધા. આ વખતે મુનિનાં કપડાં પહેરવા છતાં, સુભટના હૃદયમાં કાંઈ પરિણામશુદ્ધિ નથી-માત્ર એકજ ઈરાદો કે હું રાજ્યનો નોકર છું, એ કહે તેમ મારે કરવાનું, અને મ્હારા નિમિત્તે મંત્રીશ્વરને શાંતિ થતી હોય તો મને વાંધો શો ? મંત્રીશ્વર પાસે તેઓ આવીને કહે છે કે, 'મંત્રીશ્વર ! અહોભાગ્ય ભાગ્યયોગ ફળ્યો : મહાત્મા મળ્યા !' મંત્રીશ્વર ઉદાયન ખૂશી થાય છે : વિચારે છે : પુણ્ય જાગતું છે. અટવીમાં પણ મુનિ મળ્યા' મંત્રીશ્વર ઉદાયન તે મુનિને ભગવાન્ ગૌતમસ્વામિજીની માફક વંદે છે અને યથાયોગ્ય નિર્યામણા કરી મંત્રીશ્વર સમાધિથી સ્વર્ગસ્થ થાય છે. હવે મુનિવેષ ધરનાર પેલો સુભટ વિચારે છે કે : જે વેષને આખી દુનિયાને માન્ય એવો ઉદાયન મંત્રીશ્વર નમે, જે વેષને નમવામાં એ મહામાત્ય પોતાની સદ્ગતિ માને, એ વેષ નહિ છોડું-નહિ મૂકું : यावज्जीवं भवतु। એ સુભટ જીંદગી પર્યંત સંયમ પાલી સ્વર્ગે ગયા. કહો કયી યોગ્યતા હતી ? આત્માની યોગ્યતા આવી ગઈ. નવકાર આવડતો હતો ? ઈર્યાસમિતિ, ઈરિયાવહિ જાણતા હતા ? કશુંએ નહિ. એકજ વાત કે જેને મંત્રીશ્વર જેવા નમે, તે વસ્તુ જરૂર કીંમતી : એ ન મૂકાય.

દ્રવ્ય વિના ભાવ હોય ?

બેશક, ભાવ વિના દ્રવ્યની સફલતા નહિ, પણ દ્રવ્ય વિના પ્રાયઃ ભાવ પણ નહિ. જ્ઞાની કહે છે કે, મનશુદ્ધિ વિના, ક્રિયા (દ્રવ્ય) અનુષ્ઠાન ફળતાં નથી એ વાત સાચી, પણ દ્રવ્ય શુદ્ધિ વિના, બાહ્ય આલંબન વિના, ભાવ શુદ્ધિ પણ પ્રાયઃ અશક્ય છે. અનંતી ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીએ મરૂદેવા માતા જેવું દૃષ્ટાંત બને. શ્રીમતી મરૂદેવી માતાએ પ્રથમ કશોજ ધર્મ કર્યો નથી, પણ ત્યાંયે એ બન્યું શાથી ? ઉંચામાં ઉંચા આલંબનથી દુવિહં તિવિહેણંનું પચ્ચખ્ખાણ, એમાં મન છૂટું : મન તો બહુ પાપ કરે છે, છતાંય કહે છે કે, ભલે હાલ ઠેકાણે ન હોય પણ આ બાહ્ય આલંબનો એને ઠેકાણે લાવશે. જ્ઞાની બહારનાં ઉપકરણો બહુ શુદ્ધ રાખવાનું કહે છે, એનો હેતુ એજ છે. મંદિરની આટલી બધી શોભા રાખવામાં પણ એજ હેતુ પ્રધાન છે કે, જેથી ત્યાં આત્મા તન્મય બને. દેવતાઓ શ્રી તીર્થંકરદેવનું સમવસરણ કેવું સુંદર રચે છે ? દેશના તો સાંભળે ત્યારે-પામે ત્યારે, પણ સમવસરણ એવું રચે કે કોશો દૂર પર રહેનારાને પણ એમ થાય કે-જરૂર, જોવા તો જવું. જોવા જાય તે બેસી પણ જાય, પછી તો પ્રભુના અતિશય કામ કરવાના છે, અતિશયો પાસે આવે એને કામના ! પણ પાસે આવે ત્યારેને ! ત્યારે પાસે લાવવાનું કામ બાહ્ય સામગ્રી બહુ કરે છે. અતિશયોના યોગે

અનેક આત્માઓ આવે : એને દર્શન કરતાંજ ભાવ જાગે. પરમ તારક શ્રી તીર્થંકરદેવની પાસે આવ્યા પછી ભાગ્યેજ પામ્યા વિના જાય. પાખંડીયો, અભવ્યો કે દુર્ભવ્યો વિગેરે વિગેરે શિવાયના કંઈક ને કંઈક પામીનેજ જાય. સામાન્ય કેવલિને કેવલજ્ઞાન ખરૂં પણ શ્રી તીર્થંકરની વાત જુદી. કેવલજ્ઞાન બેયને સમાન : પણ શ્રી તીર્થંકરદેવની બધી સામગ્રીજ જુદી. ઓછામાં ઓછા એક ક્રોડ દેવતા તો સેવામાં રહેજ. પ્રભુ પાસે ગમે તેવા કષાયોવાલા આવે તે પણ શાંત થઈ જાય. આ પ્રભુનો અતિશય-જાતિવૈરવાળાં પ્રાણીઓ પણ ત્યાં મિત્ર બને. પ્રભુવાણીનો મધુર ધ્વનિ એ છંટકાવ કરે. વાણી એકરૂપી પણ પરિણામે સર્વરૂપી. વાણીનો પણ કેવો અગાધ મહિમા ! એક જાતની ભાષા બોલે, પણ સૌ પોતપોતાની ભાષામાં સમજે,આ બધુ કોને ? શ્રી તીર્થંકરદેવને. સંસારસાગરમાં ભટકનારા પ્રાણીઓ માટે બાહ્ય આલંબન ઘણું મહત્ત્વનું છે. અહીં આ સ્થાનમાં આવીને અધર્મી કેટલા થાય અને કસાઈખાને જઈ ધર્મી કેટલા થાય ? જેટલા અહીં આવી અધર્મી થાય તેટલા તહીં જઈ ધર્મી થાય ? ધર્મપ્રાપ્તિનું સ્થાન કયું ? આ સારી જગ્યામાં ખોટું અને ખોટી જગ્યામાં સારૂં હોયજ નહિ. કવચિત્ કોઈ કારણવશાત્ હોય તો તેની ગણના પણ નહિ.

સંખ્યાની અધિકતા ક્યાં હોય ?

(સભામાંથી પ્રશ્ન-આટલું છતાં ભગવાનના શ્રાવક દોઢ લાખ અને ગોશાળાના ૧૧ લાખ એનું કારણ ?) અનાદિકાલની વાસના જીવોની સાથે છે. આજે નાટકમાં ઘણા ભેળા થાય, પણ તત્ત્વજ્ઞાનની વાતોમાં કેટલા થાય ? શાસ્ત્ર કહે છે કે, અનાદિની દુષ્ટ વાસના એ કારણ છે. ગોશાળાનો મત કયો ? यद् भावि तद् भवति જે થવાનું છે તે થાય છે. ગમે તે ખાવું, પીવું, બોલવું, ચાલવું એમાં વાંધો નહિ, આ કોને ન ગમે ? એમ કહેવામાં આવે કે ઉપવાસ કરો પણ ભૂખ લાગે તો ખાઈ લેવાય : એ ઉપવાસ કોણ ન કરે ? શ્રી જિનેશ્વરદેવના ઉપવાસ કરનાર થોડા અને ફલાહારના ઉપવાસ કરનારા ઘણા એનું કારણ ? લાલસા. ગોશાળો જીવોને ગમતું તે આપતો. ભગવાન્ તો, ગમતું તે મૂકવાનું કહેતા. તમે એમ કહો કે, પૂજા, સામાયિક થાય તોયે ભલે, ન થાય તોયે ભલે, વ્યાખ્યાન સંભળાય તોયે ભલે, ન સંભળાય તોયે ભલે, તોયે જૈન ગણાશો; તો બધા જૈન કહેવડાવવા આવે. પણ તમે કહો કે જૈન કહેવરાવવા પૂજા તો કરવી પડે, એટલે ઝટ કહે કે ઉભા રહો, વિચાર કરૂં. જ્યાં દુનિયાની ચીજો છોડવાનું જ કહેવાય ત્યાં ઓછી સંખ્યા હોય. પ્રભુની દેશનાનો અતિશય એવો કે દેશના સમયે તો સાંભળનારા નાચતા. પાખંડી પણ ડોલતા. પણ પાખંડીયો બહાર જાય કે

તરત ઉલ્ટુંજ કરતા. ટોળું વધારવું હોય તો તો આજે વધારાય. મુક્તિના રસીયા બનાવનાર ખરા ઉપદેશક છે-સંસારના રસીયા બનાવનાર ખરા ઉપદેશક નથી. માગો તે આપીને લાખ્ખોને ભેગા કરનાર, તે તો ભાટ કે ભવૈયા છે. ન ગમતું હોય ત્યાં એ, ખીંચાઈને આવે એ પ્રભુની વાણીનો પ્રભાવ છે. જેને સંસાર જ જોઈતો હોય, તેણે આ શાસનમાંથી રાજીનામું આપવું જોઈએ. ભલે મુક્તિ ગમે ત્યારે મળે, લાખો ભવે-અરે અનંત ભવે. પ્રબળ પ્રયત્ન કરશું ત્યારે મુક્તિ જાશું, આજને આજ મળવાની નથી, પણ ધ્યેય શું ? પ્રભુના શાસનમાં રહેવાનો દાવો કરવો અને સંસારને સારો માનવો અને મનાવવો તથા રસપૂર્વક સંસારમાં રહેવું એ ભયંકર દાંભિકતા છે. (સભામાંથી પ્રશ્ન૦ ક્રોડ દેવતા છતાં ગોશાળો ઉપસર્ગ કેમ કરી ગયો ?) જો કે પ્રભુ માટે તો એ બનાવ આશ્ચર્યરૂપ બન્યો છે, છતાંય કર્મના સ્વરૂપની ગમ પડી જાય તો આ પ્રશ્ન રહે નહિ. સુભૂમ ચક્રવર્તિનું ચર્મ રત્ન પકડનાર ચોસઠ હજાર દેવતાને, જ્યારે સુભૂમનું આવી બન્યું ત્યારે, એક સાથે વિચાર થયો કે, હું એકલો મૂકી દઉં, તેમાં શું વાંધો? આ બધાને સાથે વિચાર શાથી આવ્યો ? સુભૂમના કર્મ યોગે. તિવ્ર કર્મનો ઉદય આવે ત્યારે સાથે રહેનારાઓની બુદ્ધિમાં વિભ્રમ થાય. ભગવાન્ પાસે જ્યારે ગોશાળો આવ્યો ત્યારે જો કે ભગવાને ખૂદે બોલવાની ના કહી હતી, છતાં સુનક્ષત્ર અને સર્વાનુભૂતિથી-એ બે મુનિઓથી

ન રહેવાયું : શું એમણે ભૂલ કરી ? એ આજ્ઞા ભંજક ? શાસ્ત્ર કહે છે કે-'નહિ, એમાં આજ્ઞા ભંજનનો ઈરાદો નથી, પ્રભુની ભક્તિ છે.' અને એવી બુદ્ધિ થઈ એનું કારણ પણ ભવિતવ્યતાજ એવી છે, અને એ રીતે એમનું મૃત્યુ સરજાયું છે. જ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ જે વસ્તુ નિયત છે, ત્યાં પ્રશ્ન ન હોય ! કોઈ પૂછે કે ભગવાન્ ખૂદ કોઈનું બુરૂં નહોતા ઈચ્છતા છતાં ગોશાલો ઉપસર્ગ કરવા કેમ આવ્યો ? ભાઈ ! દુર્જનનું એ કામ છે. સજ્જનો સામે કાદવ ઉડાડવો, સજ્જનોને યેનકેન પ્રકારેણ સંતાપવા, એ દુર્જનોનું કામ છે. સારૂં ખોટું જાુએ તો એ દુર્જન શાનો ? દુર્જનનું કામ એ કે, ન વિચારે, ન માને, એ તો લાખ ફેંકે-વાગે એટલા ખરા. અશુભ કર્મના ઉદય વખતે જીવો સારાને સારા તરીકે સમજી શકતા નથી.

ધર્મધ્વંસ વખતે મુનિ શું કરે ?

તીર્થની અનુપમતા સમજવા માટે હજુ ચાર વિશેષણો છે : તેમાંથી તમારી-અમારી ફરજો સમજાશે. કેવી સમતા, શાંતિ, ક્ષમા રખાય, શાસનરક્ષા માટે શા શા પ્રયત્નો થાય, એ બધું આ શ્લોકમાંથી નીકળવાનું છે, જે ક્રમસર જોઈશું. કલિકાલસર્વજ્ઞ, ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ફરમાવે છે કે :

''धर्मध्वंसे क्रियालोपे, स्वसिद्धान्तार्थविप्लवे । अपृष्टेनापि शक्तेन, वक्तव्यं तन्निषेधितुम् ॥१॥

'ધર્મના નાશ સમયે, ઉત્તમ ક્રિયાનો લોપ થયો હોય તે વખતે અને સ્વસિદ્ધાંત એટલે શ્રી જિનેશ્વરદેવે પ્રરૂપેલા સિદ્ધાંતના અર્થનો વિપ્લવ થતો હોય ત્યારે, તેને રોકવા માટે નહિ પૂછાયેલા એવા પણ સમર્થ આત્માએ અવશ્ય બોલવું જોઈએ.' ત્યાં બનાવટી અને નાશક શાન્તિના જાપ ન જપાય. ખોટી શાંતિ અને સમતાના પાઠ ભણવાથી વસ્તુને ગુમાવી દેશો, એ પાઠ ભણાવનારા કોઈ હોય તો તે સુગુરૂ નથી ! સન્માર્ગનો લોપ થતો હોય ત્યારે શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી જેવા પણ કહે છે કે, સામર્થ્યવાન્ પૂછ્યા વગર પણ નિષેધ કરે. 'કરશે તે ભરશે' તો તમે શું કરશો ? આવા પ્રસંગે ઘરના ખૂણે બેસવા કરતાં ખપી જવું સારૂં છે. જ્ઞાની કહે છે કે, સત્યનો રાગી ઉત્તમ ક્રિયાઓના લોપ વખતે મુંગો ન રહે. જો છતી શક્તિએ મુંગો રહે તો પરિણામે આસ્તિકતા ચાલી જાય અને નાસ્તિકતા આવે. તમારૂં સામર્થ્ય ન હોય તો 'કોઈ બોલે, કોઈ સમર્થ જાગે, કોઈ ઉન્માર્ગીઓને રોકે'-એવો કોઈ જાગે તો ખૂશ થવું જોઈએ. 'એવો કોઈ જાગે તો સારૂં'-એમ હૃદયમાં થયા કરવું જોઈએ. સાચો માર્ગપ્રેમ ત્યાં છે. શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાના ગુરૂવર્ય્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ દેવચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા પણ પોતાની અમૂક અશક્તિનો પશ્ચાત્તાપ કરી ક્યારે કોઈ પ્રભાવક જાગે ?-એવા મનોરથ કરતા હતા.

(3)

સાધક પોલા, માટે સાધન પણ પોલાં ?

ટીકાકાર મહર્ષિ શ્રી શીલાંકસૂરિજી મહારાજ મંગલાચરણમાં શ્રી તીર્થની પ્રશંસા કરે છે. પ્રશંસા કરતાં ફરમાવે છે કે, 'तीर्थं जयति' તીર્થ હમેશ જયવંતુ વર્તે છે. તીર્થ તે કહેવાય છે કે, જેના યોગે આત્માઓ આ સંસાર સાગર તરી જાય. એ તીર્થ પણ શ્રી જિનેશ્વરોથી આદિમાં નમસ્કાર કરાયેલું ! શાથી ? એ તીર્થના યોગે એ પણ તીર્થપતિ બન્યા : અને એટલા માટે જ એ અનૂપમ છે. જગતમાં બીજી કોઈ પણ એને બંધ બેસતી ઉપમા નથી. અનૂપમ શાથી ? 'अनादिनिधनगतम्' અનાદિ અને અનંત. જેની આદિ નથી અને જેનો અંત નથી, એવું આ તીર્થ છે. શ્રી તીર્થંકરદેવો પણ જેવું હોય તેવું જ કહે છે : શ્રી ગણધર દેવો પણ તેજ કહે છે : બીજું કાંઈ નવું કહેતા નથી. દુનિયામાં જે વસ્તુ નથી, તે વસ્તુ શ્રી તીર્થંકરદેવો કહેતા નથી : અને શ્રી ગણધર દેવો રચતા નથી. માટે જ આ તીર્થ અનાદિ અને અનંત છે. ધ્યાનમાં રાખજો કે, તીર્થમાં કદી પરિવર્તન થતું નથી : એ શાશ્વત છે, એમાં કશો ફેરફાર નહિ. જો એ ફરી જાય તો સારી દુનિયા ફરી જાય. હું કહી ગયો છું કે, સાધક ઢીલા હોય તો સાધના કરતાં વાર લાગે : એક ભવે ન કરે તો ઘણા ભવે સાધના કરે. સાધક

જો બહુ પોલો હોય તો સાધના વિના રહી જાય, પણ જો સાધન પોલું થઈ જાય તો તો સાધના જ રહી જાય. માટે સાધન તો અખંડિત જ જોઈએ. તીર્થ, એ સાધન છે. આપણે બધા સાધક છીએ. આપણે પોલા હોઈએ એટલા માટે-આપણા પોલાણની પુષ્ટિ માટે સાધનને પોલું કરીએ તો શું થાય ? આજે એજ મોટી તકરાર છે. 'અમે પોલા છીએ માટે મજબૂતપણે એ તીર્થને સેવી શકતા નથી' એ બચાવ ચાલે. પણ 'જેવા અમે પોલા છીએ તેવાં સાધન પણ પોલાં થાઓ' એમ કહેવું કે ઈચ્છવું તે ન ચાલે. આજના સ્વચ્છંદાચારીઓ કહે છે કે :- 'આ જમાનામાં આ સાધન કામ ન લાગે'-તો તેવાઓ માટે તો શાસ્ત્ર કહે છે કે, 'એવા જમાનાવાદીઓને શ્રી જૈનશાસનમાં સ્થાન પણ નથી.' પોતાની અશક્તિનો આરોપ આમાં (સાધનમાં) કરવા માગે-સાધનને જ શિથિલ કરવા મથે તેવા, શાસનમાં હોય તોયે શું અને ન હોય તોયે શું ? કદાચ એવા તો બીજાને પણ નુકશાન કરે. કલ્યાણાર્થી આત્માએ તો ઉલટી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ કે, 'તારી આ ક્ષુદ્ર સેવાના યોગે એવું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાઓ કે જેથી હું ઈચ્છિત સેવા કરી શકું' : પણ તેને બદલે એમ કહેવાય કે-'અમે કમતાકાત છીએ માટે સાધન વધુ ઢીલાં બનાવો'-તે ચાલે ? ઉંચો માળ હોય, નીસરણી મોટી હોય, અને પગથીયાં ચઢવાની તાકાત ન હોય તો ચઢવાની તાકાત મેળવાય, કે ન ચઢી શકો માટે

નીસરણીના નાશનો પ્રયત્ન કરાય ? તેમ તેઓને પણ કહેવું પડે કે-'તમે જો કમભાગી હો અને ન ચઢી શકો તો કંઈ નહિ, પણ જેઓ ચઢી શકે છે, તેઓનાં સાધનોનો નાશ કરવાનો પ્રયત્ન ન કરતા. 'अनादिनिधनगतं'-વસ્તુ તરફ આંગળી ન ચીંધાય : જેને શ્રી જિનેશ્વરદેવો નમે ત્યાં ચેડાં કરો, એ ન ચાલે. ''पुरूषविश्वासे वचनविश्वासः'' તો નક્કી છે ને ? પશ્ચાનુપૂર્વી ક્રમ આ માટે લીધો છે. યાદ રાખો કે, શ્રી જિનેશ્વરદેવ જેને નમે, જિનેશ્વરદેવો માટે પણ જેને નમવાનો કલ્પ નિયત થયો, ત્યાં તમારી અને અમારી એ સત્તા નથી કે આડી આંખે જોઈએ. સેવા ન થાય તો દૂર રહી : હાથ જોડો, પગે લાગો, સેવા કરનારને વંદન કરો, પણ એક પણ અક્ષર આની સામે અનુચિત બોલવો, તે પોતાની જાત માટે ભયંકર છે. એવો પણ કાળ હતો કે, આની સામે આંખ કાઢનારને જમીન ઉપર ઉભા રહેવું ભારે પડતું, આની સામે અક્ષર બોલનારને લે-મેલ થતી, તે ધર્મીની સામે વિરોધીને પગલું માંડતાં કંપ થતો ! આજે એ પણ જમાનો છે કે, આની સામે આંખો કાઢનાર, યદ્વાતદ્વા બોલનાર, છચોક મરજીમાં આવે તેમ ફરી શકે છે. એ પણ જમાનો છે, એવો પણ જમાનો કદી હોય, પણ આ બધું માત્ર વર્તમાનમાં જ !-બાકી એ યથેચ્છવાદિઓનું ભવિષ્ય તો ભુંડું જ નિર્માણ થઈ ચૂક્યું છે. ધર્મીઓનું, ધર્મી હૃદય શિથિલ થાય ત્યારે ત્યારે આમ થાય : નહિ તો શાસનની

સામે આંખ કાઢનાર, ધર્મીની સમક્ષ કદી જ સફલમનોરથ નથી થઈ શકતા.

સહિષ્ણુતા કે કાયરતા ?

ધર્મી સ્ત્રીપુરૂષો તો સમજે છે કે :- 'આ તીર્થ તો દુનિયાનું તારક : એનો નાશ કરવા પ્રયાસ કરે એના માટે યદ્વાતદ્વા બોલે, એ સહન ન થાય,' એ અસહિષ્ણુતા નથી : વિશ્વતારક તીર્થના અવર્ણવાદને ન સહાય, એને અસહિષ્ણુતાનો દુર્ગુણ કહેનારા બીચારા પામર છે : એમને ગુણની ખબર જ નથી-ગુણને સમજી શકતા નથી. ગુણ અને ગુણાભાસને સમ્યગ્દૃષ્ટિ બરાબર સમજે : અનુમોદના તથા પ્રશંસાના સ્વરૂપને સમ્યગ્દૃષ્ટિ બરાબર જાણે! ગુણ અને ગુણાભાસનો ખીચડો એ ન કરે. અનુમોદનાના યોગને પ્રશંસાપાત્ર યોગ કહે ત્યાં પ્રશંસા કરે તો, સમ્યક્ત્વ હોય તો એનો ઈરાદાપૂર્વક નાશ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા બરાબર છે : ત્યાં સમ્યક્ત્વ ટકી શકે નહિ : ત્યાં તો જે વસ્તુ જેટલી કીંમતી, તે મુજબ ક્રમ પ્રમાણે ગોઠવાય. ઝવેરી પાસે કેટલીય જાતનાં મોતી આવે, ઝવેરી ચવ પ્રમાણે નોખા કરે : બધું ભેળમભેળ ન કરે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ હરેક ગુણને તેના તેના યોગ્ય સ્થાનમાં મૂકે : એ વિવેક કરે કે આ ગુણ હૈયામાં જ રાખવા જેવો છે અને આ ગુણ જગતમાં ફેલાવવા જેવો છે. જેનામાં આ વિવેક નથી અને જેને એ વિવેકની પરવા પણ નથી, તેનામાં વાસ્તવિક

સમ્યગ્‌દૃષ્ટિપણું પણ નથી. અપૂર્વકરણના યોગે અનાદિ ગ્રંથિનો ભેદ થયો અને સમ્યક્‌ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ, એટલે સર્વવિરતિની ભાવના આવી. ભાવના આવી પણ પરિણામ ન પણ થાય. દુનિયામાં ભાવના અને પરિણામ સામાન્ય દૃષ્ટિએ લગભગ સરખાં દેખાય છે, પણ તેમાં ઘણું અંતર છે. ભાવના, પરિણામ અને પ્રવૃત્તિ એ ત્રણના ભેદ સમજો. આપણે પ્રવૃત્તિના પૂજારી અને પરિણામ તથા ભાવનાના પ્રશંસક. ભાવના અને પરિણામની પણ પૂજા ન હોય એમ નહિ પણ જેવી પૂજા પ્રવૃત્તિની હોય તેવી પૂજા ભાવના કે પરિણામની ન હોય. સમ્યગ્‌દૃષ્ટિમાં સર્વવિરતિની ભાવના હોય, પણ પરિણામ, અને પ્રવૃત્તિ ન પણ હોય. પ્રવૃત્તિમાં ન આવે તો વ્યવહાર નય કહે છે કે, વંદન યોગ્ય નથી. નિશ્ચય નયની વાત તો વળી એનાથીય અતિ કઠીન છે. નિશ્ચય નયનું તો સમ્યક્‌ત્વ જ સાતમે ગુણસ્થાનકે હોય છે. એક મહર્ષિએ સાતે નયનો પરસ્પર વાદ કરાવી સમાધાન માટે ભગવાન્ શ્રી જિનેશ્વરદેવ પાસે મોકલ્યા છે. ભગવાને સમાધાન કર્યું છે કે, એ બધાએ પોતપોતાની દૃષ્ટિએ વ્યાજબી છે, પણ જો બધાએ આગ્રહમાં જ પડી ગયા, તો તમારામાં સુનયપણું રહેવાનું જ નથી. પરસ્પરની અપેક્ષાને માન્ય રાખવામાં આવે તોજ નયમાં સુનયપણું રહે છે-અન્યથા તેજ નયો દુર્નય યા નયાભાસની ગણનામાં આવે છે.

ભાવના, પરિણામ, ને પ્રવૃત્તિ

ભાવના, પરિણામ અને પ્રવૃત્તિ-એ ત્રણમાં મોટું અંતર છે. વ્યવહાર નય પ્રવૃત્તિને મુખ્ય માને છે. પ્રવૃત્તિની ઉપેક્ષા કરીને કેવલ પરિણામ તથા ભાવના છે, એમ માની પૂજવા મંડી પડ્યા તો તો દુનિયાના દંભીયો પણ કહેશે કે, અમારામાં પરિણામ અને ભાવના છે. એટલે દંભીયો પૂજાવાના : એટલા માટે કહી ગયો છું કે વિષયનો વિરાગ, કષાયનો ત્યાગ અને ગુણનો અનુરાગ અને એ ત્રણેની ક્રિયામાં અપ્રમત્તાવસ્થા, જે ધર્મમાં હોય-જે ક્રિયાથી આવે તે મોક્ષ-સુખનો ઉપાય છે. વિષયનો વિરાગ, કષાયનો ત્યાગ અને ગુણનો અનુરાગ એટલું કહીને અટક્યા નહિ, પણ એ ત્રણેની ક્રિયામાં અપ્રમત્ત હોય તો-એમ જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે. એમ ન હોય તો બધા કહે, હું વિષયનો વિરાગી, કષાયનો ત્યાગી, તથા ગુણોનો અનુરાગી: પણ માનવો શી રીતે ? જેનામાં વિષયનો વિરાગ પ્રગટે તેનામાં વિષયવિરાગની ક્રિયા ન હોય ? તે વિષયોમાં રાચીમાચીને કેમ પ્રવર્તે ? કષાયોની મંદતા થાય ત્યાં ક્ષમા આદિ ગુણો ન દેખાય ? ગુણોનો અનુરાગ જાગે ત્યાં સદ્અસદ્નો વિવેક ન રહે ? બધા કહે કે સંસાર ખારો છે, પણ પોલ ક્યારે પકડાય ? જ્યારે તેને છોડવાનું અગર તેનાથી ડરતા ડરતા રહેવાનું કહેવાય ત્યારે ! ખરાબ માની ત્યાંથી ખસવાની વાત આવે, નિર્લેપ બનવાની-વિરક્ત

બનવાની, વાત આવે ત્યાંજ મુશ્કેલી ઉભી થાય છે. ક્રિયા, એ એવી ચીજ છે કે ત્યાંજ ભલભલાની કસોટી થાય છે. ભાવના, પરિણામ અને પ્રવૃત્તિને એકાકાર ન કરો. વિધાનો પ્રવૃત્તિને ઉદ્દેશીને છે. વિધાનો પ્રવૃત્તિનાં ધોતક છે. આત્મા પ્રવૃત્તિમાન બને તે માટે વિધાન છે. જે ભૂમિકાએ જેટલી યોગ્યતા હોય, તેટલી જ ક્રિયા કરે અને તેટલી જ જાહેરાત આપવી જોઈએ. મુનિ આચારે સર્વવિરતિ છે, અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ શ્રાવક હૃદયથી સર્વવિરતિને ઈચ્છનારો છે : પણ તેથી એનામાં સર્વવિરતિ આવી ગઈ છે એમ નહિ-એની ભાવના સર્વવિરતિ તરફ ઢળેલી છે. જો એમ ન હોય તો એ શ્રાવક નથી અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ નથી : માર્ગાનુસારિ આત્માને પણ સંસાર પ્રત્યે બહુમાન ન હોય. (લાલન૦ વિચારે તો સાધુ થયોને ?) સાધુ થવાની ભાવનાવાળો-પણ એને સાધુ કહેવાય નહિ. એને ભાવ જાગે, એને મનોરથ થાય કે ક્યારે છૂટું, ક્યારે આ પામું. જ્યારે જ્યારે છૂટો થાય, પ્રમાદમુક્ત થાય ત્યારે, એજ ચિંતા કરે. સમ્યગ્દૃષ્ટિને જો કોઈ સાધુ કહે તો એતો એમજ કહે કે,- 'ભાઈ ! મારામાં સાધુપણું ક્યાં છે ? જ્યારે તે આવશે ત્યારે જ હું મારા આત્માને પૂર્ણ ભાગ્યશાલિ માનીશ.' તે પણ એમ ન કહે કે, 'હું હૃદયથી મુનિ છું માટે મને પણ મુનિ તરીકે વંદના કરવામાં હરકત નહિ.'

વિરતિને વંદન-

શ્રી કૃષ્ણમહારાજમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ હતું : એમણે ભગવાન્ શ્રી નેમીનાથ સ્વામિના અઢાર હજાર મુનિને વાંદ્યા છે : બધામાં ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ હતું ? નહિ. પણ એ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ, એક પણ મુનિને-નાનામાં નાના પણ મુનિને વંદન કર્યા વિના રહ્યા ? નહિજ: કારણ કે સમકિત જુદું છે અને વિરતિ જુદી છે, એમ તેઓ સારી રીતિએ સમજતા. ક્ષયોપશમ સમકિતવાળાને, હું ક્ષાયિક સમકિતવાળો માટે ન વાંદુ, એમ તો નહિને ? ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ એટલે જવાનો ભય નથી. મિથ્યાત્વના પુદ્ગલોના આવાગમનનો ભય નથી. આત્માને મુંઝવણ થવાનો સંભવ નથી. ભયનું કારણ નષ્ટ થયેલ છે. ક્ષયોપશમ સમકિતવાળાને તે ભય છે, તે કારણે આત્માને મુંઝવણ થવાનો ય સંભવ છે; અને તે ગુણ ચાલ્યા જવાનો ભય પણ છેજ અને ઘણાને વખતો વખત ચાલ્યું પણ જાય છે. પણ ચારિત્રમોહનીયના ક્ષયોપશમનો જે ગુણ મુનિમાં છે, તે પણ ક્ષાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિમાં ક્યાં છે ? અહીં તો, જો શ્રી જિનેશ્વરદેવનો માર્ગ, પ્રવૃત્તિ વિગેરે બધું સમજે તો ચાલે : પણ મનગમતી વાતો કરનારને અહીં સ્થાન નથી, અને એવાની શરમ રાખવાનું કામ પણ ઉપકારી પુરૂષોનું નથી. ઉપકારી પુરૂષો પોતાની જાત ઉપર આવતા ખોટા આરોપોનો બચાવ કરવાની ભાવનાજ નથી

રાખતા. તેઓએ તો પોતાનું જીવન શ્રી જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞાને-આગમને સોંપેલું છે, એટલે તે દરરોજ પોતાના આત્મામાં એજ જોયા કરે કે-ભુલેચૂકે પણ પોતાથી આજ્ઞા વિરુદ્ધ વર્તી ન જવાય : તેવો સમય આવે તે પહેલાં તેઓ પોતાના પ્રાણોનો પણ પરિત્યાગ કરતાં ન અચકાય : પણ શાસ્ત્રાનુસારિ પ્રવૃત્તિ કરતાં કદાચ સારી દુનિયા સામે હોય, તે છતાં પણ તેનું એક રોમ પણ ફરકવું ન જોઈએ. અસ્તુ. ક્ષાયિક સમકિત જવાનો ભય નથી, ક્ષયોપશમ સમકિતવાળાને એ ભય છે. આથી ક્ષાયિક સમકિતવાળો એમ માને કે મારૂં સમકિત ઉંચું છે માટે ક્ષાયિક સમકિત જેનામાં ન હોય એવા સંયમધરને ન વાંદુ, તો ? પણ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને ધરનાર પુણ્યાત્મા એમ માને જ નહિ : એ તો હૃદયના બહુમાનપૂર્વક સંયમધરના ચરણોમાં ઝુકે. વાસુદેવના સમયમાં, સારીયે દુનિયામાં, શારીરિક બલમાં એમના જેટલું બલ શ્રી તીર્થંકરદેવ આદિ સિવાય અન્ય કોઈનામાં ન હોય. શ્રી કૃષ્ણમહારાજ ભગવાન શ્રી નેમીનાથ સ્વામિના નાનામાં નાના સાધુને માટે પણ વંદન કરતા અને વિચારતા કે હું પામર-બહાદુર તે. જે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજા લાખ્ખો સુભટો વચ્ચે અડગપણે નિર્ભયતાથી ઉભા રહી શકતા, એ કહેતા કે લાખ્ખો સુભટો વચ્ચે ઝુઝવું તે બહાદૂરી કરતાં, સંસારના વિષયોની સામે નિર્વિકાર રહેવું, તે સાચી બહાદૂરી છે : ન તજી શકાય એ તજવામાં બહાદૂરી છે.

મારૂં બળ પૌદ્ગલિક : એમનું બળ આત્માને એકાંત લાભદાયી, અને માટે એ ત્યાગી, વંદનીય, પૂજનીય અને સેવનીય છે. શ્રીકૃષ્ણ મહારાજના હૃદયની આ ભાવના. એ મહાન્ ભાવનાના યોગે તો તે પુણ્યવાનમાં સર્વવિરતિ રોમેરોમમાં વ્યાપી રહી છે. અનુત્તરવિમાનવાસી દેવોના કષાયો કેટલા ક્ષીણ ? એટલા બધા મંદ કે જ્ઞાનીએ એમને વીતરાગપ્રાયઃ કહ્યા ત્યાં જાય પણ કોણ ? જેમનું આયુષ્ય સાત લવનું બાકી હોય. જો સાત લવ વધુ આયુષ્ય હોત તો કેવળ થાત. માટે તો એ દેવોને સાત લવીયા કહ્યા. આવાને પણ ગુણઠાણું કયું ? ચોથુ. અહીં એમના કરતાં કેઈ ગુણા કષાયો હોય, અહીં એવી વીતરાગતા ન હોય, છતાં પાંચમું-છઠ્ઠું-ગુણઠાણું પણ હોય, શાથી ? વિરતિ માટે.

તીર્થને નમવાનો હેતુ ?

(લાલન૰ તીર્થને નમવાનો હેતુ ?)

તીર્થે છોડાવ્યા માટે, અનંતા શ્રી તીર્થંકરદેવોએ એનું એજ કહ્યું : અને એજ તીર્થની સ્થાપના કરી, તોયે છૂટયા કેટલા ? થોડા, ઘણાજ થોડા : એક નિગોદનો અનંતમો ભાગ. જ્યારે જ્યારે જિનેશ્વરદેવને આ પ્રશ્ન પૂછાય, ત્યારે ત્યારે આ એકજ ઉત્તર કે એક નિગોદનો અનંતમો ભાગ મુક્તિએ ગયો. બીજો ઉત્તર નહિ. મોક્ષમાર્ગને કહેનારા અનંતા થઈ ગયા,

તોયે હજી સંસાર જીવતો ને જાગતો રહ્યો, માટે ગભરાવું નહિ. શાસ્ત્ર પાપનો નિષેધ કરે, એથી કાંઈ પાપના રસિયાઓ ઓછા જ પાપ બંધ કરવાના છે ? પણ શાસ્ત્ર તો પાપનો નિષેધ જ કરવાનું : પાપને પાપજ કહેવાનું. અઢારે પાપસ્થાનકો દુનિયામાંથી બંધ થાય, એ કદી બન્યું નથી-બનતું નથી અને બનશે પણ નહિ. પણ તેથી શાસ્ત્ર કાંઈ પાપનો નિષેધ ન કરે? પાપથી થતી દુર્ગતિ ન બતાવે ? સહવાસીઓને શાસ્ત્ર તથા મુનિઓ તો એજ કહે કે, પાપથી દુર્દશા થવાની. શાસ્ત્ર તથા મુનિઓ શું સામા આત્માને વિષયમાં જોડવાની દયા ચિંતવે ? (લાલન૰ એતો ઝેર.) ભગવાન્ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા કહે છે કે, ધર્મ બહુ સૂક્ષ્મદૃષ્ટિએ વિચારવાનો છે. 'વિષયની સામગ્રી ચાલી જાય છે.'-આમ કહી લોકોને તેમાં જોડવા એ દયા છે ? નહિજ. લક્ષ્મણા સાધ્વીએ ચટકયુગલની મૈથુનક્રીડા જોઈ વિચાર્યું કે, 'કેવું સુખ. અવેદી જિનને વેદના દુઃખની શી ખબર ?' આ વિચાર આવતાંની સાથેજ વિચારમાં પરિવર્તન થયું. 'હું ભૂલી. જિન અવેદી ખરા, પણ વેદના સ્વરૂપથી કંઈ ઓછા જ અજ્ઞાત છે ? વેદનો એમને ઉદય નહિ, પણ કાંઈ વેદનું સ્વરૂપ નથી જાણતા ? આ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું જોઈએ.' જ્ઞાની પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લીધું, ત્યાં પણ એમ પૂછ્યું કે, 'કોઈ આવો વિચાર કરે તો શું પ્રાયશ્ચિત્ત ?' પોતાનું શલ્ય કાઢ્યું નહિ. ઘોર તપશ્ચર્યા કરી સંસાર

વધાર્યો. શલ્યનાં કારણે પ્રાયશ્ચિત્તશુદ્ધિ ન થઈ. (પ્રશ્ન૰ જ્ઞાની તો શલ્ય જાણેને ?) બરાબર. બધું જ્ઞાની જાણે અને કોને શું કહેવું, શું આપવું, શું થવાનું છે, કોણ તરશે-ડૂબશે શાથી, આ બધું જાણે માટે એમની દૃષ્ટિમાં હોય તેમ એ વર્તે : ત્યાં પ્રશ્ન જ ન હોય. આટલો વિચાર શ્રીમતી લક્ષ્મણા સાધ્વીએ કર્યો તો આ દશા. આટલાય વિચારનો જૈનશાસનમાં નિષેધ છે. સાધ્વીએ પ્રાયશ્ચિત્ત માટે તપ કર્યું તોયે શુદ્ધિ ન થઈ. પોતે પ્રભુને પોતાનું સ્વરૂપ ન કહ્યું. પોતાનું હૃદય પણ પોતાને ડંખે. દોષિત બહાર કહે કે, હું શુદ્ધ છું : પણ હૃદય તો તેનું પણ ડંખેજ. પાપ કરો નહિ : કરો તો આમ છુપાવો નહિ : નહિ તો મરતાં સુધી એ પાપ ડંખશે-સદ્ગતિને બદલે દુર્ગતિએ લઈ જશે. બહાર સારો કહેવાતો પણ મહિનો પાપી તરી જાય, એ કાયદો અહીં નથી. દુનિયાની છેવટની હદે પહોંચે, એતો પાપને પણ પુણ્ય માને : એના તો નિસ્તારની બારીજ રહેતી નથી. તે તો પાપને વ્યાજબી કહે. વધુમાં એમ પણ કહે કે, ‘પાપ કરીએ તોજ રહેવાય.-પાપ વિના ચાલે જ નહિ. જો પાપ કરવાની શાસ્ત્ર ના કહે તો એ શાસ્ત્ર ન જોઈએ.’ આનો નિસ્તાર કઈ રીતિએ થાય ? આજના જમાનાની તકરાર તો આ છે ને ?

બાલસંસ્કારનો પ્રભાવ-

બાલકને જે માર્ગે લઈ જઈએ તે માર્ગે લઈ જવાય. બાલકને શાહુકાર કે ચોર બનાવવા, તે વાલીના હાથમાં છે. પુણ્યવાન હોય તો ચોરનો દીકરો પણ શાહુકાર થાય ને પાપોદયે શાહુકારનો દીકરો પણ ચોર થાય : પણ એ અપવાદ, બાકી મોટા ભાગે માબાપ લઈ જાય ત્યાં બાલક જાય. જન્મના સંસ્કાર પડે તે મરતાં સુધી ભાગ્યે ભુંસાય. તીવ્ર કર્મના ઉદયે ફરે, કે પલટો થાય તે વાત જુદી. એ તો આઠ વર્ષના બાળકને પણ થાય : પચાસ વર્ષનાને પણ થાય : એંસી વર્ષના બુઢ્ઢાને પણ થાય : ચાલીસ કે ત્રીસ વર્ષના જુવાનને પણ થાય : એનો પ્રતિબંધ ન હોઈ શકે. ભીલ્લનાં છોકરાં જન્મથી જીવોને મારતાં શીખે છે : શ્રાવકનાં છોકરાં જન્મથી કીડીને મારવાથીએ કંપે આ કોણે શીખવાડ્યું ? શ્રાવકના દીકરાને, કોઈ પણ પ્રાણીના પ્રાણ લેવાનું-કોઈ પણ પ્રાણીને કાપવાનું કે દુ:ખી કરવાનું મન થાય ? શ્રાવકના દીકરાને તો ત્યાં ઉલટી જ થાય. ભૂલથી પગે ચગદાઈ જાય અને દેખાય તો ચક્કર આવે. જૈનકુલના આ જન્મના સંસ્કાર. એ સંસ્કાર ભુંસાઈ જાય ત્યારે તો માનો કે પરિણામે શ્રાવક તરીકે ઓળખાતા પણ કસાઈ પેદા થવાના છે. ન માનતા કે સ્વચ્છંદપણે સેવાયેલી પ્રવૃત્તિ આત્માને કઠોર બનાવ્યા વિના રહે ! આજ તો પશ્ચિમમાં પણ ઘોંઘાટ છે કે, મનુષ્યને

મનુષ્ય રહેવા દેવા હોય તો હાલતાં ચાલતાં પ્રાણીયો પર તકલીફના પ્રયોગો ન થવા જોઈએ. એ થાય તો મનુષ્યનું હૈયું મટી હેવાનનું હૈયું થાય છે. ભાવના, પરિણામ અને પ્રવૃત્તિના રૂપકને સમજો : ભાવના એ પરિણામની યુવાવસ્થા છે. ભાવના, ઉત્તમ કોટિની થાય ત્યારે પરિણામના અંકુરો ફુટે. અને એ યોગે પ્રવૃત્તિ થાય.

અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર અને અનાચાર.

કોઈ વ્રત લીધું કે, આ ચીજ ન ખાવી. હવે એ ખાવાની ઈચ્છા થાય, એ અતિક્રમ. માત્ર ઈચ્છા એ અતિક્રમ. જ્યાં સુધી ખાવા ઉઠે નહિ ત્યાં સુધી અતિક્રમ અને ખાવાને માટે ઉઠે એટલે વ્યતિક્રમ. ખાવાની ચીજ હાથમાં લે નહિ, ત્યાં સુધી વ્યતિક્રમ અને હાથમાં લે એટલે અતિચાર. જ્યાં સુધી મુખમાં જાય નહિ, ખાય નહિ ત્યાં સુધી અતિચાર : જાય અને ખાય એટલે અનાચાર. અનાચાર થયો એટલે વ્રતભંગ. અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ તથા અતિચારમાં વ્રતભંગ નહિ : જોકે એમાં મન આવ્યું તોએ શાસ્ત્ર કહે છે, વ્રતભંગ નહિ. વ્રતભંગ તો અનાચારે થાય. આવીજ રીતે ભાવના, પરિણામ અને પ્રવૃત્તિ. સામાન્ય ઈચ્છા તે ભાવના. ઉત્કટ ઈચ્છા, તે પરિણામ. પરિણામ થાય તો પ્રવૃત્તિ થયા વીના રહે નહિ. સમ્યગ્દૃષ્ટિને સર્વવિરતિની ભાવનાજ કહી. ભાવનાના યોગે સીધા પ્રવૃત્તિના રૂપકને પકડી ન લો.

ભાવનાવાળો, પ્રવૃત્તિવાળા જેટલી આજ્ઞા ક્યાં પાળે છે ? શાસ્ત્ર કહે છે કે, પ્રવૃત્તિવાળાને જે આજ્ઞા કહી તે ભાવનાવાળાને કરાય તો તે તેનો અમલ ન કરી શકે. પરિણામમાં પણ, પ્રવૃત્તિ વિના એજ દશા. પ્રવૃત્તિ પછી તો લગામ છે-અંકુશ છે. મુનિવરો માટે મુનિપણાના વેષ, એ અંકુશની ગરજ સારે છે. નિર્લજ્જ, નફ્ટ અને જાતહીન નીવડે, તેની વાત જવા દો પણ જાતવાનને તો અંકુશ જ છે. હાથીના પગલામાં બધાં પગલાં સમાય. જીંદગીના સામાયિકની વાતમાં બે ઘડીની સામાયિક તો આવીજ જાય : બે ઘડીની સામાયિક સાચી ક્યારે ? જીંદગીના સામાયિકની ભાવના હોય તો. એજ ઈચ્છે કે ક્યારે તે સુદિન આવે કે, યાવજજીવિત આ સામાયિક કરૂં. પુણીયા શ્રાવકની સામાયિક કિંમતી શાથી ? આત્મા તન્મય બનતો માટે. સામાયિક લેતી વખતે કયી ભાવના અને પાળતી વખતે કયી ભાવના ? સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ પૂરૂં થાય કે તરત પાળવાની કેવી લ્હેર ? વહેલો તે પહેલો, હા-આ-શ, પત્યું, આ ક્યાંથી નીકળે છે ? કોનો પ્રતાપ ? જે ભાવના જીવનમાં ઓતપ્રોત થવી જોઈએ, તે વિધિને વિચારો. સામાયિક લેતી વખતે તો આદેશ માગતાં ‘સામાયિક મુહપત્તિ પડીલેહું’ એમ કહેવાય છે. અને પારતી વખતે માત્ર ‘મુહપત્તિ પડી લેહું’ એમ કહેવાય છે, તેનું કારણ વિચારો તો ઘણું સમજાઈ જાય. પાળવાના શબ્દોથી આત્માને આનંદ ન થાય.

હૃદયમાં તો એમ જ થવું જોઈએ કે, આ સામાયિકમાં જ પરમ આનંદ છે. જીંદગીં સુધી સામાયિકમાં રહેવાય તો કેવું સારૂં ? પણ શું કરૂં કે દુનિયાના આરંભ સમારંભમાં ફસાયેલો છું, માટે રહેવાતું નથી હવે જ્યારે તે આદેશ માગે કે : 'इच्छाकारेण संदिसह भगवन् सामायिक पारुं ?' ઉત્તરમાં ગુરૂ 'પાળ' એમ કહે ? નહિજ. ગુરૂ તો એમજ કહે કે :- 'पुणोवि कायव्वं' અર્થાત્ ફરી પણ કરવા યોગ્ય છે : પણ કર એમ ન કહે, કારણ ગુરૂ જાણે છે કે-એ ઉઠવાનો છે. આજ્ઞા કરે તોય ભાંગે, આજ્ઞા પળાવનારે આજ્ઞા પાળનારને એ સ્થિતિમાં ન મૂકવા. જેમ બીડી પીતાં છોકરાને જોઈ મોભો સાચવવા ઈચ્છનાર બાપ પણ આંખ ખીંચી લે. જો જોવાઈ જાય તો છોકરો પછી નફ્ફટ થઈ જાય : મોભો તુટી જાય. શ્રી જિનેશ્વરદેવના મુનિઓ, ઉપદેશ કરે પણ આદેશ નહિ. 'કરવા જેવું છે'-આ આજ્ઞાનું પાલન થાય. કદાચ તાકાત હોય તો યથાશક્તિ કહી, ફરીને કરવા જેવું છે, એ ગુરૂના વચનનો સ્વીકાર કરે કે યથાશક્તિ કરીશ. ફરીને કર, એ આદેશ કરે તો ફરીને કરનારા બધા આજ્ઞા પાલક લાવવા ક્યાંથી ? માટે વસ્તુ પર પ્રેમ જીવતો જાગતો રહે માટે ઉપદેશ કરે, પણ આદેશ ન કરે. પછી બીજા આદેશમાં 'ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ સામાયિક પાર્યું'-આથી ગુરૂ મહારાજ પણ સમજે કે, હવે આ પાળવાનો જ : એટલે ગુરૂ કહે કે : 'आयारो न मुत्तव्वो' આચાર મૂકવા યોગ્ય

નથી. આ કથનનો આ શ્રાવક 'तहत्ती' કહીને સ્વીકાર કરે. પછી સામાઈય વયજુત્તો બોલે. આ પાળવાના સૂત્રમાં પણ કેવી ઉમદા વસ્તુ ભરી છે ? પારતાં પણ એજ વાતને એ વિચારે છે કે : 'સામાયિક વ્રતમાં યુક્ત એવો આત્મા જ્યાં સુધી મન નિયમસહિત હોય ત્યાં સુધી જેટલી વાર સામાયિક કરે, તેટલી વાર અશુભ કર્મનો નાશ કરે. અને સામાયિક કરતી વખતે શ્રાવક સાધુના જેવો થાય છે, આ કારણથી ઘણીવાર સામાયિક કરવું જોઈએ. પછી મન, વચન અને કાયાના, તથા અવિધિના દોષની ક્ષમા માગી ઉઠે' પારતાં પારતાં પણ સામાયિકની વિચારણા : સામાયિક લેતાં જે ભાવ તેજ પારતાં થાય કે, સામાયિક વારંવાર કરવું જોઈએ. આવું અનૂપમ તીર્થ તે અનાદિ અનંત છે. ટીકાકાર મહર્ષિ એ તીર્થની જયનશીલતાને કયી કયી રીતિએ વર્ણવે છે, તે વધુ હવે પછી.

(૪)

તીર્થ જયવંતુ શાથી ?

ટીકાકાર મહર્ષિ શ્રી શીલાંકસૂરિજી તીર્થની પ્રશંસા કરતાં ફરમાવે છે કે-તીર્થ જયવંતુ છે. શાથી ? શ્રી જિનેશ્વરોથી શરૂઆતમાં નમસ્કાર કરાયેલું છે. અને એથીજ તે અનુપમ છે. દુનિયામાં આ તીર્થની કોઈ જોડી નથી, કારણ કે તે- ''अनादि निधनगतं''-અનાદિ અને અનંત

છે. કોઈ પણ કાળે આ વિશ્વમાં તે તીર્થનો અભાવ નથી હોતો. કારણ કે ભરતક્ષેત્રમાં અમુક કાળે તે તીર્થનો અભાવ હોય છે, પણ શ્રી મહાવિદેહક્ષેત્રમાં તો તે તીર્થનો કદીજ અભાવ નથી હોતો વળી તીર્થ-

'बहुविधभङ्गि सिद्धसिद्धान्त विधुनितमलमलीमसं'

અનેક પ્રકારની અપેક્ષાઓથી સિદ્ધ એવા સિદ્ધાંતો દ્વારા પાપરૂપ મલને નાશ કરનારૂં આ તીર્થ છે. અર્થાત્ આ તીર્થમાં એવા સિદ્ધ સિદ્ધાંતો વર્તે છે કે જે સિદ્ધાંતોમાં આત્મા ઉપર લાગેલા એવા કર્મરૂપ મલોને દૂર કરવાનું સામર્થ્ય છે. અને તેથીજ તે તીર્થ-

''विहितैकैकतीर्थनयवादसमूहवशात्प्रतिष्ठितम्''

વિહિત કરાયેલા એક એક તીર્થના નયવાદના સમૂહના વશથી પ્રતિષ્ઠિત થએલ છે. આથીજ વિશ્વના એક પણ સુંદર વિચારને આ તીર્થમાં સ્થાન નથી, એમ નથી. અર્થાત્ વિશ્વમાં ફેલાયેલા સઘળા સુંદર વિચારોની ઉત્પત્તિ ભૂમિ, એ આ તીર્થ છે. અને એજ કારણે-

''समस्त-वस्तु-पर्याय-विचारापास्ततीर्थिकं''

સમસ્ત વસ્તુઓના સમસ્ત પર્યાયોના વિચારથી સર્વ તીર્થિકોને અપાસ્ત કરનારૂં આ તીર્થ છે. આ તીર્થની સમક્ષ વિશ્વનો એક પણ અસુંદર વિચાર પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી શકે

તેમ નથી. આવી આવી અનેક વિશેષતાઓથી વિશિષ્ટ બનેલું તીર્થ સદા સ્થાયિ હોય, એમાં આશ્ચર્ય શું છે. આવા તીર્થની અનુપમતામાં શંકા પણ કયા વિવેકી અને વિચક્ષણને હોય. શ્રી જિનેશ્વરોથી નમસ્કાર કરાયેલા તીર્થમાં આવી વિશિષ્ટતાઓ ન હોય તો અન્યત્ર હોય પણ ક્યાં ? આવા તીર્થની જયનશીલતામાં જ કલ્યાણાર્થિ આત્માઓનો વિજય છે. માટેજ ટીકાકાર મહર્ષિ ફરમાવે છે કે, આ તીર્થ સદાને માટે જયવંતુ છે. પરમ ઉપકારી શ્રી જિનવિજય મહારાજા પણ ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવના સ્તવનમાં કહે છે કે :-

"જૈનાગમ શ્રોતા ને વક્તા, સ્યાદ્વાદ શુચિ બોધજી; કલિકાળે પણ પ્રભુ તુજ શાસન, વર્તે છે અવિરોધજી."

આપણે કેટલા ભાગ્યશાળી કે આવા તીર્થને પામી શક્યા. આવા તીર્થને પામી તેની આરાધનામાં કચાશ કરીએ, આપણી સંસારરસિકતા એની એ જાળવી રાખીએ, તો આપણા જેવા કમનસીબ કોણ ? ભાગ્યયોગે આવા તીર્થની પ્રાપ્તિ થઈ, પછી પણ જો આરાધનામાં, એની સેવામાં, આજ્ઞાપાલનમાં, એક એક સિદ્ધાંતોના સમર્થનમાં, આપણી શક્તિ તથા બુદ્ધિનો વ્યય ન કરીએ, તો આપણા જેવા કમનસીબ દુનિયામાં બીજા કોઈ પણ નહિ. આવા સિદ્ધાંતોના પાલન માટે મહાપુરૂષોએ શું શું કર્યું છે, તે જાણો છો ? આવા સિદ્ધાંતો બતાવવા માટે તીર્થંકરોએ પણ તકલીફ વેઠવામાં જરા પણ કમીના રાખી નથી. સંયમ લીધું ત્યારથી,

કેવળજ્ઞાન થયું નહિ ત્યાં સુધી છદ્મસ્થકાલમાં એક દિવસ પણ જમીન પર બેઠા નહિ, આ બધું શા માટે ? તીર્થની સ્થાપના માટે. તીર્થના સ્થાપક તીર્થપતિઓ શા માટે તીર્થ સ્થાપે? જગત્‌નાં પ્રાણીઓ આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિરૂપ આ સંસારમાંથી છૂટા થાય, તે માટે : સંસાર વધારવા કે સંસાર ખીલવવા કે સંસારની મોજમજાહ વધારવા માટે તીર્થસ્થાપના નથી. જ્યાં સંસાર છે-ત્યાં શાંતિ, સુખ કે આનંદ નથી. અજ્ઞાન આત્માને સુખ, આનંદ, શાંતિ દેખાતી હોય, તો તે પણ ઝાંઝવાનાં નીર જેવી છે. એ સુખ, શાંતિ ને આનંદ, પરિણામે અનેકગુણી અશાંતિ, તકલીફ અને દુ:ખને લઈ આવનાર છે. શાસ્ત્ર સંસારમાં સુખ નથી, એમ કહે છે તેનો આશય આ છે : નથી જ એમ નહિ, છે, પણ એ પરિણામે દુ:ખને લાવનારૂં છે માટે નથીજ,-કહેવું સારૂંને ? એક દિવસ નામના અને બીજાજ દિવસથી જીંદગી સુધી ભીખ માગવી પડતી હોય તો તેવી નામના કોણ કરે ? આજે શેઠની વાહવાહ થતી હોય અને કાલે રાખ ઉડી જતી હોય તો તે વાહવાહને કોઈ માને ? લક્ષ્મીનો એવો વ્યય કોઈ કરે કે, બીજા દિવસથી ભીખ માગવી પડે ? ચાર દિવસ-આઠ દિવસ- પંદર દિવસ, એક મહિનો-છ મહિના-વરસ-બે વરસ-પાંચ, પચાસ, સો, હજાર વરસ-લાખ, ક્રોડ કે અબજ વર્ષ,-અરે પૂર્વો સુધી અને દેવતાના જીવનમાં પલ્યોપમ સુધી ભલે, એ બધું હોય પણ પછી

શું ? પરિણામ શું ? જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, દેવતાઓનું સુખ અનુપમ છે. પૌદ્‌ગલિક ઉમદા સુખ-સામગ્રીની કમી નથી. પણ જ્યારે ચ્યવનનો સમય આવે, ત્યારે છ માસ પહેલાં પુષ્પમાલા કરમાય અને એ જાણે કે હવે આયુષ્ય પુરૂં થવા આવ્યું-ત્યારે એ છ મહિના એ એટલી વેદના ભોગવે કે પેલા સાગરોપમનાં સુખ ભૂલાઈ જાય, અને છ મહિના કેવી રીતે પસાર કરે તે તો તે જાણે. જ્ઞાની કહે છે કે, સારી ચીજ પણ જો જવાવાળી હોય તો બહેતર છે કે-ન મળે, જીંદગીના ભીખારીને ભીખ માગવામાં-ભીખારીપણું ભોગવવામાં વાંધો નહિ. શ્રીમંત બન્યા પછી, હજારોના હાથમાં આપ્યા પછી, હાથ ધરવાની દીનતા સહેવી, બહુ ભયંકર છે. માટે જ્ઞાની કહે છે કે, સંસારમાં સુખ છે તો નહિ પણ માનો કે હોય તો તે કારમું છે. માટે એમાં લીન ન થાઓ. આ લોકમાં ન મૂંઝાતા, પરલોકની સારી રીતે ચિંતા કરો. શેઠ, શાહુકાર, અને લોકોના પૂજ્ય પણ ગણાતા, જો આ લોકમાં તણાઈ ગયા તો ભયંકર પરિણામની આગાહી તૈયાર છે. આ રજોહરણ ઓઘો અમે એ પરલોક માટે લીધો છે. તમને બતાવવાનો તે એટલા માટેજ. તિલક કરનારા પણ, ધર્મક્રિયા કરે અને પરલોકમાં દુઃખી ન થાય એટલા માટે આ બધી મહેનત છે. તમારી પરલોકની જેટલી ચિંતા અમને છે, તેટલી આ લોકની ચિંતા નથી. તમારી આ લોકની ચિંતા કરવાનો અમને શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ

નિષેધ કર્યો છે. જે આત્માને પરલોકનો ખ્યાલ આવે છે, જે સમજે છે કે-બધી સામગ્રી મૂકી જવું છે, જે જાણે છે-માને છે કે, પરલોક જેવી ચીજ છે, એ આત્માને તો આ લોકનાં સુખ, સુખ તરીકેજ ભાસતાંજ નથી. એને તો એ સુખમાં મુંઝવણ થાય છે. માટે અહીં કહી રહ્યા છે કે, આ તીર્થ પ્રભાવસંપન્ન છે, ઘણું મજેનું છે, જેવો મહિમા ગાયો તેવું છે, જેના મહિમાનો પાર નથી, જે તીર્થની આગળ એક પણ અયોગ્ય વિચાર ટકી શકતો નથી, કોઈ વિચાર એમાં સમાતો નથી એવું નથી, અયોગ્ય વિચારને અહીં સ્થાન નથી. આ તીર્થની દુનિયામાં જોડી નથી. એને સ્થાપનારા પણ એને નમે છે. કેટલું મહિમાવતું એ તીર્થ ? એ આપણને મળ્યું.

તીર્થ હૈયે વસ્યું છે ?

યોગ તો થયો, હવે ક્ષેમની વાત ? વ્યવહારથી મળ્યું કહીએ, બાકી જો આ તીર્થ રોમેરોમ પરિણમી જાય તો કામ થઈ જાય. જેટલા જેટલા અંશે આપણામાં શિથિલતા કે પામરતા દેખાય તેટલા તેટલા અંશે આના પરિણામનો અભાવ. આ તીર્થ પામીને, આ લોકમાં પડી જઈ જો પરલોકને ભૂલી જવાય તો એના જેવી કમનસીબી બીજી એકેય નથી. જેટલી આજે આ લોકની ચિંતા થાય છે, એટલી પરલોકની ચિંતા થાય તો માગો છો, તે બધું મળી

જાય. આ લોકનાં પૌદ્‌ગલિક સંયોગો ગળા સુધી વળગેલા છે, આત્મા એમાં એટલો બધો લીન બની ગયો છે કે, એને પરલોક યાદ નથી આવતો. પરલોકનો ખ્યાલ નથી. પરલોકમાં શું થશે, તેનું ભાન નથી રહેતું. એ યોગે આ બધી ભયંકર વિટંબણા થઈ રહી છે. તીર્થનાં જે વખતે વખાણ કરીએ ત્યારે છાતી પર હાથ મૂકી પૂછો અને કહો કે, 'ભાઈ, તીર્થ પામ્યો છું ? જો તું તીર્થને પામ્યો હોય તો તને દુનિયાનો આટલો રંગ હોય નહિ જ.' કુમારપાળ મહારાજે સીત્તેર વર્ષની વયે શ્રી સિદ્ધગિરિજીનો સંઘ કાઢ્યો, પરમશ્રાવક એ, એ વયે બન્યા. પ્રાયઃ પચીસ વર્ષની વયે એકવાર સિદ્ધરાજની સભામાં શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજનો એકવાર યોગ થયો હતો. એ વખતે કુમારપાળને એટલી છાપ પડી હતી કે, આ કોઈ મહાત્મા છે. એ વખતે સૂરીશ્વરજીએ કુમારપાળને એક ગુણ સમર્પણ કર્યો હતો અને તે પરનારીસહોદરપણાનો. ચોપન વર્ષે રાજગાદી મળી, પછી ધીમે ધીમે વસ્તુ પામ્યા. એમનું સમકિત ચળાવવા ઘણીયે ધાંધલ મચાવવામાં આવી. પાટણની પ્રજાની તે વખતે એ સ્થિતિ હતી કે, એક દિવસ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી તરફ, તો એક દિવસ સામા પક્ષ તરફ હીંડોળાની જેમ લોકો ડોલતા. કોઈ કાળે બધા લોક સમાન હોય એવું નથી, ફક્ત સિદ્ધના આત્મામાં એમ છે-પણ તેવા થવા માટે તો આ બધું મૂકી દેવું પડશે. વાંધા માત્ર ત્યાં છે. પાટણના

લોક તે વખતે એક દિવસ હેમંચદ્રસૂરીશ્વરજીની જય બોલાવતા, તો એક દિવસ સામી પાર્ટીની જય બોલાવતા. કુમારપાળ જેવા પણ મુંઝાઈ જતા કે-इदं किं આ શું ? પણ એક વાસના એમના હૃદયમાં એટલી મજબૂત ઠસેલી હતી કે, ''જે શ્રી જિનેશ્વરદેવે કહ્યું તે સાચું, બીજું નહિજ.'' આ વાતના સુયોગે, કદી એ મુંઝાતા તો પણ હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી એમને સ્થિર બનાવતા. હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી તો કહેતા હતા કે, આ સર્વ નાટક છે, રમત છે. ભોળાને ભમાવવાની નીતિ છે. શું કરીએ ? સામી પાર્ટી કરે તો કર્યા વિના છુટકો નથી. શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી આ બધું સમજાવતા. મહારાજા કુમારપાળ આ રીતે દિવસે દિવસે મક્કમ બનતા ગયા. ગાદી મળ્યા પછી કેટલો વખત તો શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મળ્યા નહોતા એમ ગયો અને મળ્યા પછી પણ આ રીતે સમય ગયો. સીત્તેર વર્ષની વયે કુમારપાળ પરમ શ્રાવક બન્યા. શાસ્ત્ર કહે છે કે, પરમ શ્રાવક શી રીતે બન્યા ? લોકહેરીને તજી તો, જો આત્મા લોકહેરીમાં પડી જાય, તો શાસનની પ્રાપ્તિ અને એ પાલન અશક્ય થાય છે. આવા સુંદર મહિમાવંત તીર્થ માટે આપણે આપણી જાતને પણ તેવી બનાવવી પડે. સારા સ્થાનમાં જવું હોય તો વ્યવહાર કહે છે કે, ઠીકઠીક થવું પડે. શ્રીમંતને ત્યાં, ઓફીસરને ત્યાં, રાજસભામાં જવું હોય તો છાજતી રીતે જવું, કેમ સલામ ભરવી. કેમ ઉભા રહેવું, કેમ બેસવું, આ બધું

જાણો. વાતચીત કરવામાં સામાનો પ્રકૃતિ સ્વભાવ જાણવાની કાળજી રાખવી પડે, રખે છેડાઈ ન જાય-રખે માન આપતાં અપમાન ન લાગે. ત્યાં આ બધા વિચાર કરો છો. આપી દેવાનો કાંઈ નથી તોયે આ બધા વિચાર કરો છો અને તીર્થમાં આવવા માટે કાંઈ વિચાર નથી. તમારા પૂર્વજોને વાંચો, સાંભળો, બરાબર યોગ્ય રીતિએ વિચારો તો માલૂમ પડશે કે, જૈનશાસનમાં આવવા ઈચ્છનારા, જૈનશાસનને પામેલા તથા સેવવાની ઈચ્છાવાળાની વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ કેવાં હોય ? કુમારપાળ મહારાજ કંઈ જન્મના જૈન નહોતા. શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજીના સહવાસથી કુમારપાળનો આત્મા રંગાઈ ગયો, પણ પૂર્વે તો એ માંસાહારી હતા, ક્ષત્રિય હતા, જૈન સંસ્કાર હતા જ નહિ. એક દિવસ ઘેબર ખાવા બેઠા. ખાતાં ખાતાં કાંઈક પૂર્વની સ્મૃતિ થવાથી ઝટ છોડી દીધું. ઘેબર ભક્ષ્ય છે, ખાવા યોગ્ય છે, અભક્ષ્ય નથી છતાં ખાતાં ખાતાં કાંઈક પૂર્વ સ્મૃતિ થવાથી ઝટ આઘું મૂક્યું. શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી પાસે જઈને પૂછ્યું કે, 'મહારાજ ઘેબર ભક્ષ્ય કે અભક્ષ્ય ?' સૂરીશ્વરજી કહે છે કે-'કુમારપાળ ! તારે માટે અભક્ષ્ય.' કુમારપાળ° 'ખવાઈ ગયું, પ્રાયશ્ચિત્ત આપો.' ભક્ષ્ય ચીજ, ખાવા યોગ્ય ચીજ છતાં સૂરીશ્વરજીએ એમને માટે અભક્ષ્ય કહી અને એથી ઉમદા ચીજને કુમારપાળ મૂકી દેવા તૈયાર થયા. શ્રી જિનેશ્વરદેવે કહેલા સિદ્ધાંતના પાલનમાં વાંધો આવે એવી તો કોઈ ચીજ ન

જોઈએ. સર્વસ્વ જાઓ, પણ આજ્ઞાપાલન ન જાઓ. કહેવાય છે કે, કુમારપાળ મહારાજાએ ગણધરગોત્ર બાંધ્યું. શ્રેણિક મહારાજા પહેલા તીર્થપતિ અને કુમારપાળ મહારાજા તેમના પહેલા ગણધર થવાના. આ ગણધર ગોત્ર કયી રીતે બાંધ્યું. એ નહિ વિચારો ? દેવ, ગુરૂ અને આગમ પર કેટલી બધી આસ્થા ? કંટેશ્વરી દેવીએ રાત્રે આવીને કુમારપાળને કહ્યું, નહિ છોડું, મારી નાંખું, પરંપરાથી ચાલ્યો આવતો ભોગ કેમ ન આપે ? આખું રાજ્ય, પ્રજા, મંત્રીમંડળ, બધા નારાજ હતા. કુમારપાળે એ સ્થિતિમાં પણ એ દેવીને સમજાવી કે, શ્રી જિનેશ્વર જેવા દેવ અને હેમચંદ્ર સરખા ગુરૂ તથા તેમના કૃપાધર્મને પામેલો હું તારી આ માગણીને તાબે નહિ થાઉં. જો તું કુળદેવીનો હક્ક કરતી હોય, તો હું કહું છું કે મારા ધર્મમાં તું સહાયક થા : એમ ન બનતું હોય ને એથી ઉલટી ભાવના થતી હોય, તો તારે જે કાંઈ કરવું હોય તે સર્વ કરવાની છૂટ છે, પણ હું શ્રી જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞા આઘી મૂકીને એક કદમ પણ નહિ ભરૂં. આપણે કહીએ કે તીર્થ પામ્યા, તીર્થ પર રાગ બરાબર, પણ એ રાગ ક્યા ખૂણામાં, કઈ જગ્યાએ છે તે નહિ બતાવો ? નહિ વિચારો ? બે-પાંચ લાખ રૂપિયાની ખોટ જાય, જાતને દુઃખ થાય, ત્યાં તમે બધું કરો : પણ પ્રભુમાર્ગની વાત આવે, પ્રભુમાર્ગ વિરૂદ્ધ થઈ રહ્યું હોય ત્યાં-ફરજ બજાવવાની વાત આવે ત્યાં હશે-હશે, તો સમજવું કે તીર્થ

હજી અહીં (હૈયે) નથી આવ્યું. માત્ર મોઢે કહેવાય છે-હૈયે નથી. ઘરનો એક કરો પડી જાય, એક માણસ ચાલ્યું જાય, બાર મહિનામાં બે પાંચ હજારની ખોટ આવે તેવે વખતે ઘણાને રોતા જોયા છે. વારંવાર આંખમાંથી આંસુ નીકળે અને કહે કે, મહેનત કર્યા છતાં ચાલ્યું ગયું. પણ ધર્મ ખાતર રોતો હોય તેવો આદમી જો ન મળે તો શું કહેવાય ? પણ શાસનને માટે આંસુ સારનારા જગતમાં જીવે છે. નથી જીવતા, એ ન માનતા. જ્યાં સુધી શાસન જીવે છે, ત્યાં સુધી પ્રભુના શાસન માટે પણ આંસુ સારનારા અખંડપણે જીવતા રહેનારા છે. ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવે કહ્યું છે કે, પાંચમા આરાના અંત સુધી શાસન જવાનું નથી પણ મુદ્દો એ છે કે, એમ માનીને તમારે અને અમારે બેસી રહેવાનું નથી. પ્રભુમાર્ગની રક્ષા ખાતર જે કાંઈ કરવું ઘટે તે કરી છૂટવું જોઈએ.

પ્રભાવક કોણ ?

મહારાજા શ્રી કુમારપાળે દેવીને સ્પષ્ટરૂપે ધ્વનિત કર્યું કે કરવું હોય તે કર, પણ મારા હૃદયની માન્યતા ફેરવવાની તાકાત તારામાં નથી. એ વસ્તુ પામેલા આત્માઓને આ લોક કરતાં પરલોકની દરકાર કેટલી બધી હતી ? તમે બધા પરલોક, પુણ્ય, પાપ, પુણ્ય પાપના ફળ તરીકે સ્વર્ગ, નર્ક માનો છો, માટે તમારી સાથે પરલોકના ઉદ્દેશથી વાત કરૂં છું. ત્રણ

ખંડના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ જેવાને શ્રી નેમિનાથસ્વામિએ કહી દીધું કે, તેં કાર્યવાહી એવી ભૂંડી કરી છે કે, તારા માટે એ કાર્યવાહીના યોગે એક વાર તો નરકે ગયા સિવાય છૂટકો નથી. શ્રેણિક મહારાજે એકજ પાપ કર્યું, ત્યાં નરકનું આયુષ્ય બાંધ્યું. પછી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ મેળવ્યું, ભગવાન્ શ્રી મહાવીરના ભક્ત બન્યા, અરિહંતપદની એવી અનુપમ આરાધના કરી છે કે, જેના યોગે તીર્થંકર-નામકર્મ નિકાચ્યું. તો પણ નરકે ગયા વિના ન ચાલ્યું. એક વખતે શીકારે ગયા હતા. ગર્ભવતી હરણીને પોતે બાણ માર્યું. ગર્ભિણી હરણીનું પેટ ચીરાયું, ગર્ભ બહાર નીકળ્યો અને બન્ને તરફડી તરફડી મુઆ. આ વખતે શ્રેણિક મહારાજા કહે છે કે-મારૂં બાણ કેવું અમોઘ છે ! હું કેટલો પરાક્રમી અને કલાકુશળ ! એક બાણે બે જીવોનો નાશ કરી શક્યો, કેવો બહાદૂર ! શાસ્ત્ર કહે છે, એ ભાવનાના યોગે નિકાચિત કર્મ બાંધ્યું અને પછી તીર્થંકર નામકર્મ નીકાચ્યા છતાંયે નરકે જવું પડ્યું. ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવે કહ્યું કે, તારે નરકે ગયા વિના છૂટકો નથી. પાપ અને પાછી પાપની પ્રશંસા? એનું પરિણામ શું ? જ્ઞાની કહે છે કે, પરલોક માનતા હો તો પાપ ન કરો, થઈ જાય તો પણ તેના પ્રશંસક તો ન જ બનો. પાપ કર્યે જવાં, પાપનાં વખાણ કર્યે જવાં અને પરલોકને માનનારો આસ્તિક છું, એમ કહેવું એ બને ? કોઈ માણસ પોતાને બાદશાહ કહેવરાવે, તો

કોઈ ના નથી પાડતું-પણ દુનિયા તો ત્યારે જ માને કે, જ્યારે ત્યાં બાદશાહી જુએ. પાપ કરનારા પાપ કરે, ઉપરથી પાછાં વખાણ કરે, અને પરલોકને માનવાનું કહે, એ મેળ કેમ મળે? પરલોકને માનનારા રાજીથી પાપ કરે ? પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, ચોરી, સ્ત્રીસંગ અને પરિગ્રહ વિગેરે રાજીથી કરે, કરાવે અને અનુમોદે ? આ સારૂં કર્યું, એમ બહાર જઈ બોલે? હૈયું પણ એમ કહે ? આ માટે પહેલાં બહુ કહેવાયું છે. કુટુંબમાં વિચારની હારમાળા ચાલવી જોઈએ. જો તમારાથી ન થાય તો બહારનો એક આદમી સ્મરણ કરાવવા રાખો. કુટુંબમાં એવો આદમી રાખો, કે જે મરતાં સમાધિ સમર્પે. એમ નહિ કરો તો તો લક્ષ્મીવાન્ મરશે ત્યારે તેનાં કુટુંબીઓ તો વીલમાં પડી જશે. ગરીબનાં કુટુંબીઓ રોશે. મરનારની તો બૂરી હાલત જ થવાની. શ્રીમંત મરે ત્યારે બધા ભેગા થઈ શું કરે ? વીલ કરાવે, સીલ કરે, ક્યાં મૂક્યું એ પૂછે, ગાછે, માગી લે, સંતાડાય તે સંતાડે, ચૂલા તળે દાટે. ગરીબ મરે ત્યારે ‘હવે શું થશે’-એમ કહી પાછળનાં રોવા માંડે. મરનારની હાલત તો બૂરીજ. તમારી અને મારી દૃષ્ટિમાં ભેદ બહુ છે. દૃષ્ટિ જુદી હોય ત્યાં સુધી ધારેલું પરિણામ કદી આવે નહિ. ગમે તે ભોગે દૃષ્ટિ એક થવી જ જોઈએ. થવા માંડી છે અને થઈ પણ છે, પણ બરાબર અખંડપણે થવી જોઈએ અને તેમ થાય, એ ઈચ્છું છું. શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનને પામનારા બધાને

પરલોક, પુણ્યપાપ, સદ્ગતિ, દુર્ગતિ માન્ય હોય ત્યાં દૃષ્ટિમાં ભેદ કેમ હોય ? મદમાં, નશામાં, મોટાઈમાં, હું અને મારાપણામાં ઘણું ગુમાવ્યું. પોતાની પ્રભાવના ઈચ્છનારો જૈનશાસનનો સેવક નથી. ‘હું’ અને ‘અમે’ એ ન ભૂલાય ત્યાં સુધી પ્રભુના શાસનની સાચી અને વાસ્તવિક પ્રભાવના થઈ શકતી નથી. આઠ જાતના પ્રભાવક કહ્યા છે તે, શાસન પ્રભાવક,- પણ જાત પ્રભાવક નહિ. પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ તે શાસન માટે કરતા, જાત માટે નહિ. તમે શાસન માટે કરવા માગો છો કે જાત માટે ? શાસન માટે કરો છો, કે જાત માટે ? જાત તો એક દિવસ સળગી જવાની છે. લગાવવું હોય તો અત્તર લગાવો, મઢવી હોય તો સોને મઢો, અભક્ષ્ય ખાઈ ખાઈ ફુલાઈ જાઓ, પણ એ જાતની એક દિવસે રાખજ થવાની છે. (સભામાંથી૰ બાળી આવીએ છીએ ને ?) અરે ભાઈ ! એ તો બીજાની કે તમારી ? છો તો જ્ઞાની. છો તો સમજદાર. બાળનારા પણ ખોપરી આખી ન રહે તેમ વાંસડેથી ફોડી બાળવાના. છાતી પર બંધ બાંધે કે રખે ઉઠી ઘેર ન આવે. આગળ હાંલ્લીવાળાને કહે કે, તારે પાછું ન ભાળવું. બધું ઢબસરજ કામ. છાતીના બંધ છોડતી વખતે પણ છાતી પર વજન મૂકવાનું. આ જાતીની તો દશા થવાની છે. છતાં એના માટે પ્રપંચ કર્યે જાઓ અને ધર્મની દરકાર ન કરો તો પરલોક હૃદયના કયા ખૂણે વસે છે, તે તો કહો. કહું છું તે કડવું લાગતું હશે. ભલે કડવું લાગે,

તમે પરલોક માનો, પરલોકની વાતોમાં હાજી હા ભણો, અને જરાય અમલમાં ન જણાય, એ કેમ ચાલે ? તમને ભય નથી લાગતો ? આવા નિર્ભય ! જ્ઞાનીએ નિર્ભય બનવાનું કહ્યું છે તે આવી જાતના નહિ, નિર્ભય એવા બનો કે જેમાંથી નિર્ભયતાના આત્મગુણો પ્રગટે- આજની કહેવાતી નિર્ભયતાએ નઘરોળ બનાવ્યા છે : પાપના ભીરૂ મટાડી દીધા છે. પાપથી ભયવાન બનવાનું કે નિર્ભય ! ધર્મનો અધિકારી કોણ ? પાપમાં રાચનાર કે પાપથી ભીરૂ? આ પાટ પરથી એક પણ પાપની પુષ્ટિ થાય, તેવી વાત કહેવાની હોય નહિ. દુનિયાની એક પણ કાર્યવાહીને પુષ્ટિ મળે તેવું આ પાટ ઉપર બેસનાર ન ઈચ્છે. એક દિવસમાં નવ વાર બોલનાર મુનિવરો પાપની પુષ્ટિ થાય, આરંભ સમારંભ વધે અને જગત્‌ની અર્થ કામની લાલસા મજબૂત થાય તેવી વાત કરે જ શાના ? ખરેખર શ્રી જૈનશાસનમાં પ્રભાવક તેજ થઈ શકે છે, કે જેઓ પ્રભુની આજ્ઞા મુજબ અંગીકાર કરેલી પ્રતિજ્ઞાઓને વળગી રહેવામાં કોઈની પર શરમથી ન અંજાય : સન્માર્ગની રક્ષા માટે પોતાના માનાપમાનની દરકાર ન રાખે: અને પ્રભુના શાસનની સેવામાં જ પોતાનું સર્વસ્વ સમજે.

ગુલામ કોણ ?

જે દીક્ષાને અનંત શ્રીતીર્થંકરદેવોએ અને ગણધરદેવોએ સેવી, જેની સેવાના યોગે

અનંત આત્માઓ મુક્તિપદના ભોક્તા થયા અને એ ઉપકારી પુરૂષોએ, એજ ફરમાવ્યું કે, દીક્ષા વિના આત્માને ઈષ્ટ એવા એકાંતિક અને આત્યંતિક સુખની પ્રાપ્તિ જ નથી, તે દીક્ષા જો આ આત્માને ન જચે તો એ કેવી કમનસીબી ગણાય ? એ વિચારો. આત્માના ઉદ્ધારની બાબતમાં બેદરકાર ન બનો. શું બે ઘડીની સામાયિક કરનાર આત્માને જીંદગીના સામાયિકની ભાવના ન હોય, એ બને ? જૈનશાસન દુનિયાના પરલોક સુધારવા સરજાયેલું છે. આલોકને નિયમિત કરવા, પરલોકને સુધારવા, વિશુદ્ધ કરવા જ આ શાસનની સ્થાપના છે : પણ અનીતિ, પ્રપંચ, જૂઠ, પાપ, વિષયવાસના, આરંભ-સમારંભ વધારવા, ખીલવવા કે અનુમોદવા આ શ્રી જૈનશાસનની સ્થાપના નથી. શાસન સ્થાપનારા પણ પહેલાં કહ્યું તેમ સ્થાપવા માટે, સંયમ લીધા પછી, કેવળજ્ઞાન ન થયું ત્યાં સુધી, જમીન પર બેઠા નહિ. ઉભાને ઉભા. સુવાની તો વાત નહિ. ભૂમિ ઉપર તો બેઠા જ નહિ. કદી બેઠા તો વીરાસને, ઉત્કટાસને કે તેવા જ કોઈ આસને. શ્રી ઋષભદેવસ્વામીને છદ્મસ્થાવસ્થાનાં હજાર વર્ષમાં આવી ગયેલી જુદી જુદી નિદ્રાને ભેળી કરો, તો એક અહો રાત્રિની. ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવની છદ્મસ્થાવસ્થાનાં સાડાબાર વર્ષમાં નિદ્રા અંતરમુહૂર્તની. તપશ્ચર્યા, મહિનાના, બે માસના, ચાર માસના, છ માસના ઉપવાસ. પારણે પણ એક જ વાર. જ્યાં ગયા ત્યાં, હાથમાં દાતાર નાખે તે લઈ

લે, વાપરે ને ત્યાંથી જ બંધ : ને પાછી તપશ્ચર્યા શરૂ થાય. ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવને એ સાડાબાર વર્ષમાં પારણાના દિવસ ત્રણસો ઓગણપચાસ-વર્ષ પૂરૂં નહિ. છત્રીસ કલાકનો ઉપવાસ કરનારો શ્રાવક, પારણા વખતે પા કલાક મોડું થાય તો તેના મુખમાંથી કયા શબ્દ નીકળે ? 'સારૂં થયું કે પા કલાકની તપશ્ચર્યા વધી' આ ભાવના જોઈએ. તપશ્ચર્યા તો પરલોક માટે જેટલી ઉપકારી છે, તેટલી આ લોક માટે પણ છે : પણ આ લોકના ઉપકાર માટે મારે તમને તપસ્વી નથી બનાવવા, માટે બોલતો નથી. આ લોક માટે તો તમે બધું કરવા તૈયાર છો. વૈદની, ડોકટરની, ઘરની, બજારની, કેવી ગુલામીમાં રહેવું પડે છે, તે સમજે છે, ફક્ત ધર્મની, શાસ્ત્રની, ગુલામી નથી ગમતી. તમે કોના શેઠ છો એ તો કહો ! ખોખાના, ઝુંપડીના શેઠ છો ? શેઠ હોતો તમને શાસ્ત્રને નમતાં શરમ આવે ? તમે ત્યાં ગુલામ છો, માટે જ આની ગુલામીમાં શરમ આવે છે, હું ખાત્રીથી કહું છું કે, દુનીયાદારીની ગુલામી સ્વીકારો છો, ત્યાં ઝુકો છો, માત્ર ત્રણ લોકના ધણીની ગુલામી નથી ગમતી ? ખરેખર શ્રી જિનેશ્વરદેવની એટલે કે પરમ વીતરાગદેવની આજ્ઞા, સેવા અને શ્રી વીતરાગે ઉપદેશેલો ત્યાગમાર્ગ જેના હૃદયમાં જચ્યો નથી, તેના જેવો આ જગત્‌માં બીજો કોઈ ગુલામ નથી. અરે, તમે જેની ગુલામી કરો છો, એને તમે કહો છો કે હું તારો, પણ પેલા ના કહે છે. કહે છે, અમે તમારા

નહિ. કદી કોઈ કહે કે, તમારા. તોય શાને માટે ગુલામી કરો છો, એ તો બોલો ! સ્વાર્થ માટે. હું તો બીન અનુભવી અને તમે બધા અનુભવી, પણ શાના ? સંસારરૂપ કર્દમના કે બીજાના ? અરે કહોને કે ફસેલા અનુભવી આવા હોય ? અનુભવના અર્થની તો ખબર નથી. વિષ પ્રાણનો નાશ કરે, એ શાથી જાણ્યું ? ખાઈ જોઈને જાણ્યું કે જાણકારના કહેવાથી જાણ્યું? તેજ રીતે શિષ્ટ પુરૂષોના અનુભવે અહીં બી ત્યાજ્ય વસ્તુ તજાય. ત્યાજ્યના અખતરા ના હોય.-ત્યાજ્યના અખતરા કરનારા વીરના શાસનના સ્વરૂપથી અજ્ઞાત છે. ત્રણ લોકના નાથની ગુલામી નથી ગમતી અને ક્ષણિક વસ્તુની ગુલામી કેમ ગમે છે ? બજારમાં, ઘરમાં, શેઠ છો ? શરીરના શેઠ છો ? જો શરીરના શેઠ હોત, લક્ષ્મીના માલિક હોત તો આવા હોત ! ત્યાં બધે તમારી શી સ્થિતિ છે ? તે વિચારો. ફક્ત ધર્મમાંજ તમે અક્કડ, આ બધું વિચારો તો તો તરત જ આ ધર્મધ્વજ સામે નજર જાય. આ વિચારો તો શ્રી જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞાને શિર ઝૂક્યા વિના ન રહે. ખરી વાત છે કે-પંચમકાળ, હુંડાવસર્પિણી, કૃષ્ણપક્ષીયા જીવ એને ધર્મધ્વજ બતાવવો, ત્યાં પ્રેમ કરાવવો, આપવો એ કાંઈ નાનાસુના ખેલ છે ! ત્યાં કાંઈ મસ્તક નમે ? નાટકની પરીયો આગળ મસ્તક નમે, સીનેમામાં આવતા ચોરટાઓ-ઉઠાઉગીરો સામે આંખ ફાડી ફાડી જોવાય, ત્હાના ગરમાગરમ ઘુંટડા ઉતરે, ફક્ત

શાસ્ત્ર તરફ આંખ કરડી રહે ! ખરેખર, કેવી ભયંકર દુર્દશા છે ? પરમોપકારી શ્રી મુનિસુંદરસૂરીશ્વરજી મહારાજા તો કહે છે કે, પંચમકાળના જીવો જેવા ચોથા કાળમાં નહોતા. દુનિયાદારી માટે જીવી રહેલા પ્રાણીયોની જે ઉદારતા, ક્ષમા, શાંતિ, ઉદ્યમ, પ્રયત્ન, મહેનત, ગુલામી વિગેરે દુનિયા માટે છે, તે શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં આવી જાય, તો તો આજે કામ થઈ જાય, દુનિયાદારીના માણસોને, ગમ ખાતાં કેવી સરસ આવડે છે ! માથે પાઘડી ભલે, પણ તમારાથી મોટો કોઈ આવે અને કહે કે બેસો !- તો તરતજ નીચી મુંડીયે નમી જાય. ને અહીં સાધુ કંઈક કહે તો તરત જ બોલી ઉઠો કે, 'સાધુ અમને કહે ? અમે કોણ? જેન્ટલમેન.' પણ અહીં કંઈ પોપાબાઈનું રાજ્ય નથી. કર્મસત્તા ભયંકર છે. માનો કે ન માનો, સદ્દહો કે ન સદ્દહો, જે દિવસે એ સત્તા ઉદયમાં આવશે,-એના સકંજામાં પકડાયા પછી ઈંચભર, ચસી શકાશે નહિ. સંભળાય છે કે, પંચમજ્યોર્જ-હિંદુસ્તાનના માલીક પણ કર્મસત્તાથી રીબાય છે : બહુ માંદા છે : ડાકટરો નાડી પકડી તપાસ્યા કરે છે : કર્મસત્તા કોને છોડે છે ? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, દુનિયાના મહાનમાં મહાન સમ્રાટને પણ કર્મની સત્તા છોડતી નથી. બાકી આપણે કે જેમને સમસ્ત વિશ્વનું જ કલ્યાણ ચાહવાનું હોય તે તો એમજ ઈચ્છે કે, દર્દીની હાલત જલદી સુધરો. આખરે જ્યારે આયુષ્ય આવી રહેશે, ત્યારે કોઈનું કાંઈ ચાલે

એમ છે ? ઉંધે રસ્તે ચાલનારાને કહો કે મરીને કયા કાકાને ઘેર જવાના ? કોઈ આડતીયો, બાડતીયો છે ? સાધુને ગાળો દ્યો, પ્રભુના શાસન સામે, સિદ્ધાંતો સામે, છડેચોક ફીટકાર કરો,-એમ કરતાં શરમ નથી આવતી ? પણ પરિણામે મરી જશો અને પાપનાં ઉદયે પીટાશો, પીડાશો, સડી જશો, અને રોમ રોમ કીડા પડશે. શ્રી વીરવિજય મહારાજ શું કહે છે ?

તીરથની આશાતના નવ કરીયે, આશાતના કરતાં થકા ધનહાનિ,
ભૂખ્યા ન મળે અન્નપાણી, કાયા વળી રોગે ભરાણી, તીરથની આશાતના નવ કરીએ.

એ બધું વાંચો. એ લખનાર તમારા હિતસ્વી હતા. દુનિયાની સત્તા પૂરેપૂરી જ્ઞાની ન હોવાથી તેની શિક્ષામાંથી, હુંશીયારીના યોગે યા બનાવટી પૂરાવા વિગેરેના યોગે કદાચ બચી જશો, પણ કર્મસત્તા તો ક્ષણેક્ષણે મનના વેગને પણ જાણી સત્તામાં દબાવશે. ત્રીજી મીનીટે કાનપટ્ટી પકડી ઢસડી જશે. કાકા, મામા, ફુઆ, ગાડી, વાડી, લાડી, નહિ બચાવે. પાઘડીના રંગમાં ન રંગાઓ. રાતા પીળામાં ન મુંઝાઓ. દુનિયાની વાયડી વાતોમાં વાયડા ન બનો. અણસમજુના પ્રલાપને આધીન ન થઈ જાઓ. અનંતજ્ઞાનીના વચન પર વધુ વિશ્વાસુ બનો. એ મહાત્માઓ તો તમારા-અમારા ભવિષ્યના ભલા માટે રાજઋદ્ધિ તજી, ત્યાગ સ્વીકારી આ બધું લખી ગયા, મહેનત કરી લખી ગયા. તરવાનો રસ્તો એ આ આપી ગયા.

ત્યાં કહેવું કે, શાસ્ત્રને આઘાં મૂકો એમ ? કયા શબ્દોમાં કહું તો તમને અસર થાય કે જેથી પરિણામે તમે પાપથી બચો. જરા વધુ કરડા શબ્દો કહું, તો કહે છે કે-મહારાજ ઘણું કહે છે. પણ ભાઈ ! આતો બચાવના રસ્તા છે. શાસ્ત્રમાં આવે છે કે, સ્વાર્થ ખાતર પતિએ પત્નીને મારી અને પત્નિએ પતિને માર્યો, બાપે દીકરાને માર્યો અને દીકરાએ બાપને માર્યા. એવી સંભાવના હોવા છતાં પણ ત્યાં વિશ્વાસ મૂકવામાં વાંધો નહિ અને આ અનંત જ્ઞાનીની આજ્ઞામાં વિશ્વાસ મૂકવામાં તમારૂં લૂંટાઈ શું જાય છે ? એ તો કહો ! જે તીર્થને પામ્યા છો તે હિંસા, મૃષા, ચોરી, વ્યભિચાર, લોભ, ક્રોધ, માન, માયા, પ્રપંચ, ઈર્ષ્યા, કલહ, કજીયા, આ બધા પાપથી બચાવનારૂં છે. દુ:સહ્ય પાપથી બચાવનારૂં છે. ભૂંડું કરનારનું એ ભલું કરવાની સલાહ આપનારૂં છે. પ્રાણ લેવા આવનારનું એ હિત ચિંતવવાની સલાહ આપનારૂં છે. તીર્થ પામ્યા તો છો, હવે ન આરાધાય તો એના જેવી કમનસીબી બીજી કોઈ નથી, એ નક્કી માનજો !

(૫)

તીર્થ આરાધનાની તાકાત કેળવો

ટીકાકાર મહર્ષિ શ્રી શીલાંકસૂરિજી મહારાજ તીર્થનો મહિમા કહી આવ્યા, એ એમ

ફરમાવી ગયા કે, तीर्थं जयति તીર્થ જયવંતુ વર્તે છે. શાથી ? એનામાં એક પણ અયોગ્ય વિચારને સ્થાન નથી. એક પણ યોગ્ય વિચારનો એમાં તિરસ્કાર નથી. એ તીર્થના સિદ્ધાંન્તો એવા તો સિદ્ધ થયેલા છે, કે જેની સેવાથી સેવકનાં સઘળાં પાપરૂપ મેલો દૂર થઈ શકે એમ છે. એટલા જ માટે એ શાશ્વત રહેવાને સરજાયેલું છે. જેની ઉપમામાં કોઈ જોડી નથી અને એટલાજ માટે સઘળા જિનેશ્વરોથી શરૂઆતમાં એ નમસ્કાર કરાયેલું છે. જે તીર્થને સાક્ષાત્ જિનેશ્વરોથી શરૂઆતમાં એ નમસ્કાર કરાયેલું છે. જે તીર્થને સાક્ષાત્ જિનેશ્વરો નમે છે, તે તીર્થની આપણને પ્રાપ્તિ થાય તો એ તીર્થની સેવા માટે આપણે જેટલું શક્ય હોય તેટલું કરવું જોઈએ. શાસ્ત્રે જેમ શક્તિ ગોપવવાનો નિષેધ કર્યો છે, તેમ શક્તિના અતિરેકનો પણ નિષેધ કર્યો છે. જેમ શક્તિ છુપાવવી નહિ તેમ શક્તિથી આગળ પણ જવું નહિ. શક્તિ છુપાવીએ તો ગુન્હેગાર બનીએ, અમલ ન કરીએ તો વંચિત રહીએ, અને શક્તિથી આગળ વધી જઈએ તો કરી શકતા હોઈએ તે પણ ગુમાવી બેસીએ. માટે આવું અતિશય મુસીબતે મળી શકે તેવું તીર્થ પામ્યા પછી એની આરાધનામાં જીંદગીનો જેટલો સમય વ્યતીત થાય તેટલો કરવો જોઈએ. એક વાતની સૂચના કરવાની છે, અને તે એ છે કે-દિવસે દિવસે બહારનું વાતાવરણ બગડતું જાય છે-ભાવનામાં પરિવર્તન થતું જાય છે. જરા પણ શાંતિ ગુમાવવી, આકળા

થવું, કે હૃદયની ભાવનામાં ઉગ્રતા કરવી, એ બધું જોખમમાં છે. લેશ પણ બોલ્યા વિના, જો શાંત રહી શકશો શ્રી જિનેશ્વરદેવે કહેલો મૌનગુણ કેળવી શકશો, શાસનને રોમ રોમ પરિણમાવી શકશો તોજ તમે તમારૂં પોતાનું કલ્યાણ કરી શકશો તથા સામાનું કલ્યાણ કરી શકશો : નહિ તો સ્વ અને પરનું બગડવાનો સમય આવી લાગશે. ગમે તે સંયોગોમાં જરા પણ ઉકળાટ કરશો નહિ, શાંતિથી, જે કાંઈ આ જ્ઞાનીએ, સંસાર તરવા માટે આપણને બતાવ્યું છે, તેને સાંભળી જીવનમાં જેટલા પ્રમાણમાં ઉતારી શકાય તેટલા પ્રમાણમાં ઉતારવા શક્તિ મુજબ પ્રયત્ન કરવો, એટલી જ અત્યારે આવશ્યકતા છે. આ તીર્થમાં રહેનારે એક પણ અયોગ્ય વિચારને સ્થાન નહિ દેવું. દિવસોથી એ વાત હું કહી રહ્યો છું. સમ્યગ્‌દૃષ્ટિ આત્મા તે છે, કે જે અપરાધીનું પણ ભૂંડું ન ચિંતવે. આ ભાવનાને રોમરોમ પરિણમાવવી જોઈશે. કારણ કે શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનને પામ્યા પછી, એની આરાધનામાં એટલાં બધાં વિઘ્નો છે, કે એ વિઘ્નોની સામે જે આત્મા અડગ રહે-એ વિઘ્નોને જીતે, તેજ આત્મા આ તીર્થને આરાધી શકે. જેનામાં આ કૌવત ન હોય, તે તીર્થને હારી પણ જાય. આ જીંદગીમાં હારી જઈ તીર્થ ગુમાવ્યું, તો અનંતાકાલે મળેલ માનવજીંદગી વ્યર્થપ્રાયઃ બની જાય, આપણો ઈરાદો એ છે કે, અનંતકાલે મળેલ માનવજીંદગી નિષ્ફળ ન જાય. આપણા સાથીઓ, આપણા

પરિચયમાં આવનારાઓ, સહવાસમાં આવનારાઓ, આપણા પર વિશ્વાસ રાખનારાઓની પણ માનવ જીંદગી નકામી ન ચાલી જાય, એજ ઈરાદો છે. એ ઈરાદાની સફલતા માટે આપણામાં જેટલી તાકાત હોય, તે મુજબ શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનને આરાધ્યે જવાનું છે. હવે ટીકાકાર મહર્ષિ આ આચારશાસ્ત્રના કહેનાર પરમર્ષિનો નામનિર્દેષ કરવા સાથે, તે કહેવાનો હેતુ અને પોતાની આજ્ઞાધીનતા આદિ દર્શાવવા ફરમાવે છે કે :-

''आचारशास्त्रं सुविनिश्चितं यथा, जगाद वीरो जगते हिताय यः ।
तथैव किञ्चिद् गदतः स एव में, पुनातु धीमान् विनयार्पिता गिरः ॥१॥''

'જે ભગવાન્ શ્રી મહાવીરે સુવિનિશ્ચિત આચારશાસ્ત્રને જગત્‌ના હિત માટે જે રીતિએ ફરમાવ્યું, તેજ રીતિએ કંઈક કહેતા એવા મારી વિનયાર્પિત વાણીને તેજ ધીમાન્ ભગવાન્ પવિત્ર કરો.' આથી ટીકાકાર મહર્ષિ પોતાની કેટલી આજ્ઞાધીનતા બતાવે છે, એ સોચો. ખરેખર, આવી જાતની આજ્ઞાધીનતા વિના કલ્યાણ થતું જ નથી. શ્રી જિનશાસનના જ્ઞાતા અને રસિક આત્માઓએ આજ્ઞાધીનતાને તો મૂર્ત સ્વરૂપજ સમર્પ્યું છે, અને એમાંજ તે મહર્ષિઓની ભવભીરૂતા અને મુક્તિની કામનાનું અનુપમ દર્શન થાય છે. યથેચ્છચારિઓ માટે આ શાસન નથી, એ આમાંથી ધ્વનિત થાય છે. પોતાની મહત્તામાં માનનારા પણ આ

શાસનના સારને નથી પામી શકતા, એ પણ આમાંથી ફલિત થાય છે. ટીકાકાર મહર્ષિના એ કથનદ્વારા સમજી શકાય તેમ છે કે-આ શ્રી આચારાંગશાસ્ત્રના કહેનાર ભગવાન્ શ્રી વીર છે. એમાં કહેલા આચાર અતિશય નિશ્ચિત છે. જેનાથી જગતનું ભલું થાય એવા એ આચાર છે. જગતનું ભુંડું થાય, જગતનું કોઈ પણ પ્રાણી દુઃખી થાય, જગત્ના કોઈ પણ આત્માને કલેશ થાય, જગત્નાં પ્રાણીઓ આધિ-વ્યાધિ અને ઉપાધિના ફંદમાં ફસે, તે માટે આ શાસ્ત્ર નથી : પણ સઘળાનું ભલું થાય, કલ્યાણ થાય, સારૂં થાય, આ લોક અને પરલોકમાં સુંદર થાય, અહીં કે તહીં કોઈ દુઃખી ન થાય ને સદાને માટે અનંત શાંતિના ભોક્તા થાય, માટે આ આચારશાસ્ત્રનું વિધાન છે. એ ભાવનાવાળાએ આ આચારોને અમલમાં મૂકવા માટે, અનાદિકાલથી વળગેલી કુવાસનાઓને છોડવી જ જોઈએ. જે વસ્તુ કલ્યાણ માટે કહી, તે વસ્તુ જો આપણને ખટકે, એના પાલન માટે આપણો આત્મા શૂરવીર ન બને, તો સમજી રાખવું ઘટે કે-એ દોષ, આ શાસ્ત્રના કહેનાર ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવનો કે શ્રી ગણધરદેવનો કે ટીકાકાર મહર્ષિ શીલાંકસૂરિજીનો નથી, પણ એ દોષ આપણી જાતનો છે. હરેક આત્માએ પોતાના આત્માનો, આત્માની શક્તિનો, આત્માની નિર્બળતાનો, આત્મામાં રહેલા દોષોનો બહુજ ગંભીરપણે વિચાર કરવાની જરૂર છે અને તોજ આચારાંગ શાસ્ત્ર ફળે : નહિ તો આ

આચાર એટલો બધો કઠીન, એટલો મુશ્કેલીથી બની શકે એવો, જીવનમાં ઉતારવો એટલો તો અગવડભર્યો છે, કે પૂરતી મક્કમતા કેળવ્યા વિના, આત્માને મજબૂત બનાવ્યા વિના, આ આચાર-આ કથન-આ શ્રી વીરની વાણી હૃદયમાં ઉતરે તેમ નથી. આપણને બધાને એ વાણી હૃદયમાં કેટલા પ્રમાણમાં ઉતરી છે ? એ વીરની વાણીના સેવન માટે-રોમરોમમાં વાણીના પરિણમન માટે, બને તેટલું સંરક્ષણ કરવા માટે આપણામાં કેટલા પ્રમાણમાં તૈયારી આવી છે, તેનો રોજ વિચાર કરવો જોઈશે. આ શ્રી જિનવાણીની આરાધનાથી અનંતા આત્મા મુક્તિએ ગયા છે, સંખ્યાબંધ આત્મા મુક્તિએ જાય છે, અને અનંતા આત્મા મુક્તિએ જશે. જે રીતે આરાધના કરીને તે આત્માઓ મુક્તિમાં ગયા, જાય છે અને જશે તે રીત બતાવવા પણ, સમજવા પણ, સમજાવવા પણ, જાણે આ સમય ન હોય એવી જાતિના દેખાવ વર્તમાનમાં થઈ રહ્યા છે. જે ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવે કહેલું અને તે તારણહારના માર્ગે ચાલતા મુનિપુંગવોએ યથાશક્તિ આચરેલું તે સાંભળવું, વિચારવું, અને બતાવવું એમાં પણ મોટી મુશ્કેલીયો ખડી કરવામાં આવી છે. જે ચીજ, જે આત્માને જીવનમાં ઉતરતાં મુશ્કેલ ન પડી, જે વસ્તુ જે આત્માઓએ આનંદપૂર્વક હૃદયમાં ઉતારી, જે વસ્તુને જે આત્માઓએ અમલમાં મૂકી, જે વડે સ્વપર કલ્યાણ સાધી, જગત્માં દૃષ્ટાંતભૂત બન્યા, તે ચીજને વાંચવી,

તે ચીજને જીવનમાં ઉતારનાર મહાપુરૂષોના જીવનને સાંભળવું, એમાંય મુશ્કેલી ઉભી થાય એ આશ્ચર્યજનક નથી લાગતું ? આજ્ઞાનો અમલ કરવા નહિ ઈચ્છતા કેટલાક કહે છે કે : 'શ્રી તીર્થંકરદેવોએ કર્યું તેજ કરવું.' પણ એ કાયદો નથી. મહાપુરૂષે કર્યું તે ન કરી શકીએ: જે રીતે તીર્થપતિના આત્માએ પણ તીર્થમાર્ગ આરાધ્યો, તે રીતે નહિ આરાધી શકાય તો મુક્તિ મળે, એવું તમારૂં અને મારૂં અંતર સાક્ષી પૂરે છે ? અંતર તો કહે છે કે, જે રીતે તીર્થપતિના આત્માએ આરાધ્યું તે રીતે આરાધીયે તોજ મુક્તિ થાય, આથીજ કહેવું પડે છે કે, શ્રી જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞારૂપ આદર્શને બરાબર સન્મુખ રાખો ! ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવે પ્રરૂપેલા સિદ્ધાંતોને આઘા મૂકી યથેચ્છપણે વર્તવું અને સાધુ કે શ્રાવક તરીકે ઓળખાવવાની ઈચ્છા રાખવી, એ વ્યર્થ છે. સજ્જન સમાજ સમક્ષ તે ઈચ્છા દાંભિકતા રૂપે જ ઓળખાય છે, એમાં કશોજ શક નથી. એ આજ્ઞારૂપ સિદ્ધાંતના આદર્શને આઘો મૂકીએ તો આપણામાંથી આપણાપણું નાશ પામે છે ! આદર્શ સામે રાખી ઉપાસના કરવાની તો તાકાત નથી. આપણે આ આરાધના માટેની તાકાતની વાત કરીએ છીએ, બીજી તાકાત માટે તો વાત જ કરવા માગતા નથી. એવી તાકાત અનેકે મેળવી, છ ખંડની સાહ્યબી અનેકે મેળવી, સમ્રાટપણું મેળવ્યું અને ખાલી હાથે ચાલ્યા ગયા. માટે એ તાકાતની જરૂરત નથી. તે તાકાત જોઈએ

છે કે જેના યોગે આ શાસ્ત્રને અખંડપણે સેવી શકીએ. સેવા ભલે આપણાથી થોડી થાય, ભલે સઘળી આજ્ઞા જીવનમાં ન ઉતારી શકીએ, પણ સઘળા આજ્ઞાના આદર્શ તો સામે કાયમ ખાતે રહેવા જ જોઈએ. એ આદર્શ બધી રીતે સાચવવા તૈયાર રહેવું જોઈએ. તૈયારી ન હોય તો કયે રસ્તે જવું, તે અત્યારે મોટો ભયંકર અને વિકટ પ્રશ્ન છે. હું એકલોજ આ વિચાર કરૂં, તે થાય નહિ. આ આગમમાં તે તાકાત છે, કે ચોવીસે કલાક, અરે સારીયે જીંદગી શાંતિમાં રાખે : પણ વિનિયોગ, તમને પણ આના સ્વાદનાં બિંદુઓ દેવાં એના અંગેના વિચાર ચાલે છે. તમે તમારી કરણીનો, ફરજનો વિચાર ન કરો તો સામો આદમી એકલો વિચારે તેનું પરિણામ શું ? આ વિચાર કરતાં બધું ભૂલી જવું પડશે. આ શાસ્ત્રનેજ હૃદયમાં સ્થાપવું પડશે. હૃદયમાં સો વસ્તુ બીજી અને એક આ તો એ ન ટકે. સો વસ્તુનો હૂમલો આ એક પર ! એમાં એક દબાય એમાં નવાઈ શી ? બધી વસ્તુ કરતાં આ કીંમતી છે, એ તમારા જીગરમાં બરાબર કોતરાઈ જવું જોઈએ ! તોજ માર્ગ સહેલો થાય, માત્ર 'હાજી-હાજી' કરો તો માર્ગ સહેલો ન થાય. 'હાજી' તેનું નામ કે આ વાત રગેરગે પરિણામ પામવી જોઈએ-જીવનમાં નિયત થવી જોઈએ. 'જીવતાંએ આનું શરણું અને મરતાંએ આનું શરણું.' એમ હૃદયપૂર્વક માનવું જોઈએ.

'जय वीयराय' સૂત્રનાં અદ્‌ભૂત રહસ્યો :

દરરોજ 'जय वीयराय'માં પ્રભુ પાસે શેની પ્રાર્થના કરો છો ? આ 'जय वीयराय' જે શ્રાવક રોજ બોલે છે, તે દરેકના હૃદયમાં પ્રાર્થનાસૂત્રનું રહસ્ય ઠસી જાય, દરેક જો એ પ્રાર્થનાસૂત્રના મર્મને સમજી જાય, તો આ શાસ્ત્ર સમજતાં-સમજાવતાં આટલી બધી મહેનત પડેજ નહિ. એ સૂત્રદ્વારા કરવામાં આવતી પ્રાર્થના નથી સમજાતી, વીતરાગ નથી ઓળખાતા. એ સમજાઈ નથી-એ ઓળખાયા નથી. જેની આટલી આટલી સેવા કરો તેનું સ્વરૂપ નથી ઓળખાયું. ઓળખવાની ભાવના પણ તેવી નથી જાગી. એથીજ આટલી બધી નિર્બલતાએ ઘર કર્યું છે. એ નિર્બલતાએ છાતીપર મોટી શિલા ગોઠવી છે કે, જે શિલા ઉઠાવવાની અત્યારે તાકાત રહી નથી. એક 'जय वीयराय' દ્વારા કરવામાં આવતી પ્રાર્થના, જો બરાબર વિચારાય તો શું બાકી છે 'जय वीयराय जगगुरु'-'હે જગદ્‌ગુરૂ વીતરાગી તું જય પામ !' જે વીતરાગને જગત્‌ના ગુરૂ માનીએ, તે પુણ્ય પુરૂષની આજ્ઞા સિવાય બીજે કેમ જઈએ ? તે તારકની આજ્ઞા વિના જીવાતા જીવનમાં આનંદ કેમ રહે ? એની આજ્ઞાના એક એક શબ્દે તમારાં કાળજાં કોરાવાં જોઈએ. જે વખતે જયવીયરાય બોલાય, ત્યારે જો એ બરાબર વિચારાય,-મનનપૂર્વક હૃદયમાં વિચારાય, હાથ ઉંચા રાખી સામી દૃષ્ટિથી બોલાય, તો

ખરેખર આંખમાંથી આંસુ ટપકે. હે વીતરાગ ! તું જ્યવંતો રહે. તું જ્યવંતો છે, ત્યાં સુધી જ હું જીવતો છું. જે દિવસથી તારો જય ગયો ત્યારથી મારો ક્ષય. એમનો જય જવાનો નથી : એમનો ક્ષય નથી. એતો પહોંચી ગયા, પણ એના શાસનની, એની આજ્ઞાની જ્યવંતી સ્થિતિ બરાબર જીવતી રાખવાની આપણી ફરજ છે. જો આપણે જીવવું હોય તો આપણી એ અનિવાર્ય ફરજ છે જ, જે દિવસથી એની જય બંધ થઈ જાય, તે દિવસથી આપણે જીવતાં છતાં ન જીવવા જેવા જ છીએ. તમે તો રોજ કહી રહ્યા છો, હે જગદ્‌ગુરૂ વીતરાગ! જ્યવંતા હો ! આ કથનમાં ભાવના તો એજ છે ને કે તારા જય વિના અમારો જય કોઈ કાળે થવાનો નથી. ત્રીસ અકર્મ ભૂમિમાં, છપ્પન અંતરદ્વીપમાં, મનુષ્યોની કાયા મોટી, બલ ઘણું, આયુષ્ય લાંબુ, કષાયો થોડા, તોય તેમની મુક્તિ નથી થતી, અને અહીં શરીર નાનું, આયુષ્ય નાનું, કષાયો ઘણા, તોય મુક્તિ થઈ શકે છે. ત્યાં અસિ, મસિ, કૃષિ નથી તોય મુક્તિ નહિ, અહીં એ ત્રણે છતાં સિદ્ધિપદે જઈ શકાય. આનું કારણ શું ? માત્ર વીતરાગ જ્યાં જ્યવંતા વર્તે છે, ત્યાં મુક્તિ અને મુક્તિનો માર્ગ. જ્યાં તે નથી ત્યાં મુક્તિ પણ નથી, અને મુક્તિનો માર્ગ પણ નથી, ત્રીસ અકર્મભૂમિમાં, છપ્પન્ન અંતરદ્વીપમાં મનુષ્ય મોટી કાયાવાળા ઘણા બળવાળા, અસંખ્યાત વર્ષોના આયુષ્યવાળા, કષાયો મંદ, જ્યાં અસિ મસિ

કૃષિનો વ્યાપાર નથી, ત્યાંથી બહુ બહુ જાય તો દેવલોક જાય : જ્યારે આ કર્મભૂમિમાં અસિ, મસિ ને કૃષિના વ્યાપાર છે, કષાયો ધોધમાર છે, ત્યાંથી અમૂક કાળે ઠેઠ સિદ્ધિપદે પણ જઈ શકાય છે : અને આજે પણ મુક્તિમાર્ગને આરાધવાની સામગ્રી મળી શકે છે, એનું કારણ શું ? એજ કે-જગદ્ગુરૂ વીતરાગ જયવંતા વર્તે છે. માટે ભાગ્યવાનો ! જાત કરતાં પણ વીતરાગના જયને પહેલો ઈચ્છજો. એના જય આગળ, આ જાતની કિંમત બહુ ન ગણજો. હૃદયના ભાવને સમજી શકો છો ને ? બજારમાંથી કાપડ લેવું હોય તો તે પરીક્ષા-શક્તિ તમારામાં છે, શાક તાજું છે કે વાસી છે, વિ.ની પરીક્ષા કરતાં આવડે છે, દુનિયાદારીના પદાર્થો ખરીદવાની આવડત છે. એ પરિક્ષક બુદ્ધિ અને આવડત આ કામમાં આવી જાય તો કામ થઈ જાય. એક દિવસ હડતાળ પડે અને ગામમાં શાક-દૂધ આદિ ખાદ્ય પદાર્થો ન મળે તો તમે શું કહો ? અમારાથી જીવાય નહિ ! તો પછી આના વિના, આ શાસ્ત્ર વિના, આ આજ્ઞા વિના, કેમ જીવાય ? નહિજ જીવાય ! જીવવું હોય તો ખરી ચીજ તો આ છે. પેલી બધી ચીજો જેમાં તમારી પરીક્ષા શક્તિ વિગેરે છે, તે કાંઈ જીવાડનારી નથી. બહુ તો ખોખું રહે, ત્યાં સુધી ખોખાને પોષનારી છે. કોણ જાણે, ખોખાને પણ પોષશે કે નહિ, એની શી ખાત્રી ? જીવવા માટે તો એક આજ ચીજ છે. આ વાત હૈયામાં અંકિત થઈ જાય, તો 'जय

વીયરાય' સૂત્રમાં કરવામાં આવતી પ્રાર્થના સાર્થક થાય. એમાં જય વીયરાયમાં તમે તો બહુ કહ્યું. વીતરાગ પાસેની તમારી માગણીનો પાર નથી રહેતો. જય કહીને અટક્યા નથી. બીજા પદમાં તમારી ભાવના વ્યક્ત કરો છો :-

"होउ ममं तुह पभावओ भयवं !"

હે ભગવન્ ! મને તારા પ્રભાવથી હો. ભગવાન્‌ના પ્રભાવથી શું માગો છો, તે કહેશો? હવે તમે જે શ્રેણિબધ્ધ માગણી કરો છો, તે ગણાવું ? એ ગણાવવાની વાર છે, એની તો બધી આજે પંચાત છે. આ બધું કોની આગળ બોલો છો ? શ્રી જિનેશ્વરદેવની આગળ ! શ્રી જિનેશ્વરદેવ એ કાંઈ સામાન્ય વ્યક્તિ નથી. શું શ્રી જિનેશ્વરદેવ તમારા હૈયાને ન જાણે! આ નાનીસુની વ્યક્તિ છે ? આનાથી દુનિયામાં બીજી કઈ મોટી વ્યક્તિ છે ? તમારો રાજા તો એ ! મનુષ્ય દેહનો રાજા ભલે બીજો હોય, પણ આત્માનો રાજા તો આજ ! આ ખોખા પર ભલે બીજી રાજસત્તા હોય પણ આત્મા પર સત્તા કોની ? એ શ્રી વીતરાગદેવની. જે દિવસે એની સત્તાનો અંકુશ નીકળી ગયો પછી રહ્યું શું ? જય વીયરાય કેવી ઉમદા વસ્તુ છે ! એક એક શબ્દના મર્મ સમજાય, એ પદોની કિંમત હૃદયમાં અંકાય, અને એ અનંતજ્ઞાનીએ ગોઠવેલા શબ્દોનો મહિમા હૃદયમાં ઉતરે, તથા એક એક શબ્દમાં રહેલા અનંતા ભાવને

સદ્દહી શકો તો કામ થઈ જાય. જેને આ ગમતું હોય તેને માટે આ વાતં છે. જેને જય વીયરાય ન ગમતા હોય, જેને આ પ્રાર્થનાજ ન ગમતી હોય, તેને માટે આ વાત નથી. જેની આગળ પ્રાર્થના થાય છે, તે યોગક્ષેમ કરનાર છે : સર્વસ્વ એ તારકની પાસે છે.

ધર્મગુરૂ શા માટે ?

નારદ, વસુ અને પર્વત, એ ત્રણેના ગુરૂ ઉપાધ્યાયે, જ્યારે ચારણમુનિના મુખમાંથી એમ સાંભળ્યું કે, આ ત્રણ શિષ્યોમાંથી બે નરકગામી છે, ત્યારે એ ઉપાધ્યાય ખિન્ન થયા હતા. જેનો હું પાઠક, જે મારા વિદ્યાર્થી, જેને હું ભણાવું, તે નરકે જાય ? આ વિચારથી તે ઉપાધ્યાય ખિન્ન થયા અને પરિણામે નિર્વેદ થયો, શિષ્યોની પરીક્ષા કરી, યોગ્યની પીઠ થાબડી. પોતાનું ઉપાધ્યાય પદ તજી, સંસારને તજી એ ઉપાધ્યાય સંયમધર બની ગયા. વસુ એ રાજપુત્ર હતો-પર્વત એ ખુદ પોતાનો પુત્ર હતો અને નારદ એ ઋષિપુત્ર, સિદ્ધપુત્ર હતા. ચારણમુનિના શબ્દો સાંભળી ઉપાધ્યાય મુંઝાયા. મુનિઓ ખોટું કહે નહિ. જેને હું ભણાવું તે નરકે જાય ?-આ વિચારે ખિન્નતા આવી, હૃદય દ્રવિત થઈ ગયું, અને એના પરિણામે સંસાર વર્જી ત્યાગ સ્વીકાર્યો. સાચું બોલો, તમારે માટે અમને શું લાગવું જોઈએ ? તમે સંસારમાં, વિષય કષાયમાં, દુનિયાના રંગરાગમાં લીન થાઓ તેથી અમને આનંદ થાય ?

તમારી સદ્ગતિની, તમારી મુક્તિની અમને ભાવના હોય. તમે સંસારમાં રવડી મરો, એવી અમારી ભાવના ન હોય. હવે તમારે ખુલ્લા એકરાર કરવો પડશે. તમારે જાહેર કરવું પડશે કે ધર્મગુરૂઓની જરૂર તમારે શા માટે છે ? આટલા માટે ધર્મગુરૂની જરૂર છે એમ ખુલ્લું જણાવવું પડશે. ધર્મગુરૂ કોના થવાય ? સંસારના રંગરાગમાં લીન થવા માગે એના ? વિચાર કરજો, માતા-પિતા, સ્નેહી વિગેરેને પૂછી નક્કી કરજો કે ધર્મગુરૂ શા માટે જોઈએ? (લાલન° ભવનિવૃત્તિ માટે.) કહી દો તેથી સંતોષ ન થાય. નિશ્ચયપૂર્વક કહો, બીજી વાતોનો તો તમે નિશ્ચય કરીજ ચૂક્યા છો. ઘર શાને માટે ? રહેવા માટે ? દુકાન ? બાર માસના રોટલા માટે. નોકરી ? સુખેથી જમવા માટે. મુડી ? પ્રસંગ નિવારવા માટે-ગૃહસ્થાઈની પોઝીશન સાચવવા માટે, સ્નેહી વિગેરેને કે પોતાને આપત્તિમાં સહાય કરનાર થાય તે માટે: તેમ ધર્મગુરૂ શા માટે ? એનો એકરાર, એનો નિશ્ચય કરો. ઉતાવળ ન કરો. મનન કરો-ચિંત્વન કરો. કહી રહ્યો છું કે, દિવસે દિવસે મિથ્યાત્વનો વાયુ, વિષય કષાયનો વાયુ, દુનિયાના રંગરાગનો વાયુ વધતો જાય છે-હવા ઝેરી બનતી જાય છે. તમને મારે એવી ઔષધિ આપવી છે કે જેથી ઝેરી હવા અસર ન કરે. તમને એ ઝેરી અસર થાય એનો અમને પણ આઘાત થાય. તમને થતી ઝેરી અસરનું દુ:ખ અમને જરૂર થાય છે. એ દુ:ખનો બોજો

મોટો ખડો થાય છે. અમારી પાસે આવનારાને સુખી કરવાની ફરજનો બોજો અમારા પર મોટો છે. એમ ન માનતા કે, તમારે આધારે વીતરાગદેવ અને નિર્ગ્રંથ ગુરૂ તથા તેમનો કહેલો ધર્મ જીવે છે. વીતરાગ એની વીતરાગતાના પ્રતાપે જગત્‌માં જયવંતા વર્તે છે. નિર્ગ્રંથો એની નિર્ગ્રંથતાના પ્રતાપે જગત્‌માં જયવંતા વર્તે છે. આગમ એની નિર્દોષતાના પ્રતાપે જગત્‌માં જયવંતુ વર્તે છે. ધર્મ જગત્‌નું ભલું કરવાના ભાવથી ભરેલો હોઈ જયવંતો વર્તે છે : કાંઈ તમારા મારાથી જયવંત વર્તનો નથી. તમે અને હું તો એની સેવા કરીએ તો વિજય છે,- નહિ તો નહિ. એના યોગે આપણે છીએ. આપણા યોગે એ નથી. આ વાત વિચારજો, અસ્થિમજ્જા બનાવજો-તો દરેક જગ્યાએ જ્યાં જશો ત્યાં સામાને વસ્તુ ઠસાવી શકશો. સામાને પણ જરૂર એમ થાય કે આનામાં કાંઈક છે. જરૂર મૂળ ઊંડા છે. આની ભાવના ઝળહળે છે. સામાને આવું દેખાય. તમારી વાણી, વર્તાવ, પ્રવૃત્તિ જરૂર શ્રી જિનેશ્વરદેવના અનુયાયીને છાજતીજ દેખાવી જોઈએ. શ્રી જિનેશ્વરદેવના અનુયાયી એટલે કે સેવનાર તરીકે, નિર્ગ્રંથના ઉપાસક તરીકે, તમારે જગત્‌માં જરૂર દેખાવું જોઈએ. તમને આજે દબાઈ ગયેલા જોઉં છું. તમે તમારા સ્થાન પર સ્થિર નથી. તમારૂં હૃદય સ્થિર રહેતું નથી. તમે એવા સ્થિર બનો, કે સામો ઝૂકે અને કહે કે : ના, ના, આમાં કાંઈક છે; હે ભગવન્ ! તારો જય હો!

રોજ એમ કહો છો, અને પછી એમની પાસે જે માગણી કરો છો, તે બધા માટે આ મહેનત છે. સરજન પાસે જે વાત રજુ કરી, એની પાસે જે લખાવી લાવો, તેજ કમ્પાઉન્ડર આપે-સરજને કહેલું જ અપાય છે. બાપ, મા, બંધુ, સર્વસ્વ એ વીતરાગ-તે સિવાયનું બધું જ ભૂલી જવું જોઈએ. એક એક પૂર્વ પુરૂષને યાદ કરજો. ફલાણા તરી ગયા, ફલાણા તરી ગયા, પણ એમ ને એમ તરી ગયા ? તમે ઘણું સાંભળ્યું, સંભળાવનારે ઘણું સંભળાવ્યું, હવે તો સાંભળેલાનો અમલ જોઈએ છે. વિચાર કરો, આ ચીજ હૃદયમાં આવી જાય તો ધાર્યા કામ પસાર થાય. જે તમે માગો છો, તેજ જ્ઞાનીએ આગમમાં લખ્યું છે. તમારી માગણીયો બહુ છે. ડોકટર પાસે જાઓ તો નાડ બતાવો, આખું શરીર બતાવો, ભુંગળું મૂકે તો મૂકવા દો, શરીર પર ટકોરા મારે તો મારવા દો, ઉંધા ફેરવે તો ફેરવાઓ, પેટમાં હાથ ઘાલે તો ઘાલવા દો, આંખો ફાડે તો ફાડવા દો, જીભ બહાર કઢાવે તો કાઢો, મોટો ડોકટર જેમ કહે તેમ કરો અને પછી તમે કહો કે, 'ભાઈ સાહેબ ! મને મટે એમ કરો.' એ લખી આપે તે કંપાઉન્ડરને આપવું પડે. બાટલો નાનો કે મોટો, જે હોય તે આપે. એમાં કમ્પાઉન્ડરનો ગુન્હો નહિ. કેસ કઢાવી ચીઠ્ઠી લાવ્યા તે મુજબ અપાય. અહીં પણ શ્રી જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞા મુજબ અપાતું ન લાગે તો ઉઠીને ચાલ્યા જવું. એક સેકંડ પણ થોભવું નહિ. ખોટું અપાતું

હોય છતાં પણ સભા શોભાવવા, મહત્તા ખાતર, કે ભલું લગાડવા ખાતર બેસવું એ બુદ્ધિમત્તા નથી. હવે તમે શું માગ્યું છે, તે જુઓ :-

"भवनिव्वेओ मग्गाणुसारिआ इट्ठफलसिद्धी ॥ लोगविरुध्धच्चाओ गुरुजणपूआ परत्थकरणं च । सुहगुरूजोगो तव्वयणसेवणा आभवमखण्डा ॥"

૧. ભવનિર્વેદ, ૨. માર્ગાનુસારિતા, ૩. ઇષ્ટફલસિદ્ધિ, ૪. લોકવિરૂદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ, ૫. ગુરૂજનની પૂજા, ૬. પરાર્થકરણ, ૭. શુભગુરૂનો યોગ અને ૮. આ સંસાર પર્યંત તે શુભ ગુરૂના વચનની અખંડ સેવા. તમે ઓછું માગ્યું છે ? કેટલો મોટો ખજાનો માગ્યો છે? સૌથી પ્રથમ તમે શું માગ્યું ? ભવનો નિર્વેદ. કહો, આ આગમ દ્વારા એજ અપાય છે કે બીજું ? કહો, એ ભવનિર્વેદ કઈ રીતે અપાય ? આ વસ્તુને ખૂબ વિચારો. માગણી કરવામાં જે 'ભવનિર્વેદ' માગ્યો છે, તેમાં કાંઈ પોલ તો નથી ને ? સમજપૂર્વક માગો છો કે એમને એમજ ! સમજપૂર્વક માગી આવ્યા હો તો, એમની જ આજ્ઞા મુજબ-એજ ભવનિર્વેદ કરાવવાના પ્રયત્ન થાય, એમાં ગભરામણ શી ? એ ભવનિર્વેદ હૃદયમાં ઠસી જાય તો વાત આગળ ચાલને ?

તીર્થ ચિંતામણી તુલ્ય છે-

ટીકાકાર મહર્ષિ શ્રી શીલાંકસૂરિજી તીર્થનો પ્રભાવ કહી ગયા. એમ કહી ગયા કે, તીર્થ હંમેશ માટે જયવંતુ વર્તે છે. એની સામે ગમે તેટલા વિપ્લવ જાગે, હલ્લાઓ થાય, ચાહ્ય તેવા પ્રયત્નો થાય, પરંતુ એ તીર્થ જે સ્વરૂપમાં છે, તે સ્વરૂપમાં રહેવાનું છે. કારણ કે એમાં સદ્‌વસ્તુના પર્યાયોનો એવી રીતિનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, કે તેમાં એક પણ દુષ્ટ વિચારને સ્થાન જ મળ્યું નથી. દુનિયામાં વિહિત કરાયેલા એક એક વિચારને આ તીર્થમાં પૂરેપૂરૂં સ્થાન છે. જેમ અયોગ્ય વિચારને અહીં સ્થાન નથી તેમ એક પણ સુયોગ્ય વિચારનો અભાવ પણ નથી. એક એક સિદ્ધાંતોને એવી રીતે સિદ્ધ કર્યા છે, કે તેને સેવનારમાં કર્મનો મલ રહેવા પામે જ નહિ. માટે જ તીર્થ શાશ્વતું છે. એની સામે કોઈના વિનાશનો પ્રયત્ન ચાલી શકે તેમ નથી. શાશ્વતું છે માટે જ અનુપમ છે, અને માટે જ સઘળા જિનેશ્વરોથી શરૂઆતમાં નમસ્કાર કરાયેલું છે. આવા તીર્થની પ્રાપ્તિ થવી, એ જેવું તેવું સદ્‌ભાગ્ય નથી. તીર્થ પામ્યા પછી પણ એમાં મક્કમ ટકવું એ ખરું સદ્‌ભાગ્ય છે. સદ્‌ભાગ્યના યોગે આવું તીર્થ મળ્યા પછી જો એ તીર્થની આરાધના ન થાય, જોઈતી રીતે પરિણામ ન પામે તો એના

જેવી બીજી એક પણ કમનસીબી નથી. જેને ચિંતામણી મળે, તેને ભીખ માગવાનું કાયમ રહે ? જો કાયમ રહે તો કહેવું જોઈએ કે તે આદમી કમનસિબ છે, પણ ચિંતામણી પ્રભાવહીન નથી. જેમ જેને ચિંતામણી મળે તે આદમી ભીખ માગતો ન રહે, તેમ આ તીર્થ પામે તે પણ સંસારમાં રખડતો ન રહે. તીર્થ મળે અને સંસાર ખસેજ નહિ, એ કદી બને? આ તીર્થનો જે જાતિનો મહિમા છે, તે બરાબર હૃદયમાં કોતરાઈ જવો જોઈએ. ખાલી તીર્થની પ્રશંસા કર્યેથી વળે નહિ. સારૂં મળે તેને સાચવવાની જોખમદારી બહુ મોટી છે. જેને એ મળી જાય તે તેની જો રક્ષા કરતો નથી, તો મળેલ વસ્તુની કિંમત એ સમજી શક્યો નથી એમજ કહેવાય. તીર્થ એ યોગક્ષેમ કરે છે. જે વસ્તુ મળી નથી, તેની પ્રાપ્તિ કરાવવી તે યોગઃ અને પ્રાપ્ત થયેલી વસ્તુનું સંરક્ષણ કરવું તે ક્ષેમ. સારામાં સારી ચીજ મળી, ઉંચામાં ઉંચી વસ્તુ મળી, એ મોટામાં મોટું સદ્ભાગ્ય. મળેલાને સાચવવામાં અને સેવવામાંજ ખરી કસોટી છે. જેને તીર્થ મળે એને ઘરની, બારની, કુટુંબની, પરિવારની, દુનિયાની સાહ્યબીની અપેક્ષા રહેતી નથી. બધાથી એ આત્મા, પર હોય છે. સર્વથી પોતાને એ પર તરીકે જુએ છે. દુનિયાથી પોતાને ન્યારો સમજે છે. દુનિયાથી ન્યારા થવામાં પોતાનું શ્રેય જુએ છે. કેમ ન્યારા થવાય, એની કાર્યવાહી કરે છે. મળેલું અખંડપણે કેમ જળવાઈ રહે, તેની તેને હમેશ

ચિંતા હોય છે. આ બધું હોય તો તીર્થ મળ્યું તે સફળ થાય. કોઈ કહે સંપૂર્ણ આરાધવાની તાકાત આવે. શરૂઆતથી જ તેવી તાકાત હોય, ત્રુટી શરૂઆતથી જ ન થાય, તોજ આરાધવું, તો એ બને ? શાસ્ત્ર કહે છે કે ભાવના જરૂર એવી હોય કે સંપૂર્ણ તાકાત ક્યારે આવે અને જરાપણ ત્રુટી, શરૂઆતથી ન થાય એવી યોગ્યતા ક્યારે આવે !, પણ કોઈ કાળે એવું બન્યું નથી કે શરૂઆતથી જ સંપૂર્ણ આરાધના થાય અને ત્રુટી ન આવે. ભણવા જનારો પહેલેથી જ એમ માને કે એકવાર સાંભળવાથી યાદ આવે તોજ ભણવું તો તે ભણી શકે? પચીસવાર કહે તોયે યાદ ન રહે, સો વાર ઘૂંટે તોયે ભૂલે, નક્કી કરેલામાંએ ચૂકે, તો પણ કહે કે ભૂલાય, ચૂકાય પણ ઉદ્યમ કરીએ તો એક્કા હુંશીયાર થવાય. ચાલવા પણ એમ ને એમ શીખ્યા હતા ? ટીચાઈને, અથડાઈને, પછડાઈને શીખ્યા હતા. જન્મ્યા કે તરત તો નહિને ! બાળકના પગ જમીન પર ગોઠવવામાંએ ઘણી મુશ્કેલી પડે છે. ચાલવાની વાત તો વેગળી છે, પણ જમીનપર પગ ઠરાવવામાં, અરે ગોઠવવામાં કેટલી મુશ્કેલી ! ચાલતાં શીખતાંએ પછાડો ખાવી પડે, ડાચું, નાક, ઢીંચણ, છુંદાઈ જાય : આ બધું બન્યું તો આજે કેવા ચાલી શકો છો ! પડવાની કે વાગવાની બીકે ચાલ્યા જ ન હોત, હિતૈષીઓએ તમને ચલાવવાની તૈયારીજ ન કરી હોત, તમારી દયા ખાધી હોત તો તમે જીવત કે મરી જાત ? હિતૈષીઓ

સમજે છે કે, ભલે પડે, ભલે વાગી જાય, ભલે રડી પડે, પણ મારે એને એક વાર જમીનપર પગ ગોઠવીને ચાલતો તો કરવો છે. ચાલતાં શીખવતાં પણ આંગળી આપે અને વળી ખેંચી લે, વળી આંગળી આપે અને ખેંચી લે. (સભા૦ બધાને અનુભવ છે.) એ અનુભવ અહીં તમે ભૂલી જાઓ છો, માટે યાદ કરાવું છું. હવે કોઈ કહે કે, આંગળી છોડી દીધી તે બાળકને પટકવા, રોવરાવવા, તો તે ન્યાય કે અન્યાય ! શરીરની સુખશાંતિ માટે જે જે સાધનોનો ઉપયોગ કરો છો, હિતૈષીઓની ક્રિયાના જે અર્થ કરો છો, તે અર્થ અહીં કરો તો કદીયે વિપરીત ભાવના પણ નહિ થાય. પૂરો વિચાર કરી, સમજી, વસ્તુને સ્થિર કરી, મક્કમ બનાવો કે તેમાં પરિવર્તન ન થાય. હિત માટેના પ્રયત્નોને વ્યવહારમાં યોગ્ય માનો છો. માતા, પિતા, કુટુંબીઓ, વડીલો, બજારના હિતૈષીઓ જે સલાહ આપે, શીખામણ માટે કટુ શબ્દો પણ કહે, આળસુ છો એમ કહે, કાનપટ્ટી પણ પકડે, ધોલ પણ મારે, અપમાન પણ કરે, તમે નાલાયક છો, એમ પણ કહે, આ બધામાં તમે તરત માનો છો. અહીં આવો ત્યાં બધી ભાવના પલટાય. શાથી ? શરીર પર પ્રેમ છે : આત્મા પર પ્રેમ નથી માટે-કહેવું જોઈએ કે હજી આત્માને સંપૂર્ણ ઓળખ્યો નથી.

તમારૂં શું ?, શરીર કે આત્મા ?

શરીરની સેવા લગભગ ચોવીસ કલાક કરો છો. આ સેવામાં એક બે કલાક કાઢો તેમાંય શરીરની સેવા પહેલી. આ દશા ? આ બધી વસ્તુ તમારા હૈયામાં પ્રવેશ પામે, તે માટેની આ વાત છે, શરીરમાંજ સર્વસ્વ માન્યું, શરીરની સારવારમાંથી જ પરવારો નહિ, ત્યાં શું થાય ? તમે બધાને ખવરાવો, પીવરાવો, સાચવો, કુટુંબીઓનું ભલું કરો, તે તમારા પોતાના શરીરની રક્ષા માટે. એમાંથી પરવારો, ત્યારે અહીં આવોને ! શરીરપરના મમત્વને તમે ખસેડી નથી શકતા ત્યાં સુધી આત્મા પ્રતિના મમત્વને કઈ રીતે જગાડી શકાય ? સેવા કરવાની છે આત્માની, અને ચાલે છે શરીરની : મુંઝવણ અહીં છે. અહીંજ મતભેદ થાય છે. શરીર પોતાનું કે આત્મા પોતાનો ? એમાંયે શંકા એ બને ? તમારા, શરીર પરના મમત્વ પર કાપ ન મૂકીએ ત્યાં સુધી ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવની આજ્ઞા હૈયામાં કઈ રીતે ઘુસે એ બતાવો. જે આદમી શરીરને પારકું સમજે તે એની સેવામાં ચોવીસ કલાક સમર્પે ? આ તો કહે છે કે ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવનો ધર્મ સંભળાવો. તે એ તે કંઈ મુઠ્ઠીમાં પકડી મ્હોંમાં ઘલાય એવો છે ? આગમમાંથી મુઠ્ઠી ભરી ખીસામાં નખાય એમ છે ? મુઠ્ઠી અનાજ બનાજ છે ? રસબસ છે કે પવાય ? ધર્મ સંભળાય કઈ રીતે ? ક્યારે ? ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવનો

ધર્મ કંઈ સામાન્ય નથી. ત્યાં સંસારરસિકો સ્થિર ન થઈ શકે. ભાગાભાગજ થાય. દોડાદોડી અને અથડાઅથડી પણ થાય. સમજ્યા ! હસવું ભૂલી જાવ. હસીને બગાડ્યું. હસાય જ નહિ. ગંભીર બનો. વિચાર કરો, હસીએ ક્યારે ? આપણું અકબંધ હોય ત્યારે. ઘેર લગ્નોત્સવ હોય, મંડપ બંધાયો હોય, અને એક બાજુ લાહા લાગે તે વખતે આંસુ આવે કે હસાય ? રોશો બી નહિ, મુંઝાશો બી નહિ, હસશો બી નહિ. ગંભીર બનો. રોવાનું પામરોને, આપણે રોવાનું નહિ. આપણે તો બહુ કરવું પડશે. મોક્ષમાર્ગ આરાધવો એ કાંઈ નાના છોકરાના ખેલ નથી. આરાધન કરતાં કરતાં ખપી જઈએ તો દુ:ખ કે આનંદ ? આનંદ હોવો જોઈએ. ખપવાના તો છીએ જ ને ! ઘર-કુટુંબ-મારૂં કરતાં મરો એ ઠીક, કે ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવનો માર્ગ, એની આજ્ઞા, એને પોતાનું કરતાં મરો એ ઠીક ? સમાધિમરણ કોને? આનું ચિંતવન કરતાં કરતાં મરે તેને. આના સિવાય આના તરફની સદ્‌ભાવના જીવતી ને જાગતી રહે અને મરી જવાય તો મુઆયે જીવતા : પણ જો બીજી ભાવના ઘર કરી ગઈ તો જીવતાંયે મુએલા જેવાજ છીએ. ગઈ કાલે 'જય વીયરાય' સંબંધી કહ્યું હતું. તમે ત્યાં જે પ્રાર્થના કરો છો, જે લખાવી આવો છો, તેજ અપાય છે. અમે તમારા નથી, એના છીએ. આ જીવનની બધી આબાદી, શાંતિ, એ બધું એનામાં રહીએ તો. આજ્ઞામાં ન રહીએ તો

આબાદી દૂર થાય. તમે કહો ગમે તેમ, પણ અમે ઓછા માનીએ એવા છીએ ? અમારે જીવવું છે. જીવવું છે એટલે શ્વાસની દરકાર નથી. જે શ્રી જિનેશ્વરદેવને માને તેને કશાની દરકાર હોતી નથી. એને અશાંતિ કે મુંઝવણ હોતી જ નથી. એને તો સ્વરૂપનો વિવેક હોય. ઉભયના હિતની ભાવના હોય. રૂચે એણે માનવું, ન રૂચે એને મનાવવા આગ્રહ નથી. અસાધ્ય દરદીઓને ભલભલા ડૉકટરો કે ધન્વંતરી વૈદ્યો પણ સારા નથી કરી શકતા. જ્ઞાનીઓ કહે છે કે-અસાધ્ય દરદીના દરદ મટાડવાની પંચાતમાં પડતાજ નહિ. જેને રૂચે તેને કહું છું. ન રૂચે તેને કંઈ કહેવાપણું હોતું નથી. વ્યવહારમાં પણ માબાપ એકવાર, બેવાર, પાંચવાર કે પચીસવાર પુત્રને સમજાવે અને ન સમજે તો કહી દે કે ભાઈ તું તારૂં ફોડી લે. તેવીજ રીતે જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, અસાધ્ય વ્યાધિનો ઉપાય નથી. કાલે ''જયવીયરાય''માં શી પ્રાર્થના કરી ગયા ? જયવીયરાયમાં જે ત્યાં બોલો છો તે સાચું કે બનાવટી ? હૃદયથી કે બહારથી છે ? ઠગવાની ક્રિયા કે આત્મસાક્ષીની ? અહીં છઠ્ઠું ધૂનન અધ્યયન વાંચવાનું છે. પહેલાં ભૂમિકાશુદ્ધિની જરૂર છે. જયવીયરાય બોલતી વખતે એ ત્રણ લોકના નાથને ઓળખવા જોઈએ. ધ્યાન પર આવવું જોઈએ કે એની સેવા જેટલી લાભ કરનારી છે, એટલી જ એની આશાતના હાનિ કરનારી છે. સાચા હૃદયથી થયેલી સેવા લાભ કરનારી છે. ત્યાં દંભ

કેળવાય તો ભયંકર હાલત બને છે. મંદિરમાં દુનિયાદારીની વાતચીત ન થાય. હાંસી-મશ્કરી-કજીયા વિગેરે ન થાય. **જે માગો છો તે જ મળે છે કે બીજું ?** જયવીયરાય, વીતરાગ પાસે બોલનારની કઈ દશા હોય ? જે બોલો છો, જે પ્રાર્થના કરો છો, જે રોગ કાઢવા માટે જે ઔષધ નિર્માણ કરાયેલ છે, તેજ ઔષધ અપાય છે કે બીજું ? અમે કમ્પાઉન્ડર એના-તમારા નહિ. જેને જચે તે અહીં આવે, ન જચે તેને આવવા આગ્રહ કે આમંત્રણ નથી. સભા શોભાવવા, ભલું મનાવવા, આવવાની જરૂરત નથી. નાહક સમય બગાડવાનું કામ શું ? માગીએ છીએ તે મળે તેમ છે અને બીજું મળે તેમ નથી, એ ખાત્રી હોય તો આવવું. તે ન મળે તો દુઃખ થવું જોઈએ. ઝવેરીઓ હીરા લેવા જાય કે પથરા ? હીરા ન મળે તો પથરા લઈને આવે ? નહિજ. પોતાની મહેનત નિષ્ફળ ગઈ એમ માને. તેમ અહીં શું ન મળે તો નિષ્ફળતા માનો ? અહીં તમે શું કામ આવો ? એ નહિ વિચારો તો તમે ઠગાશો. અમારૂં કાંઈ જવાનું નથી. તમે અમને માનો છો, એવું અમને લાગે છે, અમારો આશ્રય માગો છો એવું અમે માનીએ છીએ, એને લઈને તમે ન પામો તેનું દુઃખ થાય, દયાનો ઝરો છૂટે છે. તમારા ઉંધા વર્તાવથી દીલગીરી થાય છે. એના યોગે કાંઈક કડવા શબ્દ કહેવાની ફરજ પડે છે. અને એ ફરજ વ્યાજબી છે, એવું હજી સુધી તો બરાબર લાગે છે. તમે અમારા પર

આધાર રાખો અને અમે તમને સમતાથી શીખામણ આપીએ, જરૂર પડે તો કરડા પણ થઈએ. એમ ન કરીએ તો અમે ગુન્હેગાર બનીએ. હૃદયમાં સાચું લાગે તો હા કહેજો, હા કહો તો ચેતનવંતી હા કહેજો. શાંતિ, સમતા, અને ક્ષમા શબના જેવી ન જોઈએ. સાચી શાંતિ જોઈએ. જે શાંતિ, સમતા અને ક્ષમા પોતાનું અને પારકાનું હિત ન કરે, અહિત કરે તે શા કામની ? જે માબાપ છોકરાને સદાચારી ન બનાવે, તે માબાપ છે કે છોકરાના દ્રોહી છે ? દીકરાને સુવાડી મુકે, ચલાવે નહિ, બેસાડી રાખે, સુઈ રહે, સુખી થા, એમ કહે એ માબાપ? માબાપ તો તે કે જે જેમ દિવસ જાય, તેમ અંકુશ વધાર્યે જાય. કેડે બેસાડવું સારૂં લાગે પણ અમુક વખત સુધી. તે સમય પછી બાળક કેડે બેસવાનો આગ્રહ કરે તો મારે, રોવડાવે. કહે કે મને કેડે બેસાડવું ગમે છે, બેસનારને પણ ગમે છે, પણ બેસાડી રાખીએ તો શું થાય? માબાપ તો તે કે જે કેડે બેસાડવાના ટાઈમેજ બેસાડે, જરા પણ કેડે બેસાડવાની લાયકાત ગઈ કે ઉતારી મૂકે, આંગળી આપે, મૂકી દે, જોયા કરે કે રખે પડે ! એનો ઈરાદો એ કે બાળક ચાલતો બને. જો એ મુજબ ન ચલાવાય તો એવી ટેવ પડે કે બાળક, બાળક રહી જાય ! અમૂક વય સુધી બાળકને રમત ગમત કરવા દો, તે પણ મરજી મુજબ તો નહિજ. ચપ્પુ હાથમાં લે તો ખુંચવી લ્યોને ! રૂએ તોયે લઈ લ્યોને ! (સભામાંથી-અનુભવસિદ્ધ છે.)

એ બધો અનુભવ અહીં લાગુ કરો તો બધો પાર આવે. ગમે તે સંયોગોમાં, ગમે તે પરિસ્થિતિમાં અમે શ્રી મહાવીરદેવનો માર્ગ છુપાવવા માગતા નથી. જીવીએ ત્યાં સુધી, શ્વાસની ધમણ ચાલતી હોય ત્યાં સુધી, આપણે આ પ્રઘોષ કરવાનો છે. જે અહીં મુંઝાયો તે ગબડ્યો. શરીર જાય તેની શી હાનિ ? નવું મળે. આ જાય તો ? સર્વસ્વ જાય. કંટેશ્વરી દેવીએ શ્રી કુમારપાળ મહારાજાને ત્રિશૂળ માર્યું અને શરીરમાં કોઢ રોગ થયો. શરીર બળવા માંડ્યું કે કુમારપાળને એમ થયું કે શરીરની ચિંતા નથી, પણ કોઢ રહી જાય, મને કોઢી તરીકે જગત્ જુએ, તો દુનિયામાં જૈનશાસનની નિંદા થાય. લોકો કહે ''લ્યો, ધર્મ પામ્યા, ફળ કાઢ્યું !'' માટે ઉદાયન મંત્રીને કહે છે કે, અત્યારે ને અત્યારે ચિતા ખડકાવીને મને સળગાવી દો. ઉદાયન મંત્રી કહે છે કે, રાજન્ ! જીવતા હશો તો ઘણો ધર્મ થશે. જીવવા ખાતર દેવીનું માનો અને બલિદાન આપો. કુમારપાળ કહે છે કે-શરીરની રક્ષા માટે હિંસા કરૂં તો કાલે દયાનો પ્રચાર કરીશ એ શી ખાત્રી ! લોકો પણ કહેશે કે, આપના શરીર ખાતર તો હિંસા કરવા તૈયાર થયા હતા અને પારકે ઘેર શાના ડહાપણ કરવા આવો છો ! શરીર તો ફરી પણ મળશે, પણ શ્રી મહાવીર જેવા દેવ, શ્રી હેમચંદ્ર સરખા ગુરૂ, અને દયા ધર્મ ફરી ફરી મળે નહિ. ધર્મની સેવામાં શરીર જાય તો વાંધો નહિ. ઉદાયન પણ ખૂશ થઈ ગયો કે ધર્મી

હો તો આવા હોજો. દુનિયાના અનુભવો અહીં લાગુ કરો. બાળકને ચાલતો કરવા કેટલું કરવું પડે છે ? અત્યારે ભલે બાળકને ભુંડું લાગે, પણ પરિણામે ક્રમે ક્રમે એ બાળક જાતે ખાતો પીતો બોલતો થઈ જશે એટલે દુનિયા પણ કહે કે, માબાપ સારાં કે બાળકને આવો બનાવ્યો. પણ માબાપ જો બાળકને એદી બનાવે તો ! હવે કહો કે 'જૈનધર્મગુરૂ તમને કેવા બનાવવા મથે તો ધર્મગુરૂ કહેવાય ?' જય વીયરાયમાં તમે જે માગી આવો છો, તેવા બનાવે તો ને !

ગુરૂ સગા જોઈએ છે, કે ઓરમાન ?

જયવીયરાય ! ત્વં જય ! શું કામ ? તમે જયવંતા રહો એ માટે. એની જયમાં આપણી જય છે માટેને ! આપણે કંઈ ગાંડા બાંડા છીએ કે જેની તેની જય બોલીએ. એની જયમાં આપણી જય ન હોત તો જય બોલત ? એ કેવા છે ? વીતરાગ. તમારા આત્માને પૂછો કે એ કોણ છે ? તું કેમ આવ્યો છે ? અને શા માટે હાથે પગે તિલક કરે છે ? રોજગાર ધંધો મૂકી શ્રી વીતરાગ પાસે આવવાનું કારણ શું ? 'એ કોણ છે અને તું એમની પાસે કેમ આવ્યો ?' એ વિચાર કરવામાં આવે તો ચક્કર પલટાઈ જાય. એ એવી વ્યક્તિ છે કે જેણે સર્વસ્વ મૂક્યું, ઘોર ઉપસર્ગ-પરિષહ સહ્યા, ભયંકર તકલીફ વેઠી, આત્માના કર્મમલને દૂર

કર્યા,. અનંતુ જ્ઞાન પેદા કર્યું. આખા જગત્‌ને જોયું ને આપણા ભલા માટે હતું તેટલું બતાવ્યું, માટે એને ઓળખનાર આત્માની દશા ફર્યા વિના રહેજ નહિ. ''ઈચ્છામિ ખમાસમણ''નો દેનાર આજ્ઞા વિરૂદ્ધ ચાલતા બાપનો પણ ન રહે. સૂત્રના જો એક એક શબ્દ પર વિચાર કરવામાં આવે, શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનના એક એક સૂત્રનું રહસ્ય સમજીને તેના એકએક પદનો જાપ કરવામાં આવે, તો આત્મા જરૂર સિદ્ધિ પામ્યા વિના રહે નહિ. હૃદયપૂર્વક થવું જોઈએ. ન થતું હોય તો ગભરાશો નહિ, પ્રયત્ન કરજો પણ જે કાંઈ કરતા હો તે મૂકી ન દેતા, ત્યાં જવું ન છોડતા. નહિ તો છો તેવાયે નહિ રહો. જતા આવતા છો તો આટલાયે ધ્વનિ કાનમાં પડે છે. આજે કડવા લાગે છે તે કાલે મીઠા લાગશે. વેલણ ઘાલીને પણ પાયેલી દવા કામ તો કરે. હૃદયના આનંદથી પૂરેપૂરી પીવાય તો જલદી અસર કરે, રોઈ રોઈને અરધી-પડધી પીવાય તો ચાર દિવસ મોડી અસર કરે પણ અસર તો થાય. બાળકની છાતી પર પગ મૂકી, મોઢું ફાડી વેલણથી દવા પાવામાં બાળકની લાતો, ગાળો, શ્રાપ, તિરસ્કાર ખાવાની કેટલી તાકાત કેળવવી પડે છે, એ વાત માતાને પૂછો. માતાનો ઈરાદો તો એજ કે દીકરો જીવતો રહે. એવી રીતે, બળજબરાઈથી માતાના હાથે દવા પવાયેલા બાળકો આજે નિરોગી અને બળવાન થઈને ફરે છે. જે માતા એવી ફીકર ન કરે તે માતા

નહિ. કહેવાતી હોય તો ઓરમાન માતા, પણ સગી માતા નહિ. અમે સગા ગુરૂ કે ઓરમાન ગુરૂ ? અમે તમને પારકા નથી માનતા-તમે ગાળ દો, હોહા કરો, ધાંધલ કરો, તોયે અમે તો જે દેવાનું છે, તે દઈશું જ. ''મારા''ને સારા બનાવવા એ સહેલું નથી, પણ મારાને સારા બનાવવાના પ્રયત્ન તો કરૂં ને ? મારા એટલે એમના (વીતરાગના) ! જે એમના નહિ તે મારા નહિ. એમના ન હોય તેમને મારા કરવા માગતો નથી ! એમના મટી મારા થવું હોય તો મહેરબાની કરી આઘા રહેજો. એમના થવું હોય તો આવજો. એમણે બધું છોડી દીધું હતું ને સંસારથી ચાલી નીકળ્યા હતા. તમારે પણ એવા બનવું હોય તો આવજો. જે ઔષધ માગી આવ્યા તે લેવું હોય તો આવજો. એના મટીને આવો તો એક સેકંડ પણ મેળ નહિ મળે. જો તમે હૃદયમાં એને ચાહતા હો, એ જે પદે ગયા, તે સિદ્ધિપદ મેળવવાની ભાવના હોય, તો તો તમારી ગાળો, તિરસ્કાર, ધાંધલો સહીને પણ તમને હું આ કહેવાનો, કહેવાનો તે કહેવાનોજ ! (સભા૦ સપૂત ગાળો દે !) હમણાં સપૂત કપૂતની વ્યાખ્યા ભૂલી જાઓ. હાલ તો ગાંડા-ઘેલા બધાને આપણા માની વાત કરો. લાત મારનાર બાળકને પણ મા સોડમાં સુવાડે. મુતરે તોય બાળકને ખોળામાં બેસાડી ખવડાવે. અરે ભાણામાં મૂતરના છાંટા પડ્યા હોય તોય મા ગુસ્સે ન થાય. મૂતરશે માટે તળાઈમાં ન સુવાડે એમ ? તળાઈમાંજ સુવાડે,

સૂરિરામની વાણી : જ્ઞાનરત્નોની ખાણી
પ્રત-૪થી
●
શ્રી આચારાંગના વ્યાખ્યાનો ભાગ-૧

પણ ભોંય ન સુવાડે. માતા સમજે છે કે, બાળકમાંથી બાળકપણું ગયા પછી કહેવાપણું નહિ રહે. માબાપની પણ ફરજ છે કે કપુતને સપુતની જેવા બનાવવા મહેનત કરવી. અભવિ જેવા લાગે ત્યારે વાત જુદી, પણ અનંત જ્ઞાની કહે છે કે, તમે હૃદયના જ્ઞાતા નથી. વાત વાતમાં મુંઝાતા નહિ, કરૂણા ભાવના જીવતી રાખજો, અને અપકારી ઉપર પણ ઉપકાર કરવાના પ્રયત્ન કર્યે જવા. ગમે તેમ બોલે, વર્તે, પણ ગભરાવું નહિ. ફરજ બજાવ્યા વિના રહેવું નથી. ગમે તે સંયોગોમાં આ કરૂણામય ધોધ અખંડપણે ચાલુ રાખવો છે. મરકીથી બચાય, પ્લેગની ભયંકર હવાથી બચાય, પણ ધર્મથી વિરૂદ્ધ જતી હવાથી બચવું કઠીન છે. એ હવા સ્પર્શી ન જાય, એની કાળજી રાખવાની ખાસ જરૂર છે. ગમે તેવાને પણ પોતાનો બનાવવાની ભાવના છે. પોતાનાને સારા બનાવવાનું કામ મારૂં પણ છે. એ બનાવતાં ગાળ, શ્રાપ, લાત, તિરસ્કાર, ખમવાની ધીરજ જોઈએ. વાત એટલી કે સગપણનો સંબંધ જોઈએ. દુનિયામાં કહેવત છે, કે બાલ્યકાળમાં સગી મા મરશો મા. ઓરમાન માના પનારે કોઈ પડશો મા. ઓરમાન માના પનારે પડેલા જીવે તે પણ મરવાની આળસે. કોઈ ઓરમાન મા સારી પણ હોય, પણ તે અપવાદ. ઓરમાન માની નિશ્રાએ પડેલા છોકરાનાં મોં પર નૂર નહિ-એને કોઈ પૂછે કે કેમ છે ? કહે કે જેમ છે તેમ છે. મા ગઈ તે કંઈ વેચાતી લવાય ! તમે પણ સગી

માને વશ પડજો. સગી મા, તમારા મોં કે આંસુ તરફ નહિ જુએ, પણ ભલા તરફ જોશે. બાળકનું ભલું કરતાં બાળક ઉછળે બી, પણ મા સમજે, હોય, બાળક છે, સમજદાર થશે, હાલતો ચાલતો થશે, બોલતો થશે, ઠીકઠાક થશે એટલે આપોઆપ પગે માથું મૂકતો આવશે અને તે વખતે જેટલું કહીશ તેટલું સાંભળશે. હજી તો શ્રી જિનેશ્વરદેવના અનુયાયીને શ્રી જિનેશ્વરદેવની ઓળખ કરાવવાનું ચાલે છે. આ એવું સ્થાન નથી કે પેઠા ને નીકળ્યા; પેઠેલાને બહાર નીકળતાં પગ ન ચાલે. પેસતાં જોશબંધ આવે પણ નીકળતાં પગ ન ઉપડે. નીકળતાં તો આત્મા અહીં હોય ને ખોખું ત્યાં જાય. પણ જે આત્માને ઘેર મૂકી ખોખું અહીં લાવે તેનું શું થાય ? કેટલું પરિવર્તન ! એવી દશા ફેરવશોને ! એ ફેરવવા માટે જરૂરી પ્રયત્ન કરવા જોઈએને ! જય વીયરાયમાં પછી બીજા પાદમાં તમે શું કહ્યું ? તમારો અને અમારો સંબંધ નિકટનો છે. મા બાપ તમારી ખાવાપીવાની વેપાર વિગેરેની ચિંતા કરે, અમે તમારા માટે શું કરીએ તે કહો.

સાચા હિતૈષિઓ કોણ ?

होउ ममं तुह पभावओ भयवं ।

અને ત્યાર પછી કેટલું બધું માગ્યું ! આ કહ્યા પછી બહાર અવળા ચાલો તો તમારી

કિંમત નાશ પામે છે. હે ભગવન્ ! તારા પ્રભાવથી હો ! શું હો ? માગણીનો ધોધ ચાલ્યો! પણ માગતાં પહેલાં હૈયાને પૂછ્યું કે સાચું માગે છે, કે ઠગવિદ્યા કરે છે ? વીતરાગે તો કહ્યું, આવો અને આજ્ઞા પાળો તો સિદ્ધિપદ મળે. ન પાળો તો સંસારમાં રહી જાઓ. આજ્ઞાને ઠોકરે મારો તો રખડી જાઓ. પાળે તે તરી જાય, ન પાળે તે રહી જાય અને ઠોકરે મારે તેનું શું થાય, એ જાણો છો ? અનંતકાળ સંસારમાં રખડવું પડશે અને ધર્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભ થશે. ન પળે તો કાંઈ નહિ પણ આજ્ઞાને ઠોકરે મરાય ! દાતાર નહિ બનો તે શાસનમાં નભશે, પણ ઝુંટવી લેનારા બનો તે નહિ ચાલે ! શ્રી જિનેશ્વરદેવની પૂજા ન કરે તે કહે કે લાચાર, નથી કરી શકતો, પણ એમ કહે કે, 'કરી કરી હવે પૂજામાં શું પડ્યું છે ?' તો કઈ હદ ? તમારાથી, વડીલોની, માલીકની સેવા ન થાય તો થાય ત્યારે કરજો, પુણ્યોદય જાગે ત્યારે કરજો, આવતે ભવે કરજો, ભવાંતરે કરજો, પણ તેની સામે યથેચ્છ પ્રલાપ ન કરતા. મેમાન ઘેર આવે એને ન બોલાવો તે ભલે, પાટલા પર બેસી ઘીની વાઢી ઉંધી ઢોળી ન જમાડો તે ભલે, પણ અપમાન તો ન કરતા. મેમાન સમજશે કે એની ભાવના અગર સ્થિતિ નથી પણ અપમાન કરો તો, એ એને ન સહાય. મેમાનને આવતો રાખવો હોય તો બેસો તો કહેવું પડે. ધક્કો મારો તો ઘરે ફરી પગ મૂકે ? સેવા ન થાય તો ભવાંતરે પણ

કરવાની ભાવના છે ને ! કે કેવા રહેવું છે ! શ્રી જિનેશ્વરદેવનું શાસન શું કહે છે ? દુનિયાની જેટલી ચીજો છે તે તમારી નથી, તમે વળગી રહો તોયે એ તમારી સાથે આવવાની નથી. તેની પૂંઠે પાયમાલ થઈ જાઓ તોયે આપત્તિ વખતે તમને એ શાંતિ આપનારી નથી. જે ચીજ શાંતિ આપનારી છે ત્યાં નમતા થાઓ. સેવાય તો સેવો-ન સેવાય તો હાથ જોડો, પણ વિરૂદ્ધ બનતા નહિ. આ વાત છેલ્લી હદે શ્રી જિનશાસને કહી૰ આટલુંય નહિ કરો તો ભવાંતરમાં બહુ ભયંકર હાલત થવાની. તમે જુઓ છો કે દુ:ખી ઘણા છે. કોઈને ખાવાપીવાનું મળતું નથી, કોઈની એવી દશા છે કે સામે જોવું ગમતું નથી, અને તમે બધા ઘરબાર કુટુંબ પરિવારવાળા છો. તમે આવા બન્યા તેનું કારણ કહો ? પૂર્વે કર્યું છે માટે ને ! જેના યોગે આ મળ્યું છે, એ મળેલામાં લીન થાઓ-એવા લીન થાઓ કે મૂળને ભુલી જાઓ ? દીકરો બાપને ભૂલી જાય એવી વાત થઈ. નામ કેમ આખું લખાવો છો ! બાપ મરે તોય નામમાં બાપનું નામ લખાવો છો ને ! બાપને ન ભૂલો અને બાપના બાપને ભુલી જાઓ એ ક્યાંનો ન્યાય ! તમારી ભૂલો બતાવવાને મને કારણ છે દુનિયામાં બધા તમને સારૂં કહેનારા છે. દુનિયા એવી છે કે ગાંડાને પણ ડાહ્યા કહે-મનમાં સમજે કે અમારા બાપનું શું જાય ! એનું બગડવાનું છે. તમને તમારી ભૂલ વીણી બતાવનાર કોઈ નથી. મને વિચાર થાય છે કે એવી

ભૂલોમાં પડ્યા રહ્યા અને પેલાઓના ફુલાવ્યા ફુલાઈ રહ્યા તો આખરે પોલ ફુટવાની છે અને પીડા પામવી પડશે. એ વખત ન આવે માટે શોધી શોધીને હું ભૂલ બતાવું છું. ભૂલ ન બતાવું અને તમને દાનવીર, શુરવીર, ધર્મવીર, કહ્યા કરૂં એમાં તમારૂં કલ્યાણ છે ? તમને ભૂલની ખબર કહ્યા વિના પડે શી રીતે ? બજારમાં પણ સાચા હિતૈષીઓ કોણ ? અણીને વખતે આવીને કહે કે, બહુ ચઢ્યા છો પણ બજાર જોઈને કામ કરજો, તેમાં ભરાઈ ગયા છો પણ બજાર મંદી તરફ જાય છે. ડાહ્યાઓને પૂછીને કામ કરજો નહિ તો નલીયાં વેચવાં પડશે, અને લાખની તે કાખની થવાની ! જેને લાગણી હોય તે આ બધું કહે. અમે શું કહીએ ! લાલ પીળામાં, દુનિયાના રંગરાગમાં ન ફસતા. દહાડા ભરાઈ રહ્યા છે. તૈયારીઓ થઈ રહી છે. ભીંત પડશે, વીજળી પડશે, ઉલ્કાપાત થશે, જ્વાળામુખી ફાટશે, ખપી જશો, પત્તો નહિ લાગે. ક્યાં જશો તેનું ઠેકાણું નથી. તમે ખાઓ પીઓ, બંગલા-બગીચામાં રહો, મોટરો ફેરવો, નાટકચેટક જુઓ, એમાં અમને દુઃખ થવાનું કાંઈ કારણ ? અમને એ થાય છે કે આમાંને આમાં ફસી ગયા તો ભયંકર દુર્દશા થશે. આ બધું ઘેર વિચારવા કહું છું. મનન કરજો. એમ લાગે કે એ બધું ભયંકર છે, આત્માને મલીન કરનારૂં છે તો છોડજો. તમે રંગરાગ ભૂલો નહિ અને તમને કોઈ છોડવાનું બતાવે પણ નહિ તો થાય શું ? ધર્મગુરૂની

હદ, શાસ્ત્રે માબાપ કરતાં ઉંચી કહી છે. માબાપ ગમે તેવા તોયે મોહવશ અને સ્વાર્થવશ. ગુરૂ તો નિર્મોહી. એજ સાચી ભૂલો બતાવશે. જુઠું બોલીને આવશો તો માબાપ હાથ ફેરવશે પણ ધર્મગુરૂ નહિ ફેરવે. અનીતિ કે અન્યાયથી પાંચસો કમાઈને આવે તો માબાપ એનો સ્વીકાર કરી હુશીયાર કહેશે, ગુરૂ નહિ કહે. બાયડી પરણો તો માબાપ ખૂશ થાય, ગુરૂ ન થાય. પાટલે બેસી માલ-પાણી જમો તો માબાપ ખૂશ જ થાય. ગુરૂ તો કહે, ભોળા ઈંદ્રિયોમાં ન ફસાતો. રસમાં ન લીન થા. ઈંદ્રિયોના રસમાં લીન થયો તો બધું ગયું-પૂર્વની કમાઈનું ફળ ચાલ્યું કે પછી ભયંકર દશા આવે છે. રંગરાગ, વિષયકષાય, ઈંદ્રિયો પર જેમ બને તેમ વધારે અંકુશ મૂક કે જેથી ભવિષ્યમાં રૂડું બને. તમે ગમે તેમ કહો પણ જ્યાં સુધી મારી પાસે આવવાના ત્યાં સુધી આવનારને આ વસ્તુ કહ્યા વિના રહેનાર નથી. ઈરાદાપૂર્વક લેવા આવનારને ન બતાવું તો ગુન્હેગાર ખરોને !

સર્જન અને કંપાઉન્ડર

તમે શું માગી આવ્યા ? ભ-વ-નિ-વ્વે-ઓ. સંસારમાં આત્મા એટલો લીન બન્યો છે કે છટકતો નથી : હે ભગવન્ ! તારા પ્રભાવે મ્હને ભવ પ્રત્યે નિર્વેદ થાઓ. તમે જેમાં રહ્યા છો, તે પ્રત્યે નિર્વેદને ! તમે જે સંસારમાં રહ્યા છો, તે સંસાર ખરાબ છે કે નહિ ? ખરાબ

છે છતાં રહ્યા છો એમને ! રહેવાની ઈચ્છા નથી માટે પ્રાર્થના કરીને અહીં આવો છો ને ! તમે જેને ખરાબ કહો, તેને હું સારો કહું તો ઓઘો લાજે કે નહિ ! આ સંસાર તજવાની ભાવના લાવ્યા વિના છૂટકો નથી. ભવાંતરે પણ લાવવાની તો છેજ. નથી રૂચતું તેને માટે પણ આ કથન લાભદાયી છે, કે દુર્ગતિમાં પણ નિમિત્ત પામીને કદાચ યાદ કરી શકશે કે સાધુ તો ઘણુંએ કહેતા હતા, સંસાર છોડો પણ ન છોડ્યો. શાસ્ત્ર કહે છે કે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના મત્સ્યો ત્યાં રહેલા બીજા શ્રી જિનેશ્વરની મૂર્તિના આકારના મત્સ્યોને જોઈ સમ્યક્ત્વ પામે છે.એ સમુદ્રમાં દરેક આકારના મત્સ્યો હોય છે. શ્રી જિનેશ્વરની દેવમૂર્તિના આકારના મત્સ્યો જોઈ ખ્યાલ કરતાં જાતિસ્મરણના યોગે એમ થાય કે આવા દેવ પામીને પણ હારી ગયા. ત્યાં સમ્યક્ત્વ પામી દેવાદિગતિએ જાય. તમે ઉંચા નીચા, વાંકા ચૂંકા, આડાઅવળા થાઓ, બબડો. પણ હું તો મારૂં આપવાનો. હું કમ્પાઉન્ડર શ્રી જિનેશ્વરદેવરૂપ સર્જનનો. મારૂંકામ એની લખેલી દવા આપવાનું. તમે પહેલી જ દવા ભ-વ-નિ-વ્વે-ઓ લખાવી લાવ્યા. ભવ ખરાબ છે, તે ધ્યાન ખીંચ્યું. એ સર્જને કહ્યું કે, આ દવા દો અને હાથે જ પાઓ. કેટલાક દરદી એવા છે, કે ઘેર જઈ દવા ઢોળી દે. દુનિયાના કમ્પાઉન્ડર તો પગારદાર-એ એટલી મહેનત ન કરે. અમે પગારદાર નથી. અમારે તો વાટવું, ઘોળવું, પાવું, બધુંય અહીં.

સૂરિરામની વાણી : જ્ઞાનરત્નોની ખાણી
પ્રત-જથી
●
શ્રી આચારાંગના વ્યાખ્યાનો ભાગ-૧

ઉલટી કરો તો હાથ પણ ધરીએ. પણ ઉલટી અહીં કરજો. કેટલાકને ઉલટી થાય ને કેટલાક આંગળાં ઘાલીને ઉલટી કરે. અહીં ઉલટી કરશો તો ઝટ દવા મળશે. અહીં ભવનિર્વેદ માટે આવ્યા છો. નિર્વેદ-એટલે સંસારને કારાગાર સમજે. કેદખાનું ! તમે સંસારને કેદખાનું સમજો છો ? મુદત નહિ પાકી હોય માટે પડ્યા રહ્યા હશો ? મારા જેવો તમારી સીફારસ કરી, મુદત કપાવે તો તમે તૈયાર છો ? તમે એટલું કહો કે તમારા વચન ખાતર તૈયાર છીએ તોયે બસ. કેટલાક કેદી પણ એવા રીઢા હોય છે કે બહાર કાઢે તોયે ના કહે. એને તો કેદમાંજ મજા આવે. તમે એવા તો રીઢા નથી. માગો છો બરાબર પણ અવસ્થા રીઢા જેવી બની ગઈ છે. ખસવું વસમું લાગે છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવ આગળ જઈએ, આપણને હીનકોટિના માનીએ, કહીએ કે એ તારક-હું ડુબેલો, એ શુદ્ધ-હું મલીન, એ કર્મ રહિત-હું કર્મથી આવરિત, એની હયાતિમાં મારી હયાતિ. એના અભાવમાં મારો નાશ. વીતરાગ ! આ સ્વરૂપે પણ નિરંતર તું જયવંતો રહે. ભગવન્ ! તારા પ્રતાપે મારા સંસારનો નિર્વેદ હો. સંસારને કારાગાર સમજી નીકળવાને તાકાતવાન બનું, એ મારી દશા કર. ભ-વ-નિ-વ્વે-ઓ, આ દશા આવ્યા વિના આગળનો એક પણ ગુણ આવે તેમ નથી. મૂળ પાયો જોઈએ જ. પાયા વિનાનો મહેલ ટકે ? પાયા વિનાનો મહેલ, બેસનારને, રહેનારને અને એની છાયામાં ઉભા

રહેનારને પણ ભયંકર છે. એ લોભ ન કરતા કે, એ રૂપાળો, રંગીલો, સુંદર દેખાતો, દેવવિમાન જેવો છે. એવા મહેલમાં પણ- પાયા વગરનો હોય તો,-કોઈ બેસવાનું કહે તો, કહેજો કે ના ભાઈ ! નહિ બેસું. ક્યારે ગબડે એની શી ખાત્રી ! મારે શું કહેવાનું છે ? ધર્મપ્રાસાદનો પાયો ભવનિર્વ્વેઓ જોઈએને ! ભવ, કારાગાર ન લાગે તેને આ ન જચે. ઔષધ પાનારને જેને આ ભવ મીઠ્ઠો લાગતો હોય તેનો ઉધમાત તો સહન કરવો પડે. હું કહી ગયો છું કે તમારી પાસે કોઈ શ્રી જિનેશ્વરના માર્ગ વિરૂદ્ધ બોલે તો સમજાવજો, ના માને તો નવકાર દેજો. કોઈ કહે કે આપણાથી બુરૂ ન ચિંતવાય-એમના ભેગા ડૂબાય પણ નહિ ! જમીન એવી છે કે ભૂલે તે લપસે. કાઢનારે સાવચેત રહેવું જોઈએ. સામાનું કાંડું પકડવું ને પગ ન ખસવા દેવો. એ પડે તોયે અક્કડ રહી, ઉભો કરવો. સૂઈ જાય તોયે ખસ્યા વિના ઉભો કરવો. ઉંચકીને લઈ જવો. લાતો ખાવી પણ ગબડવું નહિ. સામાનું કલ્યાણ કરવું, એ નાનાં છોકરાંની રમત નથી. મુંઝાયા વિના શ્રી જિનેશ્વરદેવના માર્ગમાં અડગ રહી, માર્ગને પ્રચારવા, ખીલવવા, એના વધુ આરાધક અને રક્ષક બનવા-બનાવવા, કાર્યવાહી કરવાની જેમ અમારી ફરજ તેમ તમારી પણ છે. આપણો નાતો સગો છે,-ઓરમાન નથી. અમે સગા ગુરૂ, તમે સગા શ્રાવક. આપણા બેયના તારક શ્રી જિનેશ્વરદેવ. જેમ દૂધમાં ઘી

તેમ આત્મામાં સિદ્ધિપદ છે. માખણ કાઢવાની ગોળીમાં રવૈયો ક્યારે ફરે ? દૂધનું દહીં કેવું લીસું થાય ત્યારે ! રવૈયા ખીંચનારા કેવા હોય ? મજબૂત, પસીને ઝેબેઝેબ થાય તેવા ખીંચનારાં હોય ! ખીંચતાં એવો ઘોંઘાટ થાય કે ઉંઘતા જાગે. ખીંચવાની વાત તો દૂર છે. હજી, તો ગોળીમાં દૂધ નાખવાની વાત છે, ત્યાં તો પંચાત છે. પોષક દૂધની સાથે નાશક દૂધ પણ હોય છે. ગોળીમાં તો પોષક દૂધ જ નખાય. એ દૂધને ઓળખવા માટે યંત્રો કાઢવાં પડશે.

(૭)

શાસન ૨૧૦૦૦ વર્ષ રહેવાનું છે, પણ તે શી રીતે ?

ટીકાકાર મહર્ષિ શ્રી શીલાંકસૂરિજીએ મંગલાચરણ કરતાં તીર્થની પ્રશંસા કરીને એમ બતાવ્યું કે, આ તીર્થ સદાને માટે જ્યવંતુ છે અને અમૂક ક્ષેત્રમાં જ્યાં સુધી એ રહેવાનું છે ત્યાં સુધી જ્યવંતુ જ રહેવાનું છે : કારણ કે એનામાં એક પણ અયોગ્ય વિચારને સ્થાન નથી, તેમજ એક પણ યોગ્ય વિચારનો બહિષ્કાર પણ નથી. જેના સિદ્ધાંતો અનેક રીતિએ એવા સિદ્ધ થયેલા છે, કે જેને સેવનારો જરૂર સંસારથી મુક્ત થાય જ-માટે જ તે તીર્થ આ વિશ્વમાં શાશ્વત કાળ સુધી રહેવાનું છે. દુનિયામાં એની સરખામણીમાં ઉભું રહી શકે, એવું

કોઈ તીર્થ નથી અને માટે સઘળા જિનેશ્વરોથી શરૂઆતમાં નમસ્કાર કરાયેલું છે. એ તીર્થ પામેલાઓએ પોતાની જાતના ભલા માટે, આત્માના કલ્યાણની ખાતર, એને અખંડિતપણે સેવવા, સાચવવા માટે જેટલી શક્તિ હોય તેટલી ખર્ચી નાખવી જોઈએ. આ તીર્થમાં પોતાના ભલાપણાની ક્રિયામાં સામાનું ભલું પણ એકાંતે સમાયેલું છે, એમાં કશો શક છે જ નહિ. એક એક વ્રતનો વિચાર કરો. આપણે અહિંસક બનીએ, તે એટલા જ માટે કે કોઈપણ પ્રાણીને ઈજા ન થાય, આપણે મૃષાવાદનો ત્યાગ એટલા માટેજ કરીએ, કે કોઈને પીડા ન થાય. કોઈ ચીજ, અનુમતિ વિના ન લેવી, કારણ કે લઈએ તો સામાને દુઃખ થાય. અબ્રહ્મમાં તો અનેક જીવોનો સંહાર બેઠેલો છે. માટે એનો ત્યાગ ન કરીએ, તો એ સંહારના ભાગીદાર થઈએ. પરિગ્રહ યોગે અનેક આત્માને તકલીફમાં મૂકવા પડે છે, તે ન મૂકવા પડે માટે પરિગ્રહનો ત્યાગ. જે જે ક્રિયાઓ પોતાના કલ્યાણ માટે યોજાયેલી છે, તે બધી ક્રિયાઓમાં પોતા સાથે પારકાનું ભલું નિયત છે. સામાને પાપથી રોકવાના પ્રયત્નમાં પણ ભાવના એ, કે એ દુર્ગતિએ ન જાય. જૈન શાસનમાં એવી કઈ ક્રિયા છે, કે જેમાં પોતાના ભલા સાથે પારકાનું ભલું ન હોય ! વાત એ છે, કે વસ્તુ વસ્તુ તરીકે જચવી જોઈએ. શરૂઆતમાં ટીકાકાર મહર્ષિ તીર્થનો મહિમા ગાતાં બતાવી ગયા, કે એક પણ સુવિચાર માટે બહિષ્કાર

નથી અને એક પણ અયોગ્ય વિચારને સ્થાન પણ નથી. જેણે વસ્તુની સુંદરતા જાળવવી હોય, તેણે કચરો ન પડે તેની કાળજી રાખવી જોઈએ. ચિત્રકાર ચિત્ર દોર્યા કરે, પણ તેના પર ધૂળ પડે તો ચિત્ર રદ થાય, માટે બારી બંધ કરે તેમાં વાંધો છે ? એની ભાવના ચિત્ર મલીન ન થાય એ છે. એક પણ અયોગ્ય વિચારને શાસન ન નિભાવે, તે શાસનની સુંદરતા માટે જરૂરનું ખરૂંને ? કોઈ કહે, કે જીવનાર હશે તો જીવશે : આયુષ્ય નહિ હોય તો જીવનાર નથી. એમ માની અગ્નિથી બચાવ ન કરે, અગ્નિની ચિતામાં પડે, અગ્નિની જ્વાળા આવે તોયે ખસે નહિ, અગ્નિ બુઝાવવાના ઉપાયો ન કરે, તો એ યોગ્ય છે ? ઘરમાં રહેલી મિલ્કતને પાણીથી તણાતી, અગ્નિથી બળતી, ચોરથી ચોરાતી-બચાવો કે નહિ ? વિશ્વાસઘાત કરી કોઈ લઈ ન જાય તેની કાળજી રાખો કે નહિ ? સાચવવાના પ્રયત્ન કર્યા પછી જાય તો કહો કે પ્રયત્ન કર્યો, પણ ગયું તેનો ઉપાય નહિ. પ્રયત્ન ન કરો ને જાય તો દુનિયા તમને ડાહ્યા કહે કે મૂર્ખા ? શ્રી મહાવીરદેવે કહ્યું, કે શાસન એકવીસ હજાર વરસ ચાલવાનું એ નક્કી : પણ સાથે એ પણ કહ્યું, કે સાચવનાર યુગપ્રધાન પણ ૨૦૦૪ થવાના. એ થશે જ. માટે એ રહેશે જ. પેઢીને ચલાવનારા હશે તો પેઢી રહેશેને ? યંત્રથી ચાલનારી ચીજોની ચાવી તો ફેરવવી પડેને ! કોઈ કહે કે શાસન ટકવાનું છે. માટે મહેનત કરવાની જરૂર નથી,

તે ક્યાં સુધી સાચો છે તે વિચારો. અનંતજ્ઞાનીઓએ જે જોયું છે, તે બનવાનું તો છેજ. એમાં પરિવર્તન કોઈ કરી શકે તેમ નથી-પરંતુ અલ્પજ્ઞાની આત્માઓની ફરજ છે, કે એની રક્ષા માટે ઘટતો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જેઓ શું જરૂર છે એમ કહે છે, એ સૂચવે છે કે તેઓને હજી વસ્તુની મહત્તા ઠસી નથી. જે વસ્તુ માટે પૂરો પ્રેમ હોય, તે વસ્તુ માટે અસદ્ભાવના જાગતી નથી. શ્રી કુમારપાલ મહારાજાને મરણાંત કષ્ટમાં પણ એ ભાવના ન થઈ, કે ક્યાં આ ધર્મ સ્વીકાર્યો કે જેથી દુર્દશા થઈ ! જે વસ્તુ પ્રત્યે સદ્ભાવ હોય, પ્રેમ હોય, મમત્વ હોય, એની રક્ષા માટે ચાહ્ય તેવાં સંકટો આવે તો પણ આત્મા નારાજ નથી બનતો. ગૃહસ્થાવાસમાં તમને ઓછી મુશ્કેલીઓ આવે છે ? કોઈ દિવસ કંટાળ્યા ? પ્રેમ છે: મારૂં છે, એમ નક્કી કર્યું છે. ઘર ચલાવવામાં કમ જોખમદારી નથી. જુદા જુદા સાથે કેમ બોલવું, ચાલવું, આ બધું તમારે શીખવું પડે છે : પણ ત્યાં કંટાળો આવે છે ? મૂકી દઉં, એમ ભાવના થાય છે ? इदं मदीयं-આ મારૂં, એ અંકાઈ ગયેલી વાત છે. કદાચ મૂકવું પડે, તો હૈયામાં ઘણી પીડા થાય. શરીરમાં સહજ ફેરફાર થાય કે ચિંતા થાય, કે શરીર બગડ્યું, સુધારવા પ્રયત્ન એકદમ કરવો જોઈએ. એટલું મારાપણું જ્યાં સુધી તમને શાસન પ્રત્યે ન આવે ત્યાં સુધી તમે આત્માને ઓળખ્યો એ માનવાને જૈનશાસન ના પાડે છે. ધર્મી કહેવરાવવું

ગમે છે, કોઈ અધર્મી કહે એ ગમતું નથી, પણ ધર્મી બનવાનો પ્રયત્ન થતો નથી. કોઈ તમને જુટ્ઠા કહે તે ખમાય નહિ, ત્યારે તમે સાચા જ છો ? એમ પણ નથી. સાચા છો નહિ, જુટ્ઠા કહે તે ખમાતું નથી, એ કેમ ચાલે ? સાચા બનવા કેટલો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ ? ધર્મી કહેવરાવવું સહેલું છે, એથી ધર્મી બનવું એ કંઈ ગુણુ કઠીન છે. પૂર્વ પુરૂષોએ અનેક આપત્તિઓ સહીને પણ આ આગમને સાચવ્યું તે કઈ ભાવનાએ ? એ બધા પુષ્પની શય્યા પર સુઈ રહેતા હતા એમ ? એમને આવેલા સમય આપણા પર આવ્યા હોત, તો આજે શું થાત ? આપણી કેટલી નિર્બળતા છે તે જુઓ. બલનો ઉપયોગ, ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્તુના સંરક્ષણ માટે થવો જોઈએ ! બલવાન કે ધીર બને તે શાને માટે ? કોઈનું ભુંડું કરવા, બગાડવા કે ખરાબ કરવા ? નહિ. શાસનમાં જેટલા બળીયા બન્યા, તે બધાએ બીજાનું ભલું જ કર્યું. અહીં બળ તથા ભાવના જુદી જાતિનાં જોઈએ છે. જેટલા પ્રમાણમાં હૃદયમાં વસ્તુ ઉતારી શકાય, તેટલા પ્રમાણમાં ભાવના જાગ્રત થાય. ભગવાને પણ કહ્યું, ગણધરોએ પણ કહ્યું, અને આચાર્યોએ પણ કહ્યું, કે શાસન જ્યવંતુ છે : પણ એને જ્યવંતુ રાખવા આપણી શક્તિ ખરચવી પડશેને ! આપણેજ જ્યવંતુ રાખી શકીએ છીએ, એવું અભિમાન લાવવાની જરૂર નથી : પણ આપણે કાળજી તો રાખવી પડશેને ! આ મહાત્માઓએ લખેલું વાંચો તો

ખબર પડે, કે કેટલો શ્રમ સેવ્યો છે. સાચાખોટાના વિવેક માટે કેટલી મહેનત લીધી છે. સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વ, વિરતિ અને અવિરતિ, પ્રમાદ અને અપ્રમાદ, સત્ય અને અસત્ય-આ બધાનું પૃથક્કરણ કરવા કેટલી મહેનત કરી. ફાવશે તે કરશે એમ માન્યું હોત તો ? તમે દુનિયાના પ્રવીણ બનવા માટે જેટલો અભ્યાસ કર્યો છે, તેટલો તીર્થના રક્ષક બનવા માટે કરવો પડશેને ! આજ સુધી તો કર્યો દેખાતો નથી. આ મ[illegible]ષોને ઓળખ્યા નથી. તેઓની કાર્યવાહી જાણવાની દરકાર કરતા નથી.

'કુમારપાળ ચરિત્ર'-ના બે પ્રસંગો

શ્રી કુમારપાળ મહારાજાએ પોતાના રાજ્યમાં અમારી પ્રવર્તાવી. શ્રી કુમારપાળના સંસ્કાર રાજ્યમાં, કુટુંબમાં, પ્રજામાં કેટલા પડ્યા હતા તે વિચારો. કુમારપાળનાં બેન તથા બનેવી રાત્રે ચોપાટ ખેલે છે. ચોપાટમાં સોગટી મારી. કુમારપાળના રાજ્યમાં 'મારી' શબ્દ બોલવાની મના હતી. રસમાં ચઢેલા રાજાએ કહ્યું, તારી સોગટી મારી. રાણીએ બાજી ઉખેડી નાખી. કુમારપાળની બ્હેને કહ્યું કે, ''મારી'' એ શબ્દ પાછો ખેંચી લ્યો, માફી માગો, પશ્ચાત્તાપ કરો, કુમારપાળના રાજ્યમાં 'મારી' શબ્દ બોલી શકાતો નથી. રમત ખતમ થઈ. ઘરના ખૂણે, મારવાના ઈરાદા વિના, માત્ર સોગટીમાં 'મારી' શબ્દનો પ્રયોગ હતો, બોલનાર

પણ પતિ હતો ! સ્ત્રી માટે તો પતિ સર્વસ્વને ! ભાઈ કરતાં પતિનો સંબંધ નિકટનો ને! પણ ત્યાંએ કુમારપાળની બેન ખુલ્લું કહે છે કે, 'મારી' શબ્દ ન બોલાય. એ શબ્દો પાછા ન ખીંચો, 'ભૂલ થઈ ગઈ'- એમ ન કહો, એ ન ચાલે ! શ્રી કુમારપાળનો બનેવી કહે છે કે, 'કુમારપાળની વિરૂદ્ધ થઈ ઈરાદાપૂર્વક કંઈ બોલ્યો નથી. સહજ બોલ્યો છું, છતાં શબ્દો પાછા ખીંચવાનું તથા માફી માગવાનું કહે છે તો એ નહિ બને. કુમારપાળ કોણ ?' કુમારપાળની બેન કહે, ''આ રાજસત્તાનો સવાલ નથી, ધર્મ વ્યવસ્થાનો સવાલ છે. કુમારપાળ કોણ તે તો તે બતાવશે. હવે તમારોઅને મારો સંબંધ ન ટકે.' રાજાએ કહ્યું, 'જા તારે ઘેર.' રાણી ચાલી ગઈ. અહીં પતિ પ્રત્યે દુર્ભાવના હતી ? નહિ, પણ જે શબ્દ પાપને પેદા કરે, અધર્મને પેદા કરે, તે શબ્દને એ ન ઈચ્છે. આપણો મુદ્દો એ છે કે ધર્મીકુલના ધર્મ સંસ્કાર રોમ રોમ પ્રસરવા જોઈએ. શ્રી કુમારપાળની બેનને પતિ પર, રાજ્ય પર, દુનિયાના સુખ પર પ્રેમ હતો. રાણીપદે વિરાજવાની ઈચ્છ નહોતી, એમ નહિ-પણ ધર્મ આગળ એ ભાવનાઓ મૂકી દેવાનું કૌવત તો હોવું જોઈએ. એમાં કોઈનું ભુંડું ઈચ્છાતું નથી. કોઈ કહે કે ધર્મની વાતમાં બોલવાની શી જરૂર ?-એમ બોલનારની મતિ ઠેકાણે નથી, એમ મને લાગે છે. જાતની રક્ષા કરો, જે વસ્તુ મૂકી જવાની તે વસ્તુ પાછળ ગાંડા ઘેલા થઈને ફરો, જવાની

વસ્તુ જાય તે વખતે આંખમાંથી પાણી નીકળે. દિવસો સુધી શોક ન શમે, હૃદયમાં દુઃખ થાય, ડુમો ભરાય, શોકનાં ચિહ્નો ધારણ કરે, ખાવું પીવું ન ભાવે, આ બધું થાય, અને ધર્મ માટે કાંઈ નહિ ! ત્યાં મારાપણું છે. અહિં મારાપણું નથી, તો કલ્યાણ કઈ રીતે થાય ? જો મોક્ષ સુખ જોઈતું હોય, આપત્તિમાંથી છૂટવું હોય તો આ શાસન, આ તીર્થ પર મારાપણું પેદા કર્યા વિના છૂટકો નથી. ત્રિશુળ બતાવી દેવી કહે છે, 'માન.' ત્યારે કુમારપાળ કહે છે :- 'તું કુલદેવી છો માટે માતા છો. માતાની ફરજ છે કે બાળકને ધર્મરક્ષામાં સહાય કરે. માતા પ્રાણીના ઘાતને ન ઈચ્છે. આ કબૂલ રાખતી હોય તો ભલે, છતાં હઠ પર આવી હોય અને તારૂં ધાર્યું કરવું હોય તો તારી એક પણ હિંસક વાતને હું માનતો નથી. સૂઝે તે કર' કુમારપાળને રાજ્ય પ્રિય હતું, અઢાર દેશની માલીકી મૂકી દેવા તૈયાર ન હતા, છતાં પણ આ પ્રસંગે એ ન આવ્યું કે ક્યાં આ ધર્મ સ્વીકાર્યો ? આવું થાય તો કહો કે હૈયામાં ધર્મ ઉતર્યો જ નથી. દેવીએ કોપાયમાન થઈ ત્રિશુળ માર્યું, કોઢ થયો, શરીરમાં બળતરા થવા માંડી, કુમારપાળને એકજ ચિંતા થવા માંડી કે, આથી ધર્મની ગ્લાનિ થશે. મને શું થશે તેની ચિંતા નથી. બળી મરૂં જેથી લોક જુએ નહિ અને ધર્મને કલંક લાગે નહિ. ગુરૂદેવ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા સમર્થ હતા. બચાવ કર્યો. બચાવ થતા રક્ષણ થતું. પણ મુદ્દો

કુમારપાળની મનોભાવનાનો છે. કોઈ કહે, કે બનનાર વસ્તુ બનશે, નાહકની માથાકૂટ શી? એવા નિશ્ચયવાદી હો તો ખાવાનું શું કામ ? શરીરને ટકવું હોય તો ટકશે. નાહકના લોચા વાળવા અને કાઢવા એ શું કામ ? ત્યાં તો બરાબર વર્તવાનું ! અહીંજ થવાનું હશે તે થશે !!! ખરૂં મમત્વ ક્યાં ? જેને મારૂં માનો એ ચોવીસ કલાક યાદ પણ ન આવે, તેના માટે વિચાર પણ ન થાય, મનમાં કંઈ થાય નહિ, તો એ મારૂં શાનું ! જ્યાં મારૂં માન્યું છે, તે માટે તો મરી પડો છો, લોહીનું પાણી કરો છો, તકલીફ વેઠો છો, શરીરની દરકાર પણ કરતા નથી, એટલું જ આને (આ તીર્થને) મારૂં માનો ! તમારૂં આ નથી તો કોનું છે? મહાવીરનું શાસન આપણું નહિ, કે ખરૂં ? અમારે તો એ જાતિની મારાપણાની સદ્‌ભાવના પેદા કરવી છે, કે એ યોગે જેટલી હોય તેટલી બધીએ અયોગ્ય વાસના આપોઆપ ચાલી જાય. આ તીર્થ પર મારાપણું જાગશે, તે ઘડીએ જે સામાનું ભલું કરવાની ભાવના અને સાચી દયા આવશે, તે કોઈ અપૂર્વજ આવશે. ત્યારે તો તીર્થ રોમ રોમ પરિણમશે. આને આઘું મૂકી કાંઈ નહિ કરી શકાય. એમ કર્યું, તો છે તેને પણ ગુમાવી દેશો.

પહેલાં ભવનિર્વેદ શા માટે ?

'जयवीयराय' દ્વારા કરેલી માગણીમાં પ્રથમ માગ્યું શું ?

"ભવનિવ્વેઓ"

આ શબ્દ બોલતાં સંસારમાં આસક્ત થયેલા આત્માઓને શું થવું જોઈએ ? ખરેખર આંખમાંથી આંસુ આવવાં જોઈએ કે હૃદય ભરાઈ આવવું જોઈએ, અને આ ભયંકર પીડારૂપ સંસારથી કંપારી છુટવી જોઈએ. દરદથી રીબાતો દરદી ડોક્ટર પાસે શું બોલે, તે તો તમે જાણો છો ને ! જાણવા છતાં પણ જેને આત્માની ચિંતા જ ન હોય તેને શું ? દયા આવે છે તેથી બોલ્યા વિના રહેવાતું નથી. તમે એમને એમ ચાલ્યા કરો અને અમે જો કલ્યાણકારી સલાહ ન આપીએ તો ધારેલી સિદ્ધિ કેમ થાય ? તમે પહેલું માગ્યું શું ? ભવનો નિર્વેદ. રોજ એમની પાસે શું માગો છો ? એજ. મ્હેં ઘણી વખત કહ્યું છે, કે જેવા હો તેવા બહાર આવો. નહિ આવો તોય ભગવાન્ તો ઓળખે છે. અહીં દંભ ન ચાલે. આ જગ્યા જુદી છે. તીર્થસ્થાને બંધાયેલ કર્મ વજ્રલેપ સમાન છે. કપટપ્રપંચ અહીં ન ચલાવાય. 'ભવનિવ્વેઓ'- બોલતી વખતે એ ભાવના ન હોય તો આ સર્વજ્ઞ છેતરાશે નહિ. આ તો સર્વજ્ઞ છે. હરેકના વિચાર જાણે છે .ભોળાને ભમાવવા જતા હો તો ઠીક, પણ શ્રી સર્વજ્ઞદેવ આગળ ? તમે આટલા બધા દિગ્મૂઢ, વિચારશૂન્ય કેમ બન્યા છો ? વિચારમય બનો. વિચારની ધૂન ચોવીસે કલાક જીવતી જાગતી રાખો. તમને હિતૈષી લાગે તેને પૂછો કે અમારૂં સુખ કલ્યાણ કયાં?

આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ ન જોઈતી હોય તો ક્યાં જવું ? કઈ કાર્યવાહી કરવી જોઈએ? વિચારવાની તાકાત વિના, સત્યને સમજવાની તાકાત વિના, સત્યને સત્યના આકારમાં મૂકવાની તાકાત વિના, ક્યાં સુધી બેસી રહેશો ? તમે જે ચીજ માગી આવ્યા, તે તો બતાવીએ ને ? અમે તો એ દેવના સેવક છીએ, કાંઈ તમારા થોડા જ છીએ ! અમે તો જે હોય તે દવા નાખીએ. અમે તો કંપાઉન્ડર. કોઈ કહે, કે કડવી દવા ન નાખશો. તો અમારાથી ફેરફાર થાય ? અમે ફેરફાર કરીએ ને નવાજુની બને તો શું થાય ? અમે કહીએ કે દરદી રોયો હતો, માટે આપી તો કામ આવે ? જયવીયરાય એ તો પ્રાર્થનાસૂત્ર છે. ચૈત્યવંદન તો ઘણાય કરો છો, પણ જંકિંચિ શું ? નમુત્થુણં શું ? બે જાવંતિ શું ? એ વિગેરે સારી રીતિએ તમે પ્રાર્થના કરી માગી આવ્યા છો, તે તો આપવું પડશે એમાં નહિ ચાલે. સંસારની વાસના ઢીલીઢબ કરવી હોય, ત્યાં કાચાપોચા શબ્દનું કામ નથી. દેવાદાર પાસે લેણું લેવા વેપારી જાય, ત્યાં પહેલાં તો શેઠસાહેબ, ભાઈસાહેબ, મહેરબાન બધુંય કહે, દાઢીમાં હાથ ઘાલે, પગચંપી પણ કરે, બધું કરે પણ જ્યારે જાણે કે આ કાંઈ સીધું માને તેમ નથી, ત્યારે વેપારી શું કરે ? તે ઘડી વેપારી એક એક શબ્દ એવો કાઢે કે જાણે તીર ભોંકાય ? પેલો સમજે કે, શેઠનો પીત્તો ઉકળ્યો, હવે આપવું પડશે. ત્યાં તો લોભની

ભાવના-એટલે ખરાબ ભાવના પણ આવે, પણ અહીં તો કેવળ ઉપકારની જ ભાવના, સામાના ઉત્તમ પ્રકારના હિતની જ ભાવના છે, માટે જે જે શબ્દો નીકળે તે ભલે કડવા પણ હોય છતાં તેમાં હિતના ફુઆરા જ હોય. ભગવાન્ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી વિગેરે પુણ્ય પુરૂષોએ પણ સમયે સત્ય કહેતાં અણુભર સંકોચ નથી રાખ્યો. જેવાને તેવા તરીકે બરાબર ઓળખાવ્યા છે. એ પ્રસંગે તો વિકટ સ્થિતિ હતી. આજે સંયમમાં કંઈ તેવી તકલીફ નથી. એ વખતની દૃષ્ટિએ આજની સ્થિતિ સંયમ માટે અનુકૂળ છે. એમને હતી તે સ્થિતિ હોત તો આપણે ધર્મિ રહેત કે કેમ તે પણ શંકા થાય છે. એમનાં કામ એ જ કરે. આ ભવનિર્વેદ વિગેરે શબ્દો એમને જે રીતે હૈયે વસ્યા હતા, તે રીતે આપણને વસવા જોઈએ. ભવનિવ્વેઓ તમે સાચા દીલે માગો છો કે એના સેવક કહેવરાવવા પૂરતું માગો છો ? ભવનિવ્વેઓનો અર્થ શો ? આટલું સમજો તો રસ્તો સાફ થઈ જાય. હું તો રોજ એ જ કહુ છું અને સ્થળે સ્થળે હરેક અર્થિ આત્માને એ જ કહેવાની ઈચ્છા છે. તમારી પહેલી માગણી પણ એ છે, અમને આજ્ઞા પણ પહેલી એ જ, એટલે કે સંસારની અસારતા અને દુ:ખમયતા સમજાવવાની છે. કારણ કે ભવનિવ્વેઓ વગર આગળનું આવી શકતું નથી. અમને આજ્ઞા એ છે, કે જે આવે તેને પહેલો ભવનિર્વેદ જગાડવો. પ્રાર્થના સમજી જાઓ. ભવ કેવો ? અનાદિથી આત્મા

સાથે જોડાયેલો, અજ્ઞાની આત્માઓને પ્રેમ પણ એનો અને પરિચય પણ એનો જ. સલાહકાર પણ સંસારના રસીઆ, જોડીદાર પણ તેવા. તમે સંસારમાં બરાબર રહી શકો, એની સંભાળ લેનારા પણ ઘણા. આ સ્થિતિમાં ભવનિર્વેદ કરવો, તેના સંયોગ વિપરીત છે કે અનુકૂળ ? પ્રતિકૂળ છે. જે સાથીઓ તમારા વગર મજેથી ચલાવી લે, તે તમને સારૂં લગાડવા કહે છે કે તમારા વિના નહિ ચાલે, અને તમે બધા ભોળા એવા કે માની લો છો. એ તમારા વગર એક દિવસ પણ ભૂખ્યા રહે એવા નથી, છતાં એ કહે કે તમારા વગર ન ચાલે, તો તે પણ તમે માની જાઓ. અને શાસનનું શું થઈ રહ્યું છે, તેનો કાંઈ વિચાર આવે છે ?

શ્રી ખંધકસૂરિ અને તેમના ૫૦૦ શિષ્યો-

આટલી ઝુંપડીની ચિંતા અને જગતનું શ્રેયઃ કરનાર શાસનની ચિંતા જ નહિ. જાતની ચિંતા કરો એટલી તો શાસનની કરો ! ધર્મપ્રેમ કેવો જોઈએ ? દુનિયાની વસ્તુ માટે ખુવાર થઈ રહ્યા છો. ખરેખર કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ એક પુણ્યપુરૂષની ભાવના લખતાં ફરમાવે છે કે :-

"तुल्ये चतुर्णां पौमर्थ्ये, पापयोरर्थकामयोः । आत्मा प्रवर्तते हन्त, न पुनर्धर्ममोक्षयोः ॥१॥"

'ચારે પુરૂષાર્થમાં પુરૂષાર્થપણું તુલ્ય હોવા છતાં ખેદની વાત છે કે-આત્મા પાપરૂપ અર્થ

અને કામ-પુરૂષાર્થની સાધના માટે પ્રવર્તે છે, પણ ધર્મ અને મોક્ષરૂપ પુરૂષાર્થની સિદ્ધિ માટે પ્રવૃત્તિ નથી કરતો.' અને ખરેખર એ વાત સાક્ષાત્ અનુભવાય છે. શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે સીમંધર સ્વામીને વિનંતિ દ્વારા અહીંના દર્દ કહ્યા અને કહી દીધું કે મારે તો હે નાથ ! તારા સિવાય બીજો કોઈ આધાર નથી. અહીં તો આ હાલત છે. ન રહેવાય એટલે ત્યાં કહ્યું. ભાવ દયાના અંકુરો ફૂટે છે, ત્યારે ધોધ દાબ્યો રહેતો નથી. બહાર નીકળે જ. નથી નીકળતો એટલી ખામી છે. તાત્ત્વિક દયા પ્રગટે ત્યાં બીજી દયાનું રૂપક જુદું થાય. એ દયા જુદી જાતિની છે. શ્રી બપ્પભટ્ટી જેવા સોળ વર્ષની ઉંમરે ચઢતી જુવાનીએ છ વિગય તજે અને એ જોઈ ગુરૂ પ્રસન્ન થાય અ કઈ દયા ? એમ ન થયું કે આ વયમાં છ વિગયનો ત્યાગ હોય ? વાસ્તવિક પ્રેમ હોય ત્યાં જ આ દયા આવે. શ્રી ખંધકસૂરિવરના પાંચસો શિષ્યો ઘાણીમાં પીલાયા. ચારસે નવાણું પીલાઈ ગયા. એ આત્માઓને ખંધકસૂરિએ એવી કોટિના બનાવ્યા હતા, કે આવા ઉપસર્ગોમાં પણ અડગ. ઉપસર્ગ પણ જેવો તેવો નહિ. પીલવાના યંત્રમાં પેસવાનું, ત્યાંએ તૈયાર. એક પણ ના નથી કહેતો. શાસ્ત્ર કહે છે કે, માસખમણને પારણે માસખમણ કરે, પણ ગુરૂઆજ્ઞાભંજક હોય તો તે અનત સંસારી થાય. પાંચસો પૈકીના એક પણ ના નથી કહેતા. યંત્રમાં પીલાય છે. પીલાવું, એ કંઈ નાની સૂની

વાત છે ! પીલાય, લોહીના ફુવારા ફુટે, હાડકાં ત્રુટે, નસો ત્રુટે, ખંધકસૂરીશ્વરજી પણ નિર્યામણા કરાવે, પીલાનારા પણ ગુરૂ સામે આંખ તથા કાન રાખી હૃદયપૂર્વક કબુલ કરે કે, કૃપાલો ! આપ કહો છો તે બરાબર છે. એવી રીતે ચારસેં નવાણુંનેયે નિર્યામણા કરાવી, ક્ષપક શ્રેણિએ ચઢાવી, કેવળજ્ઞાન પમાડી, મુક્તિએ મોકલ્યા (સભા૦ આનું કારણ ?) કારણ જાણવું છે ? પાલક મંત્રીએ ખંધકસૂરિની પરિષદમાં એકવાર નાસ્તિકતાનું પ્રતિપાદન કર્યું હતું. આત્મા, પુણ્ય, પાપ, કશું નથી એમ કહ્યું હતું. શ્રી ખંધકસૂરીશ્વરજીએ ખંડન કરી તેને પાછો પાડ્યો હતો. આ વૈરનું કારણ હતું. પાલકે એક પ્રસંગ ઉભો કરી શ્રી ખંધકસૂરીશ્વરજી તથા તેમના શિષ્યોને રાજ્ય લેવા માટે યુદ્ધ કરવા આવેલ તરીકે ઓળખાવી, રાજા પાસેથી ઘાણીમાં પીલવાનો હૂકમ મેળવ્યો. દુર્જનો શું ન કરે ? શ્રી ખંધકસૂરીશ્વરજીએ એના મતનું ખંડન કર્યું હતું, એનો હેતુ તો એ જ હતોને કે લોકો ઉન્માર્ગે ન જાય, સન્માર્ગે ચાલે. આ બનાવ ખૂદ ભગવાન્ શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીની હયાતીમાં બન્યો હતો. શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામિએ પણ ઉન્માર્ગનું ખંડન કરનાર સૂરીશ્વરજીને ભૂલ કરનાર તરીકે નથી ઓળખાવ્યા. દુર્ગતિએ જનારા આત્માઓને સાચા અને પુણ્યશાલિ આત્માઓ સાથે જાણે વૈર જ ન હોય, એવો અનુભવ તેઓ અત્યાર સુધી કરાવતા આવ્યા છે, માટે આજે તેવું દેખાય તેમાં કાંઈ નવાઈ

નથી. (સભા૰ બધાને સાથે આવું વેઠવું પડ્યું ?) વેઠવું પડે. સામુદાયિક કર્મ હોય તો એમ પણ થાય. માટે તો શાસ્ત્ર કહે છે, કે પાપથી બચો, પાપનો ઉદય સમકાળે પણ આવે. શ્રી ખંધકસૂરીશ્વરજીએ ચારસેં નવાણુંને કેવળજ્ઞાન પમાડ્યું, પાંચસોમાં એક બાલ મુનિ હતા. ચારસેં નવાણુંને નિર્યામણા કરાવનાર પુણ્યપુરૂષને આ બાળ મુનિપર મોહ થયો, એનું દુ:ખ એ જોઈ ન શક્યા. ખંધકસૂરિ પહેલાં પોતાને પીલવાનું કહે છે. જ્ઞાની કહે છે કે આવા સમર્થ જ્ઞાની મોહના ઉદયના યોગે ભૂલ્યા. ચારસેં નવાણુની નિર્યામણા વખતે એમને પોતાની હાજરીની જરૂર લાગી. અને પાંચસોમા બાલમુનિ વખતે જરૂર નહિ લાગી, એ મોહ હતો પણ દયા નહિ. પાલક તો શ્રી ખંધકસૂરિજીને વધુ પીડા થાય એ જોવા ઈચ્છતો હતો-એટલે એણે માન્યું નહિ. ગુરૂએ બાલમુનિ સામું જોયું. બાલમુનિ પણ સજ્જ જ છે. જૈન શાસનની દયા જુદી છે. બાલમુનિ પણ પીલાઈ કેવળજ્ઞાન પામી મુક્તિએ ગયા. પાંચસેને કેવળજ્ઞાન પમાડી મુક્તિ અપાવનાર કેટલા સમર્થ જ્ઞાની અને એમનો વિરાગ કેવો ઉત્કટ હશે ! કોઈ કહે, કે પીલાતા કેમ જોઈ શકાય ? પણ જ્ઞાનીઓ શરીર પીલાય તેને બહુ વજન નથી આપતા, આત્મા ન પીલાવો જોઈએ. આત્માની ભાવનાઓ ન ફરી જાય, એને માટે જ પ્રબંધ થવો જોઈએ. અહીં ભવનિવ્વેઓમાં પણ ભાવ દયાની ચિંતા છે. દ્રવ્યદયાની નથી. ભવનિવ્વેઓ

સૂરિરામની વાણી : જ્ઞાનરત્નોની ખાણી
પ્રત-૪થી
●
શ્રી આચારાંગના વ્યાખ્યાનો ભાગ-૧

નહિ થાય ત્યાં સુધી ભવરૂપ ઘાણીમાં પીલાવાથી છૂટવાના નથી. આત્માના દયાળુ બનો, કે તરત બીજાની વાસ્તવિક દયા આવશે. શાસનસેવા કરવાની શા માટે ? આત્માની દયા માટે. તારક આ છે એ તો ખાત્રી છે ને ! આજ્ઞા પર પ્રીતિ ધરો તો આત્માની દયા થાય. પાંચસેને કેટલો આજ્ઞાપ્રેમ એ માનતા કે ગુરૂની આજ્ઞામાં જ કલ્યાણ.

કડવું પણ હિતકારી હોય તેજ અપાય

અનંતજ્ઞાનીને શું એ ખબર નહોતી કે તમે બધા દુનિયાના ભોગમાં લીન થયેલા છો, માટે છોડવું કઠીન પડશે ? એમનામાં દયા નહોતી ? છતાં કેમ છોડવાનું કહ્યું ? જાણતા હતા, કે કલ્યાણ છોડવામાં જ છે. વૈદ જાણે છે, કે ઉકાળો પીતાં દરદીને દુ:ખ થાય છે : પાનાર માબાપ પણ એ જાણે છે, કે છોકરાથી શી રીતે પીવાશે. ગંધ પણ લેવાતી નથી એવો ઉકાળો શી રીતે પીવાય ! છતાં મોઢુ પહોળું કરી, વેલણ ઘાલીને પણ પાય છેને ! બચ્ચાંને સુવાડીને માતા, બાળકનું મોં પહોળું કરી વેલણથી દવા પાતી વખતે, બાળકની ગાળો, લાતો, તિરસ્કાર વિગેરેને ગણતી નથી. કેવી તાકાત કેળવી છે ! જેની મા જીવતી હોય તે બધા માને પૂછજો. મા કહેશે કે એ લાતો ન ખાધી હોત તો આજે તું આ સ્થિતિમાં ન હોત. માને તો એ લાતમાં આનંદ આવે, મા તો હસે કે દવા ઉતરી. લાતને ન ગણે.

સંસારના જીવો પર ઉપકાર કરનાર ગાળો, તિરસ્કાર ખમવાની તાકાત કેળવે. એ એવી ગાળો વિગેરેની દરકાર ન કરે. જેને અમારા માનીએ, તેને સુધારવા પૂરતો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે નહિ ? છોકરાની લાતો વિગેરે ખાવાની તાકાત કેમ કેળવી તે મા જાણે. માના ઉપકારની અવધિ નથી. મૂતરે તોય છોકરાને ખોળામાં લે. ભાણામાં મૂતરના છાંટા પડે તોયે ગુસ્સો ન કરે. એ સમજે છે કે મૂતરવાની બુદ્ધિએ મૂતર્યું નથી, પણ મૂતરાઈ ગયું છે. માને ગ્લાનિ ન થાય. અણસમજુને પણ માતાએ એવા બનાવ્યા, કે જુઓ તમે બધા કેવા ડાહ્યા થઈને બેઠા છો આ માતાનો પ્રતાપ. માતાએ તો આવા બનાવ્યા. અમારે કેવા બનાવવા, એ પ્રશ્ન બાકી રહે છે. તે વખતે તો પગ નાના હતા તે લાત નાની મારતા, હવે મોટા થયા એટલે તેવાઓની લાતો પણ ભયંકર ! પણ લાતો ખાઈને પણ જેવા બનાવવા હોય તેવા બનાવવા જોઈએ કે નહિ ? કેવા બનાવવા ? એનો ઉત્તર 'भवनिव्वओ' આ શબ્દ આપે છે ભવની ભયંકરતા બતાવવામાં આવે. તે વખતે જેને ભવ મીઠો લાગે તે કૂદે, ઉછળે પણ તેથી ગભરાયે પાલવે ? ડરી ઓછું જ જવાય ? અમારે તમને કેવા બનાવવા એ નક્કી કરો. માએ તો ખાતાં પીતાં, ઉઠતાં બેસતાં, બોલતાં, શીખવ્યું, અમારે તમને શું શીખવવું એ તમે કહેશોને ? તમને શું શીખવીએ તો અમારૂં સ્થાન દીપાવી શકીએ. (સભા૦ સાધુ બીજું આપે

તો ?) અરે ભાઈ ! તમે નક્કી થાઓ, તો સાધુ બીજું આપીજ ન શકે. આપે તો પણ પકડી પાડો. દવા લેવા વૈદને ત્યાં જાઓ પણ ન મટે તો બીજો વૈદ કરોને ! પથારીમાં સુવાડી રાખે, એ તો વૈદ કામનો નહિ ને ! વેપારી ગમે તેવો ઉઠાઉગીર હોય, પણ ગ્રાહકને માલૂમ પડે કે, એ ઉઠાઉગીર છે, તો પેલો કહે પાંચ તો આ કહે બાર આના. દોઢ રૂપિયે લેવું હોય તોયે બાર આના કહે. એને ત્યાંથી લેવું હોય તોયે ઉઠવાનો ડોળ કરે, ઉઠે, પણ પેલો હાથ પકડે. પેલો વેપારી ઠેકાણે આવે ત્યારેજ પૈસા કાઢે. ગ્રાહક ભોઠ થાય તો વેપારી બેના બાર પણ લે. તમે નક્કી કરો કે કેવા બનવું છે કે જેથી કોઈ ઠગી શકે નહિ. હૈયું બાળવા કરતાં હાથ બાળવા સારા, એ કહેવત છે. નોકર શાક વાસી લાવે અને કહે, કે આપ્યું તેવું લાવ્યો તો શું કહો ? તમે કેવા બનવા માગો છો, તમારે ધર્મગુરૂ શા માટે જોઈએ, એ નક્કી કરો. તમે જે માગો છો, તે ભગવાન્ પાસે એકરાર કરો છો કે બનાવટ તે નક્કી કરજો. સાંભળનાર એ પ્રભુ સર્વજ્ઞ છે. ત્યાં કપટ ન કરતા. દુનિયાની સત્તા, શબ્દજાળમાં આવી જાય પણ એ દેવ ન આવે. સત્યના અર્થિ બનવું હોય તો ભોળવવાની વાત ભૂલી જાઓ. અહીં પણ જુઠું બોલે, તે બહાર શું ન કરે ! જે બોલો તે સાચું બોલજો. હિંસાથી કે જુઠથી નથી જીતવું. અઢારે પાપસ્થાનકથી છુટા થશો ત્યારે એમના ભેગા થવા જોગા થશો. એમની પેઠે વર્તશો

તો મુક્તિ મળશે. આજ્ઞા મુજબ મુક્તિ જવું છે, એમાં તો શંકા નથી. તમારી પહેલી માગણી પણ ભવનિવ્વેઓની છે : અમને પહેલી આજ્ઞા પણ ભવનિવ્વેઓની છે, એજ અમે આપીએ છીએ.

● (૮) ●

ધર્મ કુશળ બનવા માટે કર્મકુશળ બનવાની જરૂર ખરી ?

ટીકાકાર મહર્ષિ શ્રી શીલાંકસૂરિજી શ્રી આચારાંગ સૂત્રની આદિમાં મંગળાચરણ કરતાં ફરમાવી ગયા કે શાસન જયવંતુ વર્તે છે. તીર્થ છે ત્યાં સુધી હમેશ જયવંતુ છે. એનો કદી પરાજય થયો નથી, થતો નથી અને થવાનો પણ નથી. એકે એક યોગ્ય વિચારને ત્યાં સ્થાન છે અને એકે એક અયોગ્ય વિચારનો એમાંથી બહિષ્કાર છે. ખરાબ વિચાર એમાં એક પણ નથી. અને કોઈ પણ સારો વિચાર એમાં નથી એમ પણ નથી. તેના સિદ્ધાંતો અનેક રીતિએ એવા સિદ્ધ થયેલા છે, કે એને સેવનારો જરૂર સંસારથી મુક્ત થાય જ. એટલા માટે જ એ તીર્થ સદાકાલ રહેવા માટે સરજાયેલું છે. એની જગત્માં જોડી પણ નથી, અને માટેજ સઘળા જિનેશ્વરોએ શરૂઆતમાં એને નમસ્કાર કરેલ છે. તીર્થંકરો પણ એને નમે છે : કારણ કે એ અનૂપમ છે, શાશ્વત છે, એના સિદ્ધાંતો સેવનારના કર્મરૂપ મલને દૂર કરે તેવા છે. તેમાં

એકએક યોગ્ય વિચારને સ્થાન છે, એક પણ યોગ્ય વિચાર ત્યાં નથી તેમ નથી. એક પણ અયોગ્ય વિચારને ત્યાં સ્થાન નથી, માટે જ એ તીર્થ હમેશ જયવંતુ છે. માટેજ વખતો વખત કહેવામાં આવે છે કે તીર્થ પામ્યા બાદ સાચવવાની, એનું રક્ષણ કરવાની જોખમદારી ઘણી મોટી છે. એ પામ્યા બાદ આત્માના આખા જીવનનો પલટો થવો જોઈએ. આ તીર્થના સેવકની ફરજ એ છે કે એક પણ અયોગ્ય વિચારને ટકવા ન દેવો, એક પણ યોગ્ય વિચારના સ્વીકારમાં આનાકાની ન કરવી. તીર્થ સદૈવ જયવંતુ છે એમાં તો શંકા નથી, ભલે જયવંતુ છે છતાં તીર્થનો સેવક એની રક્ષા માટે પ્રયત્ન ન કરે ? જો પ્રયત્ન ન કરે તો શાસન જીવતે છતે પણ તીર્થનો સેવક તો રક્ષક ન જ કહેવાય. આ તીર્થના સેવકની ફરજ કઈ ? એક પણ અયોગ્ય વિચારને પોતામાં ન આવવા દે, એક પણ સુયોગ્ય વિચારને જવા ન દે. એના સિદ્ધાંતોના સેવનમાં આત્માને ઢીલો ન પડવા દે. એમાં અસ્થિરતા આવે એવો વિચાર ન થવા દે. શ્રી તીર્થંકરદેવો કેવળજ્ઞાન થયા બાદ પણ તીર્થને નમે છે, એવા તીર્થને જે પામે તે પરમ પુણ્યવાન. આપણે પામ્યા માટે આપણે પણ પરમ પુણ્યવાન ! પરમ પુણ્યવાન કહેવરાવ્યા પછી જોખમદારી ઘણી મોટી છે. અધિકાર મેળવ્યા પછી અધિકાર સાચવવાની જોખમદારી ઓછી નથી. તીર્થ પામ્યા એમ કહીએ અને સાચવવાની જોખમદારી સમજીએ નહિ, તો !

તીર્થ પામ્યા કામનું શું ? ચિંતામણિ મળ્યા પછી ભીખ માગવા જાય, તો જોનારો તો એને મૂર્ખો જ કહેને; આ તીર્થ પામ્યા બાદ, આ તીર્થનો મહિમા હૃદયમાં ઉતર્યા બાદ, આત્મા, એકે એક અયોગ્ય વિચારથી હમેશાં કંપતો રહે, જ્યારે અયોગ્ય વિચારને સ્થાન આપવાની ભાવના થઈ કે તીર્થ હારી જવાય, એક પણ સુંદર વિચારને હૃદયમાં સ્થાન આપવા પ્રયત્ન ન થાય, સિદ્ધાંતોથી ખસવાની ભાવના આવે, અને તેના શાશ્વતપણામાં શંકા થાય, તોયે તીર્થ હારી જવાય. શ્રી તીર્થંકરદેવોથી સેવાયેલા અને જગત્માં જેની જોડી નહિ એવા તીર્થને પામેલા આત્માને એ તીર્થના શાશ્વતપણામાં શંકા હોય જ નહિ : તેના સિદ્ધાંતોમાં શંકા લાવવાની ઈચ્છા પણ ન હોય : એક પણ સુંદર વિચારના સ્વીકારમાં આનાકાની ન હોય: એક પણ અયોગ્ય વિચાર લાવવાની મૂર્ખાઈ ન હોય. આ તીર્થ પામેલા માટે આટલી બધી જોખમદારી છે. ટીકાકાર મહર્ષિ તો આગળ વધી એટલે સુધી કહે છે કે, આચારાંગ શાસ્ત્ર ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવે સારાયે જગત્ના હિત માટે કહેલ છે. આપણે એ સૂત્રનું 'ધૂત' નામનું છઠ્ઠું અધ્યયન વાંચવું છે, તો તે પહેલાં ઘટતી તૈયારી કરવી જોઈએ. ધૂનન થાય ત્યાં તો મજબૂત આદમી ટકે. તમારા હાથે અનાદિ કાળથી જે વિષયકષાયાદિના પાયા મજબૂત કર્યા છે, તેને તમારા હાથે જ ખોદાવવાના છે. તમારૂં બાંધેલું તમારે ખોદવાનું છે, ત્યાં

મારાપણું રહી જાય તો એ ન બને. (સભા૦ કમ્મે શૂરા ધમ્મે શૂરાનો અર્થ શો ?) આ વાત કહેવાઈ ગઈ છે. ગઈ કાલે પણ કહેવાઈ છે. એનો આશય એ જ છે, કે જે આત્મા કર્મમાં શૂરવીર હોય તેને કદાચ, સુગુરૂનો યોગ મળે, અને ધર્મ પામી જાય તો જરૂર એ આત્મા ધર્મમાં પણ કમાલ કરે. પણ ધર્મશૂર બનવાને ઈચ્છનારે કર્મશૂર બનવું જ જોઈએ, એ કાયદો શ્રી જિનશાસનમાં નથી. એક આત્મા અયોગ્ય ક્રિયામાં એટલો બધો ઉન્મત્ત બની ગયો છે, કે જેની સીમા નહિ, એને કોઈ મહર્ષિ મળી જાય, તેમનાં વચનો તેનામાં પરિણામ પામી જાય, તો એ આદમી, પોતાના જે બલનો ઉપયોગ દુનિયાના નાશમાં કરી રહ્યો છે, તે દુનિયાને તારવામાં કરી શકે. બળ કામમાં તો આવવાનું જ. મન, વચન, કાયાના યોગના વેગને ચૌદમે પહોંચ્યા સિવાય સંપૂર્ણપણે રોકી શકાય તેમ નથી. નદીના વેગબંધ વહ્યા આવતા પૂરને કોઈ રોકવા પ્રયત્ન કરે તો તણાઈ જાય. પાણીના પૂરમાં એ તાકાત છે કે મોટા પહાડના પહાડને પણ ભેદીને જગ્યા કરે. નદીના પૂરને રોકવાનો પ્રયત્ન ન કરતાં જો એની દિશા ફેરવી પાંચ સાત દશ નીકો કરી એના વેગને બધે જવા દે, તો નાશ કરનાર પૂરને કામ આપનારૂં બનાવી દે. એમાં કશીજ શંકા નથી. અહીં પણ તે હદ આવ્યા સિવાય મન, વચન અને કાયાના બલને રોકાય નહિ, પણ આશ્રવમાર્ગથી સંવરમાર્ગમાં લવાય. સુગુરૂ

યોગે એ થાય, પણ એ કાયદો નહિ કે સંવરમાર્ગે આવતાં પહેલાં આશ્રવમાર્ગ કેળવવો જોઈએ. વ્યવહારમાં જે બુદ્ધિમાન્ છે તે અહીં આવે તો મૂર્ખા બને એમ તો નથીને ? જે બુદ્ધિનો ઉપયોગ ત્યાં કરે છે, તે અહીં કરે : બુદ્ધિ ઉંધે જતી હતી, તે સીધે માર્ગે જાય તો કામ થઈ જાય. અહીં બુદ્ધિ કેળવનારે ત્યાં કેળવીને આવવું, એ કાયદો નથી.

માગણીનું સ્વરૂપ સમજો

જયવીયરાય સાધુ તથા શ્રાવક રોજ બોલે છે. કોઈ સાતવાર બોલે તો કોઈ ત્રણવાર તો કોઈ એકવાર. સાતવાર નહિ, ત્રણવાર નહિ, પણ એકવાર તો બોલો છોને ! કોની પાસે બોલો છો ? પ્રભુની પાસે. મૂર્તિ એ શું ચીજ છે ? ''જિન પડિમા જિન સારિખી'' એટલે મૂર્તિને શ્રી જિનેશ્વરદેવ માનીને સેવીએ છીએ. જેઓ એમ ન માને તેને બાજુ પર મૂકો. અહીંની ક્રિયા વજનદાર હોવી જોઈએ કે પોલી ? જિનેશ્વરદેવ માનો છો માટે ક્રિયા ઢીલી પોચી ન કરો. દુનિયાનો વ્યવહાર નભાવવા વચનની જે કીંમત છે તે અહીં સમજો. વચનની કીંમત ત્યાં કરતાં અહીં કેઈ ગુણી અધિક આવવી જોઈએ. વ્યવહારમાં વચનથી ફરી જાઓ તો તમને કોઈ ધીરે નહિ, અને બહુ તો તમારો આ લોક સીધો ચાલે નહિ : પણ અહીં બોલીને ફરી જાઓ તો અનેક ભવ બગડી જાય. શ્રી જિનેશ્વરદેવની આગળ જેટલું બોલાય

છે, તે બોલતાં રોમરાજી વિકસ્વર થવી જોઈએ. બધા વિચારની છાયા આત્મા પર પડવી જોઈએ. એક એક શબ્દ હૃદયને ભેદીને નીકળવો જોઈએ. પણ ફોનોગ્રાફની ચૂડી માફક નહિ. બરાબર અંતરને સ્પર્શીને બહાર આવવો જોઈએ. પ્રભુની આગળ બીજું બોલો છો, તે હાલ બાજુ રાખો-પણ જયવીયરાયમાં તમે જે માગણી કરો છો, તે એટલી બધી મોટી છે કે જેનો સુમાર નથી. એમાં છે તે ઔષધ એક વાર ખાઈ લ્યો, તો કામ થઈ જાય. (સભા૦ જે વસ્તુની માગણી કરીએ છીએ તે મેળવવા પ્રયત્ન ન કરીએ તો વિરાધકપણું ખરૂંને ?) આનું સમાધાન તો કરૂં છું, પણ એ સમાધાનથી શિથિલતા ન આવે તેની કાળજી રાખવાની સૂચના કરૂં છું. પ્રયત્ન ન કરવા માત્રથી વિરાધકપણું ન આવે. દુર્ભાવ આવે તો વિરાધકપણું આવે. કમતાકાતના યોગે કે હૃદયની વિશુદ્ધિના અભાવે, પ્રયત્ન ન કરાય એમાં વિરાધકપણું આવે તો તો જુલમ થઈ જાય, પણ એ પણ ખરૂં કે પ્રયત્નમાં બેદરકારી કરીએ તો એ છેટું ને છેટું જાય, અને જેમ છેટું જાય તેમ આપત્તિ આવે, માટે બેદરકારી પણ ન હોવી જોઈએ. (સભા૦ માગણી તો મોટી છે, અને તાકાત ન હોય તો ?) શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનનો કાયદો છે, કે જે ચીજ શ્રી ગણધરભગવાન માગે તે બાળક પણ માગે. મેળવે ભલે શક્તિના પ્રમાણે પણ માગણી તો એકજ, માગણીમાં ભેદ નહિ, અમલમાં ભલે ભેદ હોય. પ્રભુના શાસનમાં

સર્વવિરતિ, દેશવિરતિ અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા પણ રહી શકે છે. એકનો સર્વ ત્યાગ છે, બીજાનો થોડો ત્યાગ છે, ત્રીજાનો ત્યાગ નથી-માત્ર ત્યાગની ભાવના જ છે : પણ બધાનું ધ્યેય એકજ છે. ત્રણેની માગણી એકજ. અમલની વાતમાં આ પ્રશ્ન સંભવિત. અહીં તો માન્યતાની વાત છે. જેટલા દરદી આવે તેમાં કોઈનું દરદ ચાર મહીને મટે એવું હોય, કોઈનું છ મહીને મટે તેવું હોય ને કોઈનું અઠવાડીયે મટે તેવું હોય. એ બધા મનમાં સમજતા હોય પણ બધા ડોક્ટરને કહે શું ? ઝટ મટાડો. ભલે ક્ષય હોય, પેટમાં ભયંકર દર્દ હોય, નહિ જેવો તાવ હોય, પણ એ બધાયે કહે, કે ઝટ મટાડો. કોઈએ એમ કહ્યું કે મોડું મટાડો! મનમાં સમજે કે દરદ મોટું છે, ચૌદ દહાડે મટે એવું હોય, તોય કહે કે ચાર દહાડે મટાડો. ડોક્ટર કહે કે ઉતાવળ ન કરો, આ બીજાનું દરદ ચાર દહાડે મટે તેવું છે, પણ તમારા દરદને વખત લાગશે, તોય દરદી કહે કે, 'એની પાસે પાંચ લેતા હો તો મારી પાસેથી પચાસની ફી લો, પણ મને બે દહાડે મટાડો.' ભલે મટે ગમે ત્યારે પણ બધા દરદીઓની માગણી કઈ ? આપણે માગણીના રૂપને નથી સમજ્યા. વ્યવહારમાં જુઓ કે એક માણસ પેઢી પર જઈ કલાક બેસી આવે અને પચાસ હજાર કમાય અને બીજો છ કલાક બેસે તોયે માંડ રોટલા મળે, તો પણ એની ઈચ્છા કયી ? એજ કે મારે પણ મોટર જોઈએ, મળે કે નહિ

તે વાત જુદી. પ્રાર્થનાના ને પ્રાપ્તિના ભેદ સમજો. ચોથા આરાના જીવો મુક્તિની ઈચ્છા કરે અને પાંચમા આરાના જીવો શાની ઈચ્છા કરે ? (સભા-મુક્તિની) કારણ ? મુક્તિ અહીંથી અત્યારે મળે તેમ નથી. ચોથા આરામાંયે કોઈ જીવને ખૂદ જ્ઞાનીએ કહ્યું હોય કે મુક્તિ માટે પાંચ પચાસ ભવની વાર છે, છતાંય તે માગે તો મુક્તિજને ! મગાય તો એજ. દેવગતિ માગે તો તો આપત્તિ વધી જાય. માગવાની તો મુક્તિજ. બીજું મળે તોય માગણી તો એજ. પ્રાર્થના તો ઉંચી જ હોય. પ્રાર્થનામાં ભેદ તો પરિણામે ભેદ થવાના અને પ્રાપ્તિ ફરી જવાની.

ભાવના બધાની એકજ-

ભાવના, પરિણામ અને પ્રવૃત્તિ, આ ત્રણ ભિન્ન વસ્તુઓ છે, એ કહેવાઈ ગયું છે. ચૌદમે ગુણસ્થાનકે પહોંચવા જોગી પ્રવૃત્તિની તાકાત બીલકુલ નથી. ચૌદમે ગુણઠાણે પહોંચીએ તેવી દશાના તેવા પરિણામ પણ નથી થતા. સવારે રાઈ પ્રતિક્રમણ કરનારાઓ શું વિચારે છે ? ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવે છ મહિનાનો તપ કર્યો. એ તપ છે ઉંચો, પણ થાય તેમ નથી. તાકાત નથી. પરિણામ પણ નથી. ભાવના જરૂર છે. ઉતરતે ઉતરતે જ્યાં સુધી તાકાત નથી ત્યાં સુધી આમ કહે : છ મહિનાનો તપ કરવાની ભાવના તો જરૂર કે હું પણ એ તપ કરૂં એવો વખત ક્યારે આવે પણ તાકાત નથી અને પરિણામ પણ તેવા થતા

નથી. પરિણામ શક્તિને આધીન છે. પરિણામ પ્રકાશમાં આવે તે પ્રવૃત્તિ. સંસાર છોડવાની ભાવના છે કે છોડું, પણ એવા પરિણામ થતા નથી. જો જ્ઞાન હોય તો વ્યસની સમજે છે, કે વ્યસન ખરાબ છે, ભયંકર છે, વ્યસનની સામગ્રી ન મળતાં બેહાલ થાઉં છું. રોજ થાય છે કે છોડું તો સારૂં, પણ છોડું એવા પરિણામ થતા નથી. છુટી જાય તો સારૂં એ ભાવના છે. ખોટાને ખોટા તરીકે નહિ માનનારા જો ભણેલા કહેવાતા હોય તો પણ તે ભણેલા નથી- કારણ કે તેમનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન નથી પણ અજ્ઞાન છે. 'મૂકાય તો સારૂં'-ભાવના અને 'મૂકું'- એ પરિણામ ! પરિણામ થયા બાદ કાર્ય. પરિણામ ચાલ્યા પણ જાય. માટે શાસ્ત્ર કહે છે કે શુભ પરિણામ આવે કે ઝટ કાર્ય કરો. શુભ પરિણામ દુર્લભ છે, માટે ઝટ અમલ કરો. પાપના પરિણામમાં વિચાર કર્યા વિના કદમ પણ ન ભરો. અને શુભ પરિણામના અમલમાં વિલંબ ન કરો. ચોથા ગુણઠાણે પણ ભાવના તો ઉંચી : ભગવાને સંઘમાં ગૃહસ્થ અને સાધુનો યોગ સાથે કેમ રાખ્યો ? રીતિનીતિ તો ન્યારી છે. તમારૂં એક ગામ-અમારૂં કોઈ ગામ નહિ. તમારે ઘર છે-અમારે તે નથી. તમારે માથે પાઘડી અને અમારે તે નહિ. તમારામાં અને અમારામાં ભેદ છે, ખરોને ! છતાં શાસનના ચાર અંગમાં તમે પણ ખરાને ? કારણ?- ધ્યેય, પ્રાર્થના, ભાવના એકજ છે માટે. અમે મોક્ષ ઈચ્છીએ છીએ અને તમે બીજું ઈચ્છો

છો ? અમે અહિંસક ભાવને ઈચ્છીએ છીએ અને તમે હિંસકભાવ ઈચ્છો છો ? અમે સત્યવાદ ઈચ્છીએ છીએ અને તમે અસત્યવાદ ઈચ્છો છો ? અમે અચૌર્યભાવમાં રમીએ છીએ અને તમે ચોરી કરવા ઈચ્છો છો ? અમે સ્ત્રીસંગનો ત્યાગ ઈચ્છીએ છીએ અને તમે શું તેનો સંસર્ગ ઈચ્છો છો ? અમે નિર્ગ્રંથપણામાં માનીએ છીએ અને તમે પરિગ્રહપણું ઈચ્છો છો ? નહિજ. અહીં અત્યારે માત્ર ઈચ્છાની જ વાત ચાલે છે. બંધનને ઢીલાં કરવા માટે ધૂનન કરવાનું છે. માટે ભાવનામાં, વિચારમાં ખૂબ મજબૂત બનો. મોહના મહેલના પાયાને મૂળમાંથી હલાવવાના છે. મોહમાં ફસી જે કાર્યવાહી કરો છો, તે કાપવાની છે : માટે આપણે પ્રાર્થનાનો વિચાર કરી રહ્યા છીએ. જેની સલાહ લેવી હોય તેની સલાહ લો, જ્યાં વિશ્વાસ હોય ત્યાં પૂછો, અને સમજો કે ''सुखं कुत्र वर्तते ?'' સુખ ક્યાં છે ? અમને પણ તમે તોજ માનો, કે જ્યાં સુધી અમે ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવના હોઈએ : એ ગેરંટી છે. અમને માનવા તમે બંધાયેલા નથી. આજ્ઞાથી વિરૂદ્ધ બનેલી વ્યક્તિ પ્રત્યેના રાગને શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં મિથ્યાત્વ કહેલ છે. વ્યક્તિમાં રહેલી સદ્‌વસ્તુનો રાગ હોઈ શકે. જ્યાં એ વસ્તુ ન દેખાય ત્યાં રાગની જરૂરત નથી. બલ્કિ ત્યાંનો ત્યાગજ હોય. ધ્યેય એક ન હોય તો તમારો અને અમારો યોગ બને ?

જૈનશાસનની મૈત્રી ભાવના શું છે ?

जयवीयराय जगगुरु । તારી જયમાં અમારી જય માટે, હે જગદ્ગુરૂ વીતરાગ ! તું જયવંત રહે. નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવથી તું જ્યાં સુધી જયવંતો, ત્યાં સુધી અમારી જય. તમારા કરતાં ઉંચા શરીરવાળા, ત્રણ ગાઉના શરીરવાળા, અસંખ્યાત વર્ષોના આયુષ્યવાળા, ત્રણ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા મનુષ્યો પણ અકર્મભૂમિમાં છે. છતાં તેઓની ત્યાંથી સીધી મુક્તિ થતી નથી, એનું કારણ ? ત્યાં વીતરાગ અને વીતરાગનું શાસન નથી માટે. જેની જયમાં આપણી જય તેની જય બોલાવીએ. દેવની, ગુરૂની, ધર્મની અને બહુ તો શાસનદેવની જય બોલાવીએ. પણ બીજાની નહિ. જયવીયરાય બોલતાં ખરે હૃદયમાં ડૂમો ભરાવો જોઈએ : પણ તે ક્યારે ભરાય ? વસ્તુ સમજાય તો ! ચલચિત્ત થઈ જાઓ છો તેનું કારણ ? ચિંતવન કરતા નથી એજ. બાકી શ્રાવકની કરણી પણ જ્ઞાની પુરૂષોએ એવી ગોઠવી છે, એમાં એટલો બધો સમય નિયત કર્યો છે કે જો તેમ કરવામાં આવે તો આત્મા સંસારના કોઈ પણ પદાર્થ તરફ ઢળે નહિ. પણ કરણી લગભગ મૂકી દેવાઈ છે. ત્રિકાળ જિનપૂજનમાં એક કાલ આરાધો, તેમાં પણ અધુરૂં. પૂજાનાં ઉપકરણો પણ એવાં અનુપમ હોય કે જે જોઈ ઈતર પણ જોવા થંભે. પશ્ચિમના લોકો આબુ ઉપર શું જોવા આવે છે ? કોતરણી.

પણ એ જોતાં જોતાં કોને માટે આ કોતરણી કરાઈ, એ એમના હૃદયમાં વાસ કરી જાય છે. ભાવશુદ્ધિ માટે દ્રવ્યશુદ્ધિ બહુ જરૂરી છે. દિવસે દિવસે સ્થિતિ વધે, તેમ ઉપકરણો ઉત્તમ ઉત્તમ રાખવાં જોઈએ. વિચારો કે-અહીં જે મનોવૃત્તિ રહે છે, તે બજારમાં કેમ નથી રહેતી? સ્થાન ફર્યું તેથી ? અહીં દ્રવ્યશુદ્ધિ છે. કોઈને ન થાય તે વાત જુદી. જ્યાં દ્રવ્યશુદ્ધિ ઉંચા પ્રકારની ત્યાં ભાવના પણ આ પ્રકારની થાય. મહારાજા કુમારપાળ મધ્યાહ્નકાલની પૂજા હરરોજ ત્રિભુવનપાલ વિહારના મંદિરમાં કરતા. ચતુરંગી સેના સાથે જતા. શ્રીમાનો તેમની ભેળા ભળતા, એમને પણ એમ થાય, કે મહારાજા કુમારપાળ જેવા આટલો આટલો સમય કાઢે, તો આપણે કેમ ન કાઢીએ ! મહારાજ કુમારપાળ ઠાઠમાઠપૂર્વક અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરતા. શાસ્ત્રમાં વિધિ છે, કે શ્રીમંત ઠાઠમાઠથી ઉપાશ્રયે સામાયિક કરવા આવે. ઋદ્ધિમાન ઋદ્ધિ લઈને આવે. સાહ્યબી સાથે આવે. જોનારાને થાય, કે શેઠ પણ સામાયિકનો વખત કાઢી સામાયિક કરવા જાય છે. બતાવવા માટે કાંઈ આ નથી, પણ એ ક્રિયાથી ઈતર આત્માને ભાવના જાગ્રત થાય, કે આટલી પ્રવૃત્તિમાં પણ આ શેઠ સામાયિક ભૂલતા નથી. અપ્રશસ્ત ગર્વ ન આવી જાય, તેની કાળજી રાખવી જોઈએ. પારકું ભલું કરતાં પોતાનું ઉંધું ન વાળે, એ બહુ સાચવવાનું છે. ઉપદેશકે પણ કલ્યાણની કામનાથી ઉપદેશ દેવો. કોઈને તે ન રૂચે

એથી નારાજ ન થવું. ઉપદેશ એ અનુગ્રહ સિવાયની બીજી બુદ્ધિથી દેવાનો નથી. ખ્યાતિ, પૂજા, પ્રસિદ્ધિ માટે ઉપદેશ દે તો તે ધૂળ ઉપર લીંપણ જેવું છે. શ્રી જૈનશાસનમાં મૈત્રીભાવનાનું સ્વરૂપ લખતાં કહે છે કે :- ''परहितचिंता मैत्री''

'પારકાના હિતની ચિંતા એ મૈત્રી ભાવના છે.' અમે તમને ઉપદેશ આપીએ કે આ ન ખાવું, તે ન પીવું તે શાથી ? અમે ન ખાઈએ અને તમે કેમ ખાઓ તેથી ? નહિ પણ કેવળ તમારા હિતને માટે.

ભાષાસમિતિનો ભંગ શેમાં ?

શાસ્ત્રશ્રવણ દુર્લભ છે. તેર કાઠીયા ત્યાંય સતાવે છે. ઘેરથી વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવા આવે, માનીને જ આવે કે મનુષ્ય જન્મ મળ્યો છે, દેવપૂજા, ગુરૂવંદન, વ્યાખ્યાનશ્રવણ, એ બધું થાય તેટલું ઉત્તમ છે, પણ પેલો મોહ ત્યાંય પોતાના સુભટો મોકલે. મોહ વિચારે, કે ભાઈબંધ ભાવનાએ ચઢ્યા છે. પ્રયત્નો એવા કરો કે ત્યાંથી છટકે. આળસ વિગેરે કાઠીયાને તો દૂર કર્યા, પણ છેવટે વ્યાખ્યાનમાં પેલો માન કાઠીયો આવીને ઉભો રહે. કહેતાં કહેતાં મુનિ કહે કે, 'તમે આવા.' તરત પેલો માન કાઠીયો ભાઈબંધને ઉશ્કેરે. તરત બોલે, કે સાધુનો આ આચાર ! આપણને આવા કહેનાર એ કોણ ? આવું શાથી બોલાય ? માનથી.

ધનાજીએ શાલિભદ્રને કાયર કહ્યા હતા. શાલીભદ્રે એમ ન વિચાર્યું, કે મને કાયર કેમ કહ્યો! કાયર છું માટે કાયર કહ્યો અને તે પણ મારી કાયરતા દૂર કરવા માટે !-મને કાયર કરવા માટે નહિ. મારામાં શૂરવીરતા આવે માટે મને કાયર કહ્યો. એમાં વાંધો શું ? અહીં શું ? મહારાજ કહે છે એ બધું ખરૂં, પંચ કહે તે માબાપ, પંચ પરમેશ્વર, પણ મારી ખીલી તો નજ ખસે. મહારાજ કહે તે ખરૂં પણ-પણ શું એ બોલો ? પણનો પાંચ મણીયો રાખો એ ન પાલવે. હું કહું છું કે મીઠા કરતાં કડવું સાંભળવાના વધુ રસીયા બનો. તમારી ખામી કહેનાર મળે, ત્યારે તમારા ઉદ્ધારની તૈયારી થઈ એમ માનો. તમને સારા તો સૌ કહેશે. જેને તમારી ગરજ હોય તે કદી તમને ખોટા કહે ? તમને કોઈ ખોડ ન બતાવે તો કઈ તાકાત છે કે ખોડ જુઓ ! કોઈ દિવસ ખોડનો વિચાર કરો છો ? નિયમ કરો કે ખોડ જોવી. ખોડ જોવી નહિ, સાંભળવી નહિ, તો કલ્યાણ શી રીતે થાય ? ગામ જવું હોય તો બધું પૂછો. ગાડી કયા ટાઈમે ઉપડશે, કયા પાટે આવશે, ટીકીટ ક્યાં મળે છે, પૈસા કેટલા, આ બધું નક્કી કરો, પણ અહીં કંઈ નહિ. ગાડી પાંચને પાંચે ઉપડતી હોય તોયે ત્યાં ટાઈમ પહેલાં જઈને બેસો. ગાડી ટાઈમસર જ ઉપડે. કદાચ મીનીટ મોડી થાય, વહેલી તો ઉપડે જ નહિ. એવો મજેનો કાયદો છે તોયે વહેલા જઈ બેસો. ત્યાં સામાન્ય પટાવાળો કહે, કે

કેમ અહીં ઉભા છો ? તો તરત કહે કે ભાઈશાબ ! આઘા ઉભા રહીએ ? સમજે છે કે દંડ થાય. અહીં જો સાધુ કહે કે આ ભૂલ છે, ઠીક નથી તો ન ખમાય : સાધુ અમને ખોટા કહે ? એમની ભાષાસમિતિ કયાં ગઈ ? ભાગ્યશાળી ! ભાષાસમિતિનો અર્થ સમજો. ઉન્માર્ગે જતી જનતાને જે શબ્દોથી રોકાય, તે શબ્દો બોલાય એજ ભાષાસમિતિ : પણ-ઉન્માર્ગે જતા રોકવા નહિ અને મીઠું બોલવું, એ તો ભાષાસમિતિનો ભંગ છે. છોકરો સાપને પકડવા જાય ત્યારે મા કેવી બૂમ મારે ? કારમી બૂમ મારે કે છોકરૂં ભડકી જાય. પટકાય પણ, હાથ મરડાય તો મરડાવા દે પણ બાળકને બચાવે. એ તો સમજો છોને ? બચાવવાની ક્રિયાથી આપણું ચાલ્યું જાય કે રહે ?

પ્રભુ વીરનું દૃષ્ટાંત વિચારો !-

અમારી દયા તમે ન ખાઓ. તમારા શ્રેયની ચિંતા કરી તમે આગળ ધપો. ગમે તેવા પ્રસંગે પણ ગભરાવ નહિ. ભય કોનો અને કોને ? હિંસા કરવી નથી. જાુંઠું બોલવું નથી, ચોરી કરવી નથી, સ્ત્રીસંગ કરવો નથી, પરિગ્રહ રાખવો નથી, તો પછી ભય શાનો ? ભય હોય તો તેને કે જેને હિંસા કરવી હોય, કોઈને મારવા હોય, ઉંધુ ચતું બોલવું હોય, ગલ્લા ગેપ કરવા હોય, કોઈના ઘરમાં ઘુસવું હોય કે મારૂં તારૂં કરવું હોય. જેને કોઈનું ભુંડું કરવું

નથી. એટલું જ નહિ પણ માત્ર ભલું જ કરવું છે, તેને ભય શો ? ભલું કરતાં છતાં પણ કદાચ આપત્તિ આવી પડે તો માનવું કે જરૂર પૂર્વે કાંઈ ન કરવાનું કર્યું હશે. અને તેથી બંધાયેલ કર્મ ઉદયમાં આવ્યું હશે. તો તેથી ગભરાવાનું શું ? તે કર્મ ખપ્યું એટલો લાભ જ છે. સુધર્મા ઈંદ્રે ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવને વિનંતિપૂર્વક કહ્યું હતું કે છદ્મસ્થકાલમાં આપને ભયંકર ઉપસર્ગો થવાના છે, તો અનુમતિ આપો તો આપની સાથે રહું. ભગવાને કહ્યું, કે ઈંદ્ર એ કદી બન્યું નથી, બનતું નથી, બનવાનું નથી કે તીર્થંકરો કોઈના બળથી કેવળજ્ઞાન ઉપાર્જે. વાત પણ ખરી છે કે તેઓ તો પોતાના જ બળથી જ ઝુઝે. શ્રી તીર્થંકરદેવો તો સઘળા અશુભ કર્મના ઉદયને પ્રસન્નતાથી ભોગવી લેવાને સજ્જ હોય છે. એમ ન હોય તો ગોવાળીયો ઉપદ્રવ કરી જાય ?

●(૮)●

માબાપની ફરજ-

જેની આંખની ભૃકુટી વાંકી થતાં ઈંદ્રોનાં સિંહાસનો કંપે, ભુવનો ઉથલપાથલ કરવાની જેમનામાં તાકાત છે, એમને ગોવાળીયો ઉપદ્રવ કરી જાય ? ગોવાળીયો કાનમાં ખીલા ઠોકી જાય ? તિર્યંચો કુતુહલ કરી જાય ? જેમની આંખનાં પોપચાં ઉંચાં થાય તો સામે ઉભા

રહેવાની ઈંદ્રોની પણ તાકાત નથી-એ પણ ધ્રૂજે. જગત્‌નો નાશ અને રક્ષણ, બેયનું બળ એમનામાં છે, પણ એ આત્મા એટલો પવિત્ર અને કરૂણામય બન્યો છે કે કોઈને હેરાન કરેજ નહિ. એતો એમ કહે છે, કે પૂર્વે જે જે કાર્યવાહી કરી છે, તે બધીનો બદલો ચૂકવવાનો છે. બધું બળ કેવળજ્ઞાન મેળવવામાં ખરચવાનું છે, નહિતો કેવળજ્ઞાન કયાં રસ્તામાં છે ! સાડા બાર વર્ષમાં ભગવાનને કેટલા ઉપસર્ગો ! પણ એતો નિશ્ચય હતો કે બળ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરવામાં વાપરવાનું છે-કોઈને ત્રાસ કરવામાં નહિ. બધાનું ભલું કરવામાં બળ વાપરવાનું છે,- કોઈના ભૂંડામાં નહિ. જો તમે બીજાનું ભૂંડું ઈચ્છયું તો પહેલાં તમારૂં જ ભૂંડું થવાનું. કદાચ દુનિયામાં જીત્યા તોયે આત્મદૃષ્ટિએ હારેલા જ છો. હૃદયમાં કોઈના ભૂંડાની ભાવના પણ ન કરો. સર્વ સુખી થાઓ એજ ઈચ્છો. દુશ્મનો પણ સુખી થાઓ એજ ઈચ્છો. આ વાત જાત માટે છે. સત્ય અને કલ્યાણકારી વસ્તુની રક્ષા માટે તો કરવા યોગ્ય સર્વ કરવાનું. આપણી સમતા ગાંડાની સમતા જેવી નથી. જૈનશાસનની સમતા, શાંતિ અને ક્ષમામાંય ડહાપણ છે. છોકરાના ગુન્હાને જો માબાપ હસી કાઢે તો, શાસ્ત્ર, દુનિયા તથા નીતિકારો કહે છે કે એ માબાપ છોકરાનાં હિતૈષી નથી. છોકરો ચોરી કરીને આવે અને હાથ ફેરવે એ માબાપ છોકરાનાં હિતૈષી નથી. માબાપ તો કહે કે જ્યાંથી લાવ્યો ત્યાં મૂકી આવ, જેની

ચીજ હોય તેને પાછી આપી આવ, માફી માગી આવ, કહી આવ કે મેં ચોરી કરી, હવે નહિ કરૂં, ફરી નહિ કરૂં એમ કહે તો જ ઘરમાં પેસ ! બસ આટલું થાય તો છોકરાની જીંદગી સુધરી જાય. માબાપ રૂપિયાની રૂપિયાભાર ચીજ ખવરાવે, પણ છોકરો હઠ લે કે આપો તો ન આપે. રોવા દે. બાળકને એમ થવું જોઈએ કે માબાપ મારી ખોટી હઠને નહિ જ પોષે. પ્રેમ હોય પણ મોહ ન હોવો જોઈએ. જો કે આજનો તો પ્રેમ પણ મોહના ઘરનો છે : પ્રશંસા પાત્ર નથી. મારો બાળક મોક્ષમાર્ગે જાય અને પાપ માર્ગોથી અટકે એવું ક્યાં અને કેટલાં મા બાપ ઈચ્છે છે ? તમારો પ્રેમ કેવો છે તે જાણું છું. ખેર ! પણ ત્યાંય અનીતિ, જૂઠ, પ્રપંચ તમારા બાળકને શીખવાડો, અગર તમારૂં બાળક તે તરફ જાય તો દરકાર ન કરો, તો કઈ કોટિનાં મા બાપ કહેવાઓ ? આર્યદેશ, કુળ, જાતિ, મહાવીરનું શાસન મળ્યું છે, એ બધું વિચારો અને તેને અનુસરતી કાર્યવાહી કરો. અસ્તુ. આ જીવનમાં એ નક્કી કરો કે શ્રી વીતરાગ અને વીતરાગના માર્ગની જયમાં જય જ. એ પ્રભુના માર્ગની રક્ષા કરતાં કાયા ખપી જાય તો પણ વાંધો નથી ! (સભા૦ તાકાત હોય તો હુંકારો દેવાયને !) તમારી સરળતા માટે ખૂશ થાઉં છું. કમતાકાત માટે પશ્ચાત્તાપ કરો. પશ્ચાત્તાપની અગ્નિમાં શિથિલતા બળીને ખાખ થઈ જશે, અને શૂરવીરતા આપોઆપ પેદા થશે.

● (૯) ●

શુભ વિચારનો અમલ શીઘ્ર થવો જોઈએ -

ટીકાકાર મહર્ષિ શ્રી શીલાંકસૂરિજી મંગલાચરણમાં તીર્થની પ્રશંસા કરતાં કહી ગયા કે, તીર્થ હમેશ જયવંતુ વર્તે છે-કારણ કે એમાં એક પણ અયોગ્ય વિચારને સ્થાન નથી, તેમજ એક પણ સદ્વિચારનો બહિષ્કાર નથી. એના સિદ્ધાંતો અનેક અપેક્ષાએ એવી રીતે સિદ્ધ થયેલા છે કે જેની સેવાથી નિયમા આત્મા નિર્મલ થયા વીના રહે નહિ : માટે જ એ શાશ્વત છે અને તેથી જ એની બીજી કોઈ ઉપમા નથી. એ અનુપમ છે અને એજ હેતુને લઈને સઘળા તીર્થપતિઓથી તે નમસ્કાર કરાયેલું છે. આવું તીર્થ પામ્યા, એ કાંઈ જેવું તેવું સદ્ભાગ્ય નથી. એ પામ્યા બાદ એનું પાલન કેમ અધિક પ્રકારે થઈ શકે, એ ચિંતા ન થાય તો ન પામેલા કરતાં પામેલા વધુ કમનસીબ ગણાય. જ્ઞાનીએ કહેલી બધી વાતોનો વિચાર આત્મા સાથે એકાંતે કરવાનો રહ્યો. આત્મા પોતાની સાથે ઘટાવે તો જરૂર અમલ થાય. ક્રિયાઓ ઉપયોગહીન ન હોવી જોઈએ, પણ જીવતી-જાગતી હોવી જોઈએ. શબ્દો બોલાય ત્યારે ઈંદ્રિયો આડીઅવળી હોય, મોઢું ક્યાં હોય અને વચન ક્યાં જતાં હોય, આ સ્થિતિમાં વસ્તુ ન પમાય. જે પ્રાર્થનાસૂત્ર હમેશાં બોલો તેમાંની વાતો તમને યાદ ન હોય ? તમે એ વાતોને

વિચારો નહિ, મનન કરો નહિ અને કોઈ યાદ કરાવે તો ઉલટો ગુસ્સો થાય તો શું થાય? મૂર્તિને શ્રી જિનેશ્વરદેવ કલ્પીને, હમેશાં એ જિનેશ્વરદેવ સમક્ષ બોલીએ, પ્રાર્થના કરીએ અને પ્રાર્થેલી વસ્તુનું સ્મરણ પણ ન હોય, એટલું છતાં કોઈ સ્મરણ કરાવે તોયે કાંઈ કાંઈ થવા માંડે, એનું કારણ શું ? પ્રભુની મૂર્તિ સન્મુખ મુખ અને નેત્રો સ્થપાય અને શબ્દે શબ્દ હૃદયસ્થ કરી આજ્ઞા વિચારાય તો એ પ્રમાણે કરનાર આદમી મંદિરમાંથી બહાર નીકળે ત્યારે કેવો હોય ? એના વિચાર કેવા હોય ! ભલે પરિણામ, પ્રવૃત્તિ ન હોય પણ ભાવના તો જોઈએને! પ્રવૃત્તિએ ન હોય, પરિણામે ન હોય, અને ભાવનાએ ન હોય ત્યારે હોય શું ? પ્રવૃત્તિ અને પરિણામ ન હોય, તે નિભાવાય, પણ ભાવના ન હોય એ કેમ નિભાવાય ? ભાવના થાય ત્યારે આત્મા એકાકાર થઈ જાય. ઉત્તમ ભાવનાવાળાથી પાપ ક્રિયા થઈ પણ જાય પણ ત્યાં એ રાચેમાચે નહિ, એ ક્રિયાની એ પ્રશંસા તો કરેજ નહિ, ચોવીસ કલાક હૃદય તો ડંખ્યા જ કરે. ગૃહસ્થ અને સાધુની સ્થિતિ જુદી જ છે, પણ જે યોગ છે તે ભાવનાને આભારી છે. પ્રવૃત્તિ અને પરિણામ તો એક નહિ, પણ ભાવનાય એક ન હોય તો મેળ મળે શી રીતે ? બે અલગ ચીજને જોડનાર કોઈ ચીજ જોઈએ કે નહિ ? કાગળ પર ટીકીટ ચોડવી હોય તોયે ગુંદર જોઈએ છે ને ! તમને અને અમને જોડનાર ભાવના ! તે ન હોય

તો તમારે અમારે મેળ મળે ? ભેગા રહેવાય ? તમારે અમારે કાંઈ નાતજાતનો કે લેવડદેવડનો સંબંધ છે ? ભાવનાના યોગે આપણો સંબંધ ગોઠવાયો છે. જો ભાવના ખસી જાય તો કોઈ પણ ભોગે આપણા બેનો યોગ ન પાલવે. પ્રાર્થનાસૂત્રમાં એવી ગોઠવણી છે. કે ત્યાં પ્રાર્થના કરી ઓવેલો અહીં એકતાન થયા વિના રહેજ નહિ. ધર્મ હૃદયમાં વસ્યા પછી, ધર્મ હૃદયમાં ઉતર્યા પછી, બીજી ભાવનાઓ તો સ્વયં નાશ પામે. વાંધો એ છે કે વસ્તુનો ભાવ, જે પ્રમાણમાં હૃદયમાં ઉતરવો જોઈએ તે ઉતરતો નથી. કહેનારા કહે ખરા કે ધર્મ એજ શરણ, ધર્મ એજ આધાર,ધર્મ વિના જગત્‌માં બીજો આધાર નથી, પણ આ બધું પ્રાયઃ હોઠે રહે છે પણ હૈયે નથી ઉતરતું. એનીજ આ બધી વિટંબણા છે. ધર્મ વિના કોઈ સામગ્રી મળે નહિ, મળે તો ટકે નહિ, કદાચ ટકે તો તે સુખ આપતી નથી, માટે જીવતાંએ શરણ તો ધર્મજ અને મરતાંએ શરણ તો ધર્મજ એ સમજાય, એ બરાબર હૃદયમાં ઠસી જાય તો ધર્મ સિવાય બીજે જે પ્રેમ બંધાયો છે, તે બધો પ્રેમ ધર્મ તરફ ઢળે અને એમ બને તો આત્માની ઉચ્ચ દશા પ્રાપ્ત થાય. શુદ્ધ પરિણામ થવાય મુશ્કેલ અને થાય તો ટકવા મુશ્કેલ, માટેજ શુદ્ધ પરિણામ થાય તો તરત તે પરિણામને અનુસરતી પ્રવૃત્તિ કરી દેવી. બહિરાત્મા તથા અંતરાત્માના સ્વરૂપને સમજ્યા વિના પરમાત્મા શી રીતિએ બની શકાય ? બહિરાત્મ અવસ્થા

મૂકવી નથી, અંતરાત્માવસ્થા પ્રાપ્ત કરવી નથી અને સીધું પરમાત્મા બનવું છે તે કેમ બનાય? પરમાત્મા બનવા માટે તો બહિરાત્મદશા મૂકી અંતરાત્મદશા પ્રગટ કરવી પડશે. આત્માના ગુણોનો વિચાર જ કરવામાં ન આવે ત્યાં થાય શું ? આત્માના ગુણો કાંઈ બહારથી નથી લાવવાના, પણ છે તેને પ્રગટ કરવાના છે. એ પ્રગટ કરવાને બધાં શુભ આલંબનો સેવવાનાં છે. અંતરાયભૂત વસ્તુઓથી આઘા રહેવાનું છે. ઉત્તમ આત્માઓને ઉત્તમ પરિણામ આવે તે પણ કવચિત્ અને તે પણ ચંચળ : માટે ઉત્તમ પરિણામ આવે ત્યાં ઉત્તમ પ્રવૃત્તિ કરવામાં વિલંબ કરવો એ આત્મકલ્યાણકાંક્ષી આત્માને માટે ઉચિત નથી.

શાસ્ત્રમાં શ્રાવકને સાધુનાં માબાપ કહ્યા છે-

વસ્તુ વસ્તુગતે જાણીએ અને સમજીએ તો ભાવના જીવતી જાગતી કેમ ન રહેવી જોઈએ ? પ્રાર્થનાસૂત્ર (જયવીયરાય) બોલતી વખતે આત્મા એકતાન બનવો જોઈએ. શ્રી જિનેશ્વરદેવ સમક્ષ બોલીએ છીએ, ત્યાં બોલીને ફરાય નહિ એટલું સમજવું જોઈએ. પ્રાર્થનાસૂત્ર બોલતી વખતે આટલી સાવચેતી હોય તો આત્મા કેવો અને કેટલો સુંદર બની શકે એ વિચારો. મહાપુરૂષોને પ્રાણાંત ઉપસર્ગોમાં પણ દુર્ભાવના ન્હોતી આવતી તેનું કારણ શું ? એ વિચાર્યું છે ? આ પ્રાર્થનાના ભાવથી તે મહર્ષિદેવો ઓતપ્રોત થયા હતા. રાજાના

મારાઓ જ્યારે શ્રી ખંધક મુનિવરની ખાલ (ચામડી) ઉતારવા આવ્યા, ત્યારે તે મુનિવર આનંદ પામ્યા અને વિચાર્યું કે :-

મુનિવર મનમાંહી આણંદ્યા, પરિષહ આવ્યો જાણીરે;
કર્મ ખપાવા અવસર આવો, ફરી નહિ આવે પ્રાણીરે. અહો.૧
એ તો વલીય સખાઈ મળીયો, ભાઈ થકી ભલેરોરે;
પ્રાણી કાયરપણું પરિહરજે, જેમ ન થાયે ભવફેરોરે. અહો. ૨

વિચારો. આ કેવી સુંદર વિચારણા છે ? કઈ જાતની ભાવના છે. ઉપસર્ગ કરનારને પણ ઉપકારી માનવા, એ જેવી તેવી ધીરતા નથી. વધુમાં એ મહર્ષિ ફરમાવે છે કે :-

"રાય સેવકને તવ કહે મુનિવર, કઠિન ફરસ મુજ કાયારે;
બાધા રખે તુમ હાથે થાયે, કહો તિમ રહીયે ભાયારે. અહો.૧"

આ જાતિની ધીરતા ક્યારે આવે ? ચેતન અને જડનો વિવેક થાય ત્યારે. આ જાતની ધીરતામાં જેટલું બળ છે, તેટલું જગત્‌ની અન્ય કોઈ વસ્તુમાં નથી. જગત્‌માં સાચો બળવાન જ તે છે, કે જે આવા પ્રકારની ધીરતાને કેળવે. નક્કી કરવું પડશે કે ધર્મ શા માટે કરવાનો? શરીરથી છુટવા માટે કે શરીરની સાથે વળગી રહેવા ? સંસારની સાહ્યબી, એ ધર્મનું ધ્યેય

છે કે સંસારથી મુક્તિ એ ધર્મનું ધ્યેય છે ? ખરેખર ખરી વાત તો એજ છે કે, આ બધા મહાત્માઓ પ્રાર્થનામાંના ભાવથી ઓતપ્રોત હતા. મુદ્દો પ્રાર્થનાની એકતાનતાનો છે. રોજ જયવીયરાય બોલો, માગણીની હારમાળા ગોઠવો, પણ વસ્તુ તરફ પ્રેમ ન હોય, સદ્‌ભાવના ન હોય એ નભે ? માગણી તો ડાહ્યા વાણીયાની જેમ કરો છો. એ શબ્દો શ્રી ગણધર ભગવાને ગુંથેલા છે કેવી શાંતિથી, વિનયપૂર્વક અંજલિ કરીને માગો છો ! ત્યાંથી માગીને પછી અહીં (ગુરૂ પાસે) આવો છો તે શા માટે ? એના અમલ માટે. અમલ ન થાય તો પશ્ચાત્તાપની અગ્નિ ચાલુ રહેવી જોઈએ. જે આત્મા પાપને પાપ તરીકે માને નહિ, પાપથી ધ્રૂજે નહિ, પાપ કર્યે જાય અને પાપનો ભય નહિ, તે આત્મા મુક્ત કઈ રીતે થાય ? વ્યવહારમાં તમે જે કામ કરો છો, તેની તમને ચિંતા નથી હોતી ? તમે આવા બુદ્ધિશાળી, લાખ્ખોનો વહિવટ કરનારા, છતાં મને એ થાય છે કે એ તમારી બુદ્ધિનો અહીં ઉપયોગ કેમ કરતા નથી ? ત્યાં ઈચ્છા છે, અહિં ઈચ્છા નથી, એમ છે ? ઈચ્છા નથી એમ કહેવું એ ભારે પડે છે, ઈચ્છા છે એમ કહેવામાંયે પંચાત લાગે છે, ત્યારે છે શું ? પણે તો જે સમયે જે કામ નિયત થયાં હોય તે ટાઈમસર થયે જાય. અહીં તો એમ કહેવાય કે :- 'બને તેટલું કરીએ, થાય તેટલું કરીએ.' અને ત્યાં તો-'આ કરવું જ જોઈએ, આ કર્યા વિના તો ચાલેજ

નહિ, છુટકો જ નહિ, વ્યવહારમાં રહીએ ને કર્યા વિના તો ચાલે ? ન કરીએ તો પોઝીશન ન રહે, શાખ રહે નહિ, આબરૂ રહે નહિ.'-આ બધું ત્યાં, પણ અહીં તો-'બને તેટલું કરીએ, થાય તેટલું કરીએ.'

પેલું બધું સાથે આવવાનું હશે કેમ ! સજ્ઝાયમાં તો બોલો છો કે પુણ્યને પાપ જ સાથે આવવાનું. ખરૂંને ? જે વસ્તુ તમને આપવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે, જે વસ્તુ તરફ તમને આકર્ષિત કરવામાં આવે છે, જે વસ્તુ તરફ તમારૂં ધ્યાન ખીંચવામાં આવે છે, તેમાં ફેરફાર હોય તો બોલો ! શાસ્ત્રમાં શ્રાવકને સાધુનાં માબાપ કહ્યાં છે. શ્રાવકને માબાપ જેવા પણ કહ્યા છે અને સાપ જેવા પણ કહ્યા છે. તમે જો માબાપ બનો તો અમારૂં કામ થઈ જાય. માબાપ બનશો ? પણ જેઓને પોતાના છોકરાનાં માબાપ થતાં નથી આવડતું, તે સાધુઓનાં શી રીતે થશે ? મહાવ્રતધારીના માબાપ થવું એ સ્હેલું છે ? શ્રાવકો માબાપ જેવા થાય તો તો સાધુઓની બધી ચિંતા ટળી જાય, સાધુઓના સંયમની ચિંતા તેમને પેદા થાય. સાધુઓનું સંયમ કેમ વધે, કેમ ટકે, કેમ શુદ્ધ થાય, કેમ ફેલાય, એની ચિંતા શ્રાવકોજ કરે તો બાકી શું રહે ! વ્યવહારમાં દીકરો સારો કેમ થાય, લાખના ક્રોડ કેમ કરે, મોટરો કેમ ફેરવે, એ બધી ચિંતા માબાપને થાય છે ને ! એમજ સાધુઓનાં સંયમ કેમ પળાય, કેમ

વધે કેમ જગત્માં તે સંયમનો ફલાવો થાય, એ ચિંતા શ્રાવકો કરે એમાં અમને આનંદ કે દુઃખ ? માગણી કરૂં છું કે તમે તેવાં માબાપ બનો. તમે માબાપપણું મૂકી દીધું એની આ પંચાત છે. તમને આ વસ્તુ (તમારી પોતાની) લાગવી જોઈએ. શ્રી જિનેશ્વરદેવનો સંયમ એટલે આખા જગતની શાંતિ માટેનો પયગામ, સુખનો ધોરી માર્ગ, દુઃખની જેમાં સંભાવના પણ નહિ, આ નાનીસુની વાત છે ? શ્રી જિનેશ્વરદેવનો સંયમ જેના હાથમાં આવે તે અહિંસક બને, સત્યવાદી બને, કોઈની ચીજ ઉઠાવવાની ભાવનાથી મુક્ત બને, એનામાંથી વ્યભિચાર, અનાચાર, દુરાચાર નીકળી જાય, પૈસા ટકા-સંસારના રંગરાગની મમતા છૂટતી જાય, એની ઉગ્રતા શમતી જાય, અક્કડતા ધીમી પડતી જાય, જાળ કપાતી જાય, લોભ નાશ પામતો જાય, પ્રપંચ ઈર્ષ્યા વિગેરે ટકવા ન પામે, કોઈના પર આળ મૂકતાં પહેલાં આત્મા કારમી રીતે કંપે. આત્મા પરનો સમ્યક્ પ્રકારનો કાબૂ એટલે સંયમ ! ઈંદ્રિયો કાબૂમાં આવે તે સંયમ! વાસના અને ઈંદ્રિયો પર કાબૂ મૂકનારો આત્મા જગત્‌ને ત્રાસ રૂપ હોય ! વાસના અને ઈંદ્રિયો પર કાપ મૂકો, શાસન સાથે ઓતપ્રોત થાઓ, તો ડગલે પગલે જિનશાસનના ફુવારા છૂટે. વ્યાખ્યાનશ્રવણ પણ એટલા જ માટે કે આત્મા નાનામાં નાના જંતુની પણ હિંસા કરતો બચી જાય. અવ્યાબાધ પદ જેને જોઈતું હોય તે પોતે દુનિયા માટે અવ્યાબાધ બને. પોતે

અવ્યાબાધ બને તે અવ્યાબાધ પદ મેળવે. જ્યાં વ્યાબાધા (પીડા) નથી તે સ્થાન અવ્યાબાધ પદ, જેને જોઈએ તેણે કેવા બનવું જોઈએ ? એનાથી કોઈ પણ પ્રાણીને વ્યાબાધા (પીડા) ન થાય. એવા બને તે ત્યાં જાય. આમાં અશાંતિ હોય ? જગત્‌ના જીવો ઈંદ્રિયોની આધીનતામાં એટલા મજબૂત બન્યા છે, એ આધીનતાને એટલી કેળવી છે, કે છોડતાં ગભરામણ થાય છે. એ સંબંધ તોડાવવો હોય તો ધડાકો થાય. જેનું બંધન મજબૂત તેનો કડાકો મજબૂત : કડાકો મજબૂત તેમ ઘોંઘાટ મજબૂત : કડાકો ભયંકર થાય તો તણખા પણ ઝરે : બાજુમાં ઘાસ હોય તો સળગે પણ : બાજુમાં દારૂ કે ઘાસલેટના ડબા હોય તો શું થાય ? અનાદિનાં બંધનો તોડવાના પ્રયત્નો ચાલે છે. બંધનમાં પડેલાંને ચિંતા થઈ પડી છે, કે બંધન તૂટે એ ઠીક નહિ : ત્યાં મમતા લાગી છે.

ભવનિર્વેદ આવે શી રીતે ?

આપણે જયવીયરાયની માગણીમાં આવો. માગણીનું મૂળ કયું ? जय वीयराय ! जगगुरु, होउं ममं तुह पभावओ भयवं ! પછી શું ? ભવનિવ્વેઓ. પહેલું જ એ. ખરેખર શ્રી વીતરાગની પાસે સાચા હૃદયથી 'ભવનિવ્વેઓ માગણી રૂપે ક્યારે બોલાય ? પહેલી આ જ માગણી કયો આત્મા કરી શકે ? ભવ એટલે શું ? ભવ એટલે સંસાર : આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિનો

પિંડ તે સંસાર : આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિનું પોટલું તે સંસાર : આધિ એટલે માનસિક પીડા, વ્યાધિ એટલે શારીરિક પીડા, ઉપાધિ એટલે બે બેયની માતા : આ ગમે ? આધિ-વ્યાધિ ન જોઈતી હોય તો ઉપાધિ છોડવી પડે-ઉપાધિ છોડાય નહિ તો આધિ વ્યાધિ છૂટે નહિ અને ત્યાં સુધી સંસાર પણ છૂટે નહિ.આનાથી કંટાળ્યા હો તો ભવનિર્વ્વેઓ સાચા હૃદયથી મંગાય. ઘરે, બજારમાં, સ્થળે સ્થળે એક એક આદમી એવો રાખો કે જે વખતો વખત તમારા કાનમાં આવાં બ્યૂગલ ફૂકે. ખાતાં, પીતાં, સૂતાં, ઉઠતાં બેસતાં, હરતાં ફરતાં, ગમ્મત કરતાં, બધે કાનમાં આ બ્યૂગલો ફુંક્યા કરે. અમે તો સાધુ. અમારી પાસે તમે કલાક બેકલાક આવો. એમાંયે તમારી દૃષ્ટિ ઘડીઆળ તરફ. સ્હેજે ત્યાં દૃષ્ટિ રહે. અંતે તમે કોણ? જવાનો નિર્ણય કરીને આવેલા આદમી. રહેવાનો નિર્ણય કરીને થોડાકજ આવો છો ! તમારી દૃષ્ટિ ઘડીઆળ તરફેય હોય. રસ આવે અને ઘડીઆળ તરફ દૃષ્ટિ ન જાય તે વાત જુદી પણ દૃષ્ટિ ગઈ અને કાંટાને જરા આગળ ગયા દીઠા કે તમને એમ થાય કે હવે બંધ થાય તો ઠીક. કોઠીમાં અનાજ ભરવું હોય, તો મોઢું સીધું હોય તો ભરાય. વાંકે મોંઢે ભરાય? તમારૂં મોઢું ઘડીઆળ તરફ, હું ઘાલું ક્યાં ? આ વાત વિચારવા જેવી છે. ઘરમાં, કુટુંબમાં, મિત્રોમાં ચોમેર આ સંસ્કાર ઘૂસવા જોઈએ. કોઈ તમને પૂછે કે શરીર કેમ છે ?, તો કહેજો

કે જોની ભાઈ ! શરીરે ઠીક ન હોત તો નીકળત શાના, પૂછવાનું તે પૂછતો નથી અને બીજું પૂછે છે. તમારા આજના વ્યવહારો એવા ખોટા થયા છે, કે એ વ્યવહારે ભીંત ભૂલાવી દીધી. દીકરો બહારથી ઘેર આવે કે માબાપ પૂછે કે કેમ ભાઈ ! શું કરી આવ્યા ? કઈ રીતે કમાઈ આવ્યા ? તમે વકરો ઘણો કર્યો છે, કમાણી કરી છે, તે જાણ્યું પણ કઈ રીતે તે તો કહો. ‘બાપાજી’ ડાહ્યા હોય તો કહી દે કે અનીતિથી કરેલી કમાણી તો મારી નાખનારી છે. એવી કમાણીના યોગે પાટલે બેસી મિષ્ટાન્ન ખાવા કરતાં જમીન પર બેસી સુક્કા રોટલા ખાવા મજાના છે. અમારા દીકરા થવું હોય તો હાથ જોડીને કહીએ છીએ, કે પાપ ન કરો, અન્યાય અનીતિ ન કરો, જૂઠ પ્રપંચાદિ ન કરો. આવી રીતે આ બધું મા દીકરીને કહે, બાપ દીકરાને કહે, ભાઈ ભાઈને કહે, દીકરો માબાપને કહે, પત્નિ પતિને કહે. પરસ્પર એકબીજાને કહે તો પરિણામ કેટલું સુંદર આવે ? તમે ઘણા બધાં સાધુઓના પરિચયમાં આવ્યા છો, તમને જાતનો પણ અનુભવ છે. તમારી જાતનો અનુભવ પણ કહે છે કે અ બધાં બંધન છે. મને એ વિચાર થાય છે કે સાધુઓના પરિચયના ફળને, અરે તમારી જાતના અનુભવને પણ ઠોકરે મારી તમે તદ્દન આવા ભાનભૂલા જેવા કેમ બન્યા છો, કેમ બનવા માંડ્યું છે, તે સમજાતું નથી. શામાટે આવું બધું કહેનારા તમારા ઘરમાં માણસો ન હોય ? એવા સંસ્કાર કેળવો.

સૂરિરામની વાણી : જ્ઞાનરત્નોની ખાણી
પ્રત-૪થી

●

શ્રી આચારાંગના વ્યાખ્યાનો ભાગ-૧

યુગબાહુ તરવારના ઘાથી મૂર્ચ્છિત થયા ત્યારે મદનરેખા ન મળી હોત તો શું થાત !

યુગબાહુ ને મદનરેખા-

મોટા ભાઈ વિષયવાસનાને આધીન થયેલા, નાના ભાઈની પત્ની પર કુદૃષ્ટિ કરી નાના ભાઈને મારવાની પેરવીમાં પડેલા, સતીના શીલને લુંટવાના ઈરાદાવાળા થયેલા : અને એ મહાસતી મદનરેખા પણ ભરયુવાનીએ ચઢતી, દુનિયા જેને વિષયનો સંયોગ કાળ કહે છે તે અવસ્થાવાળી, રાજકુળમાં ઉછરેલી, પેટમાં ગર્ભ છે, આ સંયોગોમાં મોટાભાઈએ નાનાભાઈને મારવાના ઈરાદાથી તરવાર મારી. મદનરેખા પોતાની જીંદગી જોખમમાં જુએ છે. જાણે છે કે પતિના મરણ બાદ શીલ લુંટવાનો બળાત્કાર કરશે. કહો, પતિની આ અવસ્થામાં મદનરેખાને શું થાય ? પણ એ શ્રાવિકા હતી. શ્રી જિનેશ્વરદેવનો ધર્મ એને જચેલો હતો. સંસારના સ્વરૂપને એ સમજતી હતી. સતીપણાની એને કિંમત હતી. પત્નિની પતિ પ્રત્યેની ફરજ એ જાણતી હતી. પતિ ઘાયલ હતો. યુગબાહુ અત્યારે કષાયને આધીન થયેલ હતો: આંખો લાલ હતી : નક્કી મોટા ભાઈને મારી નાખું, એ એની ભાવના હતી. એવા વખતે બીજી પત્નિ હોય તો શું કહે ? મારૂં શું થશે ? તો તે વખતે પણ શું થાય ? આ તમારો ભાઈ જોયો ? એમ કહે તો ગુસ્સો બેવડો થાય. એ રૌદ્ર પરિણામે મરીને ક્યાં જાય ?

મદનરેખા આ બધું જાણે છે. એ કહે છે કે-'ક્ષત્રીય છો ! ક્ષત્રીયનો ધર્મ છે કે મરેલાને મારે નહિ.જેના પર તમે ગુસ્સો કરો છો, તે તો તેની પાપબુદ્ધિએ, એની પાપકાર્યવાહીથી મરેલોજ છે. મરેલા પર ગુસ્સો હોય ? સાચા ક્ષત્રીય હો તો ક્ષમા આપો. કહો કે તારૂં પણ કલ્યાણ થાઓ. અત્યાર સુધી જીંદગીમાં કરેલા એકે એક પાપની આલોચના કરો. સમય ટુંકો છે : કાળ આવી લાગ્યો છે. ભાઈને મારવાના કે રાજ્યના આડાઅવળા વિચારો, તમને દુર્ગતિમાં લઈ જશે. પાપ કરનાર તો મરેલો પડ્યો છે : એને ક્ષમા આપો : વીરતા હોય તો તેનું પણ ભલું ઈચ્છો. ભાઈ પ્રત્યેના અત્યાર સુધીમાં થયેલા દુષ્ટ વિચારોને કાઢી મૂકો, પ્રમાણિકપણે ભાઈનું ભલું ઈચ્છો, એની પણ માફી માગો, અરિહંત સિદ્ધ, સાધુ અને શ્રી જિનેશ્વરદેવે કહેલા ધર્મનું શરણ લ્યો, ચારે આહારનો ત્યાગ કરો.' યુગબાહુ પલટાયો. એકદમ પલટાયો. હાથ જોડે છે : હૃદયથી નમે છે : વિચારે છે કે આવી પત્ની ન મળી હોત તો મારી દશા શું થાત ? આ મહાસતી મદનરેખાએ, ભયંકર રૌદ્રધ્યાનમાં ચઢેલા પતિને એવો બનાવી મૂક્યો, કે એ મરીને પાંચમા દેવલોકે ગયો.

પરલોકની તપાસ રાખનારા ઉભા કરો !

તમારે ત્યાં છે કોઈ એવી સ્ત્રીઓ ! એક અહીં છેડો વાળે, ને એક તહીં છેડો વાળે.

આંખમાં પાણી લાવીને કહે કે અમારૂં શું થશે ? પેલો પથારીમાં પડેલો પણ એમ ન કહે કે જીવતાં સુધી મજુરી કરી, હવે તો જંપવા દો. મરવા પડેલો-પથારીમાં પડેલો, જો કોઈ ન રૂએ તો એમ વિચારે કે મારા માટે કોઈને લાગતું નથી, એટલે પેલાઓને ન લાગતું હોય તોયે લગાડવાનો ઢોંગ કરવો પડે. પાછળ રોનાર કૂટનાર છે, એમ રોતા જુએ તો મરનારને પણ શાંતિ વળે ! આ કેવી દુર્દશા છે, એ વિચારો. મરનારે કહી દેવું જોઈએ કે જીવ્યો ત્યાં સુધી મજુરી કરી, હવે દુનિયાની વાતો છોડી દો, એવું સંભળાવો કે મને કંઈ શુભ ભાવના જાગે. હું તમને ભલામણ કરૂં છું કે કુટુંબમાં આવા માણસો યોજો. સ્ત્રીઓને, બાળકોને આવાં બનાવો. એમનામાં આવા સંસ્કાર રેડો. એવી ભાવના પ્રેરો કે જે જીવતાંએ સમાધિ આપે અને મરતાંએ સમાધિ આપે. દુનિયામાં આપત્કાળ પણ આવે. લાખોની મિલકતના સ્વામીને દુ:ખદ અવસ્થા ભોગવવાનો સમય પણ આવે. એ વખતે પણ આ સંસ્કાર હોય તો બધા કહે કે-હોય, પાપનો ઉદય છે, સમભાવે વેદવો જોઈએ. આવો ઉદ્ગાર કાઢનાર મેળવો. સારી સ્થિતિમાં ચિંતવે અને કહે કે આ બધું કંઈ કામનું નથી : ખરાબ વખતે સમજાવે કે પાપનો ઉદય છે. સાહ્યબી વખતે સમજાવે કે મુંઝાવું નહિ. જીવતાં વારંવાર સમજાવે કે આરાધવાનું આરાધો. મરતાં સમજાવે કે મુંઝાઓ મા, આવું કહેનાર જોઈએ. એ ક્યારે બને ? 'ભવનિવ્વેઓ'

નક્કી થાય તોને ! ભવ તમને નથી ગમતો ? ભવ અને તમે, ત્યાં ન ગમે એમ બને ? ભવ ન ગમે, તમને ? જે દિવસે ભવ નહિ ગમે, તે દિવસે દેવગુરુ પ્રત્યે સાચી ભક્તિના ફુવારા ફુટશે. ભવની બહાર નીકળવાની ભાવના જાગશે, ત્યારે મનુષ્ય લોકમાં રહેવા છતાં દેવતા કહેવાશો. દરદી સમજી જાય કે વૈદ પ્રમાણિક છે અને દવા જરૂર વ્યાધિ કાઢનારી છે, તો પછી ગમે તેવા કડવા ઉકાળા પોતાના હાથે પી જાય, ગટગટાવી જાય. કોઈ કહે કે કડવી છે, તોય કહે કે જેવી છે તેવી પણ રોગ કાઢનારી છે, માટે પીધા વિના ચાલે નહિ. તમને પણ 'ભવનિવ્વેઓ' નક્કી થશે, ત્યારે આ વાત કડવી નહિ લાગે. હૃદયમાં જે બીજું ભૂત ભરાણું છે, તે કાઢવા પ્રયત્ન કરવાનો છે. એ વાસના જાય તો ધાર્યું કામ થાય. કુટુંબને, સ્નેહીને એવાં બનાવો કે તમારા પર ચોકી રાખે, અંકુશ રાખે. જંગલી ઘોડા પર લગામ ઘાલ્યા વિના સવારી થાય ? જો સવારી કરે તો એ ઘોડો સ્વપરનાશક છે. સવારીને લાયક ઘોડો ક્યારે બને ? મોઢામાં ચોકઠું ઘુસે ત્યારે ! અંકુશ આવ્યો. તમારે પણ અંકુશ જોઈએ. બજારમાં જુઠું બોલો, અનીતિ કરો, કે તરત તમારી સ્ત્રી તમને ઠપકો આપે, એવી સ્ત્રીને કેળવો. અરે સ્ત્રીને એવી બનાવો કે તમે કોઈને ઠગીને આવતા હો તો ઘરમાં જતાં જ તમારો પગ કંપે. અને એમ થાય કે જો સ્ત્રીએ આ વાત જાણી હશે તો જરૂર તે ઉચિત શબ્દોમાં

કહ્યા વિના રહેનાર નથી. ધર્મીની વાણી, ભાવના, વિચારો, એવા હોય કે પાડોશી પર પણ એ સંસ્કાર પડે. પાડોશના આત્માઓ પણ ધર્મ પામે. શ્રી શાલિભદ્રજીના રબારીના ભવની વાત વિચારો. ખીરને માટે શાલિભદ્ર રૂએ છે, શાલિભદ્રની માતા રૂએ છે, એનું દુઃખ પાડોશીને થાય છે. એ કહે છે કે અમારા સહવાસમાં તું રૂએ એ કેમ બને ? આતો આ લોકના દુઃખની વાત છે. આપણે તો પરલોકના દુઃખનો વિચાર કરવો છે. આ લોકનું તો સમજયા. કુટુંબમાં એ સ્થિતિ ઉભી કરો કે જે તમારા પરલોકની તપાસ રાખે. પગમાં કાંટો વાગ્યો હોય તે કાઢવા કેટલું થાય ? સોય ઘાલે, ન નીકળે તો હજામને બોલાવે અને કઢાવે, કાંટો નીકળ્યા પછી દાબીને લોહી કાઢી નાખે અને પાક વિગેરે ન થાય તે માટે પથ્થરથી કુટે, ગરમ ગોળના ચપકા દે, વિગેરે. તમે ડામરની સડકો પર બૂટ પહેરી ફરનારા, એટલે તમને કાંટાની આ બધી વાતની ખબર ન હોય, પણ ગામડાવાળા જાણે. પછી જોજો. શરીરમાં પેઠેલો કાંટો રહી જાય તો શરીર સડવે : પગ પાકે, શરીર સડે, કીડા પડે, વેદના ભોગવી મરી જવું પડે. આ સાડા ત્રણ મણના શરીરમાં એક કાંટો આટલું બધું કરે, ત્યારે આ આત્માને હિંસા જૂઠ, ચોરી, વ્યભિચાર વિગેરે કાંટાઓ કાંઈ નહિ કરે ? શું ન કરે ? આ ભયંકર કાંટાઓની ચિંતા જ નહિ ? જરા તાવ આવે કે વૈદ્ય ડૉકટરની દોડાદોડ, માબાપ

સૂરિરામની વાણી : જ્ઞાનરત્નોની ખાણી
પ્રત-૪થી
●
શ્રી આચારાંગના વ્યાખ્યાનો ભાગ-૧

કૂદાકૂદ કરી મૂકે. આ લાવો, તે લાવો, સારામાં સારો ડૉક્ટર લાવો. બીજી વાત નહિ. અને દીકરો જો અસત્ય આદિ દોષોથી દોષિત થઈને આવે તો શું ? સમ્યગ્દૃષ્ટિ બનવું છે, નિર્ગ્રંથના અનુયાયી બનવું છે, વીતરાગના પૂજારી બનવું છે, પણ એક પણ વસ્તુને સમ્યક્ પ્રકારે વિચારવી નથી, ચાલતું હોય તે ચાલવા દેવું છે, એ કઈ રીતે બને એ કહો. આત્માને હાનિ કરનારાં ભયંકર વ્યસનો તરફ આટલા બધા બેદરકાર કેમ છો ? છોકરાં દુર્વ્યસની બને તો માબાપ ન રોકે ? ભલે આ લોકમાં છોકરાં ખુરશી પર બેસે, પણ પછી ? પરલોકમાં, મરીને ક્યાં જશે તેની ચિંતા નહિ કરવાની કેમ ? છોકરાઓએ બાપને કહેવું જોઈએ કે ઘણું કર્યું, હવે આત્મસાધના કરો. માબાપ છોકરાને કહે કે અમે તો ફસ્યા, પાપમગ્ન બન્યા, પણ અમારો અનુભવ એ સૂચવે છે, કે એ અનુભવના અખતરા ન હોય. જે અટવીમાં પોતે ભૂલા પડ્યા, ત્યાં જ બચ્ચાંને ધકેલવા એ કેટલો ભયંકર જુલમ છે ! કેટલી ભયંકર ખરાબી છે!

અશાંતિ અને દુઃખનું કારણ શું છે ?

દોષથી બચવું છે, શાંતિ, સુખ, આનંદ જોઈએ છે, તે શી રીતે મળશે ? આપણે શાંતિ જોઈએ તો શાંતિનું પાલન કરવું પડેને ! પારકાને દુઃખી કરવાની ભાવનાથી સુખી થવાય? કોઈનું મોઢું કાળું કરવા ઈચ્છનારે હાથમાં કાદવ લીધો, એટલે સામાનું મોઢું તો કાળું થશે

ત્યારે થશે,પણ તે પહેલાં પોતાનું તો મન અને હાથ બન્નેય કાળા કરવા પડ્યા-એમાં તો જરાપણ શંકા નથી જ. સામો હુંશીયાર હોય તો ઠેઠ સુધી સામે જુએ અને એ વખતે મોઢું ફેરવી નાંખે તો બચી પણ જાય. તો એવો બેવકૂફ કોણ હોય કે સામાનું મોં કાળું કરવા, કાળું થવાનું નક્કી નથી છતાં, પોતાના હૈયાને તથા હાથને કાળા કરે ! કોઈનું પણ કાળું કરવાની ભાવના હૈયામાં ન આવવી જોઈએ. સામાનું કાળું તો ભાગ્યને આધીન, સામો ભૂલે તો થાય, પણ પહેલાં પોતાનું તો કાળું થઈ જ જાય. સામાનું કાળું કરવાનો વિચાર આવે કે તરત પોતાનું તો બગડે. જ્ઞાની પુરૂષોએ બહુ બહુ શીખામણો દીધી છે. કોઈ તરફથી ખરાબ શબ્દ આવે તો ગુસ્સે ન થાઓ : જો એ કહે છે તે સાચું હોય તો તમે સુધારો કરો અને ખોટું હોય તો તમે એની કિંમત ન આંકો. મનુષ્યપણાની ભાવના નાશ પામી જાય ત્યાં જૈનત્વ આવે ક્યાંથી ? અને જૈનત્વ વિના ધૂનન થાય શી રીતે ? ધૂનન થાય ત્યારે આ બધું હાલે. સ્થિર જગ્યામાંય ન ટકી શકાય તો ધરતીકંપ થાય ત્યારે શું થાય ? મજેના શાંત સ્થળમાં પણ મજબૂત ન રહી શકાય, તો પાયાનાં મૂળીયાં હાલે ત્યાં શું થાય ? ત્રણ લોકના નાથની પાસે જે જાતિની માગણી કરો છો, તેમાં એકતાન બનો. એ ભાવના, એ સંસ્કાર, ઘરમાં, કુટુંબમાં ફેલાય તો પાપ આપોઆપ નાશ થાય. આજે જ એ પાપ ચાલી

જાય. બધા એમજ કહે કે, જીંદગી નાની છે માટે પાપની જરૂર નથી. થોડું મળશે તો થોડું ખાઈશું, લુખું ખાઈશું, પણ પાપ નથી કરવું. સ્નેહી માબાપ, શેઠ, નોકર બધા આમ કહે તો આત્મા-કોઈ કોઈ અપવાદરૂપ આત્માઓ બાદ કરતાં-અવશ્ય સુધરે. જમતાં સ્ત્રી પણ એજ કહે કે શા માટે પાપ કરો છો ? અનીતિ ન કરો, પ્રપંચ ન કરો, કાળાં ધોળાં ન કરો, મારે સાડી તથા અલંકાર ન જોઈએ. પાપમાં, પ્રપંચમાં પડી જીંદગી ન બગાડો. પણ જેટલું મળે તેટલામાં સંતોષ માની પ્રભુના માર્ગની આરાધના કરી આત્મકલ્યાણ સાધો. વિજય શેઠ અને વિજયા શેઠાણી, એ દંપતીયુગલ કેવું પુણ્યવાન્. પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય હોય તો એવો સુયોગ મળેને ! વિજયશેઠને કૃષ્ણ પક્ષમાં શીયલ પાળવું એવો નિયમ હતો. ભવિતવ્યતાના યોગે પત્ની પણ એવી જ મળી કે જેને શુકલ પક્ષમાં શીયલ પાળવું એ નિયમ હતો. એ બેનો સંયોગ થયો. એ બેનાં લગ્ન થયાં. વિજયા જ્યારે તૈયાર થઈ, પતિ પાસે ગઈ, ત્યારે વિજય શેઠ કહે છે કે, 'મારે કૃષ્ણ પક્ષમાં શીલ પાળવું -' એવો નિયમ છે અને તેના ત્રણ દિવસ બાકી છે, માટે મારા નિયમમાં સહાયક થા.' વિજયા શેઠાણી વિચારે છે, કે એમને ત્રણ દિવસ બાકી છે અને પછી મારે પંદર દિવસ બાકી છે. પોતે ખિન્ન થાય છે. વિજય શેઠ ખિન્નતાનું કારણ પૂછે છે. કારણ જાણ્યા બાદ ખૂશી થાય છે. બેય પવિત્ર આત્મા છે.

બેય પોતાને ધન્ય માની કહે છે, ભાવતું. સોનું અને સુગંધ મળ્યું. જોઈતું હતું ને વૈદે કહ્યું. ભાવના હતી તે ફળી આમાં હાનિ શી ? અમારે બેયને સર્વદા સર્વથા બ્રહ્મચર્ય હો. બેયના વિચાર કયા ? વિષય ખરાબ છે, એમ બેય માનતાં હતાં માટે તો નિયમ લીધો હતો. સુયોગ મળ્યો એટલે માન્યું કે વિષયથી બચ્યા. નિર્ણય કર્યો કે અખંડ બ્રહ્મચારી રહેવું અને એ વાતની ખબર માતાપિતાને પડે કે ઘરબાર છોડી નીકળી જવું. બેયના આવી રીતના દરેક વાતમાં પુણ્ય વિચાર હોય એ ઘરસંસાર કેવો ચાલે ! રામાયણમાં આવે છે કે ગાદી કોને આપવી, એનો રાજા દશરથને વિચાર થઈ પડ્યો હતો. કોઈ ગાદી લે નહિ. આજે ગાદી માટે શું થાય ? અરે ગાદીની વાત જવા દોને ! પાશેર દુધ ઓછું વત્તું થાય તોય મારામારી. શ્રી જિનેશ્વરદેવના ત્યાગમાર્ગની છાયા નીચે, જે પુણ્યાત્માઓ જીવે તે સ્થાનમાં કલેશ હોય જ નહિ. શ્રી શાલિભદ્રજીની માતા, જ્યારે પેલો વેપારી સોળ રત્નકંબલ લાવ્યો ત્યારે કહે છે કે મારે વહુ બત્રીસ છે : તરત બત્રીસ ટુકડા કરી એકેક ટુકડો આપી દે છે. પોતાનું શું? મોટું કોણ ? સાસુ કે વહુ ? સારી ચીજ પહેલું કોણ વાપરે ? સાસુ કે વહુ ? પણ કહેવાય છે કે આજની સાસુ તો ઘી દુધ પણ તાળામાં રાખે. છોકરો પોતાનો, સ્ત્રી પોતાનાજ છોકરાની અને એનાથી ઘી દૂધ તાળામાં. પેલી વહુ પણ વિચારે કે લાગ આવવો દો, હાથમાં

આવે ત્યારે પીવાય નહિ તો ઢોળી તો નાંખુ જ. હાનિ થોડી : કજીઓ ઘણો. આ બધું શાથી? શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનનો ત્યાગ અને પ્રભુમાર્ગને અનુરસતી ઉદારતા, પ્રેમ, વાત્સલ્ય નાશ પામ્યાં તેથી. તમે કહો છો, શાંતિ લાવો. ક્યાંથી લવાય ? જરા પણ ઉદારતા ન આવે, જરા પણ ત્યાગ ન રૂચે, તો શાંતિ આવે ક્યાંથી ? અશાંતિનાં કારણોથી શાંતિ મળે ? સાસુ એમ કહે, કે દીકરાની વહુ પહેલી તો ઝટ પેલી પણ પગે પડે કે ના, માજી, તમે પહેલાં હું પછી. આવડત જોઈએ, માણસાઈ જોઈએ, પણ આતો બધી ભાવનાજ જુદી. શ્રી શાલિભદ્રજીની માતા બત્રીસની આટલી બધી ચિંતા કરતી હતી, તો બત્રીસે પણ એની મર્યાદામાં કેટલી રહેતી ? કેવળ સાસુ જ નહિ, પણ માતા તરીકે માનતી અને પૂજતી. જ્યારે શ્રી શાલિભદ્રે દીક્ષાની રજા માગી અને માતાએ હા કહી, ત્યારે બત્રીસમાંથી કોઈની તાકાત નહિ કે વચ્ચે બોલે. સમજે કે માતા જે કહે-કરે તે વ્યાજબી જ હોય. થોડી ઉદારતા કેળવાય, થોડો સદ્ભાવ રાખવામાં આવે, તો અપવાદ તરીકે કોઈ આત્મા અયોગ્ય હોય તેની વાત જુદી, બાકી પરિણામ ઘણુંજ સુંદર આવે. શ્રી જિનેશ્વરદેવના માર્ગથી છેટા થવાય, ત્યાગને, ઉદારતાને વેગળી કરવામાં આવે, એટલે ઉત્પાત શિવાય બીજું શું થાય ?

લોકવિરૂદ્ધ ત્યાગની પીઠીકા

માટેજ 'ભવનિવ્વેઓ'ની વાત કરીએ છીએ હે પ્રભો ! અમે તારા સેવકપણાને યોગ્ય હોઈએ, તો તારા પ્રભાવે અમને ભવ પ્રત્યે નિર્વેદ થાઓ. આ માગણી બરાબર હૃદયમાં ઉતરી જાય, ઠસે તો બધી પંચાત મટી જાય. સંસારનો નિર્વેદ થાય એટલે બંગલાઓ કારાગાર લાગે, અલંકારો ભારભૂત લાગે અને ભોગ રોગ જેવા લાગે : સામાયિક લેતા આનંદ આવે, પારતાં આંસુ આવે. વ્યાખ્યાન સાંભળતાં પ્રેમ થાય, ઉઠતાં મુંઝવણ થાય-પગ ન ચાલે. આ મહાત્માઓએ તમારા માટે કેટલી મહેનત કરી છે ? ખરાબ ખવાય તો ખરાબ કામ થાય. તો દુર્ગતિમાં જવું પડે : આ બધા માટે લાખ્ખો શ્લોકો-ઢગલાબંધ ગ્રંથો ઉપકારી મહાત્માઓ લખી ગયા અને એ દ્વારા સમજાવે છે કે આ માર્ગે ન જતા. આ વાત તમને કોઈ કહે-સમજાવે તેમાં આમળો કેમ ચઢે ? આમળો એટલે સમજો છો ? દોરી બળે પણ વળ ન મૂકે ! એ દશામાં ન જવાય એમાંજ કલ્યાણ છે. બુદ્ધિનો સદુપયોગ કરો. શ્રી જિનેશ્વરદેવના સાચા અનુયાયી બનો. શાંતિ જોઈતી હોય તો શાંતિના આપનાર બનો. કોઈના ભૂંડાની ભાવના ન રાખો. પારકાના ભલાની ભાવના રાખો. કોઈના ભલા માટે કોઈ યોગ્યને કાનપટ્ટી પકડીને પણ સમજાવવો પડે, તેમાં ગભરાઓ મા. વ્હાલામાં વ્હાલા દીકરાને એના ભલા માટે

ધોલ મારવી પડે, તો માબાપ કોઈને પૂછે નહિ. એવી ધોલ લગાવી દે કે બાલકને પણ થાય કે આ માબાપ સામે આપણી અયોગ્ય કાર્યવાહી ચાલી શકે તેમ નથી. આટલું થાય તો જૈન શાસનનો સાચો આનંદ આજ લુંટી શકો.

● (૧૦) ●

નિષ્કપટ આત્મસમર્પણ

ટીકાકાર મહર્ષિ શ્રી શીલાંકસૂરિજી મંગલાચરણ કરતાં તીર્થની પ્રશંસામાં ફરમાવી ગયા કે, આ તીર્થ જયવંતુ વર્તે છે. શાથી ? એમાં એક પણ અયોગ્ય વિચારને સ્થાન નથી, તેમજ એક પણ યોગ્ય વિચારનો અભાવ નથી : એના સિદ્ધાંતો અનેક પ્રકારે એવી રીતિએ સિદ્ધ થયેલા છે, કે જેથી તેના સેવનથી આત્મા જરૂર નિર્મલ થઈને મુક્તિપદને પામે જ : માટે જ એ શાશ્વત રહેવા સરજાયેલું છે : અને એજ કારણે જગત્માં એની જોડી નથી : અને એથી જ સર્વ તીર્થપતિઓ વડે નમસ્કાર કરાયેલું છે. આવા તીર્થને પામ્યા બાદ, જે જાતિનો આચાર એમાં વર્ણવાયો છે, એને જીવનમાં ઉતારવો જોઈએ. તે વિના કદી પણ કલ્યાણ થઈ શકે તેમ નથી, માટે બીજા શ્લોકમાં ટીકાકાર મહર્ષિ ફરમાવે છે કે-સુવિનિશ્ચત શ્રી આચારસૂત્રને ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવે જગત્ના કલ્યાણ માટે કહ્યું છે. આ શાસ્ત્રનું છઠ્ઠું અધ્યયન વાંચવાનું

છે. પહેલી એની પીઠિકા થઈ રહી છે. પછી પહેલા અધ્યયનથી પાંચમા સુધી શું શું આવે છે, તે સામાન્ય સામાન્ય જોઈ લીધા પછી છઠ્ઠું શરૂ થશે. ધૂનન કરવાની યોગ્યતા લાવવા માટે પણ પ્રાર્થનાસૂત્ર (જયવીયરાય)ની વિચારણા ચાલે છે. ધૂનન મૂળમાંથી કરવાનું છે. અનાદિકાળથી સંસારનાં જે મૂળીઆં મજબુત થયેલાં છે, તેને મૂળમાંથી હલાવવાનાં છે. એ ધૂનન કરવું હોય તો એ ફરજ છે કે કરનારે તેમજ કરાવનારે એક ધ્યેય પર મક્કમ થવું જોઈએ. હમેશાં શ્રી વીતરાગદેવ પાસે તમારી અને અમારી પ્રાર્થના કઈ છે ? આપણે શું ઈચ્છીએ છીએ, શું માગીએ છીએ ? એ માગણીને અનુસરતી ભાવના થઈ જાય તો ધૂનનની જે કાર્યવાહી કરવા માગીએ છીએ, તે બહુ સ્હેલી અને સુકર થઈ જાય. કઠીનતા ન રહે. અનાદિની વાસના પર કાપ મૂકવો, એને વર્જવી એ નાનુંસૂનું કામ છે ? ધૂનન તો કાર્ય છે. પ્રવૃત્તિ છે. પ્રવૃત્તિ પહેલાં ભાવના તો શુદ્ધ બનાવવી જ જોઈએ. ભાવના, પરિણામ અને પ્રવૃત્તિ એ ત્રણેનાં સ્વરૂપને ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. પ્રાર્થના એ ભાવના રૂપની છે. પ્રાર્થના આત્મા સાથે એકાકાર થવી જોઈએ : તોજ આત્મા શ્રી જિનેશ્વરદેવના માર્ગમાં ટકે, નહિ તો ખસી જાય : ચંચળ થવાનાં સાધનો એટલાં બધાં છે કે ટકી શકાય નહિ. વિધિપૂર્વક ત્રિકાળપૂજન વિગેરે વિગેરે શ્રાવકપણાની કરણી કરે તો સાત વાર ચૈત્યવંદન થાય પણ એ

વાતને બાજુ રાખો, પણ એકવાર ચૈત્યવંદન થાય છે અને તેમાં પ્રાર્થના બોલાય છે ને ! એમાં એકવાર બોલવામાં, બોલનારનો આત્મા તો એકતાન થવો જોઈએને ? પ્રાર્થનાસૂત્ર (જયવીયરાય) તો આખા ચૈત્યવંદન બાદ છેલ્લું આવે છે. પહેલાં ઈરિયાવહિ, ચૈત્યવંદન, જંકિંચિ, નમુથ્થુણં, જાવંતિ, ખમાસમણ, ફેર જાવંત કેવિ સાહુ, પછી સ્તવન જેમાં પ્રભુના ગુણગાન ને પોતાના દોષ પ્રકાશે, ત્યાર બાદ આ પ્રાર્થનાસૂત્ર બોલે. આ બધામાં જે વસ્તુઓ યોજાઈ છે, તે બધી એવી તો અનુપમ છે, કે જો એ ભાવનાપૂર્વક બોલાય તો પ્રાર્થનાસૂત્ર વખતે એ આત્માની દશા એક બની જાય. પણ એ સમયે ભક્તિનાં પૂર વહેવા જોઈએ. લોકોકિત છે કે ચંદ્રનાં દર્શનથી સાગરમાં કલ્લોલ આવે તેમજ શ્રી જિનચંદ્રના દર્શનથી હૃદયમાં ભક્તિસાગરના ઉછાળા આવવા જોઈએ. એ શ્રી જિનેશ્વરદેવની ઓળખાણ માટે નમુથ્થુણં (શક્રસ્તવ)માં એક એક વિશેષણ છે, તે વિચારાય તો આત્મા સમર્પાઈ જાય. શક્રસ્તવમાં પ્રભુની ઓળખાણ આપવામાં, સ્વરૂપ દર્શાવવામાં, હેતુ વિગેરે બતાવવામાં કમીના રાખી નથી : આ બધું કર્યા પછી પ્રાર્થનાસૂત્ર આવે છે. એમાંની માગણી સમજો તો આત્મા બહુ દૃઢ બની જાય અને દૃઢતા આવે તો ગબડી ન જવાય : ધૂનન પચે. આ બધી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા આ પ્રાર્થનાસૂત્ર પર જેટલો થાય તેટલો વિચાર કરવો જરૂરી છે. હે ભગવન્ !

તારા જયમાં અમારો જય છે. તારા અભાવમાં અમારી દુર્દશા છે. તું ન મળે તો અમારી હાલત કફોડી. કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા તો શ્રી વીતરાગસ્તોત્રમાં ત્યાં સુધી કહે છે કે :-

"यत्राल्पेनापि कालेन, त्वद्भक्तेः फलमाप्यते । कलिकालः स एकोऽस्तु, कृतं कृतयुगादिभिः ॥१॥"

'હે વીતરાગ ! જે કાલમાં થોડા પણ સમયમાં તારી ભક્તિનું ફળ મેળવી શકાય છે, તે એક કલિકાલ હો : અમારે કૃતયુગાદિથી સર્યું. આ પ્રમાણે માનનાર આત્મા પ્રાર્થનામાં કેવો એકાકાર થાય ?, એ વિચારો. શ્રી આનન્દઘનજીએ કહ્યું કે :-

"ચિત્ત પ્રસન્નેરે પૂજન ફલ કહ્યું રે, પૂજા અખંડિત એહ;
કપટરહિત થઈ આતમ અરપણારે, આનંદઘન પદ રેહ. ॥૧॥

કપટરહિતપણે આત્મા અર્પાય ત્યાં ખરી ભક્તિ છે. જ્યાં કપટ અને પ્રપંચ હોય ત્યાં સમર્પણ જ ન હોય. સમર્પણ થશે ત્યારે સાચી ભક્તિ થશે. એ નક્કી થવું જોઈએ કે મારૂં સઘળું સુખ, શાંતિ, આબાદી, પ્રભુની આજ્ઞાના પાલનમાંજ સમાયેલી છે.

ભવનિર્વેદ પ્રથમ કેમ ?

'होउ ममं तुह पभावओ, भयवं ! भवनिव्वेओ,"

હે ભગવન્ ! તારા પ્રભાવથી હો. તારો પ્રભાવ મારામાં પડી શકતો હોય, તારો પ્રભાવ ઝીલવાની મારામાં લાયકાત આવી હોય, હું લાયક બન્યો હોઉં, તો હે ભગવન્ ! તારા પ્રભાવથી મને ભવનો નિર્વેદ થાઓ. પ્રભાવ તો પ્રભુમાં ઘણોએ છે, પણ સામાની એ લાયકાત તો જોઈએ ને ! દાતાર તો ઘણુંએ દે પણ હાથ કાણા હોય તો ? શ્રી જિનેશ્વરદેવે તો એટલું બધું દીધું અને મૂર્તિરૂપે એટલું બધું દે છે, કે એવો દાતાર જગત્માં બીજો છે કોણ ? એ તો એજ દે. લેનાર યોગ્ય જોઈએ, લેનારમાં લેવાની તાકાત જોઈએ, લઈને પણ પચાવવાની શક્તિ જોઈએ. એ ન હોય તો ત્યાં દાતારનો શું દોષ ? પહેલી જ માગણી, ભવનિવ્વેઓ, ભવનો નિર્વેદ. પહેલી માગણી મજબૂત થાય તો, આગળનું બધું આવે, પણ પહેલી માગણીમાંજ પોલ હોય તો ? હે ભગવન્ ! આ ભવમાં (સંસારમાં) આત્મા એટલો બધો રક્ત બની ગયો છે, કે એનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી. લાંબી-ચોડી વાતો ભલે કરતો હોઉં, પણ હે ભગવન્ ! મારો આત્મા ભવમાં એટલો લીન છે કે એક પણ વાત વાસ્તવિકપણે હૃદયમાં ઉતરતી નથી. ભવની આસક્તિમાં પડેલો આત્મા નિર્વિણ્ણ ન થાય, ત્યાં સુધી એ મોક્ષ માટે પ્રયત્ન કરી નથી શકતો. એ વિના આગળની બધી વાતો ઉતરી શકતી નથી. આ આત્મા જ સંસારરૂપ અને એજ મોક્ષરૂપ છે. કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી

મહારાજ ફરમાવે છે કે :-

"**अयमात्मैव संसारः कषायेंद्रियनिर्जीतः । तमेव तद्विजेतारं, मोक्षमाहुर्मनीषिणः ॥१॥**"

'આ આત્મા પોતે જ સંસાર છે અને પોતે જ મોક્ષ છે. પંડિત પુરૂષો કહે છે કે કષાયો અને ઈંદ્રિયોથી જીતાઈ ગયેલો આત્મા સંસારરૂપ છે, અને કષાય, તથા ઈંદ્રિયો ઉપર જીત મેળવનારો આત્મા મોક્ષ રૂપ છે. વાત પણ ખરી છે કે, જ્યાં સુધી સંસાર પર નિર્વેદ નથી ત્યાં સુધી મોક્ષની ક્રિયામાં-મોક્ષના અનુષ્ઠાનમાં આનંદ કઈ રીતે આવે ? કૈંક લોકો કહે છે કે, મંદિર અને ઉપાશ્રયની ક્રિયામાં અમને આનંદ નથી આવતો. પણ આનંદ આવે ક્યાંથી! સંસાર પ્રત્યે નિર્વેદ ભાવ હોય તો અહીં આનંદ આવેને ! શરીર સુસ્ત હોય, મોઢામાં મોળ છુટતી હોય, માથું દુઃખતું હોય, કળતર થતી હોય, પથારીએ પટકાયેલ હોય, તે લગ્નોત્સવ જુએ શી રીતે ! વરઘોડાનાં વાજાં વાગે તે સાંભળે તોયે અકળાય અને બોલી જાય કે મને જપવા દો. તમે તમારે કરતા હોય તે કરો, પણ મને પડી રહેવા દો. તેમ સંસાર પ્રત્યે નિર્વેદભાવ આવ્યા વિના અહીં પણ એમજ કહે કે સાધુ તો કહે અને જ્ઞાની કહી ગયા એ બધી વાત ખરી, પણ આપણાથી થાય ? આટલાજ કારણે પહેલી માગણી એ છે કે, હે ભગવન્ ! તારો પ્રભાવ હોય, તારો પ્રભાવ હું ઝીલી શકતો હોઉં, તારો પ્રભાવ મારા

આત્માને સ્પર્શી શકતો હોય, મારામાં એ યોગ્યતા હોય, તો હે ભગવન્ તારા પ્રભાવની રૂએ હું માગું છું કે મને ભવનો નિર્વેદ હો. આ સૂત્રના કહેનારે અને રચનારે ધ્યાન કરી જોયું, કે જ્યાં સુધી આ વસ્તુ આવે નહિ ત્યાં સુધી મોક્ષનું સાચું અર્થિપણું જાગે નહિ. કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રસૂરશ્વરજી મહારાજ પણ 'શ્રીજયવીયરાય' નામના પ્રાર્થનાસૂત્રનું વિવરણ કરતાં લખે છે કે :-

"भवतु जायतां --- मम --- तव प्रभावतः तव सामर्थ्येन, भगवन् ! --- भवनिर्वेदः संसार-निर्वेदः । नहि भवाद्निर्विण्णो मोक्षाय यतते, अनिर्विण्णस्य तत्प्रतिबन्धान्मोक्षे यत्नोडयत्न एव्र निर्जीवक्रियातुल्यत्वात् ।"

'હે ભગવન્ ! મને તારા પ્રભાવથી-તારા સામર્થ્યથી સંસાર પ્રત્યે નિર્વેદ થાવ, કારણ કે સંસારથી નિર્વેદને નહિ પામેલો મોક્ષ માટે યત્ન કરતો નથી. સંસારથી નિર્વેદ નહિ પામેલાં આત્માને સંસારનો પ્રતિબંધ હોવાથી તેનો મોક્ષમાં જે યત્ન છે તે નિર્જીવ ક્રિયાતુલ્ય હોવાથી વસ્તુતઃ અયત્નજ છે.' સમજાય છે ? સંસાર ઉપર નિર્વેદ ન આવે ત્યાં સુધી મોક્ષ માટે સાચો પ્રયત્ન જ નથી થતો. સંસારનો રાગ એ ભયંકર રોગ છે અને એ રોગની પ્રશંસા અને પુષ્ટિ કરનારા ત્યાગીઓ, એ વસ્તુતઃ ત્યાગીઓ જ નથી.' આ વાત સમજવામાં હવે કશી

પણ હરકત આવે તેમ છે ! 'ત્યાગીના વેશમાં રહીને ધર્મના બ્હાને આરંભસમારંભના શિક્ષણ દ્વારા આત્મનાશક ઉન્માર્ગે ચઢાવનારા, એ વસ્તુતઃ ત્યાગી નથી'-આ વાત તમને આ પ્રાર્થનાસૂત્ર સમજાવે છે. જેમ જેમ વિચારશો તેમ તેમ તમને આ પ્રાર્થનાસૂત્રમાંથી ઘણું ઘણું મળશે. મિથ્યાદૃષ્ટિ અવસ્થાના અપુનર્બંધક માર્ગાનુસારિપણાના વર્ણનમાં પણ એ વસ્તુ આવે છે, કે તે આત્મા પણ ભયંકર સંસાર પ્રત્યે બહુમાનવાળો ન હોય. સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા તો સંસાર પ્રત્યે રૂચિવાળો ન જ હોય, પણ સમ્યક્ત્વને નહિ પામેલા માર્ગાનુસારી આત્માને પણ એમ થયા કરે કે, 'જરૂર સંસાર ભયંકર છે, વિકટ છે, ડગલે ને પગલે ભયંકરતા પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, મને સત્ય ધર્મની પ્રાપ્તિ ક્યારે થાય ?' મિથ્યાત્વમાં બેઠેલો આત્મા પણ ઉત્તમ વિચારોમાં વધતો વધતો એટલો બધો મધ્યસ્થ બને કે શાસ્ત્રગહન છે અને મતિ તો અલ્પ છે, શાસ્ત્રમાં આપણી ચાંચ ખુંચે તેમ નથી, માટે શિષ્ટ પુરૂષો કહે એજ પ્રમાણ હોય : આ ભાવનાવાળો, આ વિચારવાળો, પછી એમ ન કહે કે મને આમ લાગે છે, અને મને તેમ લાગે છે. એ તો એમજ કહે, કે મારી મતિ ક્યાં ને આ ગહન શાસ્ત્ર ક્યાં ? મતિ અલ્પ છે માટે શાસ્ત્ર સમજવું કઠીન છે. માટે શિષ્ટ પુરૂષો કહે તેને પ્રમાણ રાખે છે. મતિ અલ્પ હોવાને લઈને શાસ્ત્રની ગહનતા ન સમજી શકાવાથી મતિને આઘી મૂકી શિષ્ટ પુરૂષોનું કહેલું પ્રમાણ

કરે, અર્થાત્ તે માને કે જ્ઞાનીનું કહેલું બુદ્ધિમાં ભાસતું નથી, માટે બુદ્ધિ મુજબ દોડવું કામ નહિ લાગે, પણ શિષ્ટ મહાજનો કહે તે બુદ્ધિમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરવો પડશે.

ધર્મ, એ સામાન્ય બુદ્ધિથી પર હોય કે કેમ ?

જે વસ્તુ અનંતજ્ઞાનીઓએ કહી, તે સામાન્ય બુદ્ધિથી સર્વ પ્રકારે ગાહ્ય હોય ? તીર્થંકરદેવો પણ કેવળજ્ઞાન થવા પૂર્વે ધર્મ તીર્થની સ્થાપના કરતા નથી. કેવળજ્ઞાન પેદા કરી, અનંતી શક્તિ મેળવી, ત્રણે જગત્‌ના અને ત્રણે કાલના સઘળા પદાર્થો-સઘળા પર્યાયોને સાથે એકી સમયે જોયા અને જાણ્યા પછી ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરે. હવે આ ધર્મ, સામાન્ય બુદ્ધિથી સર્વ પ્રકારે ગ્રાહ્ય હોય તે બને ? ધર્મ એ સામાન્ય બુદ્ધિથી પર વસ્તુ છે, તેમાં સમાઈ જાય તેવો નથી. શ્રી ઈંદ્રભૂતિજી ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવ પાસે સમસરણમાં આવ્યા. જ્યાંથી નીકળ્યા ત્યાંથી તો પરિપૂર્ણ અભિમાનના યોગે નીકળ્યા હતા. એમના પાંચસેં શિષ્યો ઉત્તમ બીરૂદાવળી બોલતા હતા અને એ સાંભળીને શ્રી ઈંદ્રભૂતિજી પોતામાં જે ન હતું તે માનીને ચાલ્યા આવતા હતા. સમસરણમાં બેઠેલા ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવને જોયા કે તરત પલટો થયો. ઈંદ્રભૂતિ મુંઝાયા. મનમાં થયું કે-'હું ધારૂં છું તેવી આ વ્યક્તિ નથી.' અનેક પ્રકારોના વિચારને અંતે તેઓએ નિર્ણિત કર્યું કે અન્ય કોઈ નથી પણ સકલદોષરહિત અને

સર્વગુણસંપન્ન એવા છેલ્લા તીર્થપતિ છે. આ રીતિએ તે મહાપુરુષને શાસ્ત્રનું વાંચન ફળ્યું. બસ, અરિહંત છે.-એવી ખાત્રી થઈ અને પરિણામે શિષ્યત્વ સ્વીકાર્યું અને સ્વીકાર્યું તે એવું સ્વીકાર્યું કે તે પછી કદી પણ સામે મસ્તક ઉંચું નથી કર્યું : સર્વસ્વ એ તારકના ચરણે જ ધરી દીધું અને એજ પોતાનો એક આદર્શ બનાવ્યો કે- "**तमेव सच्चं निस्संकं जं जिणेहिं पवेइयं**" તે જ સાચું અને શંકા વિનાનું, કે જે શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ પ્રવેદ્યું. તે પુણ્ય પુરૂષોએ પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ શ્રી તીર્થંકર દેવના કથનને ઝીલવામાં અને ગુંથવામાં કર્યો છે. પ્રભુના કથન દ્વારા વસ્તુને વસ્તુરૂપે સમજી, તે સમજેલી વસ્તુનેજ શ્રીસંઘ માટે દ્વાદશાંગીમાં ગુંથી છે. આ વસ્તુને વર્ણવતાં શ્રુતકેવલી ભગવાન્ શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામિજી કહે છે કે :-

"**तव-नियम-नाणरुक्खं, आरुढो केवली अमियनाणी । तो मुयइ नाणवुट्ठिं, भवियजणविबोहणट्ठाए ॥१॥**
तं बुद्धिमयेण पडेण, गणहरा गिण्हिउं निरवसेसं । तित्थयरभासियाइं, गंथंति तओ पवयणट्ठा ॥२॥"

'તપઃ નિયમ અને જ્ઞાનરૂપ વૃક્ષ ઉપર આરૂઢ થઈને અમિતજ્ઞાની શ્રી કેવલજ્ઞાની ભગવાન્ ભવ્ય જીવોના બોધ માટે જ્ઞાનરૂપ પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરે છે. તેને સંપૂર્ણ બુદ્ધિમય પટ્ટદ્વારા ગ્રહણ કરીને શ્રી ગણધરદેવો તે શ્રી તીર્થંકરદેવના કથનરૂપ પુષ્પોને પ્રવચન માટે ગુંથે છે.' આ રીતિએ પ્રભુના કથનમાં જ સ્વશ્રેય માનતા તે મહર્ષિ શ્રી જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞા

સમક્ષ પોતાની બુદ્ધિને યત્કિંચિત્ જ સમજે છે. તે પરમર્ષિની બુદ્ધિ એવી અજબ હોય છે, કે જેના બળે "**उप्पन्नेइ वा, विगमेइ वा, धुवेइ ववा,**"-આ ત્રિપદી માત્રથી એક અંતર્મુહૂર્તમાં આખી દ્વાદશાંગીની રચના કરી શકે છે, તે છતાં પ્રભુની આજ્ઞા સામે તે બુદ્ધિનો ઉપયોગ થતો નથી. એક વખત ખિન્ન થયેલા શ્રી ગૌતસ્વામિજીને પ્રભુ પૂછે છે કે :-

"**किं सुराणां वचस्तथ्यं जिनानाम्**-

શું દેવતાઓનું વચન સત્ય કે જિનોનું ? ઉત્તરમાં ભગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામિજી કહે છે કે-

"**जिनानाम्**" શ્રી જિનેશ્વરદેવોનું.

આ સ્થિતિ આપણા શિરતાજ ભગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામિજીની શાસનપતિ શ્રી જિનેશ્વરદેવ સમક્ષ હતી. સર્વજ્ઞ માન્યા પછી સામે થવાની કે કુત્સિત કુતર્કો કરી પોતાનું બુદ્ધિબલ બતાવવાની ધૃષ્ટતા કલ્યાણકામી આત્માઓની હોઈ જ નથી શકતી. કેવલજ્ઞાન જેવા અમિત અને અનંત જ્ઞાનદ્વારા જણાતી સઘળી વસ્તુઓ શ્રી કેવલજ્ઞાની ભગવાનોથી પણ સર્વ પ્રકારે વચનગોચર નથી કરાવી શકાતી, એ વાત ખાસ સમજવા જેવી છે. પ્રત્યક્ષ અનુભવથી સમજી શકાતી વસ્તુ વચન દ્વારા કઈ રીતિએ સમજાવી શકાય ? તમને જ કોઈ પૂછે કે

'સાકર કેવી ? તો તમે કહો કે મીઠી. સામો ફરી પૂછે કે-કેવી મીઠી ? તો તમે કહો કે ગોળ જેવી. પૂછનાર પૂછે કે એથી શું સમજાય-બરાબર સમજાવોની કે સાકર કેવી ! તો કહેવું જ પડે કે ભાઈ ! શું સમજાવે. મોંઢામાં મૂકી જો એટલે સમજાશે કે સાકર આવી મીઠી છે.' અને ચાખ્યા પછી અન્ય પૂછનારની સમક્ષ એની પણ એજ દશા અને એજ ઉત્તર. આથી તો શ્રી વીરવિજયજી મહારાજ કહે છે કે :-

"વેધકતા વેધક લહે, બીજા બેઠા વા ખાય:"

બુદ્ધિવાદનું સ્થાન કેટલું ?

ધર્મ, એ સામાન્ય બુદ્ધિથી પર વસ્તુ છે. આથી એમ નથી માની લેવાનું કે સામાન્ય બુદ્ધિવાળો ધર્મ માટે લાયક નથી. પણ એટલું જ સમજવાનું છે કે, વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓની કે તેવા જ્ઞાની પુરૂષોના કથનની નિશ્રા વિના સમજી શકાય તેમ નથી. ધર્મ એ છદ્મસ્થ બુદ્ધિથી કલ્પી શકાય તેવી વસ્તુ નથી. ધર્મ આરાધવાની ભાવનાવાળાએ નિશ્રા તો કબુલવીજ જોઈએ. શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં વિહાર બે પ્રકારના કહ્યા છે. એક જ્ઞાનીનો અને એક જ્ઞાનીની નિશ્રાનો : પહેલો વિહાર ગીતાર્થનો, જ્ઞાનીનો. પ્રભુના માર્ગને જાણનાર તે ગીતાર્થ-સમર્થ જ્ઞાની. બીજો જ્ઞાની ન હોય પણ જ્ઞાનીની નિશ્રા કબુલે તેનો. સામાન્ય બુદ્ધિ હોય

તોયે વિશિષ્ટ બુદ્ધિની નિશ્રાએ ચાલતો થકો આત્મા ધર્મ પામી શકે છે. મારી બુદ્ધિ મુજબજ ધર્મ નિયત થવો જોઈએ એમ નહિ. જો બુદ્ધિમાં ઉગે એજ ધર્મ, તો તો કહેવાય છે કે, मुण्डे मुण्डे–मतिर्भिन्ना । મુણ્ડે મુણ્ડે ભિન્ન મતિ હોય છે. આદમી એટલી મતિ : અરે કહોને, આદમીના કલાક, ક્ષણ એટલી મતિ : ક્ષણે ક્ષણે વિચારનું પરિવર્તન. જો એમ પરિવર્તન થાય તો તો પછી 'આજ ધર્મ' એમ નિશ્ચયપૂર્વક નહિ કહી શકાય. કારણ કે જે આત્માને જે સમયે જે બુદ્ધિ થાય, તેને તે ધર્મ કહે. અને જો તેમ થાય તો તો મિથ્યા દર્શનોમાં જે જાતિનો અનર્થ થયો છે, તેવો અનર્થ અહીં ખૂબ ઉભો થાય. આથી તદ્દન સ્પષ્ટ જ છે કે સામાન્ય બુદ્ધિ કલ્પે તે ધર્મ હોઈ શકતો નથી. વિશિષ્ટ બુદ્ધિની નિશ્રાના સ્વીકારથી સામાન્ય બુદ્ધિવાળામાં પણ ધર્મ ઉતરી શકે છે. જે મુનિપણું જ્ઞાની મુનિવરોમાં હતું, તેજ મુનિપણું માસતુષ મુનિમાં પણ હતું, કે જેમને मा रूष मा तुष એટલા અક્ષરોય ગોખતાં આવડતા નહોતા. જે ગુરૂ એમને સમજાવનાર હતા તે પાછળ રહી ગયા અને માસતુષ મુનિને કેવળજ્ઞાન થયું. જે ધર્મ, ગુરૂ પામ્યા તેજ એ પામ્યા હતા. શાથી ? નિશ્રાથી. એ કહેતા કે, ''આ કહે તે મને પ્રમાણ.'' સામાન્ય બુદ્ધિમાં નિશ્રાના યોગે તે ધર્મ પ્રતિબિંબિત થાય છે. સામાન્ય બુદ્ધિવાળો આત્મા પોતાની જ બુદ્ધિ મુજબ ધર્મ કલ્પવા માગે, તો એ દૃષ્ટિએ ધર્મ તો પર, પણ વિશિષ્ટ બુદ્ધિની

નિશ્રા સ્વીકારે તો હૃદયમાં તે ધર્મ ઉતરી શકે. સર્વજ્ઞદેવના ધર્મમાં બુદ્ધિનો ઉપયોગ ગ્રાહક તરીકે થાય, નહિ કે ચિકિત્સક તરીકે. ધર્મમાં મરજી મુજબના ફેરફાર કરવા માટે બુદ્ધિવાદનો વાયડો ઉપયોગ કરવો, એ તો એક જાતનું ભયંકર મિથ્યાત્વ છે. વસ્તુની સાધકતા કે બાધકતાના વિચાર માટે બુદ્ધિવાદનો ઉપયોગ ખુશીથી થઈ શકે. એ માટે શ્રી જૈનશાસનમાં એક રતિભર પણ નિષેધ નથી, પણ એ બુદ્ધિવાદ સ્વચ્છંદપણામાંથી જન્મેલો ન હોવો જોઈએ. બાધક વસ્તુના ત્યાગ માટે અને સાધક વસ્તુના સ્વીકાર માટે બુદ્ધિવાદનો જેટલો ઉપયોગ કરવો હોય તેટલો કરવાની શ્રી જિન-શાસનમાં છુટ છે. વ્યવહારમાં પણ બુદ્ધિનો ઉપયોગ ગ્રાહક બનવા માટે થાય, પણ વેપારીને થકવવા માટે, કંટાળો આપવા કે એનો વેપાર ન ચાલે, એ સ્થિતિ કરવા માટે ન થાય. એવા વર્તન માટે કંટાળીને વેપારીને કહેવું પડે કે, જા ભાઈ, તારી અહીં જરૂર નથી. કેટલાય ગ્રાહક એવા પણ હોય છે કે લેવુ ન હોય પણ માથું ફોડાવવા આવે. 'આ કાઢ, તે કાઢ' ઢગલો કરાવે અને પછી ખોટી રીતે 'આનો ભાવ ઠીક નથી, આ માલ ઠીક નથી, આમાં આ વાંધો ને આમાં આ વાંધો'-એમ કહી ચાલતા થાય. આમ ન થવું જોઈએ. આવા ગ્રાહક કામના નહિ. તેમ અહીં પણ સમજી લેવું જોઈએ. (પ્રશ્ન૰ પારકી બુદ્ધિએ ચાલે તે સ્વતંત્ર કે પરતંત્ર ?) જેની બુદ્ધિએ ચાલીએ એ અજ્ઞાન હોય

તો તો ત્યાં પરતંત્રતા, પણ જો એ સર્વજ્ઞ હોય તો ત્યાં સ્વતંત્રતા : એતો સાચા સ્વતંત્ર થવાનો માર્ગ છે. બજારમાં નાનો વેપારી-શરૂઆતનો વેપારી મોટા કુશળ વેપારીની સલાહ મુજબ ખુશીથી ચાલે. એમ ચાલવામાં એ લાભનો અર્થી પોતાને પરતંત્ર ન માને. એ તો ઉલટું એમ સમજે છે કે આની સલાહે ચાલવાથી જ હું આગળ ઉપર સ્વતંત્ર વેપારી બની શકીશ. વિદ્યાર્થી શિક્ષકની આજ્ઞા માનવામાં પરતંત્રતા માને, અને એમ માનીને આજ્ઞા ન માને તો એ મરતાં સુધી મૂર્ખોને મૂર્ખોજ રહે. શિક્ષક જે કાંઈ કહે છે તે સ્વતંત્ર બનાવવા માટે. કાનપટ્ટી પકડે, ધોલ મારે, સોટી મારે, તે ભવિષ્યમાં કોઈની પણ સહાય વિના પોતાનું કામ રીતસર કરી શકાય તેવી સ્થિતિમાં લાવવા માટે. કક્કો કે એકડો ઘુંટાવવા માટે શિક્ષક આંખ કાઢે, મારે તેમ છતાં વિદ્યાર્થી ન માને તો હિતૈષી શિક્ષક વિદ્યાર્થીનાં માતા પિતાને પણ જણાવે છે કે તમારા બાળકને સુધારવા માટે તમારે પણ ઘણા પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. આ બધું શા માટે ? એટલાજ માટે કે વિદ્યાર્થીના ભલાની શિક્ષકના હૃદયમાં લાગણી છે. એ પરતંત્રતા, સ્વતંત્રતા માટે છે. એજ સ્વતંત્રતા છે એમ જ કહોને. અનંતજ્ઞાનીએ આજ્ઞા મુજબ વર્તવાનું વિધાન કર્યું, તેનો હેતુ એજ કે આ બીચારા કદી પણ પરતંત્ર ન રહે અને સદાને માટે સ્વતંત્ર બને.

મુક્તિનું કારણ કયું લીંગ ?

ગૃહી લિંગે કેવળજ્ઞાન પામી એક સમયે ચાર જણા મુક્તિ જાય અને અન્ય લિંગે દશ જાય, એનું કારણ શું ? અન્યલિંગી અન્યલિંગમાં હોવા છતાં, પણ ત્યાગનો અનુભવી છે: પેલો ત્યાગથી આઘો છે. યાદ રાખો કે અન્ય લિંગમાં રહેલાનો ત્યાગ પ્રશંસાપાત્ર નથી. અશક્ત આદમી લાકડી લઈ ધીમે ધીમે ચાલે તે કલાક-બે કલાકે એક માઈલ ચાલે, અને પહેલવાન એક કલાકના પંદર માઈલ ચાલે. હવે પેલો અશક્ત ચાલનારો સીધે માર્ગે જતો હોય અને પેલો દોડનારો પહેલવાન ઉંધે માર્ગે જતો હોય, છતાં પણ જો પહેલવાનને સામે કોઈ શુદ્ધ માર્ગદર્શક મળી જાય અને તેને સીધે માર્ગે ચઢાવી દે તો પેલો અશક્ત પુંઠે રહી જાય અને પહેલવાન આગળ ચાલ્યો જાય, કારણ કે પહેલવાને જવાની તાકાત તો કેળવી છે; માત્ર રસ્તાનું ભાન નથી. બેશક, ઉંધે માર્ગે ખરચાતી તાકાત સારી નથી, એ તાકાત આત્માને હાનિ કરનારી છે, પણ એને કોઈ સદ્ગુરૂ મળી જાય ને સીધે રસ્તે દોરે તો એ એવો દોડે કે વહેલો પહોંચી જાય, કારણ કે તેની તૈયારી છે. આ અશક્ત પાસે તૈયારી નથી. ગૃહ લીંગમાં રહેલો મોંઢે કહે કે, બધું મૂકવાનું છે પણ શું કરીએ, વ્યવસ્થા થાય એટલે મૂકી દઈએ. પેલો તો મૂકીને આવેલો છે-માત્ર અન્યલિંગમાં છે. એને તો સીધા માર્ગની જરૂર છે:

આણે તો હજી મૂક્યું પણ ક્યાં છે ? આ તો કહે કે, બધું ખરૂં-પણ સંસારની જાળજ એવી છે. સુતરનું ગુંચવાયેલું કોકડું ઉકલે નહિ, કાતર જ મૂકવી પડે. તીવ્ર દૃષ્ટિવાળા પણ ઉકેલી ન શકે. એક તાંતો કાઢે ત્યાં બે ભરાય. ગાંઠ ઢીલી કરવા જાય કે મજબૂત થાય. ઉકેલાય પણ નહિ અને કાતર મૂકતાંયે જીવ ચાલે નહિ, એ કોકડું ઉકેલે શી રીતે ? ઘણાય રાજા મહારાજા અને શેઠ શાહુકારો જ્યારે નીકળ્યા ત્યારે તત્ક્ષણ નીકળ્યા છે. જ્ઞાનીને પણ કોઈ કહે કે જઈને આવું છું તો જ્ઞાની પણ કહેતા કે ''मा पडिबंधं कुणह'' ભાવનાએ તે ચઢ્યા છે, એમ જ્ઞાની પણ જાણે છે, પણ કહી દે કે પ્રતિબંધ ન કરતાં. જ્ઞાનીને સ્થિતિની ખબર છે. જ્ઞાની કહે છે, કે વ્યવસ્થા એ જાળ છે. એને ઉકેલવાની માથાકૂટમાં રોકાઓ નહિ.

સાધનને સાધન તરીકે પીછાનો !-

સંસારની વિષમ જાળને ભેદવા માટે એમ જ કહેવાય કે, એને કાપવાનું કરો. તમે બધા બુદ્ધિના ભંડાર ઉકેલવાનું કહો છો ! જ્ઞાની પણ ઉકેલવાની ના કહે છે, કાપવાનું કહે છે. સંસારની ખૂબી ન્યારી છે, જેમ સમય જાય તેમ સંયોગ વધે, તેમ આત્માની સંસારની જાળ વિસ્તરે, અને પછી એ જાળ વળી ધર્મનું રૂપ લેતી જાય છે. પેલો એમ માને કે આ કર્યું, આ પતાવ્યું ને નીકળ્યો, પણ એ પતાવવા જાય ને પહોળું થતું જાય, પછી પેલો પતાવટને

પણ ધર્મ માને. જાળ એ ધર્મનું રૂપ લે. ડ્યુટી, ફરજ. એ ફરજમાંથી પરવારે ત્યારે આવે ને ! માટે શાસ્ત્રકારે પહેલી ભાવના 'ભવનિવ્વેઓ' રાખી. (પ્રશ્ન૦ સ્વલિંગે એક સમયે કેટલા?) એકસો આઠ. અન્યલિંગે સિદ્ધ થાય એમાં અન્યલિંગની મહત્તા નથી : ગૃહીલિંગે સિદ્ધ થાય એમાં ગૃહીલિંગની મહત્તા નથી, પણ સ્વલિંગે સિદ્ધ થાય એમાં સ્વલિંગની મહત્તા છે. ગૃહીલિંગ કે અન્યલિંગમાં રહેલાને કેવળજ્ઞાન થાય, પણ આયુષ્ય બાકી હોય તો તે સ્વલિંગમાં જ આવી જાય. મહત્તા સ્વલિંગની છે. ગૃહીલિંગ કે અન્યલિંગ સાધક નથી અને કારણ પણ નથી. ત્યાં રહ્યા કોઈ સાધી જાય એ વાત જુદી. છે. સ્વલિંગમાં સિદ્ધ થાય ત્યાં સ્વલિંગ એ કારણ છે. ચંડકોશીઓ સર્પ, ભગવાન્‌ને કરડીને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામ્યો, માટે જાતિસ્મરણનું કારણ ભગવાનને કરડવું એ છે ? એ તો અકસ્માત્ થયો. જેમને કરડ્યો એમનામાં કૌવત હતું, ને રૂધિર લાલને બદલે ધોળું નીકળ્યું, માટે એ જાતિસ્મરણ પામ્યો. એ ન હોત તો ન પામત. કારણ ને કારણ માનવાં : કારણ ન હોય તેને કારણ તરીકે ન આલેખવાં : શાસ્ત્રમાં ગૃહીલિંગ તથા અન્યલિંગને મોક્ષનાં કારણ નથી કહ્યાં. વસ્તુ સ્વરૂપને જેટલા પ્રમાણમાં સમજવું જોઈએ, તેટલા પ્રમાણમાં સમજવાની જરૂર છે. ન સમજાય તો આખી વસ્તુ મરી જાય. (પ્રશ્ન૦ વસ્તુ પ્રાપ્ત થયા પછી લિંગનો આગ્રહ શા માટે ?) ઝવેરી

પત્થરના ઢગલામાંથી પણ હીરો લઈ શકે, પણ જે ઝવેરી ન હોય તેણે તો હીરા માટે ઝવેરીને ઘેર જવું પડે. એની તાકાત નથી કે પથરામાંથી હીરો શોધી લાવે. એતો હીરાના નામે પથરા લાવે. એ તાકાત તો ઝવેરીની આંખમાં છે. ઝવેરીને ત્યાં એ એકલો ન જાય : દલાલ સાથે લઈ જાય : દલાલને કહેશે કે દલાલી આજે પણ માલ સારો અને ચોખ્ખો અપાવ. એક આદમી હીરાની કિંમત પાંચ હજાર આંકે અને બીજો પચીસ હજાર આંકે : હાનિ કે લાભ, નાનોસૂનો નહિ. એક નંગમાં શ્રીમંત પણ બની જાય અને પરીક્ષામાં ભૂલે તો પાઘડી પણ ફરી જાય. ઈલાચી કુમાર નટડી પર મોહી વાંસડે ચઢી કેવળજ્ઞાન પામ્યા. તમારે નાટકડી ઉપર મોહ પામી વાંસડે ચઢવું છે ? કેવળજ્ઞાન નહિ પણ કવળજ્ઞાન પણ નહિ રહે, હાડકાંએ ભાંગી જશે. કોઈ પૂછે છે કે એ નટીને મોહ્યા અને નાચતાં નાચતાં કેવળ થયું, પણ હું કહું છું કે તેમની પૂર્વની આરાધના તો જુઓ ! ભરત મહારાજા આરીસાભુવનમાં કેવળજ્ઞાન પામ્યા, એ વાત કરે પણ તે પુણ્ય પુરૂષની આરાધના અને આ ભવના ધર્મપ્રેમને અને ઉત્તમ વર્તનને યાદ કરવામાં ન આવે, એ કેમ ચાલે ? વિપરીત સ્થાને અને વિપરીત કારણે જે કાંઈ કામ થયાં તે પૂર્વની આરાધનાના યોગે : માટે જે સાધન હોય તેને જ સાધન તરીકે ઓળખે. રામાયણમાં આવશે કે, યુદ્ધભૂમિમાં ઘણાએ સંયમ પામ્યા : તેથી યુદ્ધ ભૂમિ એ કંઈ

સંયમનું કારણ છે ? કારણ તો હોય તે જ કહેવાય. કારણ અકારણને ઓળખો. જેની આજ્ઞાએ ચાલવાથી ભવિષ્યમાં પરતંત્રતા વધતી હોય ત્યાં પરતંત્રતા, પણ જેની આજ્ઞાથી ભવિષ્યમાં સ્વતંત્ર, સદાના સ્વતંત્ર બનાતું હોય, ત્યાં વર્તમાનમાં પરતંત્રતા હોય, એ પણ સ્વતંત્રતા જ છે. સર્વજ્ઞની નિશ્રાએ ચાલતા અંધશ્રદ્ધાલુ નથી, પણ જાગતી જ્યોત છે. આગળ કોણ છે ? કેવળજ્ઞાની. ગમે તેવી અંધારી રાત હોય પણ હાથમાં ફાનસ હોય તો? બેશક, ફાનસ પણ આંધળાના હાથમાં ન હોવું જોઈએ. જો આંધળાના હાથમાં ફાનસ હોય તો આંગળી પકડનાર જોઈએ. શાસ્ત્ર કહે છે કે, અજ્ઞાની માટે જ્ઞાનીની નિશ્રા જોઈએ. આંધળાના હાથમાંનું ફાનસ તો ઉલટું એને વાગે, માટે આંગળી પકડી દોરનારો જોઈએ : તેમ અજ્ઞાની માટે જ્ઞાનીની નિશ્રા તો જોઈએ જ. જે સ્વતંત્રતા માગો છો, તેને વિચારો, યોગ્ય લાગે તેને પૂછો. ચોવીસે કલાક વિચારતાં શીખો. જીવન નાનું છે, કરવાનું ઘણું છે, આ જીવન નિષ્ફળ ગુમાવ્યું તો એના જેવી બીજી એકે દુર્દશા નથી. પરલોક માનો, પુણ્ય પાપ માનો, અને એની ચિંતા નહિ ? શ્રદ્ધા થયા પછી વિચારણા નહિ. એ કેમ ચાલે ? બોલવાનું અને ચાલવાનું એક જ હોવું જોઈએ. ધર્મિ તરીકે, વસ્તુ સત્ય હોવા છતાં નાહક મુંઝવણ ઉભી ન કરો. સાધુના આચાર-વિચાર-પ્રવૃત્તિનો અભ્યાસ કરવો ઘટે. અભ્યાસ ન

હોય તો સાંભળ્યા પછી નિર્ણય કરો. ભવનિવ્વેઓ પછી માર્ગાનુસારિતા. માર્ગાનુસારિતા વિના ભવનિર્વેદ ટકે ? માર્ગાનુસારિતા પણ શા માટે ? ઈટ્ઠફળસિદ્ધિ : ઈષ્ટફલ સિદ્ધિ માટે. ઈષ્ટફળ શું ? મોક્ષથી અવિરોધી ફલ. મોક્ષ સાત રાજલોક ઉંચે છે. ત્યાં ક્યારે જવાય ? બધાંએ બંધન વિખેરી નાંખો ત્યારે-કહોને ધૂનન થાય ત્યારે ! ધૂનન શાનું ? સ્વજનધૂનન, કર્મધૂનન, ગારવત્રિગ્ ધૂનન, શરીર અને ઉપકરણની મૂર્છાનું ધૂનન, સત્કાર-સન્માન ધૂનન. આ બધાં ધૂનન કરે, તો કેવળજ્ઞાન પામીને એક સમયમાં મોક્ષે જાય. આવા સ્વતંત્ર થવા માટે શ્રી સર્વજ્ઞદેવની આજ્ઞા માનવી એ પરતંત્રતા કહેવાય ? સ્વતંત્રતાના અર્થને સમજો. પછી ''लोगविरुद्धच्चाओ'' શાસ્ત્રમાં જે વાત બોલાય તેને સમ્યક્પણે વિચારવી જોઈએ. સામાન્યલોકની વિરૂદ્ધતાથી ધર્મનો ત્યાગ કરીએ તો તો બધાને સંસારમાં ફરજિયાત રહેવું પડે, કોઈથી મુક્તિમાં જઈ શકાય નહિ. જે લોકને ભવ મીઠો લાગે અને જે વિષયાસક્તિ માટે સર્વ કાંઈ કરવા તૈયાર હોય, તેની દૃષ્ટિએ વિરૂદ્ધ લાગતી ચીજનો છતી શક્તિએ ત્યાગ, એ ધર્મ નહિ-પણ એ તો, શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞાનું ખંડન છે.

માર્ગાનુસારિતાની જરૂર શા માટે ?

ટીકાકાર મહર્ષિ શ્રી શીલાંકસૂરિજી મહારાજ મંગલાચરણ કરતાં, તીર્થની પ્રશંસા કરી

એમ કહી ગયા કે આ તીર્થ જયવંતુ વર્તે છે. કારણ કે એમાં એક પણ અયોગ્ય વિચારને સ્થાન નથી, અને એમાં એક પણ સદ્‌વિચારનો બહિષ્કાર પણ નથી. એના સિદ્ધાંતો અનેક અપેક્ષાએ એવી રીતિએ સિદ્ધ થયેલા છે, કે એની સેવા કરનારો જરૂર નિર્મલ થઈ મુક્તિ પદ પામ્યા વિના રહે જ નહિ : માટે જ એ સદાકાળ શાશ્વત રહેવા સર્જાયેલું છે અને એથી જ એને બીજી કોઈ પણ ઉપમા મળી શકે એમ નથી અને તેથી જ સર્વ તીર્થંકરોથી નમસ્કાર કરાયેલું છે. આટલું કહ્યા બાદ ટીકાકાર બીજા શ્લોકમાં કહે છે, કે આ આચારશાસ્ત્ર ભગવાન્ શ્રી વીરે જગત્‌ના હિત માટે કહ્યું. કોઈના પણ નુકશાન માટે નહિ, પણ પ્રાણી માત્રનું ભલું થાય એ માટે આ શાસ્ત્રની રચના શ્રી ગણધરદેવે કરી. એમાં છઠ્ઠું અધ્યયન ધૂત નામનું છે. એમાં ધૂનન કરવાની વાત છે. અનાદિકાલથી લાગેલી સઘળી વસ્તુનું ધૂનન સમ્યક્ પ્રકારે થઈ શકે તે માટે પ્રાર્થના સૂત્ર (જયવીયરાય)ની વાત ચાલુ છે. આ વસ્તુઓ ધૂનન કરવા યોગ્ય છે, એ ઠસ્યા પહેલાં ધૂનનની ક્રિયા થાય તો મુંઝવણ થાય. જે વસ્તુને પોતાની માની છે, તે ચાલી જાય તો જરૂર દુઃખ થાય. પરવસ્તુમાં સ્વત્વનો આરોપ છે તે ન ખસે ત્યાં સુધી ધૂનનમાં આનંદ ન થાય. વસ્તુ છે પર, પણ માની છે સ્વ-એથી જ આ દુર્દશા થઈ છે, કે પર વસ્તુની આબાદીમાં ને નાશમાં આ આત્મા પોતાની આબાદી અને નાશ માની

બેઠો છે. ફરજ છે કે કોઈ પણ રીતે સૌથી પહેલાં પરમાંથી પોતાપણાની બુદ્ધિ નીકળી જવી જોઈએ : માટે હંમેશ પ્રાર્થનાસૂત્ર બોલાય છે અને એમાં પહેલી માગણી ''ભવનિવ્વેઓ''ની છે. એ આવ્યા પછી તો પાછળની વસ્તુઓ કઠીનતા વિના સહેલાઈથી આવે તેવી છે. નિર્વેદનો અર્થ જ એ, કે જેના પર રાગ હોય, તે બધા બંધન છે અને તેનાથી ક્યારે છુટું. એ બંધનો જ્યારે ખસી જશે, ત્યારે તો કેવલજ્ઞાન થશે પણ ખસી જાય એ ભાવના આવે તોયે કામ થઈ જાય. મોહનીય ગયું એટલે બધાં બંધન ગયેલાં જ છે. મોહનીય ન જાય ત્યાં સુધી બધાયે ફાંફાં. એ કાઢવા માટે આ બધી મહેનત. નિર્વેદ પછી સંવેગનું પ્રગટીકરણ. પ્રધાનતા ભલે સંવેગની અને સંવેગ કરતાંયે ઉપશમની હોય, પણ એ પ્રધાનતાની અપેક્ષાએ. શ્રી પ્રાર્થનાસૂત્રમાં પહેલો ભવનિવ્વેઓ પછી માર્ગાનુસારિતા અને તે પછી ઈષ્ટફળ સિદ્ધિ વિગેરે. ખરાબથી વિમુખ થવું નહિ. માર્ગાનુસારી બનવું નહિ, અને ઈષ્ટફળસિદ્ધિની માગણી કરવી તે શી રીતે ફળે ? ઘરનું કામ મૂકીને શેઠનું કામ પહેલું કરવું પડે, એ ભાવના ન હોય તો નોકર કોણ રાખે ? ભાવના થયા બાદ પણ રીતિસર કામ ન કરે તો પગાર કોણ આપે? રોજ આવી પ્રાર્થના કરાય છતાં એનો વિચાર જ નહિ, ચાલતું હોય તેમ ચાલવા દેવું, તો ''ઈષ્ટસિદ્ધિ'' થાય શી રીતે ? આમ ને આમ ? રોજ એના એ વીતરાગ, એના એ તમે,

અને એનું એ પ્રાર્થના સૂત્ર, એની એ યાચના, છતાં પરિણામ કંઈ નહિ, આનું કારણ શું ? (લાલન૦ ગોખાઈ ગયું.) ગોખાઈ ગયું, ઉતરી નથી ગયું. જ્ઞાની જે કાંઈ સૂત્રોની વાતો ગંભીરપણે કહે છે, તેમાં આકલવિકલ કેમ થાઓ છો ? જ્ઞાની કહે છે કે, બધું મૂકો, લેવાની વાત જ નહિ, બસ બધું મૂકો. એ કથનમાં અરેરાટી કેમ થાય છે ? એમ થવું જોઈએ કે અમે મૂકીનથી શકતા, માટે પ્રેરક તો આવા જ જોઈએ. આવા પ્રેરક હોય તોજ કલ્યાણ થાય, આવી ભાવના આવે તો પ્રેરક પ્રત્યે બહુમાન અને સદ્‌ભાવ થાય અને તેમ થાય તો પ્રેરક કહે એ વસ્તુના અમલ માટે ઉત્સુકતા થાય. ઉત્સુકતા થયા પછી અમલ થતાં વાર ન લાગે. પરિણામ અને પ્રવૃત્તિ ક્યારે ? ભાવના મજબૂત થાય ત્યારે ને ! ભાવનાની મજબૂતી માટે આ પ્રયત્ન છે. ભવનિર્વેદ થયા પછી પણ માર્ગાનુસારિ ન થવાય તો ભવનિર્વેદ પણ ખસી જાય. માટે માર્ગાનુસારિતાની જરૂર. જો માર્ગાનુસારિતા ન આવે તો ભવનો રાગ આવી જાય ને કંઈ ગુણો વધી જાય.

બાહ્યલિંગની મહત્તા -

ભાવની પ્રધાનતાનું પ્રતિપાદન કરતું શ્રી જૈન-શાસન-દ્રવ્યશુદ્ધિની પ્રધાનતા જરા પણ ઓછી નથી આંકતું. ઉત્તમ આલંબનો, એ ભાવશુદ્ધિનાં મુખ્ય કારણો છે. ચિત્તશુદ્ધિ માટે

વચનશુદ્ધિ તથા કાયશુદ્ધિની આવશ્યકતા કંઈ ઓછી નથી. ચિત્તશુદ્ધિ વગર વચનશુદ્ધિ તથા કાયશુદ્ધિ વાસ્તવિક રીતિએ ફળશે નહિ, એ વાત ખરી પણ વચનશુદ્ધિ તથા કાયશુદ્ધિ વિના એ ચિત્તશુદ્ધિ-મનશુદ્ધિ પણ પ્રાયઃ થતી નથી. સિંહ જેવું શિકારી જાનવર, જે આવ તેના પર ત્રાપ મારે તેવું, મનુષ્યની ગંધ પણ સહન ન કરે તેવું, પણ પાંજરામાં પૂરાઈ જાય પછી કેવું બને છે ! પ્રાણઘાતક જાનવર દ્વારા કલાના જાણકારો આજીવિકા ચલાવે છે. પ્રાણ પાષે છે, એની સાથે ગેલ કરી ખેલ કરી, નિર્વાહ ચલાવે છે. શાથી ? આવડતથી. ગમે તેવા ક્રૂર, ભયંકર, ખરાબ ટેવમાં ઉછરેલું, છતાં એકવાર કોઈ પણ ઉપાયે પાંજરામાં પૂરાય તો બધું ફરી જાય. એને પૂરવા માટે દેવદારનાં પાટીઆનું પાંજરૂં ન ચાલે. વજ્રનું જોઈએ. લોઢાના સળીયા પણ પાતળા નહિ, પણ મજબૂત-ન વળે, ન તૂટે એવા જોઈએ. પાંજરામાં ઘૂસ્યો એટલે પંદર આની બલ તો ગયું. શરૂઆતમાં બારણું બંધ થાય ત્યારે તેનો આકાર અને દેખાવ જોયો હોય તો દેખનાર જાણે, કે શુંય કરી નાંખશે, પણ કરે શું ? એના માટે તો એ પાંજરા રૂપી કીલ્લો બંધાઈ ગયો. પાંચ સાત હાથ જમીનમાં ફાવે તેટલા આંટા માર્યા કરે. આંટા મારતાં મારતાં ગુસ્સો એની મેળે શમે. એની લાલાશ, એની ઉગ્રતા, એની ધમાચકડીના પરિણામે પોતે જાતે એમાં એવો પછડાય કે ઉઠવાની પણ તાકાત ન રહે.

આદમી દેખીને ઘુરકતો, આંખો લાલ કરતો, તે હવે આદમી સામે દીન આંખે જુએ. હુંશીઆર કારીગર એને કહે, કે કુતરાની જેમ કેમ પડ્યો છે ! ફેર લાલાશ આવે, ફેર ઘૂમે અને ફેર પછડાય. ફેર કારીગર તિરસ્કાર કરે, ગોદા મારે, સળીઆ મારે, પણ પેલો કરે શું? જાળી સુધી આવે અને પછડાય. પરિણામ એ આવે કે આંગળી ઉંચી ન કરે, દીનપણે આદમી સામે જોયા કરે. ખાવાનું કેટલું આપે? મરી ન જાય એટલા પૂરતું-એની પાસે કામ લેવા પુરતું. એને એવો બનાવે, કે જરૂર પડ્યે આદમી કહે કે, ''બહાર આવ'' તો તરત બહાર આવે, એને ગેલ કરવાનું કહે તો છોકરા સાથે ગેલ કરે, પોતે નીચે પડ્યો રહે અને છોકરો પોતા ઉપર ચઢી જાય, અને પોતે એક નાના બાળકથી હાર્યો એમ દેખાડે. સિંહ એક બચ્ચાથી હારે ? પાંજરામાંથી બહાર કાઢે ત્યારથીજ એ દેખે તેવી રીતે સામે ભરેલી પીસ્તોલ ધરી રાખે. સિંહ પણ સમજે કે વાંકો ચાલ્યો તો પીસ્તોલ તૈયાર છે. એના યોગે એ હિંસક જનાવર પણ બહાર અને અંદર આવવા જવાની તથા ખેલ અને ગેલ કરવાની આજ્ઞા ઉઠાવે. શાથી ? પાંજરામાં પુરાયો એથી. એની ઈચ્છાઓ પર કાપ મૂકાયો એથી. (લાલન૰ આનું નામ દ્રવ્ય.) મન સિંહ કરતાં પણ બુરૂં, કાયાનું પાંજરૂં વજ્ર જેવું બનાવી મનને પુરો પછી ભલે ઉંચું નીચું થાય પણ કરે શું ? કાયા ન માને તો મન શું કરે ? મન કહે કે આ ખાવુ છે,

પણ હાથ લઈને મોંમાં મૂકે તોને ! મન એમ કહે કે મારૂં, ! પણ મારે કોણ ? મનને તિરસ્કાર કરવાનું મન થાય, પણ જીભ હાલે તોને ! મનને ઘણું ઘણું જોવાનું મન થાય, પણ આંખનું પોપચું હાલે તોને ? મનને વશ કરવા માટે એકવાર તો વચન તથા કાયા પર પૂરતો અંકુશ રાખવો પડે. યદ્યપિ શાસ્ત્રકારે 'મનશુદ્ધિ વિના ક્રિયાની સફળતા નથી.'-આ પ્રમાણે કહીને ભાવનાશુદ્ધિને ઉંચી કોટિમાં મૂકી, પણ સાથે સાથે એ પણ કહી દીધું કે વચનશુદ્ધિ અને કાયશુદ્ધિ વિના મનશુદ્ધિ પણ સુશક્ય નથી બનતી, માટે એની પણ પ્રધાનતા છે. ગૃહસ્થલિંગમાં, ભાવનાશુદ્ધિ થઈ, ક્ષપકશ્રેણી આવી, કેવળજ્ઞાન થયું, કંઈ કમીના નહતી, છતાં શ્રી ભરતમહારાજાને સુધર્મા ઈંદ્ર કહે છે કે, 'ભગવન્ ! આ લિંગ સ્વીકાર કરો !' 'શાથી ?' દ્રવ્યની મહત્તા જીવતી જાગતી રાખવા માટે દ્રવ્યના યોગ વિના પામનાર તો કોઈક. કોઈના દૃષ્ટાંતને લઈને દ્રવ્યની ગૌણતા થાય તો તો દુનિયાનો તરવાનો માર્ગ લુપ્ત થઈ જાય. મુનિનો વેષ છે, જ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ એનામાં મુનિપણું નથી, છતાં ધર્માત્મા, એ મુનિને જોનાર કે જેને મુનિપણું નથી એમ ખબર નથી ત્યાં સુધી એ વેષને વંદન ન કરે તો સમ્યક્ત્વને દોષ લાગે. હવે વિચારો કે જ્ઞાનીએ દ્રવ્યની, બાહ્ય સાધનની, કેટલી બધી મહત્તા આંકી છે !

ઓઘો અને તિલક-એ અંકુશ છે-

આ ઓઘો, એ કેવો મજેનો અંકુશ છે. નાના જેવા અંકુશથી પણ હાથી જેવા મોટા જાનવરને ચલાવો તેમ ચાલે, અને બેસાડો તેમ બેસે. અંકુશ મોટો હોવો જોઈએ, એમ ન કલ્પો. અંકુશ એ ચીજ એવી છે કે પેલાને તાબામાં રાખે. એમજ ઓઘો, એ પણ, જાતવાનને માટે મજેનો સારામાં સારો અંકુશ છે. એવું મજેનું સાધન છે કે ગમે તેવા દુષ્ટ પરિણામને અટકાવે. જાતવાન, કુળવાન, ભવભીરૂ માટે તો ઓઘો એ પરમ અંકુશ છે, એકાંતે કલ્યાણકર છે, જેને માથે જાત નથી, કુળ નથી, જેને ભવનો ડર નથી, તે તો આ લઈને રસ્તા વચ્ચે નાચે તો પણ કોણ રોકે ! આ ચીજ ઉત્તમ આત્મા માટે એવો અંકુશ છે, કે ડગલે પગલે વિચાર કરાવે કે આમ જ બોલાય, આમ જ ચલાય, આમ જ ઉઠાય, આમ જ બેસાય, આમ જ ખવાય અને આમ જ પીવાય-વિગેરે, એ આ ઓઘો કહે છે : એમાંથી એ ધ્વનિ નીકળે છે. ધ્વનિ એટલે શબ્દો નથી નીકળતા, પણ એ બધું યાદ કરાવે છે. તમારી પાસે ચરવલો તો બે ઘડી, ચાર ઘડી, કે છ ઘડી અથવા તો વધુમાં વધુ અમુક નિયત કાલ સુધી હોય, પણ કપાળમાં તિલક તો કાયમ હોય ને ! તિલકની કિંમત હોય તે દરેક પાપથી કંપે : એને એમ થાય, હું જૈન, શ્રી જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞાનો પાલક, શ્રી જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞાને શિરે

ચઢાવનારો : એ માણસ બજારમાં, ઘરમાં, ધંધે ધાપે કેમ વર્તે, કેમ બોલે, એની કાળજી કેવી તીવ્ર હોય ? તિલક તો મોટો અંકુશ છે : તિલક કરનારો જુઠું બોલે ત્યારે સામો કહે કે આવડું મોટું તિલક કરી જુઠું બોલો છો ! પેલો પણ ખોટું ન લગાડે. એ તો એમ માને કે તિલકના યોગે વગર પૈસાના ચોકીદાર મળે છે. તિલક કરનારને વગર તિલકવાળો એમ કહે કે કપાળે તિલક કરો છો, મોટું ધર્મીપણાનું ચિહ્ન કરો છો, અને અધર્મ આચરો છો ? પેલો માને કે, હું પુણ્યવાન્ ! તિલકના યોગે રક્ષક મળ્યા. પેલાઓ કહે કે અમે તો કશું કરતા નથી : પૂજા નથી કરતા, સાધુ પાસે નથી જતા, દહેરે ઉપાશ્રયે નથી જતા, તે ગમે તેમ કરીએ-પણ તમે બબ્બે કલાક દહેરે જનારા, સાધુનાં પાસાં સેવનારા, વ્યાખ્યાન સાંભળનારા, આવું કરો ! એ બધા આમ ગમે તે ભાવનાએ બોલે, ભલે નિંદા માટે બોલે, પણ ધર્મી તો માને કે આ અમારા રક્ષક છે. એવા વખતે આ ચિહ્નો, ક્રિયા, બાહ્ય આલંબન, આત્માને બચાવવા મજબૂત સાધનરૂપ નિવડે છે. ભાવના અને પરિણામ કવચિત્ આવે, આવે તો ટકતા નથી, પણ ક્રિયાની જરૂર ખરી કે નહિ ! તેલ મરચા વેચનાર આખો દિવસ મહેનત કરે, તો સાંજે આઠ આના કમાય, પણ ઝવેરીને ત્યાં રોજ વખતો વખત ગ્રાહક આવે તેમ નથી. એક બે આવે તો પણ બેડો પાર. પણ એ ઝવેરી એમ કહે કે ગ્રાહક આવે ત્યારે જ

દુકાન ખોલું તો ચાલે ? દુકાન રોજ ખોલે તો પણ બે પાંચ દશ આવે અને આવે ત્યારે કામ થાય, પણ દુકાન ખુલ્લી હોય તો આવે ને ! દુકાન બંધ જ હોય તો ? શાસ્ત્ર કહે છે કે, પરિણામ કવચિત્ આવે, પણ ક્રિયા રોજ જોઈએ. જ્યારે પરિણામ આવશે ત્યારે અંતરમુહૂર્તમાં કેવળજ્ઞાન થશે. આ બધી તૈયારી અંતરમુહૂર્ત માટેની છે. એ અંતરમુહૂર્ત આવશે ત્યારે આત્મા કર્મની સામેના સંગ્રામમાં સ્થિર બની વીણી વીણીને એકે એક કર્મને દૂર કરશે, પણ એ અંતરમુહૂર્ત લાવવા કાંઈ કરવું તો પડશેને ! એ અંતરમુહૂર્ત માટે જ આ રજોહરણ અને તિલક. ઝવેરીને ત્યાં આવનારા બે પાંચ કે દશ ગ્રાહક ગમે ત્યારે આવે પણ દુકાન ખોલવાની ક્રિયા તો રોજ કરવી પડેને ! એ અંતરમુહૂર્ત લાવવું હોય તો આ ક્રિયામાં મગ્ન રહેવું જોઈએ ને ! આ તો કહે છે કે, દહેરે જઈએ છીએ પણ ભાવના નથી આવતી: આજ ગયા પણ ભાવના ન આવી : પણ ભાવના કાંઈ રસ્તામાં પડી છે કે એમ ને એમ આવી જાય ! ભાવના ન આવે ત્યાં સુધી શ્રી જિનેશ્વરદેવની પાસે જઈ પોતાની સ્થિતિ વર્ણવો અને સદ્ભાવનાની યાચના કરો. સંસારતારક નિર્ગ્રંથ ગુરૂદેવો પાસે જાઓ અને કહો કે ભાવના કેમ આવતી નથી : અમારામાં ભાવના લાવો. સાધુઓ હિતબુદ્ધિએ ટોણા મારે તે પણ ખાઓ, તો ભાવનાને આવ્યા વિના છુટકો ક્યાં છે ? પ્રયત્ન તો અખંડ જોઈશે.

ભાવના અને પરિણામ જોઈતાં હોય તો આલંબન-સાધન, તરવાના માર્ગોને હૃદયની ઈચ્છાથી અખંડપણે સેવો : સેવ્યા વિના છુટકો થવાનો નથી : આ વિના મનશુદ્ધિ થાય ? આકાશ અને પાતાલમાં ભ્રમણ કરનારૂં મન અંકુશ વિના ઠેકાણે આવે ?

આલંબનશુધ્ધિની આવશ્યકતા-

વ્યાખ્યાનમાં શબ્દો નીકળ્યે જતા હોય, પણ તમારૂં મન સ્થિર ન હોય તો શું થાય? પ્રાર્થના માટે પણ કહ્યું છે કે બધી ઈંદ્રિયો એકતાન જોઈએ : નેત્રો પ્રભુની મુખમુદ્રા પર લીન હોય : પ્રભુ જે દિશામાં હોય તે સિવાયની ત્રણે દિશાનું નિરીક્ષણ વર્જ્ય હોય : પણ તમારી આંખ ટકે શાની ? સાચી નિસીહી થાય, નિસીહીપૂર્વક અવાય, તો તો બહારની ચીજો આત્માને સ્પર્શે પણ નહિ. પૂજન માટે ઘેરથી પ્રયાણ કર્યું, કે ગમે તેવો પ્રસંગ આવે તોયે એ ક્રિયાને નિપટાવ્યા સિવાય બીજી કોઈ ક્રિયા કરવાનો પ્રયત્ન ન કરવો જોઈએ. પૂજા કરવા નીકળે કે માબાપ, ભાઈ, સ્નેહી બધા સમજી જ લે કે હવે-સાંસારિક કામ માટે બોલાવાય નહિ, બોલાવીએ તો પણ એ સાંભળશે નહિ. દુનિયાનાં સઘળાં પાપોનો અભાવ કરવાનું સામર્થ્ય આ વેષમાં પણ છે. આની ભાવનાવાળાને દુનિયાનાં સઘળાં પાપ તરફ તિરસ્કાર સ્વયમેવ જાગે : એને કહેવાની જરૂર પડે નહિ : એ સમજે. એ ભાવનાવાળો સમજે કે,

જ્યાં બધાં પાપ મૂકવાની, વાત આવે છે, તો થોડા પાપથી-બને એટલા પાપથી મુક્ત તો થવું જ જોઈએ. આ ભાવના તો કુદરતી આવે, લાવવી ન પડે. ભાવના તથા મનશુદ્ધિની જરૂર તો બહુ છે, પણ એના કરતાં જેનાથી એ મનશુદ્ધિ થાય, ભાવના થાય, એની પહેલી જરૂર છે. આત્મા રોજ ક્રિયા કરે, અને પરિણામ ન ભાળે તો અંદરથી આત્માને અવાજ થવો જોઈએ, કે પરિણામ કેમ નથી દેખાતું ?-તો તરત એ આત્મા એ ક્રિયામાં વધુ ને વધુ જોડાતો જાય, તન્મય બનતો જાય. પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ, મનથી પડ્યા, પણ એ પડેલાને બચાવ્યા કોણે? ચઢાવ્યા કોણે ? બહારના સાધને ! મુનિને માટે મુનિપણું પામ્યા પછી પણ શાસ્ત્રે આજ્ઞા કરી કે મુનિએ સ્ત્રી, પશુ, પંડક વર્જીત સ્થાનમાં રહેવું, શાથી ? વ્રત અંગીકાર કર્યો, સર્વથા બ્રહ્મચારી બન્યા, હવે એ આજ્ઞાની જરૂર શી ? જરૂર છે, મુનિપણાની રક્ષા માટે. જો આલંબન શુદ્ધ ન હોય, આલંબન બગડે તો, મુનિપણું જતાં વાર ન લાગે. એ તો મીણનો ગોળો અગ્નિનો તાપ ન લાગે ત્યાં સુધી કઠીન રહે. એને નરમ ન બનાવવો હોય, તો અગ્નિથી આઘો ને આઘો રાખો. મુનિને મુનિપણું સાચવવું હોય તો અયોગ્ય આલંબનથી આઘા ને આઘા રહેવું. અને ભૂમિકાને યોગ્ય, ઉત્તમ આલંબનરૂપ ક્રિયાઓ કદી પણ તજવી ન જોઈએ. શ્રી રત્નશેખરસૂરીશ્વરજી મહારાજા ફરમાવે છે કે :-

"**प्रमाद्यावश्यकत्यागान्निश्चलं ध्यानमाश्रयेत् । योऽसौ नैवागमं जैनं वेत्ति मिथ्यात्वमोहितः ॥१॥**
तस्मादावश्यकैः कुर्यात्, प्राप्तदोषनिकृन्तनम् । यावन्नाप्नोति सद्ध्यान-मप्रमत्तगुणाश्रितम् ॥२॥"

'જે પ્રમાદી આત્મા આવશ્યક ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરી નિશ્ચલ ધ્યાનનો આશ્રય કરે છે, તે મિથ્યાત્વથી મોહિત થયેલો શ્રી જિનેશ્વરદેવના આગમને જાણતો નથી. માટે જ્યાં સુધી સાતમા ગુણસ્થાનને આશ્રીને રહેલા સદ્ધ્યાનની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી મોક્ષના અર્થિ આત્માએ, આવશ્યકો દ્વારા પ્રાપ્ત દોષોનો નાશ કરવો જોઈએ.' વાત પણ ખરી છે કે આલંબનની શુદ્ધિ વિના આલંબન ઉપર ટકી શકતો આત્મા કઈ રીતિએ શુદ્ધ માર્ગમાં ટકી શકે ? બહારના આલંબનની જરૂરી શુદ્ધિ ગઈ, તો ભાવનાનો નાશ થાય, એમાં શું આશ્ચર્ય? શુદ્ધ આલંબન વિના ભાવના એક દિવસ રહે, બે દિવસ રહે, પણ ક્યાં સુધી રહેવાની ? કુલથી અહિંસક જૈનનો દીકરો કસાઈના લત્તામાંથી નીકળે તો પહેલી વાર ઉલટી થાય, બીજી વાર ચક્કર આવે, ત્રીજી વાર કમકમાટી થાય, ચોથી વાર આંખો મીંચાય, પણપાંચમી વાર શું થાય ? હશે, રોજનું થયું. ક્યાં ગયું પેલું બધું ? આલંબને આત્માને કઈ કોટિમાં મૂક્યો? શાસ્ત્ર કહે છે, કે એક વાર પાપ કર્યું તો પરંપરા ચાલી. એક પાપ સો પાપને કરાવે. ચીકણી જમીન પર પગ ખસ્યો કે આખું શરીર ખસે. પણ ખસ્યો તેમાં શરીરને શું ? એમ ન કહેતા.

બધો આધાર પગ ઉપર છે. પગ ખસે માટે પગને જ વાગે એમ નહિ-પણ પગે છુંદાય, હાથે છુંદાય, શરીરે છુંદાય, ને હાડકાં આખાંયે ભાંગી જાય. સારૂં આલંબન ગયું કે આત્માને ગબડતાં વાર કેટલી ? આલંબન શુદ્ધિની બહુ આવશ્યકતા છે. ત્રિકાલ જિનપૂજન, ઉભય ટંક આવશ્યક, નિરંતર વ્યાખ્યાનશ્રવણ, સામાયિક, પૌષધ, દાન, શીલ, તપ, ભાવ, અનુષ્ઠાનાદિ સર્વ આટલા બધા પ્રમાણમાં એક પછી એક યોજાયાં, એનું કારણ જ એ કે આત્મા શુદ્ધ આલંબનમાં રમતો રહે, તો મન જાય ક્યાં ? શ્રાવક માટે ભાવના કેવી ઉંચી ! અમૂક સમય સિવાય આખો દિવસ ધર્મ ક્રિયામાં ગાળનારો શ્રાવક, થોડો સમય ન ચાલ્યે વ્યવહારિક પ્રવૃત્તિ કરે. એની ભાવના કેવી રહે !- 'વ્યવહારિક પ્રવૃત્તિમાં 'લાચાર છું, આના વીના ચાલે તેમ નથી, ક્યારે છુટાય'-આ વિચારમાં રમતો આત્મા શુદ્ધ રહી શકે, એમાં આશ્ચર્ય શું છે? આજની પ્રવૃત્તિ તો એકદમ અતિશય ત્રાસજનક છે. ધર્મભાવના ન ટકતી હોય, તેનું કારણ આજની પ્રવૃત્તિ છે. ઉંઘતાએ ટેલીફોન કાને ધરવો પડે. ઘડીભરની સ્થિરતા નહિ. હૃદયમાં તો બળતરા હોય. ટેલીફોનથી બહારની બળતરા. આજના વેપારીનું, આજની દુનિયાના આદમીનું જીવન એટલું બધું કલુષિત બની ગયું છે, કે એને વાત કરવાની ફુરસદ નથી. ગમે તેવા સ્નેહીને પણ એ કહી દે કે, 'જા ભાઈ જા, મને ફુરસદ નથી, કંટાળો ન આપ, ચાલ્યો

જા.' આવો આદમી ન ઘરનો, ન બહારનો, ન કુટુંબનો ન દેહરા ઉપાશ્રયનો, ન સમાજનો, ન ધર્મનો, કશાનો નહિ. શ્રાવકના વેપાર નિરાળા હોય, બહુજ લુખ્ખા હોવા જોઈએ. એ વાત મુંઝવણ કરાવે તેવી છે, પણ હોય એ કહ્યા વિના ચાલે ? શ્રાવક જો સંતોષી થઈ જાય, તો તેના ભાલસ્થલ ઉપર નૂરના ઓવારા ઉડે. એવો તેજસ્વી બને કે સામો નમી પડે. આજે તો શ્રીમાનો પર તેજ ક્યાં છે ? ધમાલ ને ધમાલ, પાંચ માગનાર, દશ લેનાર, તમારા દુ:ખનો અંત નથી, સુખ શામાં છે, ક્યાં છે, તે ખરેખર તમને સમજાતું નથી : દિવસે દિવસે તમારૂં જીવન સુધરે છે, કે બગડે છે ? તમે મોટા ડાહ્યા, સમજદાર થયા, કહો તો ખરા કે તમારી પ્રવૃત્તિ કઈ વધી અને કઈ ઘટી ? શ્રી હીરસૂરિમહારાજના વખતમાં પાલણપુરના વર્ણનમાં એમ આવે છે કે રોજ મંદિરમાં એક મૂડો ચોખા થતા. મૂડો એટલે પચાસ મણ. ત્યાંના શેઠીઆઓ પાલખીમાં બેસીને વ્યાખ્યાને આવતા. ધર્મની જાહોજલાલી આનું નામ ! જાહોજલાલી વખતે ધર્મીની આ ભાવના, આ વૃત્તિ, આ કાર્યવાહી હતી. શ્રાવકો ક્રિયાચુસ્ત હતા. ધર્મ માટે ફુરસદ નથી. એમ કહેવાય ? આ તો ચોમાસામાંય વેપાર ! તમારે માટે નિવૃત્તિનો સમય કયો તે તો કહો. તમે બે કલાક પણ ભેળા થાઓ, તે પણ ભેળા કરનારમાં તાકાત હોય તો. અહીં તમને ઉંઘવા દઉં તો કાલે ભાગી જાઓ. સ્થિતિ એ જોઈએ, કે બે

કલાક તો તમારી જાતે આવો, એ બે કલાક વિના તમને ચેન ન પડે, ગમે તેમ, ભલે સમજ ન પડે પણ સૂત્રના મંત્રાક્ષરોથી આત્માને પવિત્ર કરવાની ભાવનાએ આવો, ત્યારે કામ થાય, આ બે કલાકની કિંમત સમજો. બાવીસ કલાકની પ્રવૃત્તિમાં અટકાયત કરનાર આ બે કલાક છે. બાવીસ કલાકમાં આત્માને, જ્યાં જ્યાં પડતો હોય ત્યાં પડકાર કરનાર આ બે કલાકનું શ્રવણ છે. ધર્મશ્રવણના બે કલાક બહુ જરૂરી છે. એ બે કલાક વિના જીવન લુખ્ખું સમજો. બે કલાકમાં તરબોળ બનો. બે કલાક બાવીસ કલાકના પાપને રોકનાર સમજો. બે કલાક જરૂરના લાગે તો કામ થાય. બાહ્ય આલંબનની અતિ જરૂર છે. ભગવાન્ ઋષભદેવની મૂર્તિ તો અહીં પણ છે અને શ્રી સિદ્ધગિરિજી ઉપર પણ છે, પણ એ સ્થાન કેવું ? એ આલંબન કેવું ? એ જગ્યાએ ચઢવા માંડે કે, ગમે તેવા વિચારનો આદમી જો તેનામાં તથાપ્રકારની ભવ્યતા હોય, તો તે પણ ત્યાં તો જરૂર ડોલે. ત્યાંનું વાતાવરણ, પરમાણું, હવા, સ્પર્શના બધું ઉંચી કોટિનું છે. સીત્તેર વર્ષે કુમારપાળ મહારાજા પરમ શ્રાવક બન્યા. સિદ્ધગિરિનો સંઘ કાઢ્યો : શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી સાથે હતા. બેયની ઉંમર સીત્તેર વર્ષની હતી. લગભગ સરખી. છ માસનો ફરક હશે. બેયનું આયુષ્ય ચોરાશી વર્ષનું : હેમચંદ્રસૂરિજી તો વિહાર કરતા જ હતા, કારણ કે નાનપણથી સંયમી હતા. જ્યારે સંઘ નીકળ્યો ત્યારે શ્રી હેમચંદ્રસૂરિશ્વરે

કુમારપાળને કહ્યું, 'રાજન્ ! તું ઠેઠ સુધી ચાલી શકશે ?' શ્રી કુમારપાળે કહ્યું કે, 'ભગવન્! હું બહુ ભટ્કયો છું, ઘણું સહન કર્યું છે, પણ એ બધું રાજ્યાર્થ, સંસારાર્થ હોઈ નિરર્થક ગયું, આજે શ્રી જિનેશ્વરદેવ, આપ સરીખા ગુરૂ અને આવો ઉત્તમ ધર્મ મળ્યો છે, શ્રી સિદ્ધગિરિજીની યાત્રાએ જતાં ચાલુ નહિ તો મારા જેવો કમનસીબ કોણ ? હું આપની સાથે ચાલીને યાત્રા કરીશ !' કુમારપાળે પચીસ વર્ષની ઉંમરથી માંડીને લગભગ રાજ્ય ન મળ્યું ત્યાં સુધી, સિદ્ધરાજના મારાઓના ભયથી નાસભાગ કરી છે. કેવી નાસભાગ ! જબરી. આ આવ્યા, આ આવ્યા, એમને એમ નાસભાગમાં એ બધી ઉંમર ગઈ છે. ખાવાનું, પીવાનું, બેસવાનું કંઈજ ઠેકાણું નહિ. આ બધું યાદ કરી કરી કુમારપાળ મહારાજા કહે છે કે, 'આજ તો ચાલવું એ ધર્માર્થે અને મોક્ષાર્થે છે. આપ જેવા ગુરૂ મળ્યા છો એની સાથે ચાલીને જ યાત્રા કરીશ.' સીત્તેર વર્ષની વયે કુમારપાળ મહારાજાએ છરિ પાળતાં યાત્રા કરી. રસ્તામાં આવતાં ઝાડને પણ પુષ્પમાળા ચઢાવતા. કહેતા કે શ્રી સિદ્ધગિરિજીની યાત્રાએ જતાં, યાત્રિકને છાયા, વિશ્રાંતિ આપનાર ઝાડો પણ યાત્રામાં સહાયક છે માટે પૂજનીય છે. અરે જમીનને પણ નમતા. એવા મહાપુરૂષો પણ બાહ્ય આલંબનને કેટલાં મજબૂત બનાવતા. એવા કુમારપાળ યથેચ્છપણે ઝાડ તોડે, પત્તાં તોડે, વનસ્પતિ પર પગ મૂકે ? જે જગ્યાથી પરમ

પવિત્ર શ્રી સિદ્ધગિરિ દૃષ્ટિએ આવ્યો, તે જગ્યાએ પડાવ કરી અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કર્યો. ધન્ય છે આ જગ્યાને, કે અહીંથી અમને શ્રી સિદ્ધગિરિજીનાં દર્શન થયા. અરે, ભગવાન્ જ્યાં જ્યાં ભિક્ષાએ ગયા છે, ત્યાં ત્યાં ભક્તોએ સ્તુભો બંધાવ્યા છે. મહારાજા કુમારપાળ પણ પરમ ભક્ત છે. આ શું ? આલંબન. આજે પણ યુદ્ધભૂમિમાં કોઈ સામાન્ય આદમી જાય, તોયે એને શૂરવીરતાના છાંટા આવે છે, તો પવિત્ર ભૂમિમાં પાવન થયા વિના કેમ રહે ? જ્ઞાનીએ કહેલ બાહ્ય આલંબનની અવગણના કરનારા, આત્માની અવગણના કરનારા છે. (પ્રશ્ન૰ ભાવ વિનાની ક્રિયા શાસ્ત્રે તુચ્છ કહી છે ને ?) બરાબર છે. એ તો કહ્યું કે ભાવ વિનાની ક્રિયા વાસ્તવિક રીતે નિષ્ફળ કહેવાય : પણ એકલો ભાવ ભાવને જપનાર, ને આલંબનની અપેક્ષા નહિ કરનારનો ભાવ ટકશે કે કેમ ? (પ્રશ્ન૰ અજ્ઞાનમૂલક ક્રિયા નિષ્ફળને !) જ્ઞાનીની નિશ્રા વગરની અજ્ઞાનમૂલક ક્રિયા વસ્તુતઃ નિષ્ફળ ! શાસ્ત્ર કહે છે કે, એક તો જ્ઞાની-સ્વયંજ્ઞાની મુક્તિએ જાય અને જ્ઞાની ન હોય તે પણ જ્ઞાનીની નિશ્રાએ વર્તે તો મુક્તિએ જાય. મારવાડની ભૂમિમાં ફરવું વિકટ છે, પણ પેલો ભીલ માર્ગ બતાવે, તે મુજબ ચાલનાર બધા ઘરે પહોંચે. સ્વયંજ્ઞાની નથી અને જ્ઞાનીની નિશ્રા પણ નથી, એની ક્રિયા અજ્ઞાનમૂલક ! કોઈ માણસ ભલે નવકારનો અર્થ ન જાણે, પણ એમ માને કે-ભગવાન્ કહે છે, ગુરૂ કહે છે કે,

નવકારનો ગણનારો પાવન થાય માટે અનુપમ છે. આવું હૃદયમાં સ્થાપી ગણવા માંડે કે કર્મ ખસવા માંડે. 'નમો અરિહંતાણં' શબ્દમાં જે ભાવ લાવવો જોઈતો હતો, તે પેલાએ શ્રદ્ધામાંથી કાઢ્યો, એને એ શ્રદ્ધા છે કે, ભગવાન, ગુરૂ, નિર્ગ્રંથો, ત્યાગીઓ-બધા કહે છે કે નવકાર જેવું મંગલ એકે નથી. સંસારથી મને જે તારે તે મંગલ : અર્થ સમજીને જે ભાવના લાવવી જોઈતી હતી, તે મહાપુરૂષના વચન પરની શ્રદ્ધાથી આ લાવે છે. અરે ! સંપૂર્ણ જ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધીના જ્ઞાનીને પણ શ્રદ્ધા વિના ચાલતું નથી. અમુક જાતિનું જ્ઞાન થયા વિના, આત્મા પરના મલરૂપ દોષો દેખાતા નથી. કેવલજ્ઞાન વિના આત્મા પણ દેખાતો નથી. જ્ઞાની કહે છે, કે ભાવ વિનાની ક્રિયા નકામી કહી, તે ક્રિયામાં ભાવનાશુદ્ધિનું ધ્યાન ખીંચવા માટે ! પણ સાથે સાથે જ કહ્યું, કે દ્રવ્ય વિના ભાવ પણ નથી. ભાવનું કારણ દ્રવ્ય. નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ-એ ચાર નિક્ષેપોની વિચારણામાં કહ્યું કે, ભાવનું કારણ દ્રવ્ય. પહેલું કારણ કે કાર્ય ? શાસ્ત્રના એક જગ્યાના વાક્યને કદી ન પકડાય. કારણ વિના કાર્ય બને ?

''કારણજોગે કારજ નીપજેજી, ક્ષમા વિજય જિનઆગમ રીતરે''

અરે દુનિયાની પણ એ રીત છે. માટી વિના ઘડો થાય ? ઘડો જોઈએ તે માટી લાવેને ! ઘડો બન્યા પહેલાં પણ માટી હોય, બનતી વખતે પણ માટી હોય, અને બન્યો એટલે પણ

માટી ખરી કે નહિ ? ઘડો માટીમય કે માટી બહાર ? ઘડો માટીમય ન બને તો ઘડારૂપ રહે ક્યાંથી ? કારણ વિના કાર્યોત્પત્તિ ન હોય. હવે એ માટી પણ ઘટરૂપ થાય ક્યારે ? નિમિત્ત કારણ મળે ત્યારે જ-નહિ તો નહિ. શાસ્ત્ર કહે છે કે દ્રવ્ય આલંબન ન સ્વીકારે એની ભાવના પણ વાંઝણી હોય છે. જીરણશેઠે ભાવનાથી કામ કાઢ્યું, એમ કહી દે છે પણ જીરણશેઠે શું કર્યું તે જાણવાની દરકાર નથી. ભગવાન ચાર મહિનાની પ્રતિમામાં હતા : જીરણશેઠ તે ઉદ્યાનમાં જતા. વંદન કરતા ભગવાનના એકએક અંગના ગુણગાન કરતા અને આવતી વખતે વિનંતિ કરતા કે-ભગવન્ ! આપ ભિક્ષા માટે નીકળો ત્યારે આ રંકને પાવન કરજો. ભગવાન બોલે પણ નહિ, સામું પણ ન જુએ, આંખનું પોપચું પણ ઉંચું ન કરે, છતાં જીરણશેઠ રોજ જાય અને દર્શન કરે, અંગેઅંગના ગુણ ગાય : હાથ આવા, પગ આવા, મુખ આવું વિગેરે અંગોના પણ ગુણગાન ગાઈને પછી પ્રાર્થના કરે કે, પ્રભુ ! ભિક્ષા લેવા નીકળો ત્યારે આ રંકને પાવન કરજો. આ બધું દ્રવ્ય ખરૂં કે નહિ ? કહે છે કે-અભિનવ શ્રેષ્ઠિએ દાન દીધું પણ ભાવના નહોતી તો ન ફળ્યું અને જીરણશેઠે દાન ન દીધું પણ ભાવનાથી કામ થયું, આટલું જ પકડી રાખે,-પણ ભાઈ ! જીરણશેઠને બરાબર વાંચે તો ખરો! ચાર ચાર મહિના સુધીની આ લાગટ ક્રિયાને ક્યાં ભૂલી જાય છે ? જીરણશેઠની

ભાવના વાંઝણી હતી કે ફળવતી ? એની ભાવનામાં દ્રવ્યના ફુવારા કેટલા હતા ?-એ જુએ નહિ, અને આલંબનને ધક્કો મારે એટલે ખાલી ભાવનાથી જ કામ થાય ? ભાવના જાગે કે દી ? ભાવના કરે કે મુનિને દાન દઉં, ને મુનિ આવે એટલે બારણાં બંધ કરે તો ? શાસ્ત્ર કહે છે કે-જે ભાવના ભવનાશિની, તેજ ભાવના ભવ વધારનારી છે. એમ કહીએ કે અમારા ભાવ સારા ને પછી ગમે તેમ વર્તીએ એનો મેળ મળે શી રીતે ? ત્યાગના અર્થિને રાગના સેવક. એ બને ? વીતરાગના ભક્ત અને વૈરાગ્યના વૈરી એમ બને ? એમ કહે કે, શ્રી જિનેશ્વરદેવ, નિર્ગ્રંથ ગુરૂઅને એમણે કહ્યું તે ધર્મ એ ખરાં, પણ મારો સંસાર પહેલો, આ નાટક નહિ તો શું ? એમ માનનારને સંસાર જ રહે ? અભિનવશેઠે દાન દીધું, પણ પામ્યો નહિ : સોનૈયા પડ્યા એજ પામ્યો, કારણ કે એની ભાવના ન હતી અને જીરણશેઠની ભાવના એવી હતી કે દાન ન દીધું તોયે જો દુંદુભી જરા મોડી વાગી હોત તો કેવળજ્ઞાન પામત. આ વાતથી ભાવના સાબીત થાય છે, એ વાત સાચી પણ આ રીતે ભાવનાને આગળ કરનાર ભાવના પ્રગટી ક્યાંથી એ ન વિચારે એ કેમ ચાલે ? શ્રી જીરણશેઠ, પ્રભુ જે દિવસે ભિક્ષા માગવા નીકળ્યા તે દિવસે પણ પોતે આંગણામાં રાહ જોઈ ઉભા છે. ભગવાન્ તો અપ્રતિબદ્ધ વિહારી છે. રોજ આવે છે માટે એને ત્યાં જઉં એ વિચાર એમને નથી. ભગવાન નીકળ્યા.

યોગ્ય લાગ્યું ત્યાં ગયા. જ્યાં ગયા તે ભાગ્યશાળી એવો કે અડદાદિનું દાન દેવરાવ્યું. જીરણશેઠ તો ભાવના ભાવે છે કે, ભગવાન ક્યારે આવે ? અહીં સોનૈયાની વૃષ્ટિ થઈ, દેવ દુંદુભી વાગી ''અહો દાનં અહો દાનં''ની ઉદ્‌ઘોષણા વિગેરે પંચ દિવ્ય પ્રગટ થયા, ત્યારે જીરણશેઠે જાણ્યું કે ભગવાને દાન લીધું. શેઠ તો એ વિચાર્યું કે હું કેવો હીનભાગ્ય કે પ્રભુ મારે ત્યાં ન પધાર્યા. શાસ્ત્ર કહે છે કે, એની ભાવના એવી ઉંચી હતી કે દુંદુભી થોડી મોડી વાગી હોત તો કેવળજ્ઞાન થાત : દુંદુભીથી જીરણશેઠની ભાવના તૂટી ગઈ. ત્યાં એ વિચાર કરે છે કે, મારે અંતરાય હશે કે ભગવાન ન આવ્યા. આ ભાવનાને ક્રિયા વગરની કહેવાય? એમની ભાવનાના નામે ક્રિયાની અવગણના કરનારા એમની વાતને પૂરી જાણતાં પણ નથી. શાસ્ત્ર કહે છે, સમ્યક્ત્વ વિનાની ક્રિયા છાર ઉપર લીંપણ જેવી. સમ્યક્ત્વ ક્યારે થાય ? દેવ, ગુરૂ અને ધર્મને સમ્યક્ પ્રકારે માને તો. શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિજી કહે છે કે, ક્રિયા, નિયમ, પ્રતિજ્ઞા, એ પડતા આત્માને ટેકવનાર છે. એના અમલ વિના ભાવના ફલીભૂત ન થાય. બાહ્ય આલંબનશુદ્ધિની અતિ આવશ્યકતા છે. એ ભાવનું કારણ છે. પ્રધાન દ્રવ્ય તેજ કે જે ભાવ ઉત્પન્ન કરે. ભાવ ઉત્પન્ન કરનાર દ્રવ્યની ઉપેક્ષા કરે, તેની સિદ્ધિ થઈ નથી, થતી નથી અને થશે પણનહિ.

હવે ચાલો પ્રાર્થનાસૂત્રમાં આગળ-

પ્રાર્થનાસૂત્રમાં સૌથી પ્રથમ માગણી 'ભવનિર્વેદ'ની છે, કારણ કે ભવનો નિર્વેદ થયા વિના મોક્ષ માટે વાસ્તવિક યત્ન થતો જ નથી. કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા સ્પષ્ટપણે કહે છે કે-ભવથી નિર્વેદ નહિ પામેલા આત્માનો મોક્ષ માટે જે યત્ન છે, તે અયત્ન જ છે- એ પ્રમાણે કાલે જોઈ ગયા છીએ. હવે એ 'ભવનિર્વેદ' ટકાવી રાખવા માટે 'માર્ગાનુસારિતા' અતિ જરૂરની છે. માર્ગાનુસારિતાના વિવરણમાં શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ફરમાવે છે કે : **'मार्गानुसारिता असद्ग्रहविजयेन तत्त्वानुसारिता ।'** અસદ્ગ્રહના વિજય દ્વારા તત્ત્વને અનુસરવું. એજ ખરી તત્ત્વાનુસારિતા છે. અસદ્ગ્રહની હયાતિમાં સાચી તત્ત્વાનુસારિતા આવતી જ નથી. તત્ત્વાનુસારિતા, એ ભવનિર્વેદને પુષ્ટ બનાવનારી વસ્તુ છે. જેમ જેમ તત્ત્વાનુસારિતા વધતી જાય, તેમ તેમ ભવનિર્વેદ પણ પુષ્ટ બનતો જાય છે. 'તત્ત્વાનુસારિતા' પછી 'ઈષ્ટફલસિદ્ધિ'ની માગણી, કે જેથી ઉપાદેયને અંગીકાર કરવાની પ્રવૃત્તિ નિર્વિઘ્નપણે થઈ શકે. ઉપાદેયને નિર્વિઘ્નપણે અંગીકાર કરવા માટે 'લોકવિરૂદ્ધ' કાર્યોનો અવશ્ય ત્યાગ થવો જોઈએ-આ રીતે 'ભવનો નિર્વેદ, માર્ગાનુસારિતા, ઈષ્ટફલસિદ્ધિ અને લોકવિરૂદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ,-ઈચ્છનાર આત્માને ઉત્તમ કાર્યવાહી સાથે કદી

પણ વિરોધ હોય ? રોજ પ્રભુની સમક્ષ અગ્રપૂજા કરતાં સાથીઓ કરી ચાર ગતિનો છેદ, સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ અને તે દ્વારા મોક્ષની માગણી કરનારા આત્માઓને પ્રભુપ્રણિત અનુષ્ઠાનો તરફ વિરોધ હોય એ બને જ કેમ ?

''શઠં પ્રતિ શાઠ્યમ્'' એ ધર્મનીતિ નથી-

ટીકાકાર મહર્ષિ શ્રી શીલાંકસૂરિજી મંગલાચરણ કરતાં, એમ કહી ગયા કે-તીર્થ જયવંતુ વર્તે છે, કારણ કે એનામાં એક પણ અયોગ્ય વિચારને સ્થાન નથી. તેમજ એક પણ સુંદર વિચારનો બહિષ્કાર નથી, એના સિદ્ધાંતો અનેક રીતિએ એવી રીતે સિદ્ધ થયા છે કે એની સેવાથી, સેવા કરનારો જરૂર કર્મમલથી રહિત થઈ મુક્તિ જાય જ, માટે એ શાશ્વતકાલ રહેવા સરજાયેલું છે, માટે જ દુનિયામાં તેની જોડી નથી અને સઘળા જિનેશ્વરોથી શરૂઆતમાં નમસ્કાર કરાયેલું છે. આવા તીર્થની પ્રાપ્તિ યઈ એ અહોભાગ્ય, પણ જો એનો વાસ્તવિક અમલ જીવનમાં ન થાય તો કાર્યસિદ્ધિ થઈ શકે નહિ. આચારને અમલમાં ઉતારવા માટે જો સાધ્ય નિશ્ચિત થઈ જાય તો આચારને જીવનમાં ઉતારવાની સ્હેલાઈ બહુ થાય. એ વસ્તુ સમજવા માટે પ્રથમ આપણે પ્રાર્થનાસૂત્ર અંગિકાર કર્યું છે. તમે અને અમે, હરેક શ્રી જિનમૂર્તિ પાસે દરરોજ, પ્રાર્થનાસૂત્ર દ્વારા એક જ વસ્તુની યાચના કરીએ છીએ : એ યાચનામાં ભેદ

નથી. તમારી અને અમારી પ્રવૃત્તિમાં ભલે ભેદ હોય, પણ ધ્યેય તો એક જ છે. માટે બન્નેની પ્રાર્થના શાસ્ત્રકારે એક જ કહી છે. એ પ્રાર્થનામાં આપણે જે માગી રહ્યા છીએ તેનું નિરીક્ષણ કરીએ છીએ. વીતરાગ પાસે આપણે શું માગીએ છીએ ? 'હે વીતરાગ !' હે ભગવન્ ! તું જયવંતો રહે.' કારણ તારી જયમાં અમારી જય છે. તારી જયમાં અમારી જય ન હોય તો જય બોલાવીએ નહિ. એના જયમાં જ આપણા આત્માની જીત છે, આપણા આત્માનો ઉદય છે. 'હે ભગવન્ ! તારા પ્રભાવથી હો.' શું હો ?-એની વિચારણા ચાલે છે. એ વિચારણામાં જેટલી દૃઢતા થઈ જાય તેટલો ઉદય નિકટ છે. એક થાય તોજ શ્રી જિનેશ્વરદેવે કહેલા આચારો હૃદયમાં ચોટે-ઉતારવાની ભાવના થાય, અને આચારમય બનવા માટે સઘળી શક્તિ ખરચાય. જે માટે પ્રાર્થના થાય છે, તે વસ્તુ નક્કી કરો. પ્રાર્થના કેવલ શાબ્દિક ન થવી જોઈએ. આટલી લાંબી માગણી કરનારની દશા કેટલી ઉમદા જોઈએ ! એક એક શબ્દમાં જ્ઞાનીએ કહેવા જોગું બધું કહ્યું. યાચનામાં પ્રથમ જ ભવનિર્વેદ, પછી એને સફલ કરવા માર્ગાનુસારિતા, એના ફલ તરીકે ઈષ્ટફલ સિદ્ધિ અને પછી લોગવિરૂદ્ધચ્ચાઓ, એટલે લોકવિરૂદ્ધનો ત્યાગ. એક નીતિવાક્ય છે કે, यद्यपि शुद्धं लोकविरुद्धं नादरणीयं नाचरणीयं । જો શુદ્ધ હોય તથાપિ લોકવિરૂદ્ધ હોય તો તે આદરણીય અને આચરણીય નથી. આ નીતિવાક્ય

છે. નીતિમાં ધર્મની ભજના જ છે. ધર્મમાં નીતિ નિયમો હોય છે. ધર્મ, નીતિને બાધિત કરી શકે, પણ નીતિ, શાસ્ત્રને બાધિત કરી શકે નહિ. शठं प्रति शाठ्यम् આ નીતિવાક્ય છે. નીતિ કહે છે કે શઠ પ્રત્યે શાઠ્ય વર્તન કરવુ. ધર્મશાસ્ત્ર એમ વર્તવા ના કહે છે : એ ધર્મીનું કામ નથી એમ સ્પષ્ટ કહે છે. ધર્મ છે ત્યાં નીતિ તો આવેલી જ છે. નીતિવાક્યનો ધર્મશાસ્ત્રને બાધ ન થાય ત્યાં સુધી સ્વીકાર થાય. જે શુદ્ધના સેવનમાં સ્વપરનું કલ્યાણ સમાયું હોય અને નહિ સેવવામાં સ્વપરનું અકલ્યાણ સમાયું હોય-તે શુદ્ધને, સામાન્ય લોકની વિરૂદ્ધતા જોઈ મૂકી દઈએ તો જગતનું કલ્યાણ કઈ રીતે થાય ? જે શુદ્ધનાં સેવનમાં સ્વપરનું કલ્યાણ નિયત થયું છે, જેના ત્યાગમાં સ્વપરનું અહિત નક્કી થયું છે, તે શુદ્ધના સેવનનો ત્યાગ શી રીતે થાય ? શુદ્ધ, નામનું ન જોઈએ, કહેવા માત્રનું શુદ્ધ ન જોઈએ. (લાલન૰ મતભેદ થાય તો ?) મતભેદ માટે બુદ્ધિવાદના પ્રસંગે ઠીક કહેવાયું છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા પોતાના બુદ્ધિભેદને વજન નથી આપતો. એ સમજે કે, આપણે તો છદ્મસ્થ છીએ, બુદ્ધિ નાની, એમાં ભેદ થવો નક્કી, ભેદ થાય જ, જો આપણે આપણા બુદ્ધિના ભેદને વળગી રહીએ, તો શાસ્ત્રનું સત્ય માર્યું જાય. બુદ્ધિનો ઉપયોગ શાસ્ત્રને સમજવા, હૃદયસ્થ કરવા અને જગત્માં ફેલાવવા માટે છે. વિતંડાવાદ કરવો એ તો બુદ્ધિનો દુરૂપયોગ છે.

ધ્યાનનો અધિકારી કોણ ?

(લાલન૦ નિશ્ચયદૃષ્ટિ આવ્યા વિના બાહ્ય ક્રિયા શું કામની ?) બાહ્ય ક્રિયાઓ કરતાં એકાંતમાં ધ્યાન કરવું શું ખોટું ? નિશ્ચય નયનું અવલંબન માત્ર ધર્મક્રિયા કરવાની વાતમાંજ? સારી જીંદગી સુધી દુનિયાના પાપ વ્યવહારમાં રચ્યો પચ્યો રહે અને ધર્મક્રિયા વખતે નિશ્ચયની વાત કરવી એ તો ગ્રંથિલતા છે. બાકી નિશ્ચયદૃષ્ટિ હૃદયમાં ધરવાની તો છે. મહામહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજ તો ધ્યાતા ધ્યાન કરનારનું સ્વરૂપ વર્ણવતાં ફરમાવે છે કે :-

"अमुञ्चन् प्राणनाशेऽपि संयमैकधूरीणताम् । परमप्यात्मवत् पश्यन्, स्वस्वरूपापरिच्युतः ॥१॥
उपतापमसंप्राप्तः, शीतवातातपादिभिः । पिपासुरमरीकारि योगामृतरसायनम् ॥२॥
रागादिभिरनाक्रान्तं, क्रोधादिभिरदूषितम् । आत्मारामं मनः कुर्व न्निर्लेपः सर्वकर्मसु ॥३॥
विरतः कामभोगेभ्यः, स्वशरीरेऽपि निःस्पृहः । संवेगह्रदनिर्मग्नः, सर्वत्र समतांश्रयन् ॥४॥
नरेन्द्रे वा दरिद्रे वा, तुल्या कल्याणकामनः । अमात्रकरुणापात्रं, भवसौख्यपराङ्मुखः ॥५॥
सुमेरूरिव निष्कम्पः, शशीवानन्ददायकः । समीर इव निःसङ्गः, सुधी र्ध्याता प्रशस्यते ॥६॥"

'બુદ્ધિમાન ધ્યાતા તે કહેવાય છે, કે જે પ્રાણોના નાશમાં પણ સંયમની એક ધૂરીણતાને

મૂકનાર ન હોય, બીજા આત્માઓને પણ પોતાના આત્માની માફક જોનાર હોય, પોતાના સ્વરૂપથી અપરિચ્યુત એટલે કે પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિત હોય, ટાઢ, પવન અને તડકા આદિથી ખેદને પામનાર ન હોય, અજરામર બનાવનાર યોગ રૂપ અમૃત રસાયનનો પીપાસુ હોય, મનને રાગાદિકથી અનાક્રાંત-નહિ દબાયેલું, ક્રોધાદિકથી અદૂષિત અને આત્મભાવમાં રમણ કરતો કરતો સર્વ કાર્યોમાં નિર્લેપ હોય, કામભોગોથી વિરક્ત હોય, પોતાના શરીર ઉપર પણ સ્પૃહા વિનાનો હોય, સંવેગરૂપ હૃદયમાં નિર્મગ્ન થયેલ હોય અને સર્વત્ર સમતાનો આશ્રય કરનાર હોય, નરેંદ્ર કે દરિદ્રને વિષે તુલ્ય કલ્યાણની કામના કરનારો હોય-અર્થાત્ રાજા કે રંક ઉભયનું સમાનપણે કલ્યાણને ઈચ્છનાર હોય, સર્વ જીવો પ્રત્યેની કરૂણાનું પાત્ર હોય, સંસારનાં સુખોથી પરાઙ્મુખ હોય, ઉપસર્ગો કે પરિષહોમાં સુમેરૂની માફક નિષ્પ્રકંપ હોય, ચંદ્રમાની માફક આનંદનો આપનાર અને પવનની માફક સંગ વિનાનો હોય.'

આ તો સંયમનું ઠેકાણું નહિ, સંવેગનું નામનિશાન નહિ, સંસાર સુખોની અભિલાષઓનો પાર નહિ અને ઈંદ્રિયોની આધીનતા તો એવી કે-ન ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો વિવેક, ન તીથિ અતીથિનો વિચાર, કે રાત દિવસનું ભાન : શરીરની આસક્તિ તો એટલી બધી કે અમૂક વિના ન ચાલે અને અમૂક વિના ન ચાલે : શાન્તિ અને સમતા એવી કે દેવ, ગુરૂ અને ધર્મનું અપમાન ઠંડે

કલેજે સહન થાય, અને જાત ઉપર આવા તો એક પણ આક્ષેપ સહન ન થાય. આવો આત્મા પોતાના ગુણસ્થાનકને ઉચિત એવી ક્રિયાઓની અવગણના કરી, એકાંતમાં બેસી, ધ્યાન કરવાની વાત કરે, એ કેવલ આડંબર સિવાય બીજું કશું જ નથી. આ જ કારણે શ્રી રત્નશેખરસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ આવશ્યકને નહિ આચરતા પ્રમાદીને મિથ્યાત્વમોહિત તરીકે ઓળખાવેલ છે. અપ્રમત્તાવસ્થા છે નહિ, આહાર વિના કે શયન વિના ચાલતું નથી, બહારનાં બધાં આલંબનની જરૂર છે, અને માત્ર આવશ્યક આવે ત્યાં એના વગર ચાલે એમ કહેવું એ ટકે કેમ ? શરીર ટકાવવા બધાં સાધન જોઈએ અને આત્માને ટકાવવા સાધન ન જોઈએ? આનું નામ મતભેદ નથી પણ મતિનો વિપર્યાસ છે. આ બુદ્ધિભેદથી તો પરિણામે આત્મા સત્યથી ખસી જાય. ગાડીમાં જનારાએ બધું જાણવું તો જોઈએને ?-કે આ ગાડી કયા પાટે જાય, ક્યાં જાય, ક્યાં બદલાય ! એ જાણવાની દરકાર ન કરતાં, હું તો આજ ગાડીમાં બેસીશ, એવી જીદ કરે તો ટીકીટના પૈસા નકામા જાય ને અથડાઈ મરે. આત્મા જે જે ભૂમિકાએ હોય તે તે ભૂમિકાની ક્રિયા લંઘે નહિ. હા, એ ભાવના રાખે કે ક્યારે એવો વખત આવે કે બાહ્ય આલંબન વિના પણ ટકી શકું. પરિણામની શુદ્ધિ માટે યત્ન કરે એ ઠીક છે, પણ પરિણામની શુદ્ધિમાં હેતુભૂત ક્રિયાઓનું વર્જન કરે, એ કેમ નભે ? જે આદમી હજારો

આદમી સમક્ષ ભૂલ કરતાં નથી કંપતો, તે આદમી એકાંતે ભૂલ નહિ કરે-એની શી ખાત્રી? આટલા બધા મનુષ્યો સમક્ષ પણ પોતાની મરજી મુજબ આંખ ફેરવનાર આદમી એકલો હોય, ત્યાં શું ન કરે ? શાસ્ત્રે એટલા માટે તો કહ્યું કે-મુનિઓએ ભિક્ષા માટે એકલું ન જવું. જે આદમી સમષ્ટીમાં ન ડરે, ઉત્તમ સંયોગોમાં સ્થિર ન રહે, તે આદમી એકાંતે સ્થિર રહેવાની વાતો કરે, તે મને તો ઠીક નથી લાગતું. જ્ઞાનીએ સમુદાયની કિંમત બહુ આંકી છે. સમુદાય સમક્ષ ગ્રહણ કરેલી વસ્તુ મૂકતાં વાર લાગે, આત્મા ડંખે-આ જાણે છે, તે જાણે છે, બધા જાણે છે, એ વિચારે. પાપ-વાસના થાય તો પણ આત્મા પાપક્રિયાથી બચી જાય. આમાં ધર્મની બાબતમાં, દંભ, પ્રપંચ કરનાર અન્યને ઠગવા સાથે પોતાના આત્માને ઠગે છે : અન્ય તો કદાચ ન પણ ઠગાય, પણ પોતાનો આત્મા તો જરૂર જ ઠગાય, માટે દંભાદિકથીં અલગ રહેવામાં જ આત્મશ્રેય રહેલું છે. એકવાર તમે કહ્યું હતું કે-હું એકાંતમાં સ્થિર રહી શકું છું. માનો કે ભોળી જનતાએ માન્યું, પણ તેથી તમારૂં શું ? અમે કહીએ કે-અમે જગતપૂજ્ય, ભોળું જગત્ માને, પણ જો પૂજ્યતા ન હોય તો કર્મ કાંઈ મૂકવાનું છે ? આડંબરથી, ચાલાકીથી, હુંશીયારીથી, એવું વર્તન કરીએ કે મુગ્ધ જનતા બધું માને, પોલ ચાલી પણ જાય, પણ તે પછી શું ? જ્ઞાનીના વચનને માનનારો, કર્મના સ્વરૂપને જાણનારો, પરલોકાદિને

માનનારો, આવા આડંબરને શરણે કદિ ન થાય : આવો આડંબર કદી ન સેવે. નીતિ તો કહે છે કે- આડંબરથી પૂજાવાય, પણ ધર્મ કહે છે કે-આડંબર કરશો તો માર્યા જશો.

આડંબરથી મુક્તિ નથી-

(પ્રશ્ન૰ બાહ્યથી શુદ્ધ દેખાતો, પણ અશુદ્ધ પ્રરૂપક હોય તો ?) શાસ્ત્રકારોએ એવાઓને તો ''अदिट्ठकल्लाणा'' તરીકે ઓળખાવ્યા છે. તેવાઓના કથનને સાંભળવા કરતાં કાનમાં ખીલા ઠોકવા સારા, કારણ કે તે સાંભળવાથી આત્માનો ધર્મ નાશ પામે છે. જેની પ્રરૂપણા ખોટી ત્યાં વસ્તુતઃ ચારિત્રશુદ્ધિ પણ કેમ હોય ? આડંબર તો અવશ્ય હોય. (લાલન૰ શ્રદ્ધા તો ગઈ, રહ્યું શું ?) નાટકીયાપણું. જે શુદ્ધ શાસ્ત્રાનુસારી ચારિત્રને અનુસરતો હોય, જે ચારિત્રને સમજીને પોતે અંગીકરેલ હોય, જેને શાસ્ત્રાનુસારી ચારિત્ર ઉપર સદ્ભાવ હોય, જેના યોગે એ ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચ્યો હોય, એના મુખથી સૂત્રવિરૂદ્ધના ઉદ્ગાર નીકળે શાના ? કોઈ કહે કે-ફલાણો આદમી તમારા વિરૂદ્ધ બોલે છે, પણ છે તમારા પર પ્રીતિવાળો ! ભલા આદમી ! પ્રીતિવાળો છે અને વિરૂદ્ધ બોલે છે એ મેળ મળે ! જેને શ્રી જિનેશ્વરદેવે કહેલા માર્ગ પ્રતિ રાગ હોય, જે એ માર્ગનો પાલક હોય, તે માર્ગની વિરૂદ્ધ બોલે ? કોઈ ચીજ પોતાથી ન પળાય એ વાત જુદી છે : શાસ્ત્ર કહે છે કે-બધાની શક્તિ સરખી ન હોય, પણ

એથી એ સિદ્ધ નથી થતું કે કરણીયને અકરણીય કહેવું : તેની ફરજ તો એજ કહેવાની છે કે ''કરવા યોગ્ય તો આ.'' કોઈ પૂછે કે : 'તમે નથી કરતા ?' તો કહે કે ''હું પામર છું'' પણ સમજનાર કરે પણ નહિ અને ઉપરથી એમ કહે કે, 'ન કરે તો પણ ચાલે' એ કેમ ચાલે? શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં આડંબરની કિંમત કશીએ નથી. અહીં નિશ્ચય લાવીને ઉભો રાખે અને બહાર આરંભ-સમારંભ બધું ચાલુ રાખે. એવું ચાલી પડ્યું છે કે જ્ઞાનીએ કહેલી ચીજને અમલમાં મૂકવા જેટલો વીર્યોલ્લાસ હોતો નથી અને તેવા છીએ એમ બતાવવાની ભાવના જાગે છે. આ જ કારણે બધી મારામારી છે. હું કહું છું કે-તમે જેવા હો તેવા ઓળખાઓ. વ્યવહારમાં પણ એ ટેવ પાડો, તો એ ટેવ અહીં આવશે. આ વસ્તુ જચે તો આ ટેવ પડે ને ? તમે વ્યવહારમાં સ્નેહી વિગેરેને કહો છો કે-તારા વગર ન ચાલે ! તે વખતે આત્માને પૂછો કે એ સત્ય છે કે અસત્ય ? જો સમજાય તો તરત એને કહો કે તને ખેંચવા બોલું છું, પણ તારા જેવા કોઈ ન હોય તો પણ ચાલે તેમ છે. જુઠું એટલું બધું ચાલ્યું છે કે વસ્તુ પ્રત્યે સદ્ભાવ નથી જાગતો. સમ્યગ્દૃષ્ટિ એનું નામ કે જે બરાબર સત્યનો ગવેષક હોય. શ્રેણિક મહારાજાએ, સમ્યક્ત્વ પામવા પહેલાં, જ્યારે અનાથી મુનિને જોયા, ત્યારે એમને એ મુનિની દયા આવી. આ વય, આ રૂપ, અને આવો સંયમ ! નક્કી આ બીચારાને

આ વયને યોગ્ય ભોગસામગ્રી નહિ મળી હોય-માટે આ બાવો બની ગયો હશે ! હું એની પાસે જાઉં, એને જોઈતી સામગ્રી પૂરી પાડું. પોતે મુનિની પાસે જઈ કહે છે કે 'તમારે નાથ ન હોય તો હું નાથ થાઉં, તમને ભોગસુખની બધી સામગ્રી પૂરી પાડું, પણ તમે આ વયમાં, આ જાતિનું કાયકષ્ટ ન કરો.'' એ વખતે અનાથીમુનિએ સહેજ મોં મલકાવ્યું. પોતે બોલ્યા, ''રાજન્ ! નાથ વિનાનો આદમી મારો નાથ શી રીતે બને ?-એ વિચારવા જેવું છે.'' રાજા શ્રેણિક ઝટ ચોંક્યો. ગુણ પામવાની યોગ્યતા જુઓ. શ્રેણિકને શું શું થાય છે ? શ્રેણિકને લાગ્યું કે-મગધ દેશનો માલીક, એક આદમીનો નાથ થવા તૈયાર થાય, તેને આવો ઉત્તર આપનાર જરૂર ઉચ્ચ કોટિનો-મારાથી કંઈ ગુણી ઉંચી કોટિનો હોવો જોઈએ. કેટલી બેપરવા! વિષયાધીન, દુનિયાના રંગ રાગમાં મ્હાલનારો, દુનિયાના રંગરાગનો અર્થી, આવો ઉત્તર આપી શકે! એ તો તરત પગ પકડે, પણ આ તો મહાત્મા હતા. એ તો પોતાના અને પારકા હૃદયને તપાસવાની તાકાતવાળા હતા. આજ તો વિષયકષાયમાં મ્હાલનારો પણ કહે છે કે-અમે તો ઘેર બેઠા જ સાધુ છીએ. એને કોઈ પૂછે કે-''ભાઈ ! સાધુ છે તો ઘેર શું કામ રહ્યો છે ?'' પણ એને એ વિચાર ન આવે કે माता मे वंध्या-મારી માતા વાંઝણી, એના જેવો ન્યાય થાય છે. માતા વાંઝણી તો તું ક્યાંથી ? ઘેર બેઠાં સાધુ ? મેળ તો મેળવો. સાધુપણું

આવ્યું તો ઘર રહ્યું શું કામ ? વસ્તુનો વિચાર આડંબરે ભૂલાવી દીધો છે. શ્રેણિક મહારાજાએ ત્યાં પલટો ખાધો. એમને થયું કે, આવો ઉત્તર ઉંચી કોટિના આત્મા સિવાય બીજું કોણ આપે ? શ્રેણિક રાજાનું મસ્તક ઝૂક્યું, પોતે પૂછે છે કે-'હું અનાથ કઈ રીતે ?' મુનિ અનાથી પોતાની જીવનકથા કહે છે-'રાજન્ ! ન માનતો કે હું ભટકતો ભીખારી છું, તારા જેવા મારે બાપ, કુટુંબ પરિવાર, સાહ્યબી, દેવાંગના જેવી સ્ત્રી હતી, બધું હતું અને હું પણ માનતો કે આમાં મજા છે-આ બધા મારા રક્ષક છે. પણ મેં જોયું કે આપત્કાલમાં એમાંથી કોઈથી પણ મારૂં રક્ષણ ન થયું. મને દાહજ્વર થયો ત્યારે મા પણ રોતી આંખે દેખતી રહી, બાપે પણ જોયા કર્યું, વૈદ્યો પણ નાડી પકડી બેસી રહ્યા. દેવાંગના જેવી સ્ત્રીઓ પણ ખૂણે ઉભી ઉભી રોતી રહી. એ વખતે મને લાગ્યું કે આ રક્ષક, આ રક્ષક, એ બધું ખોટું છે : એ વખતે મેં નક્કી કર્યું કે આમાં રક્ષક કોઈ નથી, રક્ષક ધર્મ છે. અભિગ્રહ કર્યો કે-આ વ્યાધિ શમે કે તરત એ ધર્મને શરણે જાઉં. વ્યાધિ શમી એટલે એ બધું મૂકીને આવ્યો, નાથ વગરનો હતો તે નાથવાન બન્યો. રાજન્ ! તમે અનાથ છો !' શ્રેણિક પણ કબૂલ કરે છે. આ યોગ્યતા ! શ્રેણિક મહારાજા જેવા સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી ત્રિકાળ જિનપૂજન વિના કોઈ દિવસ રહ્યા નથી : એક પણ દિવસ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના સમાચાર મેળવ્યા વિના રહ્યા

નથી : સમાચાર લાવનારને એક પણ વખત ઈનામ આપ્યા વિના રહ્યા નથી : સમાચાર મળે કે-તરત સિંહાસનથી ઉઠી, પાંચ સાત કદમ દૂર જઈ, વંદન કર્યા વિના રહ્યા નથી : રાજગૃહીના ઉદ્યાનમાં ભગવાન્ આવ્યાના સમાચાર સાંભળ્યા કે તરત રાજસભા બંધ કરી દેશનામાં ગયા વિના રહ્યા નથી. એ માનતા કે-રાજસભા તો કાયમ છે. પણ ભગવાન્ કદાચિત આવે તો ગયા વિના રહેવાય ? આંખો મીંચીને, પગ પર પગ ચઢાવીને, ધ્યાની બનતાં એમને નહોતું આવડતું ? અરે મહાનુભાવ ! ગણધરદેવ પણ નિરંતર પ્રતિક્રમણ કરે: સ્વયં દ્વાદશાંગીના પ્રણેતા, ચાર જ્ઞાનને ધારણ કરનાર છતાંયે આવશ્યક ન મૂકે. આજના મારા જેવા આવશ્યક મૂકે અને તમારા જેવા ઘરમાં પેસે તે ચાલે ? એનો અર્થ તો એ કે, પૂર્વ પુરૂષો કરતાં આપણો આત્મા ઉંચી કોટિનો માનવા જેવું થયું. વિચારો તો ખરા કે, આજનું સત્ત્વ કેટલું ? છાપરાનું નળીયું ખખડે, અરે હાલે, તો છાતી ધડકે. જરા મચ્છર બેસે, તે એ ન ખમાય. અને સાતમા ગુણ ઠાણાના ધ્યાનની વાતો કરે ! જ્ઞાની પુરૂષોએ કેવલ ઉપકારની ખાતર કહેલાં અનુષ્ઠાનો મૂકી સોऽहं સોऽहं નો જાપ કરનારાઓને પૂછો કે, સોऽहं શું ? એ તો કહે ! તે હું, પરમાત્મા તે હું, પણ ક્યારે ! માંહિ રહેલો કચરો કાઢે ત્યારે કે એમને એમ ? જે રીતિએ પરમાત્માએ કચરો કાઢ્યો, તે રીતે કચરો કાઢવો પડશેકે નહિ?

યાદ રાખો, આડંબરથી જરાયે મુક્તિ નથી. આડંબર મૂકીને કરવા યોગ્ય હોય તે અવશ્ય કરો.

સ્વાર્થ એ જ મહાપાપ-

વ્યવહારમાં શ્રીમાન્ થવા માટે શું કરવું પડે ? એમને એમ થવાય ? પહેલી તો નોકરી પણ કરવી પડે : કેવી નોકરી ? પચાસ રૂપિયાના પગાર પૂરતી ? નહિ, શેઠ જતે દિવસે ભાગીદાર બનાવે એવી. એવી નોકરી કરનાર પગાર તરફ ન જુએ, શેઠના હૈયામાં પેસે તેવી નોકરી કરે. પગાર પૂરતી નોકરી કરનાર માટે તો શેઠને એટલું જ થાય કે-કામ તો કરે છે, વાંધો નથી, પણ પગાર તરફ ન જોતાં બધું કામ ઉપાડી લેનાર માટે, શેઠને જરૂર એમ થાય કે-મારી ગેરહાજરીમાં જરૂર આ માણસ કામ ચલાવે તેવો છે. ચાર છ મહિને શેઠ જ કહે કે ભાઈ ! તું નોકર નહિ પણ આજથી તારો બે આની ભાગ. વળી થોડા દિવસ પછી ચાર આની કરે અને અડધો અડધ ભાગ પણ કરે. આખી પેઢીનો બોજો સોંપી દે. પરિણામ એ આવે કે-શેઠની સામે શેઠ જેવી પેઢી કાઢી શકે તેવો એ બને, પણ આમ કરે તોને ! આંખો મીંચી બેસી રહે અને 'સોऽहं' જેમ, તે શ્રીમાન્ અને હું !-એવું ધ્યાન કરે તો શ્રીમાન્ થાય? આજના ધ્યાન કરનારને ખાતી વખતે ગરમાગરમ રસોઈ જોઈએ, તીખાં તમતમતાં શાક

જોઈએ, ત્રણ શેર દૂધ જોઈએ અને એમાં પાશેર ઘી જોઈએ. એમ કહે કે-દુધમાં ઘી નાખવાથી નસો કુણી રહે અને તેથી આસન સારૂં કરી શકાય અને આવું બધું કરી, ધ્યાની બને. ભલા, એ ધ્યાની ક્યાંના ? તેલ ચોળાવે, દુધમાં ઘી પીએ અને ધ્યાન કરે, એમને ધ્યાની કહે કોણ? શાસ્ત્રકારોએ ધ્યાતાનું જે સ્વરૂપ કહ્યું છે, તે તો આપણે જોઈ આવ્યા. એ યોગ્યતા વિના જો આવી રીતે તેલ ચોળાવીને, ગરમાગરમ રસોઈ જમીને, દૂધ અને ઘી ઝાપટીને, ધ્યાની થવાતું હોય તો કોણ ન થાય ? સર્વે થાય. જે ભૂમિકાએ જે ક્રિયાઓ હોય તે છોડવી જોઈએ નહિ. એ ક્રિયાઓથી ધીમે ધીમે આત્મા ચઢતો જાય છે. પાપથી બચે છે. શુદ્ધ માર્ગનો ગવેષક બને છે. શુદ્ધ માર્ગની પ્રીતિવાળો બને છે. અનુષ્ઠાનોનું આલંબન નાનુંસુનું નથી. આલંબન બરાબર લઈએ તો ઠેઠ લઈ જાય. આ વસ્તુ કેવી છે ? નાનીસુની છે ! વાંચતાં પણ મુંઝવણ થાય છે : અર્થ કરતાં અકળામણ થાય : ચારવાર વંચાય તો આઠવાર ભૂલાય ! ત્યારે જે મહાપુરૂષો આ લખ્યેજ ગયા હશે, તેઓને વસ્તુ કેટલી પરિણમી હશે? તે વિચારો. વિચારી વિચારીને લખવા બેસે તો આટલું બધું લખી શકે ? વસ્તુજ પરિણમી ગઈ. ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ સાડાત્રણ ક્રોડ શ્લોક રચ્યા. આયુષ્ય ચોરાશી વર્ષનું : અમુક વર્ષે દીક્ષા લીધી : થોડાં વર્ષ તો અભ્યાસમાં પણ ગયાં હશે ને !

સિદ્ધરાજ અને કુમારપાળને પ્રતિબોધ કરવામાં પણ સમય ગાળતા, વ્યાખ્યાન રોજ ચાલુ, ચર્ચાનો પાર નહિ : પાંચ જાય ને દશ આવે એ ચાલુ : આ સંયોગોમાં પણ સાડાત્રણ ક્રોડ શ્લોક રચ્યા એમને જ્ઞાન કેવું પરિણામ પામ્યું હશે ! એવા પણ કહેતા કે, જે ભૂમિકાએ છીએ ત્યાંની ક્રિયા છોડાય નહિ. ઉભયકાલ એ પણ આવશ્યક કરતા : ક્રિયા છોડતા નહિ. આત્મકલ્યાણની ક્રિયાની વાત છે : દુનિયાદારીની ક્રિયાની નહિ. એમાં તો તમે એક્કા છો. એ ક્રિયામાં તો એવા એક્કા કે- દેવને, ગુરૂને અને ધર્મને પણ ભૂલી જાઓ. જાતને, સ્વરૂપને બરાબર ઓળખો અને તેવું જ કહો કે જેથી જગત્ ઠગાય નહિ, મુંઝાય નહિ. સાચો વેપારી તો કહી દે કે-અમે બે આના ખાવા બેઠા છીએ, માટે અમારાથી સાવધ રહેજો, કેવલ ધર્મ માટે નીતિ પાળનારા તો બહુ થોડા છે.

આબરૂ જમાવવા માટે, પેઢીની પીઠ મજબૂત કરવા માટે, પેઢી જામે તો ઘરાકની સંખ્યા વધે, તે માટે નીતિ પળાય-એને શાસ્ત્રે ધર્મની કોટિમાં ન મૂકી. પક્ષીને જાળમાં ફસાવવા અનાજ નખાય, એ દાન કહેવાય ? આ બધું કહું તે કરડું લાગે, પણ કંઈ કહ્યા વિના છુટકો છે ? ધર્મ માટે નીતિ પાળનાર વેપારી તો કહી દે કે-અમે જુઠું બોલવા માગતા નથી, છતાં અમે વેપારી, માટે તારે તો માનવું કે વેપારી બોલી પણ જાય, માટે સાવચેત રહી માલ

ખરીદવો. ઘણીય વાર જોયું છે કે ઘણાએ પ્રથમ નીતિથી વિશ્વાસ જમાવી પછી ઘણાનું કાસળ કાઢ્યું છે. ઘણાનો અર્થ બધા ન કરતા. સમષ્ટિમાં દોષ ઘુસે તેને સામાન્ય રૂપે કહેવાય, એ દોષ દૂર થાય તો સુંદર. દોષ નથી એમ કહો તો તો ઘણો આનંદ થાય. ગુણ હોય તો આનંદ ન થાય ? દોષ બતાવવો એને નિંદા, કલંક, કે આળ ચઢાવવું કહેવાય ? તમારામાં રહેલા દોષ અમને ખટકે છે. એ દોષ નીકળી જાય તે માટે પ્રયત્ન છે. લક્ષ્મી અને દુનિયાની લાલસા ભલભલા આદમીનું ભાન ભૂલાવે છે. આડંબરથી વેગળા રહેજો. કુટુંબ પરિવારને કહી દેજો કે, અમારી ખાતર પાપ ન કરતા, અમને તમારૂં ભલું કરી નાખનારા માનતા હો તો ન માનતા, અમે જે કાંઈ તમારૂં ભલું કરીએ છીએ તેમાંય સ્વાર્થ છે. સ્ત્રીને સારાં કપડાં અને અલંકાર વિગેરે લાવી આપો છો, તે એના ભલા માટે ? ખૂણે જઈને આત્માને પૂછજો, એટલે અંદરથી બરાબર જવાબ મળશે. છોકરાને ગરમ દૂધ પીવરાવો છો, ગરમાગરમ રસોઈ ખવરાવો છો, મોજમજાહ કરાવો છો, તે બધું એના ભલા માટે ! તમારા હૃદયમાં એનું ભલું વસી જશે ત્યારે બધી ક્રિયા ફરી જશે. તમે જે કાંઈ કુટુંબની કાર્યવાહી કરો છો, તે ઉપકાર માટે નહિ-પણ સ્વાર્થ માટે. સ્વાર્થ એજ મહાપાપ. સબંધીનું ભલું કરવાની ભાવના થશે ત્યારે તો રૂપ-રંગ-ઢંગ-વાતચિત બધું ફરી જશે. આજે નથી સ્ત્રી

પતિના આત્માની ચિંતા કરતી, કે પતિ સ્ત્રીના આત્માની ચિંતા કરતો : નથી માબાપ સંતાનના આત્માની ચિંતા કરતાં કે નથી સંતાન માબાપના આત્માની ચિંતા કરતાં : બધાંય પરસ્પર ખોખાં (શરીર) પંપાળે છે. દવાઓ પણ ખોખાની થાય છે, આત્માની નહિ. છોકરાને તાવ આવે તો ધમાધમ થાય પણ જાુઠું બોલે, તો હુંશીયાર થયો એમ કહેવાય. અરે એવાં ઉઠાં ભણાવે કે આ જમાનામાં જાુઠું ન બોલીએ તો પેટ ન ભરાય. કલંક બધું જમાના ઉપર. પોતાનો દીકરો જાુઠું બોલીને આવે અને માબાપ રાજી થાય ? એને તો એમ થવું જોઈએ કે અમારૂં સંતાન જાુઠું બોલે, એનું પરિણામ શું આવશે ? એની ગતિ બગડી જશે ! આ બધું અર્થ-કામની વાસનાએ થાય છે. પ્રયત્ન કર્યા પછી ન થાય ત્યાં કર્મોદય કહેવાય. (લાલન૦ ચાર સંજ્ઞામાં આવે ને ?) ચાર સંજ્ઞા કહો કે સોળ કહો, એ બધું અર્થ-કામની વાસનામાં આવી જાય. હું કહી ગયો છું કે, સંસાર એ રોગ : મોક્ષ એ નિરોગાવસ્થા : અને શ્રી જિનેશ્વરદેવે કહેલો ધર્મ એ ઔષધ : અને અર્થ-કામ એ કુપથ્ય ! કુપથ્ય પરનો પ્રેમ ન છૂટે, કુપથ્યસેવન ન મટે, ત્યાં સુધી ધર્મ ઔષધનું સેવન બરાબર થાય નહિ, સંસારરોગ જાય નહિ, અને મુક્તિરૂપી નિરોગાવસ્થા પમાય નહિ. શ્રી જિનેશ્વરદેવ ધનવંતરી વૈદ્ય છે. એ પરમ ઉપકારીએ સંસારી આત્માઓની નાડીપરીક્ષા કરી રોગ પરખ્યો છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવ

જેવા તારકના શાસનને પામવા છતાં પણ, આજનાં ઘણાં માબાપોને એ ચિંતા છે, કે ધર્મની વાતોથી બાળક સાધુ થઈ જશે ! પણ એ ચિંતા નથી થતી કે ધર્મની પ્રાપ્તિ વિના ઉઠાઉગીર થઈ જશે. ઉઠાઉગીર થાય તે સારો કે સાધુ થાય તે સારો ? છોકરાને રાજગાદી મળે તો સારૂં કે સાધુપણું મળે તો સારૂં ? જેવા છો તેવા પ્રગટ થાઓ તો આત્મા ડંખશે, વૈરાગ્ય નિકટ આવશે, મને તો એ થાય છે કે શ્રી જિનેશ્વર જેવા દેવ પામ્યા, આવું મજેનું શાસન પામ્યા, રોજ આવી ઉમદા પ્રાર્થના કરો છો, પ્રાર્થનામાં કેવું કેવું માગો છો, સાધુ રોજ ઉપદેશ દે, છતાંયે કાળાના ધોળા થાય ત્યાં સુધીય કંઈ ન થાય ? ક્રિયા-ક્રિયાએ ત્યાગ વૈરાગ્યના ઝરા છૂટે, ત્યાં મરતાં સુધી વૈરાગ્ય ન થાય એ બને ? વીતરાગના ભક્તને વૈરાગ્યનો સંબંધ કેમ નહિ ? આતો જમતાં રોટલી, શાક, ચટણીમાં ગુલતાન ! પછી વેપારમાં પણ પ્રવીણ! બધા વિષયમાં લીન ! એમાંથી પરવારે ત્યારે આ વિચારે ને ! ચાર મહિના બ્રહ્મચર્ય કેટલાએ લીધું ? વર્ષાઋતુ, જીવોત્પત્તિ વધુ, એમાં વેપાર રોજગાર કેટલાએ બંધ કર્યા ? બારે માસ મજુરી કરવા જ જન્મ્યા છો ? રૂપિયાની થેલી જ પંપાળવા જન્મ્યા છો ? તમે જન્મ્યા છો શા માટે ? ચાર મહિના બ્રહ્મચર્ય ના પળે ! જૈનના દીકરાને પરસ્ત્રીની પ્રતિજ્ઞા ન હોય ! આમાં તો ઓઘો નથી ને ? ઓઘાની વાતમાં તો કહી શકો કે નથી લેવાતો પણ પરસ્ત્રીનો

ત્યાગ ન થાય ? ચાર મહિના બ્રહ્મચર્ય, પરસ્ત્રીનો ત્યાગ, આતો સામાન્ય છે ને ! દેવપૂજન, સામાયિક, પૌષધ કાંઈયે નહિ ! ત્યારે તમારે કરવાનું શું ? દીક્ષા રહી, પણ આ બધામાં એ ના ! કહી દોને કે કાંઈયે કરવું નથી ! જીવન પર અંકુશ નહિ, ને પાપ-પુણ્યનો વિચાર નહિ, સ્વચ્છંદી વર્તન ને ઉન્માર્ગે ચાલવું એમજને ? આઠ મહિના તો આધા રહ્યા, ચોમાસાના ચાર મહિના તો નિવૃત્તિ-શાંતિ ભોગવો ! વેપાર રોજગાર બંધ કરી, ધર્મમાં જીવન સમર્પો! પૂજા, વ્યાખ્યાનશ્રવણ, સામાયિક, પૌષધ, દાન, શીલ, તપ, ભાવનામાં આત્માને જોડો ! ત્રણ ખંડના માલીકો પણ ચોમાસાના ચાર મહિના નગરીની બહાર નહિ જવાના અભિગ્રહ લેતા : જિનમંદિર સિવાય બજારમાં પણ નહિ જવાના નિયમવાલા એ વખતે હતા. તમારે કંઈ નિયમ છે ? દીક્ષામાં તો કહે કે નથી લેવાતી, પણ આ વાતોમાં શું કહે ? કરવું જ નથી એમ કહોની ! શ્રાવકનો એકેએક દીકરો, દરરોજ નિયમિત, શક્તિ પ્રમાણે અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરે, ઉભયકાલ પ્રતિક્રમણ કરે, એ તો ગરીબથી પણ બને. ન કરે તોયે એ વખતે કરે શું ? સવારે ઉંઘે ને સાંજે આથડે. બીજા વખત માટે તો કોઈ કહે કે નવરાશ નથી, પણ આ ટાઈમમાં શું કહે ? નિરાંતે સાત વાગે ઉઠે, વ્હેલા ઉઠે તો બેસી રહે, ગપ્પાં મારે, વસ્તુ પરત્વે રાગ નથી એજ કારણ. માટે જ પ્રાર્થનાસૂત્રની વાત લીધી.

મુનિ મૌન ધરે તે કેવું ?

ટીકાકાર મહર્ષિ શીલાંકસૂરિજી, મંગલાચરણમાં તીર્થની પ્રશંસા કરતાં એમ ફરમાવી ગયા કે-આ તીર્થ જયવંતુ વર્તે છે, કારણ કે એક પણ અયોગ્ય વિચારને એમાં સ્થાન નથી અને એક પણ સદ્‌વિચારનો એમાં ઈન્કાર નથી. જેના સિદ્ધાંતો અનેક અપેક્ષાએ એવી રીતે સિદ્ધ થયા છે કે-એને સેવનાર આત્મા આવશ્યક કર્મમલથી રહિત થઈ, મુક્તિપદ પામી શક્યા વિના રહે જ નહિ. એ માટે જ એ શાશ્વત છે, અને જગત્‌માં એની કોઈ જોડી નથી, અને સઘળા જિનેશ્વરોએ આદિમાં નમસ્કાર કરાયેલું છે. આ આચારશાસ્ત્ર ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવ જગત્‌ના હિતને માટે કહે છે. આ આચાર બતાવ્યા, એમાં કેવલ પ્રાણીમાત્રનું હિત સમાયેલું છે : કોઈ પણ પ્રાણીનું એનાથી અહિત નથી. એ આચારોને અમલમાં ઉતારવા ઘણી તકલીફ વેઠવી પડે તેમ છે, પણ એ આચારોને અમલમાં મૂક્યા વિના સિદ્ધિ થઈ શકે તેમ નથી. આપણે અહીં છઠ્ઠું 'ધૂત' નામનું અધ્યયન વાંચવું છે. એ ધુનનની યોગ્યતા આવે, તે હેતુથી પ્રથમ પ્રાર્થનાસૂત્રની વિચારણા ચાલે છે. હમેશાં જે પ્રાર્થના કરીએ છીએ, જે માગણી કરીએ છીએ, તેમાં જે ભાવના છે-તે સમજી શકીએ તો વસ્તુ સહેલાઈથી પ્રાપ્ત થઈ શકે. 'હે ભગવન્! તારો જય હો. તારી જયમાં અમારી જય છે, તારા પ્રભાવથી હો.'-આ રોજની

પ્રાર્થના ! શું હો ? ભવનિર્વેદ ! પ્રથમજ ભવનિર્વેદ ! જ્યાં સુધી ભવનિર્વેદ નથી, ત્યાં સુધી વાસ્તવિક રીતિએ મોક્ષમાર્ગમાં પ્રયત્ન કરી શકાતો નથી. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મ. લખે છે કે-જ્યાં સુધી ભવનિર્વેદ નથી, ત્યાં સુધી ભવનો પ્રતિબંધ કાયમ રહે છે અને ભવનો પ્રતિબંધ કાયમ રહે છે, ત્યાં સુધી મોક્ષમાર્ગ માટે કરાતો યત્ન તે વસ્તુતઃ મોક્ષ માટેનો યત્ન જ નથી. (પ્રશ્ન-નિર્વેદનો પર્યાય શું ?) સંસારને કારાગાર સમજી, એમાંથી નીકળવાની ઈચ્છા તે નિર્વેદ. તે વિનાની ક્રિયા નિર્જીવ જેવી : જીવવાળી નહિ. જવું છે ત્યાં અને વળગી રહેવું અહીં ? જોઈએ મુક્તિ અને બાઝવું સંસારને, એ બને ? એ પહેલી માગણીમાં ગંભીર હેતુ છે. ભવથી નિર્વેદ ન થાય, ત્યાં સુધી ભવથી છુટવાની ભાવના થતી નથી, મુક્તિની વાસ્તવિક ભાવના જાગતી નથી, અને એ ભાવના વગરનો પ્રયત્ન ફળે કઈ રીતે ? પછી માર્ગાનુસારિતા. નિર્વેદ તો થયો, પણ માર્ગ સીધો હાથમાં ન આવે તો ? સન્માર્ગ કોના હાથમાં આવે ? અસદાગ્રહ, કદાગ્રહ, દુરાગ્રહ,-જે કહો તે બધા એક જ છે. તેને જે જીતે તેના હાથમાં સન્માર્ગ આવે. જ્યાં સત્ય દેખાય ત્યાં ઝૂકે : 'હું માનું તે સાચું'- 'મારી બુદ્ધિ કહે તે પ્રમાણ-'અંતરનો અવાજ આવે તે વ્યાજબી'-એમ કહેવું એને ન પાલવે. સંસારીની, વિષયકષાયમાં પડેલાની બુદ્ધિ કેટલી ? એની બુદ્ધિ જાય ક્યાં સુધી ? અજ્ઞાન, અથવા અલ્પજ્ઞાન છે, ત્યાં સુધી

પોતાની બુદ્ધિ પર ચાલવાનો આગ્રહ, તે વસ્તુતઃ દુરાગ્રહ છે. છદ્મસ્થમાત્ર ભૂલને પાત્ર છે. તીર્થપતિ પણ કેવળજ્ઞાન થયા પછી જ તીર્થ સ્થાપે છે. જેઓ એમના શાસનમાં છે, તે એમણે કહ્યું તેજ કહે. (પ્રશ્ન૦ 'શ્રુતકેવલી પણ છદ્મસ્થ ગણાય ને ?') કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાં સુધી બધાય છદ્મસ્થ, શ્રુતકેવળી, દેશના દેવા બેસે ત્યારે સામાને ખ્યાલ ન થાય કે-આ કેવળી નથી, પણ શાસ્ત્ર કહે છે, 'એમને પણ અનુપયોગ સુલભ છે.' ઉપયોગ મૂકે તો ખ્યાલ આવે, પણ અનુપયોગ સુલભ છે. ચૌદ પૂર્વીમાં એ તાકાત હોય છે કે-દેશના દેતાં દેતાં શંકા પડે તો આહારક શરીર બનાવી તીર્થંકરદેવ જ્યાં વિચરતા હોય ત્યાં મોકલી, એમની પાસેથી પ્રશ્નનો ખુલાસો મેળવી લાવીને ઉત્તર દે, પણ કોઈને ખબર સરખી ન પડે કે આમ થયું. 'ભૂલ થાયજ'-એ કાયદો નહિ, પણ છદ્મસ્થ છે ત્યાં સુધી ભૂલનો સંભવ તો ખરો. એ બધાય શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ કહેલું જ કહે. શ્રી જિનેશ્વરદેવ પોતે તો સર્વજ્ઞ ન થાય, ત્યાં સુધી દેશના ન દે. પોતે તીર્થ સ્થાપનાર છે, તેથી તે તો સર્વજ્ઞ થાય ત્યાં સુધી પ્રાયઃ મૌનજ રહે. શાસનમાં રહેલાએ તો શ્રી જિનેશ્વરદેવનું કહેલું કહેવું છે, પોતાના ઘરનું કશું જ કહેવાનું નથી. (લાલન૦ મુનિનો અર્થ મૌન ધરે તે, એ ખરોને ?) એ મૌન એકેંદ્રિયનું નહિ. પાપક્રિયામાં મૌન રહેવું-પાપમાર્ગની પ્રવૃત્તિમાં ન બોલવું, એ મૌન : અશુભ પ્રવૃત્તિને રોકવા

માટે તો બોલવું એજ ખરૂં મૌન : મુંગા રહેવું એવું મૌન તો એકેંદ્રિય જીવોને કાયમનું છે. મૌનનો અર્થ એ કે, પાપકારી વચન ન બોલે : સ્વપર ઘાતક વચન ન બોલે. સ્વપર રક્ષા થાય, ભલું થાય, ત્યાં ન બોલે, તે મૌની નથી પણ મૂર્ખ છે. મૌન રાખે તે મુનિ, એ ખરૂં પણ એ મૌન એકેંદ્રિયનું નહિ : મુનિપણાને છાજતું મૌન. જેમ મુનિવર શ્રી મૈતાર્ય મૌન રહ્યા તેમ. જો બોલે તો ક્રૌંચ પક્ષીનો જીવ જાય : ખોટું બોલે તો સ્વઆત્મા હણાય માટે ત્યાં મૌન વ્યાજબી. ધર્મનો ઘાત થતો હોય,સિદ્ધાંતનો લોપ થતો હોય, છતાંએ મૌન રાખવું, એ મુનિપણાને છાજતું નથી. આ જ કારણે કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ ફરમાવ્યું કે-ધર્મનો ધ્વંસ, ક્રિયાનો લોપ અને પોતાના સિદ્ધાંતનો નાશ થતો હોય તો, શક્તિમાને વગર પૂછ્યે પણ અવશ્ય બોલવું જોઈએ. અને વાત પણ ખરી છે કે, તારક વસ્તુનો નાશ થતો હોય, તે વખતે છતી શક્તિએ મૌન રહેવું, એના જેવો બીજો આત્મઘાત પણ કયો છે ?

શાંતિ શાથી જળવાઈ રહે ?

(પ્રશ્ન૰ 'પણ એ બોલવાથી અશાંતિ થતી હોય તો ?') ધર્મ અને સત્ય સિદ્ધાંતનો લોપ થયા પછી રહેલી શાંતિ, એ શાંતિ છે ? એમાં તો ભયંકર અશાંતિની ચિતાઓ ખડકાયેલી

છે. જે કાંઈ શાંતિ દેખાય છે, તે આ સિદ્ધાંતની હયાતિના પ્રતાપે છે. અરે ત્યાં સુધી લખ્યું છે કે-ચંદ્ર સૂર્ય નિયમિત ગતિ કરે છે, તેમાં પણ ધર્મનોજ પ્રભાવ છે : દુર્જનોમાં એવી તાકાત કેમ નથી આવતી કે, બધા સજ્જનોને કચડી શકે ? આવે ક્યાંથી ? સજ્જનો પાસે જીવતો અને જાગતો ધર્મ બેઠો છે : ધર્મ હોય ત્યાં સુધી દુર્જનોના એ મનોરથો કદી જ ન ફળે. કારણ કે ધર્મનો પ્રભાવ કાંઈ જેવો તેવો નથી. દુર્જનો તો ઈચ્છે કે-'જગત્ પર સજ્જનો જોઈએ જ નહિ, અમારૂં જ રાજ્ય જોઈએ.'-કેમ કે સજ્જનો એમને વાતવાતમાં આડખીલી રૂપ લાગે છે. સજ્જનો જીવે તે દુર્જનોને ખટકે, પણ એથી કંઈ દુર્જનના મનોરથ ફળે ? નહિ: અને ન ફળે તેમાં પણ ધર્મનોજ પ્રભાવ. સજ્જનો કંઈ સામનો કરવા ઓછા જ જાય છે ? પણ ધર્મનો પ્રભાવ જ એવી પેરવી કરે છે કે-પેલાનું સીધું પણ ઉંધું થઈ જાય, એની બુદ્ધિમાં વિભ્રમ થઈ જાય, એની કાર્યવાહીનું ચક્કર ખસી જાય અને એની યોજના ઉલટપાલટ થઈ જાય. જો સજ્જન સજ્જનતા ન છોડે તો આખરે દુર્જન હાથ જોડ્યા વિના ન રહે. અપવાદની વાત જવા દો. બહુલતયા આ વાત છે. જો આમ ન હોય તો સજ્જનમાં સજ્જનપણું રહેજ નહિ. સજ્જનને જુઠું બોલવું નહિ, પ્રપંચ કરવો નહિ, બધાએ પ્રતિબંધ: પણ [illegible] તો બધીએ ભાગોળ મોકળી. દુર્જનને આટલી બધી છૂટ છતાં સજ્જન આપત્તિને માને

નહિ, એને આપત્તિ આવે નહિ, એનું કારણ ? એ યોગ્ય સ્થાને છે માટે ! એનામાં એ સદ્‌ગુણ છે કે-આપત્તિને સંપત્તિ માની શકે છે. સજ્જન તો એમ માને કે-આપત્તિ અશુભના ઉદય વિના આવે નહિ, અને એ આવેલી આપત્તિ-અશુભના ઉદયને લઈને આવેલી આપત્તિ, સાવધ બનીએ તો આત્માને વળગેલા ઘણા કચરાને લઈને ચાલી જાય. ધર્મીને ધર્મના પ્રતાપે તો આપત્તિ આવેજ નહિ, પણ પૂર્વે કરેલ અધર્મ ક્યાં જાય ? એ કારણે આપત્તિ આવે તો એ માને કે-આવી સુયોગ્ય અવસ્થામાં આપત્તિ આવે એ તો અનુપમ. અજ્ઞાનાવસ્થામાં આપત્તિ આવત તો શાંતિપૂર્વક સહેવાત નહિ, માટે સારૂં થયું કે આવી સુયોગ્ય સ્થિતિમાં આપત્તિ આવી. આવી માન્યતા હોય ત્યાં દુ:ખ શું ? આ ભાવનાના યોગે તો ધર્મની ખીલવટ થાય. ધર્મ, ધર્મક્રિયા અને સિદ્ધાંતના નાશ પછી જો શાંતિ માનતા હો, તો તે ખોટું છે. તદ્દન અણસમજ છે. સજ્જનનાં હૃદય તો તપાસો ! ત્યાંની શાંતિ જુઓ તો ખરા ! જો હૃદયમાં શાંતિ ન હોય તો માનવું કે આ વસ્તુ પરિણમી જ નથી. બહાર તો બધું કરવું પડે : ઉગ્રતા પણ લાવવી પડે : સામાના ભલા માટે મ્હોં પર ઉગ્રતાનો દેખાવ કરવો પડે : પણ એથી હૃદયને શું ? એ જ માટે ઉપદેશાય છે કે-પારકાનું ભલું કરવા જતાં, પોતાનું ન બગડે એની પુરી કાળજી રાખવાની છે. હૃદયમાં તો મલીનતા નજ આવવી જોઈએ. (પ્રશ્ન-'શાંતિના

સ્થાપનારા શાન્તિની સ્થાપનાનો પ્રયત્ન કરતા હોય પણ એનાથી જ દુર્જનોને અશાંતિ થતી હોય અને એ કારણે તેઓ પાછા અશાંતિને ફેલાવતા હોય, તો શાંતિના સ્થાપનારાને પણ અશાંતિના પ્રચારનો દોષ લાગે કે નહિ ?) જો એમ લાગે તો જુલમ થઈ જાય. સુધર્મા ઈંદ્રે ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવની પ્રશંસા કરી કે-'અત્યારે ભરતક્ષેત્રમાં એક મહાવીરનો જ આત્મા એવો છે કે, જેને અસંખ્યાત ઈંદ્રો પણ ધ્યાનમાંથી ચલાયમાન કરી શકે એમ નથી. એ વીર છે, ધીર છે, મક્કમ છે, સ્થિર છે.'-વિગેરે વિગેરે ભગવાન્ના ગુણોની પ્રશંસા કરી, સંગમ તે સહી ન શક્યો. એ કહે છે કે, એક માનવીની આટલી બધી પ્રશંસા ! મનુષ્યરૂપ કીડાને ચળાવવાની તાકાત દેવોની નહિ, એ બને ? એ હું ન સાંભળું. એ આવેશના પરિણામે, કષાયથી વ્યાપ્ત બનેલા એ સંગમે લગભગ છ છ મહિના સુધી ભયંકર ઉપસર્ગોથી ભગવાન્ની કદર્થના કરી. આ છ મહિના ભગવાનને થયેલી તકલીફનું કર્મ ઈંદ્ર મહારાજને લાગે ખરૂં ? પ્રશંસા કરતી વખતે એમને એ ભાવના પણ હતી ખરી કે-આ પ્રશંસાથી સંગમ જેવો કોઈ જાગે અને ભગવાનને તકલીફ આપે ? નહિ જ. શ્રી ગૌતમસ્વામી મહારાજ, ભગવાનને પૂછે છે કે-'ભગવન્ ! શ્રાવસ્તિ નગરીમાં ગોશાળો પોતાને 'જિન, જિન' કહેતો ફરે છે-તો શું શ્રાવસ્તિમાં બે જિન છે ?' ભગવાન્ જાણતા હતા કે-'બોલીશ તે સાંભળીને

એને ગુસ્સો આવશે, કષાયથી ધમધમતો એ અહીં આવશે, ધમાલ કરશે, ભયંકર બની તેજોલેશ્યાથી બે મુનિના પ્રાણ પણ લેશે, મને પણ તેજોલેશ્યા મૂકી છ મહિના સુધીની પીડામાં ઉતારશે.' છતાં ભગવાન્ મૌન ન રહ્યા. ભગવાને કહ્યું :-'તે જિન નથી. એ તો મંખલીપુત્ર ગોશાળો છે.' જો મૌન રહે તો સામાન્ય લોક એમ માને કે-એમાં પણ કાંક છે ખરૂં. આવી માન્યતાથી તો હજારો લોકો એ ઉન્માર્ગે ઢળી જાય : બીજા ઉન્માર્ગે ન જાય તે માટે સત્ય કહેવાય. તે દુર્જનને ન જચે, અને તેથી અશાંતિ કરે, તે એના સ્વભાવને આધીન છે. શ્રી સ્કંદકસૂરીશ્વર તથા તેમના પાંચસેં શિષ્યોને પાપાત્મા પાલકે ઘાણીમાં પીલ્યા, એમાં કારણ તો સૂરીશ્વરજીનું સત્ય કથન હતું ને ? વૈરનું કારણ એ કે, પાલકે એક વખત નાસ્તિકતાનું પ્રતિપાદન કર્યું હતું અને સૂરીશ્વરજીએ એથી હજારો જીવો ઉન્માર્ગે ન જાય, માટે એનું ખંડન કર્યું હતું. એજ વૈરનું કારણ અને એજ કારણ માટે એ પાપાત્માએ આવા પાંચસે એકને ઘાણીમાં ઘાલી પીલ્યા. દુર્જનોની નીચતાની કાંઈ અવધિ છે ? દુર્જનો શું ન કરે ? પાડોશી દાન દે, એને ત્યાં મુનિઓ-મહાત્માઓ આવતા હોય, પણ બીજો પાસેનો કૃપણ હોય છતાં, મને કમને બોલાવવા પડે, પણ એ રોજ મનમાં બળ્યા કરે કે-આ પાપી અહીં ક્યાંથી આવી વસ્યો ? મનમાં ગાળો દીધા કરે, કર્મ બાંધ્યા કરે, આ બધાનું કારણ પેલો દાતાર

ખરો કે નહિ ? એને કર્મ લાગે ? આવું જો માનો તો તો કોઈ મુક્તિ જ ન જઈ શકે. શ્રી જિનેશ્વરો પણ મુક્તિ ન જઈ શકે. તે તારકના પણ વૈરી હતા. તે તારકને જોઈને પણ બળનારા, તિરસ્કાર કરનારા, ગાળો દેનારા અને એમ કરીને કર્મ બાંધનારા હતા, તો જો એ નિમિત્તનું કર્મ શ્રી જિનેશ્વરદેવને લાગતું હોય, તો મુક્તિ શી રીતે જાય ? સૂર્ય બધાને આનંદ આપે, પણ ઘુવડને શું ? જો એમ કર્મ લાગતું હોય તો તો વીતરાગની પણ મુક્તિ ન થાય. અને મુક્તિ ગયેલાને પણ પાછા આવવું પડે. જેને પકડેલી વસ્તુ મૂકવી નથી એનો ઉપાય છે ? આબુજીની કોરણી જોઈ ઘણાંએ આનંદ પામે છે : ઈતરો પણ આનંદ પામે છે: છતાંય કેટલાક એવા પણ પડ્યા છે કે એ જોઈને સળગી મરે છે, તો જો ધર્મક્રિયા કરતા પાપ લાગતું હોય તો ધર્મક્રિયા કરવી જ કઠણ થઈ જાય. એક પણ સારી ક્રિયા બતાવો કે જેમાં ચાંદુ પાડનારા દુનિયામાં ન હોય. એક પણ ઉત્તમ વ્યક્તિ એવી બતાવો, કે જેની મશ્કરી અને નિંદા કરી કર્મ બાંધનારા દુનિયામાં ન હોય. શાસ્ત્ર તો કહે છે કે-જેટલાં સંવરનાં સ્થાન તેટલાં જ હીનપુણીયાને માટે આશ્રવનાં સ્થાન અને ભાગ્યવાનને તો જે આશ્રવનાં સ્થાન, તે સંવરનાં સ્થાન. કર્મક્ષયની ક્રિયાઓ પણ નિર્ભાગીઓને કર્મબંધ કરાવનારી પણ થાય. જો એમ કર્મ લાગી જાય, એવી માન્યતા માનીએ તો તો એ અપેક્ષાએ-કજીઆના

ઉત્પાદક તીર્થના સ્થાપક પોતે જ થાય. તીર્થ ન હોત તો બોલવું શું કામ પડત ? પણ વસ્તુત: તેઓ પરમ ઉપકારી છે, કારણ કે જગત્‌ને તારવાની કલ્યાણબુદ્ધિથી એ પરમાત્માએ તીર્થ પ્રવર્તાવ્યું છે. એ તો હીન ભાગ્યતા એની, કે જે આવા અનુપમ શાસનને પામીને અજ્ઞાનવશ સત્ય ન સમજતાં, એમાં ઝઘડા પેદા કરે.

પૂર્વાચાર્યોએ કેવી રીતે કામ કર્યું છે ?

(લાલન° તીર્થ સ્થાપ્યા પહેલાં સમુદાય ભેગો હતો ને ?) એવું કોઈ કાળે ન હોય. બધાના વિચારો અને ક્રિયાઓ તો જુદી. આ તારકોએ તો તીર્થ સ્થાપીને એ કર્યું કે-ધમાચકડી કરનારામાંથી થોડાકને ઓછા કર્યા. બધાય અઢાર પાપસ્થાનકો સહિત હતા, એમાંથી થોડાકને એથી રહિત બનાવ્યા. કેટલાકને આ અઢારે પાપસ્થાનકો સેવવા યોગ્ય નથી, એવા વિચારવાળા બનાવ્યા. આથી અજ્ઞાનીઓ મિથ્યાત્વઆદિના જોરે ઉધમાત કરે, એના યોગે કજીયા ઉભા થાય. (લાલન° પ્રભુના અતિશયો પણ હદવાળા છે ને ?) અલબત્ત, ભગવાન વિચરતા હોય ત્યારે સવાસો જોજનમાં કોઈને પીડા ન થાય, આ અતિશય છે-પણ પોતે જ્યાં હતા ત્યાં રાજગ્રહીમાં જ મૃગાલોઢાની પીડા કેવી ભયંકર હતી ! નિકાચિત કર્મ હતું. સૂર્ય સર્વને પ્રકાશ આપે, પણ જે જાતિ જ એવી હોય, કે જેને એના ઉગવાથી

અંધાપો થાય, ત્યાં થાય શું ? અપવાદ બધે હોય. જો એમ અતિશય ચાલતો હોત, તો એકને પણ એ ભગવાન, મિથ્યાદૃષ્ટિ રહેવા ન દેત. **सर्वेऽपि सुखिनो भवन्तु** ! બધા સુખી થાઓ!- આ ભાવનાવાળા ભગવાન એવા ઉદાર હતા કે બધાને મોક્ષે પહોંચાડ્યા પછી પોતે જાત. એમના દર્શનથી હજારો આદમી ધર્મ પામતા હતા, સમ્યક્ત્વ પામતા હતા : એમના ગમનથી, એમના દેખાવથી, એમની કાર્યવાહીથી, એમના અતિશયથી, એમના મહિમાથી, સંખ્યાબંધ આત્માઓ ધર્મ પામતા હતા : એમની વાણી સાંભળીને કેટલાય આત્માઓ પોતાનું કલ્યાણ કરતા હતા ભગવાન તો પરિપૂર્ણ અતિશયસંપન્ન આત્મા હતા, પણ પાખંડી તો નક્કી કરીને જ આવે કે-કાંઈ છીદ્ર નીકળે છે ! ભગવાનની વાણીમાંથી પણ છીદ્ર ગોતવા આવનારા હતા. છીદ્ર ગોતવા આવનારો સારૂં તો સાંભળતો જ નથી. સમજે છે કે-સારૂં સાંભળ્યું, અને એ જો ઘુસ્યું તો બુદ્ધિ ફરી જાય, એટલે એનો નિર્ણય જ એ કે-સારૂં મૂકી દેવું અને ખોટું પકડવુ એ જ એનું ધ્યેય, તમે તમારી દૃષ્ટિ એવી બનાવો કે, સત્ય આવે ત્યાં ખોટું મારાપણું ખસી જાય. સારાસારા વિદ્વાનો પણ મુંઝાય છે, એનું કારણ એ છે કે-મારાપણું જતું નથી. એ એમ માને છે કે-અમે ઘણા વખતથી માનેલ તે મૂકાય ? પણ તમે કોણ ? અલ્પજ્ઞાનીને ! સાચું માનવું અને ખોટું મૂકવું-એ ઉત્તમ ભાવના તો હોવી જ જોઈએ. આ રીતે વસ્તુને

સમજો ! બોલવું જ નહિ, એવો કદાગ્રહ ન હોય. એટલા માટે તો વચન ગુપ્તિની સાથે ભાષાસમિતિ રાખવી પડી. બેશક, પાપકાર્યમાં વપરાતી વાણીને રોકે, સાવદ્ય વચન ન બોલે, પણ જો લાભકારી ભાષા ન બોલે તો વાગ્ગુપ્તિ એ વસ્તુતઃ વાગ્ગુપ્તિ છે. રક્ષક રક્ષા નહિ કરે તો ભક્ષક કરશે ? કલ્પી લ્યો કે-ધર્મના સિદ્ધાંતનો વિપ્લવ થાય, તે પ્રસંગે મુનિ મૌન રહે, અને તમને ફુરસદ નહિ ! ત્યારે આનો પાલક અને રક્ષક કોણ ? મુનિ મૌન ભજે, ગૃહસ્થ ઘર ભજે, તો પછી આને ભજે કોણ ? માટે તો કહ્યું કે-ગમે તેવી સમતાવાળો, ગમે તેવો સ્થિર, ગમે તેવો શાંત, ગમે તેવો તપસ્વી પણ, આવા વખતે, ધર્મધ્વંસ થતો હોય, ક્રિયાનો લોપ થતો હોય, સિદ્ધાંતના અર્થનો વિપ્લવ (નાશ) થતો હોય, તે વખતે જોયા ન કરે. કોઈ ન પણ પૂછે, તો પણ નિષેધ કરે. જરૂર એ વખતે બોલે. છતી શક્તિએ એમ ન કરે તો વિરાધક દશા પામે. પૂર્વાચાર્યોએ આજે કહેવાય છે તેવી શાંતિ પકડી હોત, તો આજે આ ન હોત. એ વખતે તો બહુ વિષમતા હતી. આ કાલ તો એટલો સુંદર છે કે ન આરાધે તેનું કમભાગ્ય, આ કાલમાં ભગવાનના સિદ્ધાંતનો પ્રચાર ન કરે, તે નિર્ભાગી છે. સ્થિતિ-સંયોગ ચાહે એવા માનો, પણ સિદ્ધાંતના પ્રચાર માટે એવા અનુકૂલ છે કે-ન પૂછો વાત. અમૂક સમયે તો આ બહાર મૂકવામાં પણ તકલીફ હતી. એક વખતે રાજ્યની સ્થિતિ

કઈ હતી ? મોંના કાયદા હતા. પ્રજાની, રસ્તાની, બધી સ્થિતિ વિકટ હતી. આજે તો સામાની ભાવના ગમે તેવી હોય, પણ કાયદાની કલમનો ટેકો ન હોય તો એની બધી ભાવના ધૂળમાં મળી જાય. એ વખતે તો જબાન એ કાયદો હતો. પૂર્વે મંદિરમાં ઘંટ વગાડવા ભારે હતા. શિખર ચઢાવવું ભયંકર હતું. મૂર્તિઓ સાચવવી મુશ્કેલ હતી. વસ્તુ બોલવી કઠીન હતી. સાધુપણું કે સાધ્વીપણું પાળવું, એ પણ ભયંકર હતું. છતાં એ સ્થિતિમાં પણ મહાપુરૂષોએ સત્ય વસ્તુને જીવંત-વ્યાપિની રાખી છે. આપણે માટે તો એવો સુખનો જમાનો છે કે-અત્યારે ન આરાધાય તો કહેવું જોઈએ કે, કમાણી ધૂળ મળી ગઈ. નળીયું ખખડવાથી ભડકવા જેટલા સત્ત્વહીન બનીએ તો કહેવું જોઈએ કે, ધર્મ માટે લાયક જ નથી. એ વખતે તો પૂરી શક્તિવાળો ધર્મી તરીકે જીવી શકતો, આજે થોડી શક્તિવાળો પણ જીવી શકે છે. (લાલન૰ 'સાધનો અનુકૂલ છે ?') નહિ, સઘળાં સાધનો અનુકૂળ છે, એમ તો નહિ જ. ઘણાં સાધનો તો ભયંકર છે, પણ આરાધનાર ધારે તો સાધનોનો સદુપયોગ કરી શકે. (લાલન૰ મારો પણ એજ આશય છે.) સારી વાત. પણ આશયને અનુરૂપ બોલતા થાઓ ! શ્રી જિનેશ્વરદેવના માર્ગને પામ્યા પછી, ભગવાન્ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા તો કહે છે કે- 'કલિકાલમાં જન્મેલા અમે, મૂળમાં ખામીવાળા અમે, હુંડાવસર્પિણી કાલનો દોષ પણ અમારા

માથે, એવા નાથ વિનાના અમને, હે ભગવન્ ! જો આ વસ્તુ ન મળી હોત, તો અમારૂં શું થાત ? એની રક્ષા માટે કમીના હોય ? એ મહાપુરૂષે આ શાસનની સેવા કરવામાં કશી જ કમીના રાખી નથી. આ શાસનના ધુરંધર સૂરિપુરંદરો પણ આગમની આજ્ઞામાં જ પોતાનું અને પરનું આત્મશ્રેય સમજતા. આવા એક સમર્થજ્ઞાની પણ પોતાની મતિ ઉપર મદાર ન્હોતા બાંધતા અને જગતના શ્રેય માટે શાસ્ત્રીય સત્યનો જોસબંધ પ્રચાર કરતા. એ પ્રચારમાં અશાંતિના પ્રચારની શંકા કરવી, એ પોતાની જાત ઉપર શંકા કરવા બરાબર છે. અને વાત પણ ખરી છે કે-જ્યાં શુભ વસ્તુ હોય, શુભ કથન હોય, સામાના હૃદયમાં ઘાલવાની ઉત્તમ ભાવના હોય, એમાંથી અશાંતિ નીકળે ક્યાંથી ? પાખંડી ધર્મ નહોતા પામતા, એમાં દેશનાની ખામી હતી ? ભગવાન તો અતિશયસંપન્ન હતા-એમની વાણીમાં પણ અતિશય હતો કે-પોતે બોલે એક ભાષામાં, પણ સૌ સમજે પોતપોતાની ભાષામાં : તિર્યંચો તિર્યંચની ભાષામાં સમજે, સૌ સૌની ભાષામાં સમજે. સમકાલે સર્વના સંશય છેદે. જાતિ વૈરવાળાં પ્રાણીઓ પણ મિત્રપ્રાયઃ બને. કષાયથી ધમધમતા આવે, તે પણ ત્યાં આવીને શાંત બની જાય. પણ જેનામાંથી એક વાર દુષ્ટ ભાવના જાય નહિ, ત્યાં સુધી પેલી સારી વસ્તુની છાયા તેના ઉપર પડે નહિ. મિથ્યાત્વ એ મલ છે, ઝેર છે. સારામાં ખોટાની બુદ્ધિ ને ખોટામાં સારાની બુદ્ધિ,

એ મિથ્યાત્વ. મિથ્યાત્વ એ મોટો મલ છે, દોષ છે. આથી એ દોષને દૂર કરવા માટે અને જેનામાં તે દોષ ન હોય, તેને તે દોષથી બચાવવા માટે, સત્યનું એટલે કે હિતકર વસ્તુનું પ્રકાશન અવશ્ય કરવું જ જોઈએ. હિતકર વસ્તુ કહેવામાં પૂર્વાચાર્યોએ કદી જ મૌન સેવ્યું નથી. જો એવું મૌન તે પરમર્ષિઓએ સેવ્યું હોત તો, આજે આપણી પાસે આટલું પણ ન હોત. માટે હિતકર વસ્તુના નાશ વખતે તો 'મૌન-મૌન' પાલવે જ નહિ. એ વખતે મૌન, મુનિને તથા મુનિપણાના અર્થિને ઘટે નહિ.

માર્ગાનુસારિતા ક્યારે આવે ?

અસદાગ્રહ અથવા દુરાગ્રહ તજે એટલે માર્ગાનુસારિતા આવે, માર્ગાનુસારી તે કે જેનો મિથ્યાત્વ-મળ નથી ગયો, પણ માર્ગ તરફ સદ્‌ભાવ છે કહે કે-શાસ્ત્ર ગહન છે અને મતિ તો અલ્પ છે. માર્ગાનુસારીપણું પણ બહુ કઠીન છે. તેનામાં ભદ્રિકપણું જોઈએ. ધર્મશ્રવણ પ્રત્યે પૂર્ણ રૂચિ હોય. એવા આત્મામાં વિનયાદિ ગુણો તો સહજ હોય, કારણ કે અર્થિપણા સાથે તે ગુણો પ્રતિબદ્ધ છે. પૈસા કમાનારામાં વિવેક કેટલો છે ? તેનામાં નમ્રતા, વિનય, શાંતિ, ક્ષમા, સલામ ભરવાની રીત, પગે પડવું, પગની ધૂળ ચાટવાની રીત, આ બધું આવી જાય છે. એ બધું કોણે શીખવાડ્યું ? સારો મેમાન આવે તો એની પુંઠે પુંઠે ફરવું, એ કોણે

શીખવાડ્યું ? સાહેબ પાસે કેવી રીતે જવાય ? કેવી રીતે ઉભા રહેવાય ?-એ જાણો છો ને ? એ તો ન જાણતા હો તો પણ જાણીજ લેવું પડે, કારણ કે શેરો ખોટો મારે તો, બાર વાગી જાય. ત્યાં પ્રમાદ જરાય ન હોય. ત્યાં તો વગર કહ્યે કીટ બની જાવ. માટે જ કહું છું કે-ધર્મના અર્થી બનો, તો નમ્રતા, શાંતિ, લઘુતા, વિનય, વિવેક, બહુમાન, બધાય ગુણો દોડી દોડીને તમારામાં આવશે, લેવા નહિ જવા પડે. જે ગુણો દુનિયામાં કેળવો છો, સાહેબ પાસે જે વિનય કરો છો, એ બધું દેવગુરૂ પાસે કરો તો કામ થઈ જાય. પણ આતો 'ત્યાં આડુંઅવળું ન જોવાય, પણ અહીં તો યથેચ્છ રીતે વર્તાય.'-આ દશા હોય, ત્યાં શું થાય? આજનો ભણેલો ઓફીસમાં હોય તો ઓફીસનું છ કલાક કામ કરી, સાહેબ પાસે જાય ત્યારે કેવો ધીમે પગલે જાય, કારણ કે બૂટ પહેરવા અને અવાજ કરવો નહિ. સાહેબ કામમાં હોય, ઉંચી આંખ ન કરે ત્યાં સુધી સામે ઉભો રહે. બોલાય પણ નહિ. અને સાહેબ જુએ તો જોઈ જાય માટે આડુંઅવળું પણ ન જોવાય. સહી કરો એમ પણ ન કહેવાય. કેવી કફોડી દશા ? ઉભા જ રહેવું પડે એને એમજ થાય કે-ક્યારે સાહેબ જુએ, કાગળ હાથમાં લે, સહી કરે અને છુટું. આ કાંઈ સ્વતંત્રતા છે ? જો અર્થ-કામમાં પડેલા સ્વતંત્ર રહી શકતા હોત, તો જ્ઞાનીને આ બતાવવું ન પડત. ખરી ગુલામી જ અર્થ-કામની આસક્તિમાં છે. ત્યાં

સ્વતંત્રતા એ તો-

"ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ."

આપણો મુદ્દો તો એજ છે કે, અર્થીપણાથી બધું આવે. નાના શ્રીમાનનું ઘર કાંઈ મોટા શ્રીમાન્ ભરતા નથી, છતાં નાનો શ્રીમાન્ શેહમાં શું કામ દબાય છે ? વખતે કામ પડે, ત્યારે મહેરબાની કરે તો સારૂં, એ માટે ઠપકો આપે તો પણ ગમ ખાઈ ગળી જાય. આ અર્થ-કામની લાલસા કે કંઈ બીજું ? ધર્મ પામવા માટે પણ, ધર્મના અર્થીપણાનો ગુણ જોઈશે. ત્યાં જ વાંધો છે. બરાબર અર્થીપણું આવી જાય, પછી વાંધો નહિ રહે. (પ્રશ્ન-'વાંધા ક્યાં ?') વાંધા બતાવીશ તો ભારે પડશે ! પહેલાં સાંધા સમજો, પછી વાંધા બતાવીશ. દરજી કપડા પર કાતર મૂકે છે, ત્યારે તમે બૂમ નથી મારતા-કારણ કે ત્યાં સાંધાની કિંમત છે, માટે બોલતા નથી. તાકો પહેરીને નીકળો તો ગમાર કહે, અને સીવેલું પહેરીને નીકળો તો પોઝીશન જળવાય, એમ સમજો છો. અહીં વાંધા એક બે છે ? ગણના નથી. પહેલાં સાંધા સમજો, માટેજ પ્રાર્થનાસૂત્ર લીધું છે. અહીં બે કલાક કહેવાયેલું પા કલાક પણ કુટુંબને કહેવાનો અભિગ્રહ કરો, મનન કરો, ત્યાં કહો કે આજે આ આ આચારોનું વર્ણન થયું, એ આચારોને જીવનમાં ઉતારવા જોઈએ, જો ન ઉતારીએ તો મનુષ્યભવ હારી જઈએ. બે

કલાકમાં જો પા કલાક તમારો ભળે તો જુઓ કે-કારતક સુદ પુનમ સુધીમાં કેટલું પરિવર્તન થાય છે ! બે કલાકને બાવીસ કલાક ભુંસી નાખે છે, પણ એનું મંડન પા કલાક કરો તો ચોથે દિવસે ચમત્કાર જણાય. તમારાં બાળકો પણ કહેશે કે, બાપાજી ! આ ન થાય, રાતે શું કહેતા હતા ? દૂધ ખાતર પણ આ ન થાય. નોકર પણ શેઠને કહે કે, આ હોય ? એ વખતે, જ્યારે સાંજે કુટુંબ ભેગા બેસો, ત્યારે બધાએ સાધર્મિક તરીક બેસવાનું. દીકરો બાપને પણ કહે, બાપ દીકરાને પણ કહે, દબાવાનું નહિ. આઠ દિવસ આમ વર્તશો તો તમારા ઘરમાં ચોકીદારો જાગશે. બધે તમને ટકોરા મારનારા જોઈએ. આમ કરવું છે કે હાજીઓ જ ભણવો છે ? આમ વર્તો પછી જે સ્થિતિ થાય, તે વખતનું સઘળું અનેરૂં થશે. વસ્તુનો અભાવ નહિ રહે. ત્યારે તો એમ થશે કે-ક્યારે શુભ દિન આવે અને દીક્ષા લઉં ! કુટુંબ પણ કહેશે કે-તમે નીકળો, અમે ઓચ્છવ કરીશું. પણ તમને તો ભય જ ત્યાં છે. વાત ઘેર કરવી જ નહિ, એ તમારો નિર્ણય છે. સારૂં લાગતું હોય તો, વાત ઘેર લઈ ગયા વિના રહો ! મોટરમાં જતા હો, ને સારી ચીજ ભાળો કે તરત નોકરને લાવવાનું કહો. ઘરમાં ફરનીચર, ટેબલ, ખુરશી, ગાદી, તકીયા, હાંડી, ઝુમ્મર, બધુંય છે પણ જિનમંદિર છે ? પૌષધશાળા છે ? સામાયિક આદિનાં સુંદર ઉપકરણો છે ? સંયમનાં ઉપકરણો છે ? છે

ત્યાંથી એ નીકળવા માંડ્યા છે. સામાન્ય સ્થિતિવાળો પણ જિનમંદિર તો રાખી શકે. સોનાનું મંદિર રાખવું એવો કાયદો નથી. નાનો ગોખલો પણ ચાલે, પણ જરૂર હોય તો ને ! કહોને તેવો પ્યાર નથી, તેવું અર્થીપણું નથી. પોતાની બુદ્ધિ મુજબ ન ચાલવું, પણ આગમની આજ્ઞા મુજબ ચાલો !-પોતાની બુદ્ધિ મુજબ ચાલવાનો આગ્રહ તે કદાગ્રહ. આ કદાગ્રહ પર વિજય મેળવે ત્યારે માર્ગાનુસારિતા, તત્ત્વાનુસારિતા આવે. એ શા માટે ? ઈષ્ટફળ સિદ્ધિ માટે ! ગૃહસ્થ જાણે છે કે-આરાધનાની પ્રવૃત્તિ માટે ફલ જોઈએ તે મળે, એ પણ પરંપરાએ મુક્તિ મળે તે માટે છે. એટલે કે સંયોગો હો તો તેવા હો. કુટુંબની જરૂર નથી, મળે તો સહાયક મળો. દેવતા પણ કહે છે કે-મનુષ્યલોક મળો તો પણ, ધર્મીના કુટુંબમાં મળો. દેવતા જાણે છે કે-સીધું મુક્તિપદે જવાય તો સારી વાત, પણ એ થવાનું નથી, મનુષ્ય લોક તો મળવાનો છે, તો પછી ધર્મી કુટુંબમાં મળો. અટવીમાં સાથીની જરૂર છે, પણ સાથી મળજો-લુંટારો ન મળજો !

લોકવિરૂદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ-

અસ્તુ. હવે ચાલો આગળ-

"लोगविरुद्धच्चाओ"

આનું વિવરણ કરતાં કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા લખે છે કે :-

"लोकविरुद्धत्यागः । सर्वजननिन्दादिलोकविरुद्धानुष्ठान वर्जनम् ।"

'લોકવિરૂદ્ધનો ત્યાગ-એટલે 'સર્વજનનિંદા' આદિ લોકવિરૂદ્ધ અનુષ્ઠાનોનું વર્જન.' આથી સમજી શકાશે કે, આજના કેટલાક '**लोगविरुद्धच्चाओ**' - આ સૂત્રાક્ષરનો ઉપયોગ ધર્મ ક્રિયાઓ કરનારાની સામે કરે છે, એ કોઈ પણ રીતિએ વ્યાજબી નથી, કારણ કે મોહ અને અજ્ઞાનને આધીન થયેલા આત્માઓ વાતવાતમાં ધર્મકાર્યોને વિરૂદ્ધ તરીકે ઓળખાવે, અને એથી જો ધર્મકાર્યોનો ત્યાગ કરી દેવામાં આવે, તો તો ધર્મ જેવી ચીજ ચોથા આરામાં પણ ન ટકી શકે. ધર્મ જેવી વસ્તુ પણ અજ્ઞાની અને મોહાધીન આત્માઓને અધર્મરૂપ ભાસે, એમાં કશુંજ આશ્ચર્ય નથી. આજે દીક્ષા જેવી પરમતારક વસ્તુ પણ અજ્ઞાન આત્માઓને કારમી થઈ પડી છે. એથી કલ્યાણાર્થિ આત્માઓ તેનો પરિત્યાગ કરે એ કેમ બને ? આજે કેટલાય આત્માઓને ઉદ્યાપન આદિ ધાર્મિક મહોત્સવો અકારા લાગી રહ્યા છે, અને એથી એમાં થતા લક્ષ્મીવ્યયને ધુમાડા તરીકે તેઓ તરફથી ખુલ્લે ખુલ્લી રીતે ઓળખાવાય છે, આથી કંઈ પ્રભુવચનના પ્રેમીઓ કે જેઓ ઉદ્યાપન આદિ ધાર્મિક મહોત્સવોને પોતાના સમ્યક્ત્વની નિર્મલતામાં અને અન્યને

બોધિબીજની પ્રાપ્તિમાં કારણ તરીકે માને છે, તથા તેજ કારણે તેમાં થતા લક્ષ્મીવ્યયને શાસન પ્રભાવનાના કારણ તરીકે સમજે છે, તેઓ તેની આરાધના કરતા કેમ અટકી જાય ? આ કારણે તો પરમ ઉપકારી પરમર્ષિઓએ કેટલાંક લોકવિરૂદ્ધ કાર્યોની ગણના કરાવી, આપણને લોકવિરૂદ્ધ કાર્યોને સમજવાની સરલતા કરી આપી છે.

લોકવિરૂદ્ધ કાર્યોની ગણના-

લોકવિરૂદ્ધ કાર્યોની ગણના કરાવતાં તે પરમર્ષિઓ ફરમાવે છે કે :-

"सव्वस्स चेव निंदा, विसेसओ तह य गुणस्स समिद्धाणं ।
उजुधम्मकरणहसणं, रीढा जणपूय णिज्जाणं ॥१॥
बहुजनविरूद्धसंगो, देसाचारस्स लंघणं चेव ।
उव्वणभोओ अ तहा, दाणाइवियऽमन्नेओ ॥२॥
"साहुवसणम्मि तोसो, सइ सामत्थम्मि अपडियारो अ !"

'સર્વજનોની નિંદા'-એ લોકવિરૂદ્ધ છે, અને તેમાં પણ ગુણસમૃદ્ધ પુરૂષોની નિંદા, એ વિશેષપ્રકારે લોકવિરૂદ્ધ છે. સરલ આત્માઓના ધર્મકાર્યની હાંસી, જનપૂજનીય પુરૂષોનું અપમાન, બહુજનવિરૂદ્ધનો સંસર્ગ, દેશાચારનું લંઘન, ઉત્કટ ભોગ, બીજા પાસેથી દાનાદિકનું વિકટન,

સાધુ પુરૂષોના વ્યસનમાં તોષ અને છતા સામર્થ્યે તેનો અપ્રતિકાર'-આ બધા કાર્યો લોકવિરૂદ્ધ કાર્યો ગણાય છે. આવાં કાર્યોના સેવનનું ધર્મિ આત્માઓએ અવશ્ય વર્જન કરવું જ જોઈએ. સર્વજનની અને તેમાં પણ ગુણવાન પુરૂષોની નિંદા, એ ઘણું જ અધમ કાર્ય છે. નિંદક આત્મા, એ ઘણોજ ભયંકર આત્મા છે. નિંદાની ટેવવાળો આત્મા દેવ, ગુરૂ કે ધર્મની નિંદા કરતાં પણ અચકાતો નથી. સરલ આત્માના ધર્મકાર્યની હાંસી કરવી, એ પણ જેવું તેવું નિંદનીય કાર્ય નથી, કારણ કે એ હાંસીના પરિણામે તે આત્મા ધર્મકાર્યથી પાછો પડે છે, અને એના પાપનો ભાગીદાર એ હાંસી કરનાર આત્મા થાય છે. હાંસી દ્વારા કોઈ પણ આત્મા ધર્મથી વિમુખ થાય, એવો પ્રયત્ન ધર્મિઆત્માઓ માટે કોઈ પણ પ્રકારે યોગ્ય નથી. જનપૂજનીય પુરૂષોનું અપમાન કરવાની પ્રવૃત્તિ પણ ધર્મિ આત્માઓ માટે શોભાપ્રદ નથી. બહુજનથી વિરૂદ્ધનો સંસર્ગ, એ પણ હિતકર નથી. દેશાચારનું લંઘન એ પણ લોકવિરૂદ્ધ છે. ઉલ્બણ ભોગ એ પણ લોકવિરૂદ્ધ છે. ઉલ્બણ ભોગ એટલે વિષયોની અતિશય આસક્તિ, વિષયોની તીવ્ર આધીનતા. એ આધીનતાના યોગે સ્વપરનો પણ વિવેક નષ્ટ થઈ જાય છે. સ્વમાં પણ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન થાય છે અને નથી રહેતું રાત્રી દિવસનું ભાન કે નથી રહેતો પર્વતીથિનો ખ્યાલ. આ ચોમાસા જેવા ખાસ ધર્મકર્મના સમયમાં પણ બ્રહ્મચર્ય જેવા ઉત્તમ

આચારનું પાલન ન થાય, એ શું ? ખરેખર એ તીવ્ર વિષય-લાલસાનું પરિણામ છે. લોકવિરૂદ્ધ કાર્યથી બચવા ઈચ્છનારાઓ, જો પોતાની વિષયાસક્તિ ઉપર પણ કાપ મૂકે, તોય સ્વ અને પરનું ઘણું ઘણું હિત સાધી શકે. **'लोगविरुद्धच्चाओ'** આ સૂત્રાક્ષરનું અવલંબન કરનારે પોતાનું જીવન ઘણુંજ માર્ગાનુસારિ બનાવવું પડશે. એકે એક યથેચ્છ વર્તન ઉપર અંકુશ મૂકવો પડશે. એના નામે એક પણ ધર્મક્રિયાને ગૌણ કે શિથિલ બનાવવાની વાહીયાત વાતો કરતાં એકદમ અટકી જવું પડશે. પણ આ બધું વિચારવું છે કોને ? **'लोगविरुद्धच्चाओ'** આ સૂત્રાક્ષરના ભાવને સમજનારથી કોઈની પણ દાનાદિ ધર્મક્રિયાનું વિકટન કેમ થાય ? તે આત્માને સાધુજનની આપત્તિમાં આનંદ કેમ આવે ? અને છતે સામર્થ્યે સાધુ પુરૂષો ઉપર આવી પડતી આપત્તિનો પ્રતિકાર કરવાનું કેમ ચૂકાય ? આ એકે એક લોકવિરૂદ્ધ કાર્યનો ધર્મિએ અવશ્ય ત્યાગ કરવો જોઈએ. તો હે ભગવન્ ! તારા પ્રભાવથી મને ભવનો નિર્વેદ, માર્ગાનુસારિતા અને ઈષ્ટફલસિદ્ધિની સાથે લોકવિરૂદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ પણ હો ! કહો કેવી સુંદર પ્રાર્થના છે? આવી સુંદર પ્રાર્થના અહર્નિશ કરનાર આત્મામાં કેટલી પવિત્રતા હોવી જોઈએ ?-એ વિચારો.

ગુરૂજનની પૂજા-

પ્રાર્થનાસૂત્રમાં **'लोगविरुद्धच्चाओ'** ની માગણી પછી **'गुरुजनपूजा'** ની માગણી આવે છે.

'गुरूजण-पूआ'

गुरूजनस्य पूजा । उचितप्रतिपत्तिर्गुरूपूजा । गुर वश्च यद्यपि धर्माचार्य्या एवोच्यन्ते तथापीह मातापित्रादयोऽपि गृह्यन्ते ।''

'ગુરૂજનની પૂજા એટલે ઉચિત પ્રતિપત્તિ : જો કે ગુરૂ તરીકે ધર્માચાર્યો જ કહેવાય છે, પણ આ સ્થળે માતાપિતાદિ ગુરૂજનોનું પણ ગ્રહણ થાય છે.

મોક્ષનો અર્થિ આત્મા, પ્રાર્થનાસૂત્રમાં ઉપરની માગણીઓ સાથે ગુરૂજનની પૂજાની પણ માગણી કરતાં કહે છે કે-હે ભગવન્ ! તારા પ્રભાવથી મને ગુરૂજનની પૂજા પણ હો. માતા, પિતા કલાચાર્ય આદિ સર્વ ગુરૂજનોની ઉચિત પ્રતિપત્તિ કરવાની વૃત્તિ ધર્માર્થિ આત્મામાં સ્વાભાવિક જાગૃત થાય છે. ગુરૂજનોની ઉચિત પ્રતિપત્તિ કરવામાં ધર્માત્મા કદી પણ શિથિલ ન હોય, પણ એ ભૂલવાનું નથી કે-પ્રતિપત્તિમાં અનુચિતપણું નભાવી લેવાને ધર્મનો અર્થિ આત્મા કદીજ તૈયાર નથી હોતો. ઉચિત મર્યાદાઓના લંઘનમાં ગુરૂજનની ગુરૂતા પણ નષ્ટ થઈ જાય છે. આથી એ પણ સમજી શકાય તેવું છે કે-માતાપિતાએ પોતામાં માતાપિતાપણું કેળવવું જોઈએ. માતાપિતા તે છે કે-જેઓ પોતાના સ્વાર્થના ભોગે પણ પોતાના સંતાનનું આત્મહિત પ્રથમ ચિંતવે ! સંતાનના આત્મહિતને નષ્ટ કરનારા માતાપિતા પોતામાં રહેવા

જોઈતા માતૃત્વ અને પિતૃત્વ ધર્મનો ઘાત કરે છે, એ ખાસ ધ્યાનમા રાખવા જેવું છે. સાચા કલાચાર્યો પણ તે છે કે-પોતાના વિદ્યાર્થિના આત્મશ્રેયની ચિંતા ખાસ રાખે. તે વિના સાચું કલાચાર્યપણું પણ નથી આવતું. વસુરાજા, પર્વત અને નારદ માટે આકાશમાં જતા ચારણમુનિના મુખથી જ્યારે 'ક્ષીરકદંબક' નામના પાઠકે સાંભળ્યું કે-તેમાંના બે નરકગામી અને એક સ્વર્ગગામી છે, ત્યારે એ પાઠકને પણ એમ થયું કે, હું જેનો પાઠક-હું જેનો ભણાવનાર-હું જેનો કલાચાર્ય, તે નરકે જાય ? ખરેખર આ સંસાર અસાર છે. માતા, પિતા વડિલ, બંધુ, કલાચાર્ય, એ બધા આવા વિચારના જોઈએ. જેને જેને ગુરૂ બનવું હોય, તેના આ વિચાર જોઈએ. અરે નોકર પણ સ્વામી માટે એજ વિચારે. પુણ્યબુદ્ધિ મંત્રી પોતાના રાજા માટે શું વિચારે છે ? પગાર ખાઈને રાજ્યની કાર્યવાહી તો સૌ કરે, પણ પ્રભુના શાસનને પામેલ મારા જેવો સેવક છતાં મારો સ્વામી ઉન્માર્ગ-ગમનથી દુર્ગતિ જાય, તો મને કલંક. યેનકેન ધર્મ પમાડવો જોઈએ. શેઠની ભાવના, એ જોઈએ કે મારો નોકર પણ કેમ ધર્મ પામે. દેવ, ગુરૂ, ધર્મને કેમ સેવે. નોકરની ભાવના પણ એ જોઈએ કે-મારો માલીક ધર્મરસિક થઈને ધર્મને આરાધે. નોકરે એવી કાળજી રાખવી જોઈએ. આજ તો નોકર કહે છે કે-પચાસ રૂપિયા લઈશ. શેઠ કહે છે કે-મજુરી કર. કામ ન હોય તો પણ હેરાન કર્યા કરે. શેઠનું બગડે તેમાં

નોકરના બાપનું કાંઈ ન જાય, એ આજની ભાવના. ધર્મ જવાથી બધું ગયું. દેરે ઉપાશ્રયે નહિ જનાર, વ્યાખ્યાન નહિ સાંભળનાર, એવા નોકર મળે તો ચૌદ કલાક કામ કરે, એવી ઈચ્છાથી નોકર ગોતશો તો ભીખ મગાવશે. આગળ તો નોકરની પરીક્ષા થતી હતી. પૂછાતું હતું કે-તું કોણ છે ? કયા દેવને માને છે ? તારા દેવ, ગુરૂ, ધર્મને બરાબર માને છે ને ? પેલો કહે કે-દેવ બેવને નથી માનતો, તો તરત કહેતા કે ઘેર જા ! જે દેવને નથી માનતો તે મને શું માનવાનો ? એ આદમી કપાળે કાળું તિલક ક્યારે કરે, તે કેમ સમજાય ? શ્રાવકને ત્યાં આવેલા ઈતર નોકરો, શ્રાવકના આચારવાળા બની જાય. અહીં તો સારૂં દેખાય ત્યાં શિર ઝૂકે, ખોટું દેખીએ ત્યાં અક્કડ રહીએ. કોઈ અભિમાની કહે એની દરકાર નહિ. સારાના સેવક અને ખોટાને ખસેડવાનું. તાકાત ન હોય તો પોતે એનાથી આઘા રહેવું. આ તો સારૂંયે ઠીક, ખોટુંએ ઠીક. અહીં પણ હું, તહીં પણ હું. સારૂં એ મારૂં ને ખોટુંએ મારૂં. સ્યાદ્વાદના નામે એવા લોચા ન વળાય. સારૂં તે મારૂં, ખોટું તે મારૂં નહિ. સારૂં ત્યાં હું, ખોટું ત્યાં હું નહિ, એ ગોખજો. (લાલન° ખોટાની તો ઉપેક્ષા.) ઉપેક્ષા ક્યારે ? ખોટાને સારૂં બનાવવાની-સુધારવાની તાકાત ન હોય ત્યારે. તાકાત હોય તો પ્રયત્ન કરવાનો ! શક્તિ કારગત ન લાગે, ત્યાં ઉપેક્ષા મૈત્રી ભાવનાનો અર્થ એ કે-પ્રાણી માત્રનું ભલું કરવું. સ્નેહી સ્વજનનું જ

નહિ, દુશ્મનનું પણ. સદ્‌ગુણ સદ્‌ભાવના દેખાય ત્યાં પ્રમોદ : પ્રશંસા નહિ પણ પ્રમોદ. પ્રશંસા ક્યારે ? ગુણ પરિણામે સારો હોય તો. ગુણ ન હોય ત્યાં કરૂણા. (લાલન૦ પરદુઃખ વિનાશિની કરૂણા.) ગુણાભાવ તે પણ દુઃખ છે. કરૂણા બે જાતની : ૧. દ્રવ્ય કરૂણા. ૨. ભાવ કરૂણા. દુઃખીનાં દુઃખ દૂર કરવાની ભાવના, તે દ્રવ્ય કરૂણા અને ધર્મહીન પ્રત્યે-ઉન્માર્ગે ચાલનાર પ્રત્યે-વિષય કષાયના માર્ગે, પાપના માર્ગે ચાલનાર પ્રત્યે-દયા, તે ભાવ કરૂણા. એને સુધારવા માટે જે શબ્દ કહેવાય, તે કહેવા છતાં-પ્રયત્ન કરવા છતાં, અસર ન થાય ત્યારે ઉપેક્ષા, પણ પ્રથમથી જ નહિ. માતા પિતાદિ ગુરૂજન ખરા, પણ ગમે તેવા તોયે થોડા ઘણા સ્વાર્થમાં બેઠેલા. ભલું કરે તે પણ મર્યાદામાં. માબાપ છોકરાનું સારૂં ઈચ્છે, પણ ત્યાંય એ ભાવના તો ખરી કે, એ પણ અમને પાળતો રહે. આવું જોતા રહીને માબાપ ભલું કરે. માબાપ વિગેર સારૂં બતાવે બધું, પણ તે મર્યાદામાં અપવાદ બધે હોય. નિઃસ્પૃહ માબાપ પણ હોય, પણ તે કેટલા ? આંગળીને વેઢે આવે એટલા. (લાલન-જે પાળે તે પિતાને !) હા ! આત્મા પાળે કે શરીર ? કયા પિતાએ, પુત્રના આત્મપાલનની ચિંતા કરી ? (લાલન૦ 'કૃષ્ણજી જેવાએ.') બરાબર ! આખરે દાખલો કયો લેવો પડ્યો ? તમારે પણ અહીં જ આવવું પડ્યું. આજનું બાળક પણ સ્વાર્થ સુધી જ બાપાજી, માજી, કરે. બાપાજી રમણી

લાવી આપે, ઠીકઠાક થાય, પછી બાપાજી જરા કહે તો કહી દે કે-બાપાજી બહુ થયું, હવે બહુ બોલશો તો અલગ રહીશ. અત્યાર સુધી મારો સ્વાર્થ તમારામાં હતો. હવે હું જોઉં છું કે મારો સ્વાર્થ ત્યાં વધુ છે. આ સ્થિતિ પણ પ્રાયઃ માબાપજ શીખવે છે. નાનપણમાં નીશાળે જાય, ત્યારે ગજવામાં ખાવાનું આપે ત્યારે કહે કે-ખાનગીમાં ખાજે, અને પારકામાં ભાગ પડાવજે. આથી 'મારૂં મારા બાપનું અને તારૂં મારૂં સહિયારૂં.'-એ કહેતી છે. પછી એ મોટો થાય, ત્યારે બાપાજીને પણ એ એમજ કહે કે-મારામાંથી શાનો આપું ! તમારામાં મારૂં લાગે વળગે, બાકી હું ન આપું. સંસ્કાર, કેળવણી, અભ્યાસ, એવા અપાયા એનું પરિણામ, પ્રથમથી જ કહેવામાં આવ્યું હોત કે-આ બધું અનિત્ય છે, એના મમત્વમાં પડનારા રીબાય છે, વિગેરે સંસ્કાર પાડ્યા હોત, તો એ બાળક ભીખ માગીને પણ સેવા કરત. આ તો માને પણ કહી દે કે-માજી ! તમે ઘરડાં થયાં, પણ તમને કહી દઉં છું કે, તમારે એને (બઈરીને) કંઈ કહેવું-કરવું નહિ. મા કહે-'મૂર્ખા ! જન્મ મેં આપ્યો, ભીનામાંથી સૂકામાં સૂવાડનારી હું, તારી ખાતર કેટલી ચીજોનો ત્યાગ મેં કર્યો, ઉછેર્યો મેં, અને આ બોલે છે શું ?' બાળક કહે-'બહું થયું, એ લવરી રહેવા દો, છાનાંમાનાં બેસી રહો !' ઓઘાની વાત તો દૂર રહી, પણ સંસારને પણ સુખી બનાવવો હોય તો પણ, પ્રભુના માર્ગને સમજો અને જીવનમાં

ભવનિર્વેદ આદિ ભાવોને ઉતારો !

● **(૧૪)** ●

નિશ્રાની આવશ્યકતા-

ટીકાકાર મહર્ષિ શ્રી શીલાંકસૂરિજી મંગલાચરણ કરતાં ફરમાવે છે કે-આ તીર્થ જયવંતુ વર્તે છે : કારણ કે એમાં એક પણ અયોગ્ય વિચારને સ્થાન નથી અને એકેય સુંદર વિચારનો ઈન્કાર નથી : એના સિદ્ધાંતો અનેક અપેક્ષાએ એવી રીતિએ સિદ્ધ થયા છે કે એનું હૃદયપૂર્વક સેવન કરનાર કર્મમલથી શુદ્ધ બની મુક્તિ પદને મેળવે જ : માટે જ એ શાશ્વત છે-કોઈ કાલે વસ્તુરૂપે એનો અંત થવાનો નથી : દુનિયામાં એની સામે ટકી શકે તેવી કોઈ વસ્તુ નથી: માટે જ સઘળા તીર્થંકરોએ શરૂઆતમાં નમસ્કાર કરાયેલું આ તીર્થ છે. ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવે આ આચાર શાસ્ત્ર-આ આચારો, જગત્‌ના કલ્યાણ માટે કહ્યા છે. એ આચારો જીવનમાં ઉતારવા, એ સહેલું કામ નથી. તે માટે એકવાર શુદ્ધ ભાવના, ભાવનાની મજબૂતાઈ, અને ધ્યેયની નિશ્ચલતા તો થવી જ જોઈએ. એટલા માટે જ પ્રાર્થનાસૂત્ર (જયવીયરાય)ની વિચારણા ચાલે છે. રોજ ને રોજ વીતરાગદેવ પાસે જે વસ્તુની માગણી કરીએ તે વસ્તુ, અને તે વસ્તુપ્રાપ્તિની ભાવના, રોમેરોમ કેમ ન પરિણમવી જોઈએ ? ભસવું અને લોટ ફાકવો,

એ બે ન બને : એ તો મોંમાં આવે અને ઉડી જાય, પણ ઉપભોગમાં ન આવે. બોલવું કાંઈ, હૃદયમાં કાંઈ, વર્તવું કાંઈ-એ કેમ બને ? એ સંભવિત છે કે-શક્તિના અભાવે વર્તનમાં ફેર પડે, પણ વિચાર અને ઉચ્ચારમાં કેમ ફેર પડે ? કદી કોઈ મૃષાભાષણ કરે, પણ-'મૃષા બોલવું સારૂં'- એમ કહે અને - 'મૃષા બોલવું જોઈએ'- એમ માને, એ કેમ ચાલે ? એક માણસ પાપ કરે, છતાં પાપને પાપ કહે તેને પહોંચાય, એનામાં સુધારો થવાનો સંભવ પણ ખરો: પણ જે પાપ કરે અને પાપને પાપ જ ન કહે. એને તો સુધરવાની કોઈ બારી જ નથી. પાપ કરે તે જુદી વસ્તુ છે, પણ એને પાપ માને તો એને સુધારી શકાય છે,-સંયોગ મળે તો એમાં સુધારો થવાનો સંભવ છે : પણ પાપ કરે, ખોટું કરે, છતાં એને પાપ કે ખોટું માને નહિ, કહે નહિ, અને બીજાનું સાંભળે પણ નહિ, એનું શું થાય ? તમારા અને અમારા વર્તનમાં ભેદ પડે, અરે તમારામાંએ પરસ્પર એક બીજાના વર્તનમાં ભેદ પડે, પણ આપણા બધાયનાં ભાવના, સાધ્ય, ધ્યેય તો એકજ : એમાં ભેદ પડે એ ન ચાલે, કારણ કે-તો તો દિશા જ પલટાઈ જાય. જો ધ્યેય એક હશે તો વસ્તુ, આજે-કાલે-વરસે, અરે ભવાંતરે પણ પમાશે. વસ્તુ પ્રત્યે સદ્ભાવ તો જોઈએને ! જે વસ્તુ રોજ માગો છો, તેનો તો જાપ કરવો જોઈએ. પ્રભુ પાસે જે બોલો છો, તે હૃદયથી કે માત્ર મોંથી ? અહીં હાજી-હાજી કરો, એમાં

કાંઈ વળે નહિ. પરિણામ લાવવું હોય, તો તો ધર્મને સર્વસ્વ સમજવું જોઈએ. એ નક્કી કરવું પડશે કે-આત્માનાં ઉદ્ધાર માટે, સ્વપરના કલ્યાણ માટે, ધર્મ સિવાય બીજો એક પણ આધાર નથી-ઉપાય નથી-શરણ નથી. એ સંસ્કાર ઘરમાં, બજારમાં, બધે ફેલાવવા પડશે અને એ સંસ્કારમાં પોતાના આત્માને સ્થિર કરવો પડશે. બે કલાક સારા અને બાવીશ કલાક પાછા હતા એને એ,-તો પરિણામ શું ? સ્થિતિ એવી યોજો કે જ્યાં જાઓ ત્યાં એ સંસ્કાર જ દેખો : એનાજ ભણકાર ! તો તો વસ્તુ પામવા વખત આવે. માટે પ્રથમ પ્રાર્થનાસૂત્ર (જયવીયરાય) લીધું. તેમાં પહેલી માગણી-'ભવનિર્વેદ'ની કરી. એના વિના માર્ગાનુસારિતા આવે નહિ, અને માર્ગાનુસારી બનવા અસદ્‌ગ્રહનો વિજય કરવો પડે. અજ્ઞાની તથા અલ્પજ્ઞાની હોવા છતાં, જે પોતાની બુદ્ધિ પર આગ્રહ કરે તે અસદ્‌ગ્રહ. અસદ્‌ગ્રહ કહો-કે કદાગ્રહ કહો-કે દુરાગ્રહ કહો, એ બધું એકજ ! અજ્ઞાની તથા અલ્પજ્ઞાનીએ પોતાની બુદ્ધિ પર બહુ વજન ન મૂકવું જોઈએ. બુદ્ધિનો ઉપયોગ સત્યને સમજવા કરવો. પોતાની બુદ્ધિમાં આવે એજ ખરૂં, એ આગ્રહથી તો સ્વયં મરે અને બીજાને મારી નાખે. શાસ્ત્રનો-સત્યનો, જેટલો બુદ્ધિથી થઈ શકે તેટલો સ્વીકાર કરે, અને જ્યાં બુદ્ધિ સ્વીકાર કરવા અસમર્થ બને, ત્યાં સત્યપ્રેમીએ માનવું જોઈએ કે-બુદ્ધિ અલ્પ છે, અને શાસ્ત્ર તો ગહન છે,-માટે સમજાતું નથી. (લાલન-

ત્યાં નિશ્રા આવે. નિશ્રાની જરૂર.) અહીં જ વાંધો છે. આજના સ્વતંત્રવાદમાં અહીં જ વાંધો છે. નિશ્રાની અવગણના છે, અને તે પણ કેવળ ધર્મમાર્ગમાં જ ! વ્યવહારમાર્ગમાં તો નહિ. ત્યાં તો સમજે છે કે-યોગ્ય રીતે ન વર્તાય તો પૂરૂં થવું મુશ્કેલ : વ્યવહારમાર્ગમાં તો બધાની સલાહ લે. કોઈ કાયદાની બારીકીમાં આવી ગયો, તો તરત વકીલ પાસે જાય : કહે કે-'મરી ગયો, સલાહ આપો !' વકીલમાગે તે પૈસા આપે. શરીર નરમ થાય કે ઝટ વૈદ્ય કે ડોક્ટર પાસે જાય. વેપારની આફતમાં ઝટ કુશલ વેપારી પાસે દોડી જાય. આ બધી નિશ્રા છે ને ! ત્યાં નિશ્રામાં વાંધો નથી, વ્યવહારમાં હજીએ નિશ્રા જીવતી જાગતી છે, અને રહેવાની. પણ ધર્મમાર્ગમાં આજના પોતાની જાતને સ્વતંત્ર ગણાવતા લોકોને, જ્ઞાનીપુરૂષોની નિશ્રામાં રહેવું પાલવતું નથી : પણ જ્યાં સુધી સ્વયં જ્ઞાતા ન બની શકાય, ત્યાં સુધી નિશ્રા તો અંગીકાર કરવી જ પડે. વ્યવહારમાં બધે નિશ્રા કબુલ રખાય છે. નિશ્રા વિના નાનાથી મોટા થવાય જ નહિ, નિશ્રા હોય તો જ નાનાથી મોટા થવાય, અને મોટામાંથી માનવંતા થવાય, અને નિશ્રાથી જ સુખપૂર્વક જીવી શકાય. અહિંસાની વાતો કરે, પણ 'જીવ શું ? જીવનું સ્વરૂપ,જીવની દશા, જીવની હિંસાથી થાય શું ?, ભાવ પ્રાણ કયા ? દ્રવ્ય પ્રાણ કયા? આત્માનો ઉદય અને અસ્ત શું, અને ક્યારે થાય ?'-આ બધું પૂછો તો કહે કે-જાણતો નથી:

તો ભાઈ ! અહિંસાની વાત શાની કરે છે ? આ સ્થિતિમાં અહિંસાની વાત આવે કઈ રીતે? સંયમની વાત કરે, પણ પૂછો કે-'સંયમ કોને કહેવાય ? અસંયમ કેટલા પ્રકારનો ? મને રૂચે તે કરૂં, હું ધારૂં તે કરૂં, આમાં અસંયમ ખરો કે નહિ ? એવી ભાવનામાં પણ અસંયમ ખરો કે નહિ ?'-આ પ્રશ્નો પૈકીના એક પણ પ્રશ્નનો સીધો ઉત્તર નહિ આપે. સંયમની વાત કરનારને અસંયમ અને અસંયમના હેતુઓ જાણવા તો જોઈએ જ ને ? નાના માર્ગેથી ઘેર જનારે, ક્યાં ખાડા, ક્યાં ટેકરા, ક્યાં ભય,-એ જાણવું તો જોઈશેને ! અહિંસા, સંયમ, અને તપ-એ એવી વસ્તુ છે કે, એમાં કદી બુદ્ધિ મુજબ ચલાય નહિ. અહિંસા, સંયમ, અને તપરૂપ ધર્મની આરાધના માટે તો ઉત્તમ જ્ઞાની પુરૂષોની નિશ્રા અંગીકાર કરવી જ જોઈએ. મોક્ષમાર્ગની આરાધના માટે જ્ઞાની પુરૂષોની નિશ્રાનો સ્વીકાર થાય, તો પરિણામ બધું સીધું આવે. અજ્ઞાની કે અલ્પજ્ઞાની આત્માએ પોતાની બુદ્ધિ પર મદાર બાંધવો ન જોઈએ. જો તે પોતાની જ બુદ્ધિ પર મદાર બાંધે તો જરૂર પડ્યા વિના રહે નહિ. જૈનશાસન કહે છે કે-શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ કહ્યું તે પ્રમાણ માનવું. અશક્તિ હોય તો કરનારને હાથ જોડો : તાકાત આવશે ત્યારે અમે પણ કરીશું, એમ કહો. 'ભલે અમે થાય એટલું કરીએ, પણ સાચું તો તેજ-કે જે શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ કહ્યું છે. એમાં અમારી બુદ્ધિ તથા ડહાપણ નકામું-'એમ કહો. જ્યાં સુધી

અસદ્ગ્રહ ન જાય, ત્યાં સુધી માર્ગાનુસારિતા ન આવે. જ્યાં શીખામણ સાંભળવાની યોગ્યતા જ ન હોય, ત્યાં પરિણામ શું આવે ? 'અહીં કાંઈ બુદ્ધિનો ઈન્કાર નથી. 'બુદ્ધિ હોવી જ ન જોઈએ, બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો જ નહિ, બુદ્ધિની ખીલવટ જ ન કરવી.'-એમ કહેવાનું નથી. બુદ્ધિની તો બહુજ જરૂર છે. શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી કહે છે કે-'ધર્મ એ ધર્માર્થિ આત્માઓએ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિપૂર્વક વિચારવા યોગ્ય છે.' અને છે પણ તેમજ. 'સાધ્યની સિદ્ધિ માટે સાધનનું આલંબન લેવું.' એમાં કોઈનો જ ઈન્કાર ન હોય, પણ બુદ્ધિ ઉપર મદાર બાંધી જ્ઞાની પુરૂષોની નિશ્રાની અવગણના કરવી, એ કોઈ પણ રીતિએ હિતકર નથી. જૈનશાસ્ત્ર તો કહે છે કે-વિચાર પણ અધુરાને જ કરવા પડે છે, જ્યાં સુધી વિચાર કરવા પડે, ત્યાં સુધી અધુરા : માટે અધુરાએ જરૂર જ્ઞાની પુરૂષોની નિશ્રામાં રહેવું જ જોઈએ.

જીવલોકમાં સારભૂત શું ?

પ્રથમ ભવનો નિર્વેદ : તે પછી અસદ્ગ્રહના વિજયપૂર્વક તત્ત્વાનુસારિતા અને ઈષ્ટફળની સિદ્ધિ : આ માટે વિરૂદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ અને ગુરૂજનોની ઉચિત પ્રતિપત્તિ. આ બધું આપણે વિસ્તારથી વિચારી ગયા, હવે જગતમાં મનાતી ઉત્તમ વસ્તુની માગણી માટે પરમોપકારી પરમર્ષિઓ ફરમાવે છે કે:-

"परत्थकरणं च"

"परार्थकरणं-सत्त्वार्थकरणं, जीवलोकसारं पौरुषयिह्नमेतत् ।"

પ્રાણી માત્રનું ભલું કરવું, એ આ જીવલોકમાં સારભૂત છે અને એ પુરૂષાર્થનું ચિન્હ છે. ખરેખર, પરાર્થ એ જીવલોકમાં સારભૂત છે-પુરૂષાર્થ પણ ત્યારે જ દીપે છે : સ્વાર્થ એ વિશ્વમાં ભારભૂત છે, ત્યારે એ પરમાર્થ એ સારભૂત વસ્તુ છે. શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ-કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા-'ભવનિર્વેદ, માર્ગાનુસારિતા, ઈષ્ટફલસિદ્ધિ, લોકવિરૂદ્ધ ત્યાગ, ગુરૂજનપૂજા અને પરાર્થકરણ'-ને લૌકિક સૌન્દર્ય તરીકે ઓળખાવે છે, અને તે પછી તે આત્માને લોકોત્તર ધર્મના અધિકારી તરીકે બતાવે છે. વાત પણ ખરી છે કે-ભવનિર્વેદ આદિ આવ્યા પછી જ શુભગુરૂનો યોગ ફળે છે. માટે જ પ્રાર્થનાસૂત્રમાં ઉપરની વસ્તુઓને પ્રાર્થ્યા પછી શુભગુરૂના યોગની પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે, અને સાથે શુભગુરૂના વચનની સેવા, સંસાર રહે ત્યાં સુધી અખંડિત રહે- એવી પણ પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે.

શુભ શબ્દનું રહસ્ય-

ઉપરની વસ્તુઓ જે પામ્યા, તેના ટકાવનો આધાર, અને તેની સફળતાનો આધાર-શુભ ગુરૂના યોગ ઉપર છે. શુભગુરૂ જ ઉપરની વસ્તુઓને ટકાવવાનું અને ફળદ્રુપ કરવાનું સામર્થ્ય

ધરાવે છે : એમાં બે મત ન જ હોઈ શકે. શુભગુરૂ વિના ભવના નિર્વેદને અને માર્ગાનુસારિતા આદિ સદ્ગુણોને બીજું કોણ ટકાવી શકે ? કોઈજ નહિ ! આથી ગુરૂની બાબતમાં ઘણાજ સાવધ રહેવું ઘટે. શુભગુરૂના યોગમાં જરા પણ ભેદ ન થવો જોઈએ : એમાં ભેદ થાય તો પરિણામ શું ? સ્ટીમર કાણી થાય તો બંદર આવે કે તળીયું ? ગુરૂ કહ્યાથી બધું આવી જતું હતું, પણ શુભગુરૂ લખ્યું : કારણ કે જેટલી સારી ચીજ, તેની નકલ નીકળે છે. અસલની નકલ હોય જ. સાચા સીક્કાના પ્રચારની સાથે નિયમા ખોટા સિક્કાનો પ્રચાર પણ હોય છે જ, સારાપણું ને ખોટાપણું સાથે ને સાથે જ છે; 'સુ'-'શુભ'-'શુદ્ધ' વિગેરે વિગેરે શબ્દો ઉપર ઉપકારી પુરૂષો ભાર મૂક્યા વિના રહેતા જ નથી. બુદ્ધિ પણ 'સુ' ને 'કુ' બંને હોય, પણ આપણે તો 'સુ' જોઈએ : તેમ ગુરૂ પણ 'સુ'જ જોઈએ. આથી જ **'सुहगुरु जोगो'** અને **'तव्वयणसेवणा'** નું વિવરણ કરતાં પરમ ઉપકારી મહર્ષિ ફરમાવે છે કે :-

"शुभगुरुयोगो-विशिष्टचारित्रयुक्ताचार्यसम्बन्धः, तथा तद्वचनसेवा-सद्गुरुवचनसेवना, न जातु चिदयमहितमुपदिशति, आभवमासंसारमखण्डा-सम्पूर्णा ।"

શુભ ગુરૂનો યોગ-એટલે વિશિષ્ટ ચારિત્ર યુક્ત આચાર્યનો સંબંધ તથા સદ્ગુરૂના વચનની સેવના, આ સંસાર પર્યંત અખંડિત એટલે સંપૂર્ણ હો !-કારણ કે સદ્ગુરૂ કદી પણ

અહિતનો ઉપદેશ કરે નહિ. વિશિષ્ટ ચારિત્રે કરીને સહિત ગુરૂનો યોગ જોઈએ : એવા ગુરૂનો યોગ થયા બાદ, **'તવ્વયણં સેવણા આભવમખંડા'** તે સદ્ગુરૂના વચનની સેવના અખંડપણે, આ ભવપર્યંત હો ! આ ભવ પર્યંત એટલે આ જન્મ પર્યંત નહિ, પણ સંસારમાં રહું ત્યાં સુધી પણ ! એક વખત ગુરૂમાં શુભપણાનો નિશ્ચય થઈ જાય, પછી એમના વચનમાં શંકા ન થવી જોઈએ : શુભપણું ચાલ્યું જાય તો આ માગણી ન થાય. સાચો સીક્કો ભલે રોજ તીજોરીમાં રહે, પણ એમાં ખોટો માલૂમ પડ્યો તો ડાહ્યો માણસ તે, કે જે એને ફેંકી દે. હજાર સીક્કામાં પાંચ ખોટા આવે તો લોભવશ થઈ સમજુ માણસ રાખે નહિ : નવસેં પંચાણું ભલે થાય, પણ ખોટા તો તુરત ફેંકી જ દેવાનો. કારણ કે, એ જાણે છે કે-પકડાયા તો બાર વાગી જાય. ખોટા સીક્કાઓની કિંમત ઉપજાવવાનો પણ પ્રયત્ન સરખોય કરે નહિઃ કારણ કે, કોઈ વખત કલંકિત થવામાં એ કારણભૂત છે. એવો લોભ ડાહ્યા વેપારીને ન હોય, શુભ ગુરૂના વચનની અખંડપણે સેવા, આ ભવ પર્યંત હો !-એના વચનની સેવામાં ગુમાવવાપણું છે નહિ, આત્માનો એકાંતે સુધારો જ છે, આ પ્રાર્થનામાં કાંઈ બાકી છે ? આ મુજબ થઈ જાય તો ? 'ભવનિવ્વેઓ'થી માંડી, 'તવ્વયણ-સેવણા આભવમખંડા'-સુધીની આ બધી માગણી જો બરાબર ભાવના રૂપે પણ સ્થિર થઈ જાય, તો તમારો આત્મા ઘરમાં, ખાવા

પીવામાં, મોજશોખમાં, રંગરાગમાં આનંદ ન પામે. માગણી વખતની વિધિ, મર્યાદા, કેવી સરસ છે ? મર્યાદા, માગણી, મુદ્રા, બધું જ સુંદર : કોઈ પૂછે કે-માગણી બાદ તમારા વિચારમાં પરિવર્તન થયું ? ભવની પ્રવૃત્તિ વધી કે ઘટી ? પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહ-અરે અઢારે પાપસ્થાનકની પ્રવૃત્તિ વધતી જાય છે, કે ઘટતી જાય છે ? પરિગ્રહ મળતો નથી એ જુદી વાત છે, પણ અંતરંગમાં વધે છે કે ઘટે છે ? જીંદગી સુધી ન મળે પણ ભાવના કઈ ? મેળવવાની કે છોડવાની ? મળવું એ સંયોગાધીન છે-પુણ્યોદયાધીન અને જાય ત્યાં પાપોદય છે, પણ મનોવૃત્તિ શી જોઈએ ? જાય અને આવે એ પુદ્‌ગલનો યોગ છે : એનાથી જ આત્મા સુખી કે દુઃખી એમ કાંઈ જ નથી. ઢગલાબંધ હોય તો સુખી અને ન હોય તો દુઃખી, એમ પણ નથી. બહુ પરિગ્રહ હોય તે બહુ સુખી જ હોય, એમ કહી શકાય તેમ નથી. મમ્મણ શેઠ પાસે લક્ષ્મીનો પાર નહોતો, અને પુણીયા શ્રાવક પાસે સાડા બાર દોકડાથી અધિક ન હતી. મમ્મણ શેઠ શ્રીમંતાઈમાં ઉંચી કોટિનો, જ્યારે પુણીયો શ્રાવક નિર્ધનોમાં ઉંચી કોટિનો ! છતાં પણ એ પુણીયો શ્રાવક ત્રિકાલ જિનપૂજન, ગુરૂભક્તિ, દાન અને કાયમ ધર્મક્રિયા કરતો : સામાયિક અખંડપણે કરતો. ત્યારે મમ્મણ શેઠ દિવસે પણ મજુરી, રાત્રે પણ મજુરી, અને વર્ષાદની ઝડીઓમાં પાણીમાં પડી લાકડાં લાવતો :

અને તેલ ને ચોખા ખાતો ! પરિણામે મમ્મણ સાતમીએ ગયો અને પુણીયા શ્રાવકની સારામાં સારી નામના આજસુધી ચાલી આવે છે. આ વસ્તુ અહર્નિશ વિચારવા જેવી છે, અને પ્રાર્થનાસૂત્ર દ્વારા કરાતી માગણી જીવનમાં ઉતરી જાય, તવા પ્રયત્નો અવિરતપણે કરવાની ખરેખર જરૂર છે. કારણ કે-આત્માનું વાસ્તવિક શ્રેય એમાં જ સમાયું છે.

કુવ્યસનોથી થઈ રહેલી ખરાબી -

શાસ્ત્રે મોક્ષ સાધ્ય માન્યું અને ધર્મને તેનું સાધન માન્યું : દુનિયાએ કામને સાધ્ય માન્યો અને અર્થને તેનું સાધન માન્યું, કામની જડ મોળી ન પડે, ત્યાં સુધી થાય શું ? કામ એટલે સ્પર્શેન્દ્રિયનો વિષય જ નહિ, પરંતુ પાંચે ઈંદ્રિયોના વિષયની લાલસા-એ કામ છે. એમાંય રસના ભયંકર છે. એના યોગે બધીયે ઈંદ્રિયો બ્હેકી ઉઠે છે. ખાવાનો ટેસ્ટ, એજ રસનાનો અર્થ કે બીજો ? એ ટેસ્ટ એવો ભયંકર લાગ્યો છે કે ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો પણ વિચાર નહિ. કેટલાકને તો દ્વિદળની પણ ખબર નહિ હોય ! કેટલાક તો હજી પૂછે છે કે-કંદમૂળ ક્યાં ક્યાં કહેવાય ? ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો વિચાર લગભગ નાશ પામ્યો છે. વિચારવાની ફુરસદ પણ હોય નહિ, ત્યાં શું થાય ? જૈનશાસનની ભક્ષ્યાભક્ષ્યની વાત બહુ જુદી છે, આજે તાજી લાવેલી ચીજના પણ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શમાં જો ફેરફાર થાય-તો તે અભક્ષ્ય છે : જૈન શાસ્ત્ર એને

અભક્ષ્યની કોટિમાં મૂકે છે. જૈનકુળમાં જન્મેલાની સ્થિતિ એ જાતિની હોવી જોઈએ કે બહાર-કે ઘેર-કોઈ પણ સ્થળે, અભક્ષ્ય વસ્તુનું ભક્ષણ ન કરે અને ભક્ષ્ય વસ્તુના ભક્ષણમાં પણ નિયમિત બને. આજે હોટેલો-કે જ્યાં આ જાતિનો ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો વિચાર નથી, ત્યાં ખાવું એ ભક્ષ્ય કે અભક્ષ્ય ! એથી શરીરની મજબૂતી વધતી જાય છે, એમ ? નહિ જ. પણ એક જાતનો આત્મનાશક શોખ વળગ્યો છે વારૂ, મનુષ્યે ખાવું કેટલી વાર જોઈએ ? કેટલા કલાક ખાવું જોઈએ ? રાત્રે, દહાડે, સવારે, બપોરે-બસ ચાલુ જ એમ ? ઉંઘવાના ટાઈમ સિવાય ઘણાનું મોઢું ભાગ્યે જ બંધ રહેતું હોય : રહે એ અપવાદ : ઘણા એટલે બધા ન સમજતા. જેનું મોઢું આખો દિવસ ચાલે તે કઈ કોટિનો ? પૂર્વે પણ મુખવાસ ખાતા હતા, પણ તે જમે ત્યાં જ અગર દીવાનખાનામાં ! પણ ત્યાંથી નિપટાવીને જ ઉઠે, પછી આખો દિવસ નહિ. મુખવાસ મુખશુદ્ધિ માટે છે, મુખમાં ગંદવાડ કરવા માટે નથી. 'ખાતાં ખાતાં બોલવાથી તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય છે'-એમ શાસ્ત્ર કહે છે. હવે મોઢું ચાલુ રાખનારાની દશા કઈ? આવી વાંત હું કરૂં, એટલે ઝટ કહે કે-આ જમાનામાં ચાલે ? ભાઈ ! ત્યારે આવી વાત કયા જમાનામાં ચાલે ? બોલવું એ શબ્દ છે, શબ્દ એ જ્ઞાનનું કારણ છે. માટે અશુદ્ધ મુખે ન બોલાય, પણ મોઢું બંધ રહે તો એ નિયમ પળેને ! આજની દશા એ છે કે-જ્યાં જાય

ત્યાં, મોઢું ખાલી થયું કે, જે સાધન મળ્યું તે લઈને, મોંમાં નાંખ્યું. એક એક આદમી દશ દશથી માંડી પ્રાયઃ પચાસ પચાસની સંખ્યા સુધીનાં પાન ખાય ? મને એ થાય છે કે-એ ખવાતાં શી રીતે હશે ? મુંઝવણ પણ ન થાય ? આ સ્થિતિથી એટલે કે યથેચ્છ ભક્ષણથી બુદ્ધિ બગડી. તમે કહો છો કે-રોગ વધ્યા, બુદ્ધિ બગડી, પણ એમ ન થાય તો થાય શું? આંખો મીંચીને જે હોય તે ખાય, એની બુદ્ધિનો સદુપયોગ થાય શી રીતે ? જે પેટમાં કચરો ભરવાનું જ કામ ચાલુ રાખે, એ વિચારે કયા વખતે ? આ બધી ચીજો આત્માને પાગલ બનાવે છે, આથી તો વિષયવાસના બળવત્તર બને છે. આંખ અને કાન વિગેરે એવાં બને છે કે-ન જોવાનું જુએ, ન સાંભળવાનું સાંભળે, ન બોલવાનું બોલે : કશો ખ્યાલ જ ન રહે. આ દશામાં અખંડપણે (સદ્‌ગુરૂના) વચનની સેવના ક્યાંથી ? એ તો અખંડ ન રહે, પણ ઉલ્ટી ખંડખંડા થઈ જાય. આ સ્થિતિ સુધાર્યા વિના સુધારો શી રીતે થાય ? ‘આહાર તેવો ડકાર’-આવે એમાં આશ્ચર્ય શું છે ? આથી તો અનીતિ પણ વધી. પચીસ પચાસના પગારમાં પાંચ દશ ચાહના પ્યાલા, આખો દિવસ પાન, બીડી-હવે તો બીડી નહિ પણ સીગારેટ-જોઈએ, પછી પૂરૂં થાય શી રીતે ? પછી હાથ મારવાનું મન થાય, સટ્ટો પણ કરે ! આવે તો ઠીક-નહિ તો કોને દેવા છે ? આ બધું કોણે શીખવ્યું ? આ બધી કુટેવોએ અને ખરાબ

વ્યસનોએ ! મર્યાદિત જીવન હોય તો આમ બને ? બે વાર ભોજન લેવાતું હોય, યોગ્ય ચીજનું ભોજન બે વાર કરાય, તો જીવનમાં ઘણો સુધારો થઈ જાય. સટ્ટો બહુ ભયંકર ચીજ છે-પણ કહેવાય નહિ : બધા એને આધીન. સટ્ટો કરનારનાં પરિણામ, ભાવના અને ધૂન કેવી? જરાએ શાંતિ છે ? ચોવીસે કલાક તેજી મંદીના જ વિચાર. કેટલા ટકા વધ્યા અને કેટલા ઘટ્યા ? વધ કે ઘટ કેવી ? ફેવરની કે અનફેવરની ? સ્થિતિ પરાધીન : તાર આવે એના પર ભાવ. આ ભાવનાને લઈને આર્ત્તની સાથે રૌદ્ર ધ્યાન આવતાં પણ વાર નહિ. જોવામાં આવે છે કે-પંદર પંદર વર્ષના છોકરાઓ સટ્ટો કરે છે. કહે કે-દાવ મૂક્યો છે, પાંચ આવે કે દશ જાય. આવે તો ઉડાવે, જાય તો માથું ફેરવે. આબરૂનો ખ્યાલ નહિ. કામની સામગ્રી-વિષયની ભાવના વધી ગઈ. આ સ્થિતિમાં, ભવનિર્વેદની ભાવના શી રીતે આવે ? એ ભાવના ન આવે તો જૈન આત્માને ખરેખર મુંઝવણ થવી જોઈએ, અને તેનું રોજ દુઃખ થવું જોઈએ. એ દુઃખની શાંતિ માટે શાંતિ અને સંતોષપૂર્વક ધર્મ બરાબર આરાધવો જ જોઈએ. આજે બીમારોને ડોકટર પણ ગરમ પાણી પાય છે : શાસ્ત્ર તો પ્રથમથી જ કહે છે. પણ માનવું છે કોને ? એક વાર ખાવું, એને વૈદક પણ વખાણે છે. તમે કેટલીવાર ખાઓ છો? વિષયના અતિસંગથી ક્ષય થાય છે, એ તો આજના સુધરેલા ગણાતાઓને પણ કબુલ્યા

વિના છુટકો નથી. આ બધાં કુવ્યસનોમાં જે જે ફસાયા હોય, તેઓએ એકદમ એકી સાથે કાયમને માટે બંધ ન કરી શકાય, તો ચાર મહિના માટે અભ્યાસ તરીકે પણ તેનું સેવન બંધ કરવું જ જોઈએ. 'એકથી અધિક વખત અને અમૂક ગણત્રી સિવાયની વસ્તુ નહિ ખાવી અને બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું'-આ રીતના નિયમનું પાલન કરવા સાથે યોગ્ય અંકુશ નીચે રહેવામાં આવે તો, અયોગ્ય વ્યસનો આપોઆપ ઘટવા માંડે : એક વારથી ન નભે તો બેથી અધિકવાર નહિ અને તે પણ ઘેરજ ! જ્યાં ત્યાં નહિ. શ્રી જૈનશાસનનો કાયદો કેવો મજેનો છે ! મુઠસી પચ્ચખ્ખાણ કરે તો, દિવસે જ્યારે જ્યારે વાપરે એટલો ટાઈમ કલાક-બે કલાક ખુલ્લા : બાકીનો ટાઈમ ભોજનથી વિરતિ : મરતાં પહેલાં ચારે આહારનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, પણ આજે તો હાર્ટ ફેલનાં દરદ-તે ક્યારે ચાર આહાર તજે ? મુઠસી પચ્ચખ્ખાણ હોય તેને ઉભા ઉભા કે સુતા સુતા મરાય તો પણ ચિંતા શી ? જીવન એવું બનાવો, અભ્યાસી એવા બનો,- કે જેથી મરણની ભીતિજ ન રહે. આ તો કહે છે કે-મરણ આવશે ત્યારે જોશું ! તે વખતે શું જોશો ?ચાર છ મહિના સુધી એવું જીવન ઘડો કે-ચાર છ મહિને ખબર પડે કે, ધર્મ એ એક અજબ વસ્તુ છે. જીવન પર અને ઈંદ્રિયો પર નિયંત્રણ મૂકી દો, પછી જાુઓ કે-કેવી સુંદર થાય છે ! નક્કી કરો કે-બજારમાં તો ખવાય જ નહિ, અને ઘરમાં પણ અભક્ષ્ય તો

નહિ જ : બીજે કદી ખાવાનો પ્રસંગ આવે તો, ખાવાને અયોગ્ય એવી ચીજનું ભક્ષણ તો ન જ કરવું. આ થાય તો વિષયવાસના, કામની તીવ્રતા, આપોઆપ શમી જશે. રોગ શમાવવા આજે લાંઘણો કરાવવામાં આવે છે : તમારાથી મહિનાના ઉપવાસ ન થાય, અરે,- એક ઉપવાસ પણ ન થાય, તો જે થઈ શકે તેમ છે, તે તપ તો કરો ! એકથી અધિક વાર ન ખાવું એ પણ તપ છે, બેથી અધિકવાર ન ખાવું એ પણ તપ છે ! ત્રીજીવાર ન ખાવું, બહારની વસ્તુ ન જ ખાવી, વ્હાલામાં વ્હાલી વસ્તુનો ત્યાગ કરવો, આ બધા તપ છે. જેમ અગ્નિમાં તપાવવાથી સોનું શુદ્ધ થાય છે, તેમ આત્માને તપરૂપ અગ્નિમાં તપાવો-કે જેથી કર્મમળ બળી જશે, અને આત્મા શુદ્ધ બનશે. ડાહ્યા વૈદો તો કહે કે-'ભાઈ ! મારી દવા છે તો ઉત્તમ અને તારો રોગ પણ મેં પરખ્યો છે, પણ કુપથ્ય છોડાશે, તો પછી રોગ મટશે. જો કુપથ્ય ન છોડવું હોય તો મહેરબાની કરી મારી દવા કરતો મા.' અહીં પણ આત્મશુદ્ધિ માટે શ્રી જિનેશ્વરદેવનો ધર્મ હૃદયમાં ઉતારવો હશે, આત્માને ધર્મમાં તન્મય બનાવવો હશે, તો આ બધાં વ્યસનો તો છોડવાં પડશે. અને કદાચ એકદમ છુટી શકે તેમ ન હોય, તો તે છોડવા જેવાં છે-એમ માની તેને છોડવા માટે પ્રબળ પ્રયત્નો આદરવા પડશે. અયોગ્ય ખાનપાનથી આત્મા વિકૃત બને છે, અને પરિણામે અગમ્યગમન પણ વધતું જાય છે, અને

એમાંથી જ આજના બધા વિષમ વિચારો પેદા થાય છે, એ આજે સ્પષ્ટપણે દેખાઈ રહ્યું છે. અખંડ બ્રહ્મચર્યની ઉપાસના કરવાની જ એક કામનાવાળા જૈન કુલમાં, પરનારી-સહોદરતા તો અવશ્ય હોવી જ જોઈએ, એમાં શંકા જ શી ? પરસ્ત્રીનું વ્યસન તો જૈનકુળમાં હોવું જ ન ઘટે. જૈનકુળને એ તો મોટું કલંક લગાડનાર છે. આજે દૃષ્ટિ ઉપર અંકુશ નથી. નાટક, ચેટક, સીનેમા વિગેરેનો ચડસ જબરો છે. એ પણ વિકૃત ભાવનાનું એક મોટું કારણ છે. નાટકને કોઈ વૈરાગ્યનું કારણ કહેતું હોય, તો તે ભ્રમણા છે. એમાં બહુલતયા વિષય-વાસનાને પોષનારી સામગ્રી છે. ચાર કલાકમાં કદી ચાર મીનીટ વૈરાગ્યનું લટકું હોય, એની અસર શી ? વીતરાગ, વીતરાગની મૂર્તિ, તમને વૈરાગ્ય ન કરે- અને નાટકીયો વૈરાગ્ય કરે, એમ ? વૈરાગ્ય લાવવો હોય તો વીતરાગને જુઓ ! એ વિરાગીની મૂર્તિને બરાબર નિહાળો! સાધુઓને, ત્યાગીઓને, સંયમને, સંયમનાં ઉપકરણોને ધારી ધારીને જુઓ ! એવી વસ્તુઓ દૃષ્ટિ સન્મુખ રાખો-કે જે જોવાથી દૃષ્ટિ સુધરે. દૃષ્ટિ ન સુધરે ત્યાં સુધી સુંદર વસ્તુ પમાય નહિ. ઘણા કાળની ટેવ છે, એકદમ ન જાય-તો ધીમે ધીમે છોડો. કહેવા ખાતર પણ આ ચાર છ મહિના કરી તો જુઓ, પછી ઘણું જ મજેનું લાગશે. શીલવંત આત્માઓની સ્તુતિને તો આવશ્યક ક્રિયામાં પણ સ્થાન છે. સવારના પ્રતિક્રમણમાં સતા અને સતીઓનાં નામ

લેવાય છે. જ્યાં પુણ્યાત્માનાં સ્મરણ જાગતા હોય, ત્યાં આત્મા જરૂર પાપવાસનાથી પાછો હઠે. ભરહેસરની સજ્ઝાય બોલો અને વિષયવાસના રહે ? એ બોલનાર પરસ્ત્રી પુંઠે ભટકે? પછી તીથિ, પર્વ, દિન, કે રાત કાંઈ પણ ન જુએ, એ કેમ બને ? જૈનકુળમાં જન્મેલાને એ વસ્તુ ન શોભે ! જૈન જાતિમાં નાનો પણ દોષ હોય તો અમને બહુ ખટકે. જે જૈનોમાં વનસ્પતિના ભક્ષણમાં પણ વિવેક હોય, તીથિ આદિએ વનસ્પતિનો પણ ત્યાગ હોય, કંદમૂળાદિને તો ખવાય જ નહિ, ત્યાં ખરાબ બદી ઘુસતી હોય તો કહેવી જ પડે. ન કહેવાય તો નીકળે કેમ ? ભયંકર પરિણામવાળી વસ્તુને દૂર કરાવવા ઉગ્રતાથી પણ કહેવું પડે. આનંદ પૂર્વક કરેલા અભક્ષ્યના ભક્ષણથી અને અપેયના પાનથી સારી એટલે ધર્મની બુદ્ધિનો નાશ થાય છે, નહિ તો વીતરાગનો પૂજારી અર્થકામનો આટલો લોલુપી હોય ? એ કામ અને અર્થ પાછળ પાગલ બને ? સુંદર આચાર ગયા, એટલે વિચાર ઉપર પણ ખરાબ અસર થઈ. નહિ તો જ્યાં છોડવાની જ વાત હોય, એવા વીતરાગના ભક્તને અર્થકામની ભાવના ભયંકર રીતે સતાવે ? જે વસ્તુની માગણી કરો છો, એને જીવનમાં ઉતારવા ચાર મહિના તો શુદ્ધ આચાર-વિચાર રાખો ! બ્રહ્મચર્યનું પાલન અને આરંભાદિ બંધ હોય તો જુઓ, કઈ અસર થાય છે. શાસ્ત્ર તો કહે છે કે-ચોમાસામાં વેપાર, રોજગાર, આરંભ, સમારંભ, બંધ કરી કેવલ

ધર્મની સાધનામાં લીન રહેવું.

ભીમા શેઠનું દૃષ્ટાંત

મંત્રીશ્વર ઉદાયનના પુત્ર વાગ્ભટ શ્રી શત્રુંજયના ઉદ્ધાર માટે, શ્રી શત્રુંજયની તલેટીમાં આવાસો સ્થાપીને સૈન્યની સાથે રહ્યા છે. પાટણના મંત્રીશ્વર-રાજા કુમારપાળના મંત્રીશ્વર, શત્રુંજયનો ઉદ્ધાર કરવા જાય-એ વાત કંઈ છૂપી રહે ? ગામોગામ સમાચાર પહોંચી ગયા. ચૈત્યના ઉદ્ધારની વાતને સાંભળીને, ઘણા શેઠીયાઓ પોતાની લક્ષ્મીના વ્યયથી પુણ્યમાં ભાગ લેવાની ઈચ્છાએ આવી પહોંચ્યા. મંત્રીશ્વર ટીપ કરવા નહોતા નીકળ્યા : પાટણના મંત્રીશ્વરને ટીપની જરૂર પણ નહોતી : પણ પૂણ્યકાર્યમાં ફાળો આપવાના ઈરાદે ગામેગામના શ્રીમાનો પોતાની મેળે આવી પહોંચ્યા. આજની દશા વિચારો ! કોઈ પુણ્ય વિના ઉત્તમ કાર્ય માટે ટીપ કરવા આવે તો કઈ રીતનું વર્તન થાય છે ? કોઈ ટીપ લઈને આવે તો ખૂશી થવું જોઈએ. કોઈ ઠેકાણે ધર્મસ્થાન બંધાય છે, એની તમને ટીપના બહાને ખબર આપવા આવનારને તો વધાવવો જોઈએ. એ આવે એમાં તમારી મહત્તા કે હાનિ ? શી ભાવના થાય છે, તે આત્માને પૂછો-અને શી કરવી જોઈએ, તે નક્કી કરો ! મંત્રીશ્વર વાગ્ભટ ઉદ્ધાર માટે જાય છે, એ સાંભળીને અનેક શ્રીમાનો પોતાની લક્ષ્મીના સદ્વ્યયથી પુણ્યકાર્યમાં ભાગ

લેવાની લિપ્સાથી વગર આમંત્રણે આવી પહોંચ્યા. તેઓથી સેવાતા મંત્રીશ્વર પોતાના પટમંડપમાં સભા ભરીને બેઠા છે. આ વખતે 'ટીમાણક' ગામમાં વસનાર 'ભીમ' નામના કૃતપિક, કે જેની પાસે માત્ર છ દ્રમકની મૂડી છે, તેણે કટકમાં ઘી વેચીને શુદ્ધ વ્યવહાર દ્વારા એક રૂપીઓ અને એક દ્રમક પેદા કર્યો : એ એક રૂપીઓ અને સાત દ્રમકની મુડીવાળા તે મહાનુભાવે, એક રૂપીઆના પુષ્પોથી મનના આનંદપૂર્વક શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનની પૂજા કરી, અને પાછા આવેલા તેણે કટકની અંદર ભમતાં પટમંડપમાં આસન ઉપર બેઠેલા અને કોટીશ્વર વ્યવહારીઓથી સેવાતા મંત્રીશ્વર વાગ્ભટને જોયા. જોવાની અભિલાષાથી અંદર જવાની ઈચ્છા છતાં, પણ તેને અંદર કોણ જવા દે ? દ્વારપાલો દ્વારા દૂર ધકેલાતા એવા પણ તેણે મંત્રીશ્વરને જોયા અને વિચારવા લાગ્યો કે :-

''अहो मर्त्यतया तौल्य-मस्य मेऽपि गुणैः पुनः । द्वयोरप्यन्तरं रत्नो-पलयोरिव हा महत् ॥१॥
एतादृक्षं महातीर्थ-मप्युद्धर्तुमयं क्षमः । न कायमानमप्यस्मि, नवीकर्तुमहं सहः ॥२॥''

'આશ્ચર્યની વાત છે કે-મનુષ્યપણાથી તો આમની અને મારી સમાનતા છે, પણ ખેદની વાત છે કે-ગુણોથી તો આ મહાપુરૂષની અને મારી વચ્ચે રત્ન અને પથ્થરની માફક મોટું અંતર છે : કારણ કે આ મહાનુભાવ આવા પ્રકારના મહાતીર્થનો ઉદ્ધાર કરવા માટે સમર્થ

છે, અને હું મારી કાયા જેટલું પણ નવું તીર્થ કરવાને સમર્થ નથી.' વિચારો ! આ મહાનુભાવની ભાવના કેટલી ઉત્તમ છે ? આજના શક્તિસંપન્નો આજે કઈ ભાવનામાં રમે છે, અને આ પુણ્યવાન કઈ ભાવનામાં રમે છે, એ ખાસ વિચારવા જેવું છે. મહાન્ પુણ્યોદય વિના આવી દશામાં-આવા વિચારો આવવા, એ ઘણું જ મુશ્કેલ છે. આ દશા પ્રાપ્ત કરવામાં જ સાચું આત્મશ્રેય છે. ઉત્તમ વિચારોમાં મગ્ન થયેલા તે મહાનુભાવને દ્વારપાલોએ ગળેથી પકડીને દૂર કર્યો, એ મંત્રીશ્વરે જોયું અને બોલાવીને પૂછ્યું અને તે મહાનુભાવે પોતાની સઘળી હકીકત કહી : એમાં તે મહાનુભાવે કરેલી શ્રી જિનપૂજાની હકીકતને સાંભળીને મંત્રીશ્વરે આનંદમાં આવીને સર્વ સમક્ષ સ્તુતિ કરતાં કહ્યું કે :-

''धन्यस्त्वं निर्धनोऽप्येवं, यो जिनेन्द्रमपुजयत् । धर्मबन्धुस्त्वमसि मे, ततः साधर्मिकत्वतः ॥१॥''

'નિર્ધન એવો પણ, જેણે આ પ્રમાણે શ્રી જિનેંદ્રદેવની પૂજા કરી, તે તું ધન્ય છો ! તે સાધર્મિપણાથી ખરેખર તું મારો ધર્મ બંધું છે.' આ પ્રમાણેની સ્તુતિ કરીને મંત્રીશ્વરે તે મહાનુભાવને બલાત્કારે પોતાના અર્ધાસન ઉપર બેસાર્યા. જ્યાં આ પ્રકારની સાધર્મિભક્તિ હોય અને આ પ્રકારનો સાધર્મિક પ્રેમ હોય, ત્યાં શું કમીના રહે ? આ રીતના વ્યવહારથી એ ભીમ શેઠ પણ વિચારે છે કે :-

"अहो जिनधर्ममहिमा जिनार्चनलीलायितं । यदहं दरिद्र-शिरोमणिरपि मानितः ॥"

'અહો શ્રી જિનેશ્વરદેવના ધર્મનો મહિમા અને શ્રી જિનેશ્વરદેવની પૂજાનું કેવું લીલાયિત છે-કે જેથી દરિદ્રશિરોમણિ એવો પણ હું, આ રીતનું માન પામ્યો.' ધર્મિની ઉચિત પ્રતિપત્તિથી આત્મા કેવો ધર્મરસિક બને છે, એ સમજવા જેવું છે. કોઈ પણ ધર્માત્માને જોતાં ધર્મપ્રેમીનું હૃદય હર્ષિત બન્યા વિના રહેવું જ ન જોઈએ. શ્રી જિનેશ્વરદેવની ભક્તિ કરનાર તરફ સન્માન ન ઉપજે, તો બીજા કોની તરફ ઉપજે ? હવે આજ વખતે સાધર્મિઓ મંત્રીશ્વર શ્રી વાગ્ભટને કહે છે કે :-

"प्रभविष्णुस्त्वमेकोऽपि, तीर्थोद्धारेऽसि धीसख ! । बन्धूनिव तथाप्यस्मान्, पुण्येऽस्मिन् योक्तुमर्हसि ॥१॥"

'હે મંત્રીશ્વર ! આપ એકલા પણ તીર્થોદ્ધારમાં સમર્થ છો, તો પણ બંધુઓ જેવા અમને આ પુણ્યકાર્યમાં જોડવાને યોગ્ય છો.' આ પ્રમાણે કહીને તેઓ સોનૈયાના ઢગલાઓ દેવા લાગ્યા. કહો, કેવો ધર્મપ્રેમ ? કેવી ઉદારતા અને કઈ રીતભાત ? પુણ્યકાર્યમાં પોતાની જાતે વિનંતિ કરીને આપવા જવું, એ ઓછી ઉદારતા છે ? લક્ષ્મી ઉપરની મૂર્છા ઉતર્યા વિના, આવી ઉદારતા આવવી-એ અશક્ય જ છે. મંત્રીશ્વરે એ પુણ્યવાનોનાં નામો પણ વહીમાં લખવા માંડ્યાં. આ સમયે મહાનુભાવ ભીમ, કે જેની પાસે અત્યારે માત્ર સાત દ્રમકની જ

આખી મુડી છે, તે વિચારે છે કે-જો મારા પણ આ સાત દ્રમો તીર્થોદ્ધારના પુણ્યકાર્યમાં લાગે, તો ખરેખર હું કૃતાર્થ થાઉં. પણ આ વિચારનો અમલ કરતાં તેને ઘણોજ સંકોચ થાય છે: કારણ કે ક્યાં સોનૈયાના ઢગલા અને કયાં સાત દ્રમક !-દ્રમક, એ તે સમયમાં ચાલતું નાણું છે. સાતે સાત દ્રમકને સમર્પિ દેવાની ભાવના. એજ અજબ છે. વિચક્ષણ મંત્રીશ્વરે જોયું કે-ભીમા શેઠ કંઈક આપવા ઈચ્છે છે પણ અલ્પ હોવાથી આપી શકતા નથી : એટલે તરત જ કહ્યું કે-'હે સાધર્મિક ! આપને પણ આ તીર્થના ઉદ્ધારમાં આપવાની ઈચ્છા હોય તો આપો કારણ કે આવો સમય એ મહાપુણ્યે મળી શકે છે.' આથી ખુશ થયેલા તે પુણ્યશાલિએ પણ પોતાની પાસેના સાતે દ્રમકોને પણ આનંદપૂર્વક આપી દીધા. ઔચિત્યના જ્ઞાતા મંત્રીશ્વરે પણ સર્વની ઉપર ભીમા શેઠનું નામ લખ્યું. આ જોઈ સઘળા વ્યવહારીઓના મુખ ઉપર શ્યામતા છવાઈ ગઈ : આ જોઈને મંત્રીશ્વરે કહ્યું કે :-

"कस्मादेवं क्रियते ? अनेन गृहसर्वस्वं दत्तं, युष्माभिस्तु न शतांशमात्रमपि । यदि सर्वस्वं दीयते तदा भवतां सर्वोपरि नाम स्यात्, इति मन्त्रिवचसा मुदिता लज्जिताश्च ।"

'કયા કારણથી આમ કરવામાં આવે છે ? આણે તો ઘરનું સર્વસ્વ આપી દીધું, અને તમારો તો સોમો હિસ્સો પણ નથી : જો તમે પણ સર્વસ્વ આપતા હો, તો આપનું નામ

સર્વની ઉપર મૂકવામાં આવે-આ પ્રમાણેના મંત્રીના વચનથી સર્વે ખૂશ થયા, અને પોતાની અજ્ઞાનતાથી લજ્જા પામ્યા.' મંત્રીશ્વરની વિચારશક્તિ અને વસ્તુનો વિવેક કરવાની શક્તિ, કેવી અને કેટલી અનુકરણીય છે,-એ ઉપર ખૂબ ધ્યાન આપવાનું છે. ભીમા શેઠનું દાન જેટલું પ્રશંસનીય છે, તેટલો જ મંત્રીશ્વરનો વિવેક પ્રશંસનીય છે. આ બેય ગુણો ખીલવવા જેવા છે. આજે આ બેય ગુણો આવી જાય, તો શી ખોટ છે ? બધુંય છે, માત્ર આ ઉદારતા અને વિવેકની ખામી છે. આવાં દૃષ્ટાંતો સાંભળી જીવનમાં ઘણું ઘણું ઉતારવાનું છે. પછી વાગ્ભટ મંત્રીએ વિચાર્યું કે-ભીમાશેઠે આપી તો દીધું, પણ હવે શું કરશે ? એટલે પહેરામણી તરીકે અમુક આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો : ભીમા શેઠે કહ્યું કે-'મંત્રીશ્વર ! 'કાણી કોડી માટે કોટિ દ્રવ્ય કોણ ગુમાવે ?' આ પ્રમાણે કહીને ભીમા શેઠ પત્નીથી ભય પામતા, ઘેર ચાલ્યા ગયા. ઘરની સ્થિતિ તો બજારમાંથી લાવે, ત્યારે રસોઈ થાય-એમ છે. વળી ભાગ્યશાળી એવા છે કે-ઘેર પણ કુભાર્યા છે : પણ આજની એમની પુણ્યભાવનાએ બધું ફરી ગયું : ઘેર ભાર્યામાં પણ પરિવર્તન થઈ ગયું : કુભાર્યાની સુભાર્યા થઈ ગઈ. ઘેર આવેલા પતિને પત્નીએ પણ પ્રિય વચનથી સંતોષ પમાડ્યો. અને પતિ પાસેથી સર્વ વૃત્તાંત સાંભળીને કહ્યું કે-'આપે તીર્થમાં ફાળો આપ્યો, એ ઘણુંજ સારૂં કર્યું-અને સારામાં સારૂં એ કર્યું કે-મંત્રીશ્વરે આપેલું

સૂરિરામની વાણી : જ્ઞાનરત્નોની ખાણી
પ્રત-૪થી
•
શ્રી આચારાંગના વ્યાખ્યાનો ભાગ-૧

ગ્રહણ ન કર્યું' આ પછી ગાયનો ખીલો નાખવા માટે ભૂમિ ખોદતાં ચરૂ નીકળ્યો. આ જોઈને શેઠ વિચારે છે કે-આજે મારો પુણ્યોદય છે, કે જેથી આ કળશ મળ્યો. અને એ કારણે આ કળશ પણ પુણ્યકાર્યમાં દેવા યોગ્ય છે-એમ વિચારને પત્નિને પૂછ્યું અને પત્નિએ પણ તેમાં અનુમતિ આપી. કહો, કુભાર્યા પણ કેવી સુભાર્યા બની ગઈ ?-જો કે એ નીકળેલા કળશને લઈને ગયા, તે મંત્રીશ્વરે ન લીધો અને દેવે પણ કીધું કે-તમારી ભક્તિથી તુષ્ટમાન થઈને મેં આપ્યો છે, માટે ભોગવો-અને ધર્મની પ્રભાવના કરો ! એ વાત જુદી છે,-પણ તે ભીમા શેઠની ભાવના કેવી ? ધર્મના પરિણામે સર્વ કાંઈ મળ્યું. કુભાર્યા પણ સુભાર્યા બની ગઈ. આ ધર્મનું પરિણામ. સાચા ધર્મના રસીયા બનો, તો દુ:ખી નહિ થાઓ ! વિષયવાસના-લાલસા-એ બધું, તમને ધર્મમાં રસ નથી, એનું પરિણામ છે. હજી બાજી હાથમાં છે : ભયંકર આપત્તિ આવે તે પહેલાં ચેતો ! નહિ ચેતો અને ચાલુ છે તેવીજ પ્રવૃત્તિમાં રહેશો,-ધર્મ નહિ કરો તો-જે સુખ છે, તે પણ નહિ રહે.

ધર્મ, યોગ્ય આત્માઓ માટે છે.

આ દશકાનું પરિવર્તન જુઓને ! દશકા પહેલાંની સ્થિતિ આજ છે ? ઘણા કહે છે કે-અમે સુખી નથી, પણ રાડો પાડ્યે સુખી થવાય ? ખાતર પાડ્યે કે કોઈનું ઝૂંટવી લેવાથી

સુખી થવાતું હોત, તો તો ચોટ્ટા બધાયે સુખી થઈ જાત. પાપ જ જો સુખનું કારણ હોત, તો તો પાપી માત્રને ત્યાં બાદશાહી હોત. તમે જાતે દુઃખી થયા છો : કોઈએ દુઃખી કર્યા નથી. દુઃખી થવાની કાર્યવાહી હજી પણ ચાલી રહી છે. જ્ઞાની પુરૂષોનાં અનુભવયુક્ત વચનોને હૃદયમાં ઉતારો. આ શાસ્ત્રની વાણી સાચા અનુભવીઓની છે. જગત્‌ના સંપૂર્ણ જ્ઞાતાની આ વાણી છે. તમને ખરાબ કરનાર-વિષયની વાસના, ખોટો લોભ, ખોટાં વ્યસનો-વિગેરે વિગેરે છે. અનીતિ, જૂઠ, પ્રપંચ વિગેરેને સેવતી વખતે કંપારીએ ન થાય, એ કેમ નભે ? અનીતિ, જૂઠ અને પ્રપંચ કરનારો હુંશીયાર છે, એમ ન માનતા. અત્યારે જે કાંઈ દેખાતું હોય, તે એ હુંશીયારીથી નથી, પણ પૂર્વના પુણ્યથી છે : એ પુણ્ય પરવાર્યા પછી તો ભીખ માગતાંયે પેટ નહિ ભરાય. હાલ આ વાત એકદમ નહિ જચે, પણ જચાવ્યા વિના છુટકો નથી. દુઃખ-દુઃખ તો કરો છો, પણ દુઃખ આવ્યું ક્યાંથી ? અશુભ બાંધ્યું હતું, તેથી ને ? દુઃખને પણ વેદતાં શીખો ! વાત વાતમાં કહે કે-દુઃખ આવ્યું શું કામ ? ધર્મ કરવા છતાં દુઃખ આવે કેમ ? પણ ભાઈ ! પાપ કર્યું હતું શું કામ ? પાપ કરો અને પાપનો નતીજો ન મળે, એ બને ? સુખી બનવું હોય તો, ધર્મ તથા ધર્મી પ્રત્યે સદ્‌ભાવના ખીલવો. 'ભવનિવ્વેઓ'થી માંડી 'તવ્વયણસેવણા'-સુધીની માગણીને સમજી જાવ, તો ધર્મને આવવાનાં

દ્વાર ખૂલી જાય. પાપને પુણ્ય ન માનો. મોજશોખ, રંગરાગ-એ પાપ છે. પાપને પુણ્ય માનશો, તો વેઠવું પડશે, આ વસ્તુ (ધર્મ) હશે તો પૈસો જશે તો યે પ્રસન્નતા રહેશે. 'આભવમખંડા'- પછીના ભાગમાં તો હદ કરી છે. એમાં તો એવી માગણી છે કે, ન પૂછો વાત. તમે રોજ બોલો, મોટેથી બોલો, પણ બહાર વર્તન એનું એજ.-એ કેમ ચાલે ? આ ઉપરથી જે બોલો છો, તે છોડી ન દેતા. એ બોલો છો, તો આજે આટલુંએ સાંભળો છો. એ બોલવાનું તો જીવતું જાગતું જોઈએ. શરમના શેરડા પડે છે, તે એક બોલવાના પ્રતાપે : માટે બોલવાનું મૂકતા નહિ. બોલવું કાયમ રાખો અને વસ્તુ સમજો. ખરૂં ધૂનન ત્યારે થશે ! ધૂનન કરવાને લાયક થાઓ. શ્રી આચારાંગ, એ દ્વાદશાંગી પૈકીનું પ્રથમ અંગસૂત્ર છે. ઉત્તમ આચાર વિના આત્માની શુદ્ધિ નથી. અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ પર અંકુશ હોય નહિ, ત્યાં સુધી આત્માને પોતાના સ્વરૂપની ઝાંખી થાય જ નહિ. પહેલો રસના પર કાપ મૂકો, પછી બધી ઈંદ્રિયો આધીન થશે. તાવ આવે એટલે અંગોપાંગ ઢીલાં થઈ જ જાય. રસનાને ખીલવનારી સામગ્રી બહુ વધી પડી છે. જે હિંસાથી, શાસ્ત્ર કહે છે કે-ભવાંતરમાં અલ્પ આયુષ્ય અને સરોગાવસ્થા થાય છે, તે હિંસાથી આજે પુષ્ટિ મનાય છે. એ કદી બને ? છતાં મનાય છે, વર્તાય છે. ન કરતા હોય તે ધન્ય ભાગ્ય. બચે તેને ધન્યવાદ : બહુલતાની આ વાત છે : બહુલતાએ એ

કાર્યવાહી થાય છે : એ રોકાયા વિના,-એને રોકવાના પ્રયત્ન વિના, આ વસ્તુ અંતરમાં ઉતરવી કઠીન છે. ધર્મ જચે ક્યારે ? યોગ્યતા હોય તો ? ધર્મ પણ યોગ્યને જ દઈ શકાય છે.

એક કવિએ કહ્યું છે કે :-

''उपदेशो हि न दातव्यो, यादृशे तादृशे जने ।''

ખરેખર જેવા તેવા માણસને ઉપદેશ-એ દેવા યોગ્ય નથી. ભાષામાં પણ કહ્યું કે -

''મૂરખને જ્ઞાન કદી નવ થાય, દેતાં પોતાનું પણ જાય.''

સંસાર પર નિર્વેદ લાવવાનો ઉપાય -

ટીકાકાર મહર્ષિ શ્રી શિલાંકસૂરિજી મંગલાચરણ કરતાં ફરમાવી ગયા કે-આ શાસન જયવંતુ છે, કારણ કે-એમાં એક પણ અયોગ્ય વિચારને સ્થાન નથી. તેમજ એક પણ સદ્વિચારનો ઈન્કાર નથી : એના સિદ્ધાંતો એટલી બધી અપેક્ષાથી એવી રીતે સિદ્ધ થયેલા છે, કે એની સેવા કરનારા આત્માઓ જરૂર કર્મમળથી રહિત થઈ, શુદ્ધ બની, મુક્તિપદે પહોંચી જાય અને એટલા જ માટે એ શાશ્વત છે, એની જગત્માં જોડી નથી અને સઘળા જિનેશ્વરોએ શરૂઆતમાં નમસ્કાર કરાયેલું આ તીર્થ જયવંતુ છે. એ શાસનમાં આચારની

મુખ્યતા છે. એ શાસનના આચારો જીવનમાં ન ઉતરે, ત્યાં સુધી આત્માની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી, પણ એ આચાર કઠીન છે : સ્હેલા નથી. એ આચારને જીવનમાં ઉતારતાં મુશ્કેલી ન નડે તે માટે, અને તે પ્રત્યેની ભાવના દૃઢ કરવા, અને જે વસ્તુની જરૂર છે, તે સ્થિર કરવા ખાતર. તમે અને અમે, રોજ શ્રી વીતરાગદેવ પાસે પ્રાર્થનાસૂત્ર (જયવીયરાય) માં જે માગીએ છીએ, તેની વિચારણા કરી રહ્યા છીએ. આપણે રોજ જેની માગણી કરીએ છીએ, તે સમજાય-આપણે માગીએ છીએ તે હૃદયમાંનું હોય-તો તો આ આચાર કઠીન પડે તેમ નથી. સાધુ કે શ્રાવક, રોજ જિનમંદિરે આવી પ્રભુના પૂજન, સ્તુતિ, પ્રશંસા, ગુણગાન કરી છેવટે પ્રાર્થના સૂત્રમાં જે માગણી કરે છે, તેને સ્હેજ ફરીને આપણે જોઈ લઈએ.

"जय वीयराय जगगुरु !"

હે વીતરાગ ! હે જગદ્‌ગુરૂ ! તું જય પામ. હે વીતરાગ ! તારી જયમાં અમારી જય છે, તું વીતરાગ છે માટે અમારી જય છે-એ ભાવના છે. શ્રી વીતરાગની હયાતી આત્માને જાગૃત કરનારી છે-આપણા આત્મગુણોને ખીલવનારી છે. પછી-

होउ ममं तुह पभावओ भयवं ।

હે ભગવન્ ! તારા પ્રભાવથી મને હો. જે વસ્તુ, તમારા આત્માની જાગૃતિ માટે રોજ

માગો છો, રોજ હાથ જોડીને જે માગો છો, તે હૈયામાં ન હોય, એની ભાવના પણ ન હોય, તો તો એ દંભ કહેવાય. જે કહીએ, તે શક્તિના અભાવે કદાચ એકદમ અમલમાં ન મૂકીએ તે ચાલે, પણ ભાવનામાં એ ન હોય, એ કેમ ચાલે ? તમારી માગણી નાની સૂની છે ? માગણી કઠીનમાં કઠીન કરી છે. શાથી ? એના વિના આત્માનું કલ્યાણ થઈ શકે તેમ નથી, તેથી ! શું હો ? "**भवनिव्वेओ**" ભવનિર્વેદ સંસારથી નિર્વેદ. સંસાર એ કારાગાર છે, એમાંથી છૂટવાની ભાવના જાગૃત થાય તે. કોની પાસે માગો છો ? ભગવાન પાસે. હે ભગવન્ ! તારા પ્રભાવથી, તારો પ્રભાવ અમારા પર પડતો હોય તો, તારા પ્રભાવને ઝીલવા લાયક અમે બન્યા હોઈએ તો, અમને સૌથી પહેલાં ભવનો નિર્વેદ થાઓ. એના વિના આગળની કોઈ કાર્યવાહી સાબીત થાય તેમ નથી, કારણ કે-ભવ ગમે એને ધર્મ નહિ ગમે, ધર્મ ગમે એને ભવ નહિ ગમે. શ્રી વીતરાગદેવ પાસે રોજ ભવનિર્વેદની માગણી કરનારા હૃદયમાં, સંસાર પ્રત્યે ભાવના કેવા પ્રકારની હોય, તે વિચારો-કે ઝટ સંસારનો અંત આવે. આ માગણી કાંઈ એક દિવસની નથી : રોજની છે. એ માગણી ફળે-એ ઈચ્છો છો, કે વાંઝણી રહે-એ ઈચ્છો છો ? ફળે તો ઠીક કે ન ફળે તો ઠીક ? ફળ માટે તો રોજની માગણી છે. પણ ફળે ક્યારે ? માગણી કરો, હાથ જોડીને વિનંતિ કરો, શબ્દો બોલો, પણ વિચાર જ

ન કરો-તો કેમ ફળે ? માગણી બાદ ભાવના કરો, વિચાર કરો, તો તો ધર્મ અંતરાત્મામાં વસે : નહિ તો છેટે રહેવાનો. ધર્મી કહેવરાવવા માત્રથી ધર્મી બનાતું હોત, તો તો એક પણ અધર્મી ન રહેત. (પ્રશ્ન૰ ભવ, કારાગાર ન લાગે ત્યાં શું કરવું ?) વાંધો ત્યાં છે એમ કહોને ! મૂળમાંજ વાંધા. આજ કારણથી ધર્મને અંતરમાં ઘાલવો મુશ્કેલ પડે છે : એથી જ ધર્મ નથી જચતો. જ્ઞાનીએ સંસારની જે અસારતા, અને જે કારાગારતા, જે જે રૂપે કહી છે- તે તે રૂપે વિચારો, સમજાય તો માનો, નહિ તો ભગવાન્ શ્રી તીર્થંકરદેવ પણ કોઈનું કાંડુ પકડીને કલ્યાણ કરાવી શકતા નથી. યોગ્ય આત્માને તો એમ પણ થાય, પણ અયોગ્યનું કાંડુ પકડયે પણ શું થાય ? ખૂદ ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવે શ્રેણિક મહારાજને કાલસૌકરિક કસાઈ માટે કહ્યું કે-એને હિંસા કરતાં રોકવાની તાકાત નથી. ભગવાન્ અસંખ્યાત ઈંદ્રોથી પૂજિત હતા, અને એક એક ઈંદ્રના તાબામાં અનેક દેવતાઓ હતા. એક એક દેવતાની એ તાકાત હોય છે કે-ભુવનને ઉંધુંચતું કરી નાખે, છતાં ભગવાને કહ્યું કે-કાલસૌકરિકની સ્થિતિ એ છે કે-એમાં સુધારો થાય એમ નથી. ધર્મ એ ઘોળીને દવાની જેમ પવાતો હોત, તો તો તે તારક બધાને પાત.

પુનર્જન્મ માનનારા બાલદીક્ષામાં શંકા કરે !

આખો મનુજ ભવ, એ ધર્મની મોસમ છે. આખો મનુષ્યભવ ધર્મ માટે નિર્મિત છે. મનુષ્યભવ, ભોગસુખ-રંગરાગ-મોજમજાહ માટે છે જ નહિ. નારકીઓ દુઃખદાવાનલથી સંતપ્ત છે, તિર્યંચો વિવેક વિકલ છે, અને દેવતાઓ વિષયોમાં પ્રયુક્ત છે : ત્યારે મનુષ્યોને જ એક ધર્મસામગ્રીની પ્રાપ્તિ છે, અને એજ કારણે મનુષ્યભવની દુર્લભતાનાં વર્ણન છે. જેઓ મનુષ્ય જીવનને પણ કેવલ ભોગજીવન બનાવી દે છે, તેઓને મન આ જીવનની કશી કીંમત જ નથી-એમ કહીએ તો ચાલી શકે. ધર્મની સામગ્રી વિશિષ્ટ પ્રકારની હોવાને લીધે જ મનુષ્યભવની મહત્તા છે. એવા મહત્ત્વ ભરેલા મનુષ્યભવને પામ્યા, એ પરમ પુણ્યોદય છે, પણ તેની સફળતા કોને માટે ? મોજમજાહ કરનારા માટે ? વિષયવિલાસ અને દુનિયાના રંગરાગમાં લીન થાય, તેને માટે ? નહિજ, એને માટે તો ભયંકર છે. કારણ કે-જે મનુષ્યભવ મુક્તિએ લઈ જાય, એજ મનુષ્યભવ સાતમીએ પણ લઈ જાય છે. જ્ઞાનીએ મનુષ્યભવની પ્રશંસા કરી, તેનું કારણ એક એજ છે કે-મનુષ્યભવ ધર્મ સાધનામાં પરમ ઉપયોગી છે. છતાંયે બધા જીવો ધર્મની સાધનામાં જીંદગી સુધી રક્ત રહે, તેવું બનતું નથી. પણ એવા આત્માઓ પણ શ્રી જિનેશ્વરદેવોના શાસનમાં થઈ ગયા છે, કે જેઓએ પોતાના ક્રોડપૂર્વના આયુષ્યમાંથી માત્ર

આઠજ વર્ષને બાદ કરી, આખીએ જીંદગી સર્વવિરતિની આરાધનામાં ગુજારી, આત્મકલ્યાણ સાધી લીધું. (સભામાંથી પ્રશ્ન° ક્રોડપૂર્વના આયુષ્ય વખતે આઠ વર્ષનો બાળક સમજે શું ?) જે પૂર્વભવના સંસ્કાર ન માને, તેને જ આ પ્રશ્ન ઉઠે : અર્થાત્ પરલોક ન માને, તેને જ આ પ્રશ્ન ઉઠે છે : પણ જે પરલોક માને છે તેને આ પ્રશ્ન ઉઠતો જ નથી. કોઈ પૂછે કે-એક જણ શેઠને ત્યાં જ કેમ જન્મ્યો ? એક જણ રાજાને ત્યાં જ કેમ જન્મ્યો ? બીજા સામાન્યને ત્યાં જન્મ્યા અને આ સીધા સટ ઝવેરીને ઘેર કેમ પેદા થયા ? આ બધું શાથી? અકસ્માતથી એમ ? કેટલાયે મનુષ્ય મજુરી કરી મરી જાય છે ને ખાવાયે મળતું નથી, અને તમને ટાઈમસર, પાટલે બેસી, ગરમાગરમ રસોઈ મળે છે, આનું કારણ શું ? કોઈ પૂછે કે-એક માતાના ઉદરથી બે સાથે પેદા થાય, તેમાંથી એક વિદ્વાન બને અને એક ઠોઠ રહે,- એનું કારણ શું ? માબાપ એક, ભણાવનાર શિક્ષક એક, અને સંયોગો પણ એકજ સરખા, છતાં એક હુંશીયાર થાય અને એક બુડથલ જ રહે, એનું કારણ શું ? એક લાખ્ખો પેદા કરે, અને એક તેની પુંઠે ફરે-એનું કારણ શું ? જે આત્માઓ પરલોકને ન માનતા હોય, જે આત્માઓ પૂર્વની કાર્યવાહીને ન માનતા હોય, તેઓને તો આ બધાના જવાબમાં મૌનજ થવું પડે તેમ છે. એક વ્યભિચારી અને એક સદાચારી. કેટલાક એવા છે કે-ગમે તેવા ભયંકર

પ્રસંગે પણ દુષ્પરિણામ ન થાય, હજારો સ્ત્રીઓ હોય છતાં આંખનું પોપચું પણ ઉંચું ન થાય, અને કેટલાકની નજર ક્ષણે ક્ષણે ભટક્યા કરે-એનું કારણ ? નાની ઉંમરના પણ કેટલાક એવા ઉઠાવગીર બને છે કે-એની આગળ પાઘડીવાળા પણ ધૂળ ફાકે ! શાથી ? પૂર્વના સંસ્કાર જ મનાય. ત્યાં એમ પૂછાય કે-શું સમજે ? આજે એ વાત પણ તમે સાંભળો છો કે-એક પાંચ વરસની છોકરી કેટલીય ભાષા જાણે છે. ક્યાં ભણવા ગઈ હતી ? જૈનશાસનમાં જન્મેલા કે પરલોકને માનનારાથી પૂછાય જ કેમ, કે એ શું સમજે ? અતિમુક્તક કુમારની માતાએ કહ્યું કે-તું શું સમજ્યો ? અતિમુક્તક કહે છે કે-માતા ! સમજ્યો તે કહેવાની તાકાત નથી. કેટલીક વાત એવી છે કે-વચનથી કહી ન શકાય, પણ હૃદયથી સમજાય. તમારી પાસે એવી ઘણી વાતો છે. એવો પણ વ્યાધિ થાય છે કે-જે દરદીને પણ સમજાય નહિ : વૈદ્ય કે ડૉક્ટર પૂછે કે-શું થાય છે ? ત્યારે દરદી કહે કે-કાંક થાય છે. વૈદ્ય પૂછે કે-કાંઈક, પણ શું થાય છે ? -તે તો સમજાવ. દરદી કહે કે-નાડ જોઈને સમજો, પણ મારાથી રહેવાતું નથી. એ વખતે કોઈ કહે કે-તને દુઃખ થતું નથી, તે ચાલે ? એ કહે કે-ભાઈ ! દુઃખ તો બહુજ થાય છે, શબ્દોમાં ન કહેવાય : નથી કહેવાતું પણ દરદ એવું થાય છે કે-મારાથી રહેવાતું નથી. આવું કોણ કહે છે ? અરે ! ભણેલા, ગણેલા, હજારોને સલાહ આપનારા,

પણ આવું બોલે છે. અરે હજારોના ચિકિત્સકને પણ એવો પ્રસંગ આવે,અને એમ કહે કે-મને પણ ગમ નથી પડતી, પણ કાંક થાય છે, એ ખરૂં છે. જે આદમી હૃદયની સમજણ, હૃદયની ભાવના, બતાવી ન શકે-તે સમજી નથી શકતા, એવું ન માનતા. આજનો કાયદો પણ સાત વરસનો બાલક બુદ્ધિપૂર્વક ગુન્હો કરી શકે છે, એ વાત કબુલ રાખે છે. ખરી વાત તો એ છે કે-સર્વજ્ઞની સર્વજ્ઞતા પર જોઈતો વિશ્વાસ પેદા થઈ જાય, તો બધીય કુશંકાઓ આપોઆપ નષ્ટ થઈ જાય. કેટલાયે માબાપ પોતાની મેળે કહે છે કે-અમારો છોકરો છે તો નાનો, પણ એવો હુંશીયાર છે કે-અમારી બુદ્ધિ પણ એવું કામ કરી શકતી નથી. આ તો વ્યવહારની વાત છે, હોં ! માબાપ કહે છે કે-બે વસ્તુ મૂકું તેમાંથી સારી જ લે, ખોટી ન લે. તમે આ બધી તપાસ કરો, ત્યારે ને ! અનુભવથી જુઓ, તપાસ કરો ! નાના બાળકની શક્તિ કઈ કઈ છે, તે જુઓ તો હેબતાઈ જાઓ કે-અમે ન કરીએ, તે બાળક કઈ રીતે કરે છે ! કારણ કે-એ પૂર્વના સંસ્કારને લઈને આવેલો છે. શિક્ષક મહેનત કરે છતાં, એક વિદ્યાર્થી ઠોઠ રહે અને એક વિદ્યાર્થી પહેલો નંબર રાખે-પહેલે નંબરે પાસ થાય. એક વિદ્યાર્થી વાંચી વાંચીને થાકી જાય તોય ન આવડે, અને એક વિદ્યાર્થી માત્ર એક જ વાર સાંભળે, ઘેર આવીને જુએ પણ નહિ, લેશન પણ ન કરે, તોયે પહેલે નંબરે પાસ થાય. એક જણ એકડો

છ મહિના સુધી ઘુંટે તોયે સીધો ન કાઢે, અને એક જણ એક દહાડામાં એવો ઘુંટે કે તરત મોતીના દાણા જેવો કાઢે. શિક્ષક એક જ છતાં કેટલાક તો નાપાસ થાય. વર્ષો વર્ષ નાપાસ થાય અને ભણવું મૂકી દઈ ઘેર આવે, ત્યારે બાપ પણ કહી દે કે-ઘેર બેસ. કારણ ? પૂર્વના સંસ્કાર. દલીલસર, યુક્તિસંગત વાત કરવી હોય તેને પહોંચાય, પણ 'ઉંહું'નો તો કોઈ ઉપાય જ નથી.

બીજાને સમજાવવાની તાકાત ન હોય, તેથી દીક્ષા અયોગ્ય કહેવાય ?

(પ્રશ્ન૦ કાલનો ભેદ છે-એમ કહેવામાં આવે છે.) હું આ કાલની વાત કરૂં છું. એ કાલે તો કેવળજ્ઞાની, મનઃપર્યવજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની અને સમર્થ શ્રુતધરો પણ હતા. એ કાળની વાત નથી કરતો. આ કાલમાં બનતી વાત કરૂં છું. આ કાળમાં જે સામગ્રી હોય, તેટલા પૂરતી વાત કહેવાય છે. કેવળજ્ઞાન જ લેવું, ગૌતમસ્વામી જેવા જ થવું, એમ નથી કહેતો: ભાવના થવી, પણ એવા ન થવાય તો થઈ શકાય તેટલા સારા પણ ન થવું, એમ નથી. (પ્રશ્ન૦ યોગ્ય પરિણામ નાની વયમાં આવે તો તેને કેળવવા તો ખરાને ?) બરાબર, અને માટે જ યોગ્ય પરિણામ થયા પછી યોગ્ય સહવાસમાં અને યોગ્ય રીતભાતમાં રાખવાની આજ્ઞા શાસ્ત્રે કરી છે. દરેક યોગ્ય પરિણામ પછી યોગ્ય સહવાસમાં જ આવી જવું. સંસ્કાર

કેળવવા છેને ! વ્યવહારમાં પણ હુંશીયાર થયો, કે હુંશીયારીના કામમાં જોડી દો છો. સ્હેજ આવડત થઈ કે છોકરાને દુકાને બેસાડાય છે. બાપાજી, કાકાજી, શું કરે છે, તે જુએ-એ માટેને ! બાપાજી ગ્રાહક સાથે કેમ વાત કરે છે, દાઢીમાં કેમ હાથ ઘાલે છે, મીઠું મનાવી પૈસા કેમ પડાવે છે, કાપડ કેમ ફાડે છે, આ બધું પેલો જુએ-તે માટેને ! (પ્રશ્ન૰ બીજાને સમજાવી શકે નહિ તો ?) બીજાને સમજાવી શકે, તેજ દીક્ષા લે-એ કાયદો નથી. પેલા (સંસારીઓ) કહે કે-કેમ ? તો આ (દિક્ષીત થનાર) એકજ વાત કહે કે-મને આ (સંસાર) નથી ગમતો અને આ (ધર્મ) ગમે છે. વ્યવહારમાં પણ એક ડૉક્ટર થાય, એક વકીલ થાય, અને એક થાય કાપડીઓ : કારણ કે તેને તેને તે તે થવું ગમે છે. શાસ્ત્ર સાંભળવાથી ઉત્તમ ભાવના જાગી અને વિવેક થયો કે-આ ઠીક નથી અને આ ઠીક છે. કોઈ પૂછે કે-શાથી ? એનો જવાબ એજ કે-શાસ્ત્ર કહે છે, જ્ઞાની કહે છે, માટે મને એમ લાગે છે અને આ ગમે છે. કોઈ પૂછે કે-શાથી ? મહાપુરૂષના વચનથી, છતાં પેલો આગ્રહ કરે કે-સમજાવ ! તો કહે કે-સમજાવવાની તાકાત કેળવી શકયો નથી, પણ મને ગમે છે. આ રીતની મક્કતા એ જ યોગ્યતા છે. યાદ કરો કે-શ્રી વજ્રસ્વામિજીનો મામલો સજદરબારમાં ગયો, ત્યાં પણ ન્યાય કઈ રીતિએ કરવામાં આવ્યો ? શ્રી વજ્રસ્વામિજી માટે ન્યાયશીલ નૃપતિએ એજ ન્યાય

આપ્યો છે કે-આ નાના બાળકનું હૃદય જેના તરફ ખીંચાય, તેના તરફ તેને જવા દેવો અને એ પ્રમાણે માતાએ અનેક મોહક વસ્તુઓથી લલચાવવા માંડ્યો, છતાં તે બાળક ન લલચાયો, અને ગુરૂએ બતાવેલા રજોહરણને લઈને નાચ્યો-કે તરત જ એ બાળક ગુરૂને સોંપાયો. જેટલું જાણીએ એટલું પણ બરાબર ન સમજાવી શકાય, એમ પણ બને છે : અને કેટલાક સમજે પણ નહિ. છતાં બધા એ તો કહે કે-જ્ઞાનીએ કહ્યું કે, એ બધી ક્રિયા કલ્યાણ કરનારી છે-માટે કરીએ છીએ. કોઈ કહે, સમજ્યા વિના શું કામ કરો છો ? તરત કહી શકાય કે-કરતો હતો, તો આટલા પણ ઉત્તરઆપી શકું છું, અને જેમ જેમ સમજાશે, તેમ વધુ ઉત્તર આપી શકીશ. ઉત્તર અપાય, કે ન અપાય-પણ એથી કલ્યાણ છે, એની તો અમને પૂરી ખાત્રી છે જ. કેટલાક એવા પણ હોય કે-જીંદગી સુધી ભાવથી ક્રિયા કરે અને સમજી શકે નહિ. કેટલાયને પાનાંઓ યાદ હોય, પણ બોલી ન શકે. ડૉક્ટરો પણ કેઈ એવા મુંગા હોય કે-સમજે બધું, પણ દરદીને આશ્વાસન આપી ન શકે. કેટલાય એવા હોય કે-બારીકી જાણે બધી, પણ સમજાવવામાં લોચા વળે. આપણે કહી ગયા કે-જ્ઞાન અને જ્ઞાનીની નિશ્રા. બેય આત્માને તારે છે. છોકરાને કહે કે-આ કેમ થાય ? તો કહે કે-બાપાજી કહે છે માટે. અટવીમાં ચાલતા હજાર મુસાફરને કોઈ પૂછે કે-આમ ક્યાં જાઓ છો ? ભીલ લઈ જાય ત્યાં. પેલો કહે કે-

તમે કોઈ જાણો છો ? પેલા કહે કે-ના ભાઈ ! અમે નથી જાણતા, પણ સારા માણસે ખાત્રી આપી છે કે-આ ભીલ માર્ગનો જાણકાર છે, માટે એ લઈ જાય તેમ અમારે ચાલવાનું : ભલે ને અટવીમાં જંગલ, પહાડો, ભયંકર હોય-પણ અમને ખાત્રી છે કે-સ્હેલામાં સ્હેલે રસ્તે, એ અમને ઠેકાણે પહોંચાડશે. છતાં પેલો કહે કે-સમજાવો, શી રીતે પહોંચાડશે ? પેલા હજારે જણને કહેવું પડે કે-ભાઈ ! માથાફોડ મૂક, અમને જવા દે, અમને કશી ખબર નથી, પણ બધું એ ભીલ જાણે છે. નાહક તારી સાથે માથાફોડમાં રહીએ તો ભીલ ચાલ્યો જાય, સાથીઓ ચાલ્યા જાય, અને અમે રખડી પડીએ. અરે, વચ્ચે થોડો રસ્તો એવો પણ આવે કે-ત્યાં પેલો ભીલ કહે કે-જલદી ચાલો, જેટલા વહેલા નીકળ્યા તેટલા આબાદ, ત્યારે કોઈ પૂછે કે-શા માટે ? ભય ક્યાં છે ? ભીલ કહે કે-હમણાં બોલ્યા ચાલ્યા વિના સીધા ચાલો, કારણ કે-અત્યારે ભયની વાત કરવાનો વખત નથી, વાત કરવા રહીએ તો પ્રાણ જોખમમાં આવી જાય તેમ છે.

શ્રી વજસ્વામિથી સમજાયું, પણ બોલાયું નહિ.

વજસ્વામિને જાતિસ્મરણમાં બધું યાદ આવ્યું-અષ્ટાપદ ઉપરની શ્રી ગૌતમસ્વામિજીની દેશના પણ યાદ આવી. એ અષ્ટાપદ ઉપર ચઢવાનો પ્રયત્ન કરતા તાપસો, ભગવાન્ શ્રી

ગૌતમસ્વામિજીને દેખવા માત્રથી પ્રતિબોધ પામ્યા. તે તાપસોની સંખ્યા પંદરસોની હતી, પંદરસોમાંના પાંચસો ઉપવાસને પારણે ઉપવાસ કરતા હતા, બીજા પાંચસો છઠ્ઠને પારણે છઠ્ઠ કરતા હતા, અને ત્રીજા પાંચસો અઠ્ઠમને પારણે અઠ્ઠમ કરતા હતા. પારણામાં પણ સૂકાં પાંદડાં વિગેરે ખાતા હતા, છતાં પણ તે શ્રી અષ્ટાપદગિરિના એક ઉપવાસ વાળા એક, છઠ્ઠવાળા બે, અને અઠ્ઠમવાળા ત્રણથી અધિક પગથીઆં ચઢી શક્યા ન હતા, તેઓએ જ્યારે ભગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામિજીને આવતા જોયા, ત્યારે તેઓને એમ જ થયું કે-અમે તપથી કુશ થયા છતાંયે ચઢી શકતા નથી, તો આ કેમ ચઢી શકશે ? પણ ભગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામિજી મહારાજ તો સૂર્યના કિરણના અવલંબનથી ચઢી ગયા. આ જોઈને તરત પંદરસો તાપસોને એમ થયું કે-જેમનામાં આ તાકાત છે, આવા જે શક્તિસંપન્ન છે, તેમની યોગ્યતામાં કઈ ખામી હોય ? એજ અમારા ગુરૂ, એજ અમારૂં શરણ. હવે આ પંદરસો તાપસો કાંઈ પણ જાણતા હતા ? નહિ જ. ભગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામિજી પધાર્યા, એટલે પંદરસોએ પગે પડ્યા અને કહ્યું કે-આપ જ ગુરૂ. ભગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામિજી મહારાજે કહ્યું કે-તમારા અને અમારા ગુરૂ મોજૂદ છે. પેલા તાપસો કહે છે કે-તમારા પણ ગુરૂ છે ?, એ કેવાક છે ! એ કેવાકના વર્ણનમાં માર્ગની પ્રાપ્તિ કરાવી. ભગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામિજીની લબ્ધિ જોઈને

પાંચસેંને કેવલજ્ઞાન થયું, પાંચસેને રસ્તામાં કેવલજ્ઞાન થયું, અને પાંચસેંને, ભગવાનને સમવસરણમાં જોઈને કેવલજ્ઞાન થયું. ભગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામિજીને જે જ્ઞાન થયું નથી, તે એ પંદરસોને થયું. પંદરસો શું જાણતા હતા, તે બતાવો. કંઈ જ નહિ ! એમણે મહિમા જોયો અને એમ થયું કે-આત્મા શુદ્ધ હોય તોજ આ બને. કોઈ પૂછે કે-તત્ત્વ શું, તો ? તત્ત્વ ગુરૂ જાણે. વસ્તુને વસ્તુ તરીકે સમજો-જાણો તો બધા વિકલ્પો ઉડી જાય. પેલા પંદરસો તાપસો વિકલ્પ કરે કે-આ કોઈ જાદુગર, હીપનોટીસ્ટ, મેસ્મેરીઝમવાળો કે ઈંદ્રજાળીયો તો નહિ હોય ! તો શું થાય ? અજ્ઞાન ગમે તેટલું હોય, પણ સમજવાની બુદ્ધિ હોય તો બધો ઉપાય થાય. સત્પુરૂષો પ્રત્યે સદ્ભાવના હોવી, એજ ધર્મપ્રાપ્તિનો અમોઘ ઉપાય છે. શ્રી વજ્રસ્વામિજી જાણતા બધું, પણ એ વયમાં ભાષા વગર બોલે શું ? જ્ઞાની કહે છે કે-તમે અનંતા માતાપિતાને મૂકીને આવ્યા,-ભલે ઈચ્છાએ કે અનિચ્છાએ-પણ અનંતાને રોવડાવીને આવ્યા, એ વાત તો ખરીને ! જ્યાં જ્યાંથી આવ્યા, તે બધા રોયેલા કે નહિ ? એ બધાં આંસુ ભેગાં કરીએ તો ક્યાંય માય ખરાં ? આમ ને આમ રખડશો તો હજી અનંતાને રોવડાવશો અને તમારે પણ રોવું પડશે. હજી એ ઈચ્છા છે ? અનંતાને રોવડાવવાનું અટકતું હોય, એ ખાતર આ ભવમાં કદી એક બે જણ કે થોડા ભવમાં થોડા રૂએ, એથી શું ? તમને

માતાપિતાની બહુ દયા, બહુ ભક્તિ આવતી હોય તો ઘણાને ન રોવડાવવા પડે એવી ક્રિયા કરો. જમાનો એવો આવે છે, સ્થિતિ એવી કફોડી થતી જાય છે, કે વસ્તુનું જ્ઞાન નહિ પામો, તો ધર્મમાં રહેવું મુશ્કેલ છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવનું શાસન મળવું, બહુ દુર્લભ છે. એ હાથથી ગયું તો એના જેવી કમનસીબી એક પણ નથી. તમારૂં જીવન વ્યર્થ વેડફાઈ જશે. દુનિયાની દલીલો, તર્કોને ધર્મની આડે ન આવવા દો. એવા તર્ક કરનારાને કહી દો કે-ભાઈ ! હાથ જોડીએ તને, તું જીત્યો અને અમે હાર્યા, તું વિદ્વાન અને અમે મૂર્ખ, પણ તું તારે માર્ગે જા અને અમને અમારા માર્ગે જવા દે.' નાહક તેની સાથે પંચાતમાં ન પડશો. પરમતારક શ્રી દ્વાદશાંગીને પામીને પણ અનંતા ડૂબ્યા. કારણ ? એક જ વાત પકડે, એવી પકડે કે જેથી માર્ગ જ ન પામે અને એમાં ને એમાં અટવાય, શરૂઆતનો વિદ્યાર્થી પૂછે કે :-માસ્તર-એકડો આમ કેમ ?, આમ કેમ નહીં ?' માસ્તર કહે-મેં જેવો લખ્યો તેવો ઘુંટ, પેલો કહે કે-ના, એમ તો નહિ ઘુટું, આમ નહિ પણ આમ જ થાય. આવાને માસ્તર પણ શું કહે ? આમ એકડો કેમ થાય, એ કંઈ પ્રશ્ન છે ? એનો જવાબ શો ? હજી એમ પૂછે કે-માસ્તર ! જરા આમ વાળું તો ? તો તો માસ્તર સમજાવે કે-ભાઈ ! આમ નહિ પણ આમ વળાય, પણ ઉઠાવીને એમ જ કહે કે-હું તો આમ જ ઘુંટીશ, માસ્તર કહે કે-દુનિયા આખી આમ ઘુંટીને

ભણી છે, તું નવો વિદ્યાર્થી આવ્યો. છતાં પેલો કહે કે-દુનિયા ભલે ભણી, પણ હું તો આમ જ ઘુંટવાનો. આવાને માટે માસ્તર ઘેર જવા સિવાય બીજું કહે પણ શું ? તર્ક પણ બુદ્ધિ અને યુક્તિ પૂર્વકના હોવા જોઈએ, પણ યદ્વાતદ્વા મોં-માથા વિનાના તર્કોનો અર્થ શો ? શ્રી વજ્રસ્વામિને વૈરાગ્ય તો જન્મતાં જ થયો, પણ વાચા નથી, સમજાવવાની શક્તિ નથી, કરવું શું ? મનમાં વિચારે છે કે-મા મોહમાં ન પડે-બાલ્યકાલના મોહમાં ન ફસે, એ માટે રસ્તો કયો લેવો ? રસ્તો શોધ્યો. ઉંઉંઉંઉંઉં, ઉંઉંઉંઉંઉં, કરવાનો. એમણે માન્યું કે-રોઈશ તો પ્રેમ ઘટશે : સમજે છે બધું, પણ બોલે શી રીતે ? એ એવા રૂએ કે-ન પૂછો વાત. મા એવી અકળાય કે-જેનો પાર નહિ, એવું એ રૂએ. કોઈ પૂછે-એમણે માતાને દુઃખી કરી ને ! નહિ, દુઃખી કરવાની ભાવના હતી ? શું હતું ? એ જે હતું તે એ જાણે. જે જે વાત આવે તેનાં સમાધાન, દરેક સંયોગો, વસ્તુ અને યુક્તિ પૂર્વક વિચારો ! એકજ ન પકડી રાખો. અહીં ને અહીં જ ઉભા રહેવાનો આગ્રહ ન રાખો. ઘાણીનો બળદ ગોળ ફરે, પણ એને ગોળ ફેરવવા માટે આંખે પાટા બાંધવા પડે. ઉઘાડી આંખે એ નહિ ફરે : ચાલે જ નહિ. ત્યારે ડાહ્યા ગણાતા માણસો ઉઘાડી આંખે એવું કેમ કરે, કે જેથી ત્યાંને ત્યાં જ રહે ? પાટા બંધાઈ ગયા હોય, તે વાત જુદી. જો અહીં ને અહીં જ રહેવાનો આગ્રહ કરશો-તો પ્રાપ્તિ

નહિ થાય. જેવો જીવ તેવો પ્રાપ્તિનો ક્રમ, શાસ્ત્રકારે કહ્યો છે. કોઈ ઉપદેશથી પામે, કોઈ વગર ઉપદેશથી પામે, અને કોઈ વૃક્ષાદિ નિમિત્તોના યોગે પામે, એક બીમારને જોઈને પાંચને વૈરાગ્ય આવે, પાંચને કંપારી થાય, પાંચને ઉલટી થાય, પાંચને દુ:ખ થાય, પાંચને તાવ આવે. પચીસ માણસમાં આ રીતે પાંચેને જાુદું જાુદું થાય. આ સંયોગે જેવા જેવા જીવ તેવી તેવી અસર કરી. શ્રી શાલિભદ્રનો જીવ રબારી, એ પણ રોયો, મા પણ રોઈ, પાડોશી પણ રોયાં, રોવું બધાનું જાુદું. ખીર બની, મા બહાર ગઈ, માસખમણના તપસ્વી મુનિ પારણાની ભિક્ષા માટે ગોચરી નીકળેલા આવતા દેખ્યા, ભાવના ફરી, મુનિને જોવાથી એ વખતે અશુભ કર્મ ખસ્યું અને એના પુણ્યના પ્રાગ્ભારનો ઉદય થયો. મુનિને દેખીને એને એ થયું, અને કેટલાક એવા પણ હોય છે કે-મુનિને જોઈ અપશુકન માની, મુંડીઆ માની, મારવા દોડે, કારણ ? જેવી આત્માની યોગ્યતા ! મગમાં પણ કાંગડું હોય છે. એ એવું હોય કે-લાખ મણ લાકડાં બળે, વરસો સુધી સળગે, પાણી બળી જાય,એ કાંગડું બળીને રાખ થાય તે ભલે, પણ પાકે નહિ, કારણ ? યોગ્યતાનો અભાવ. આથી વસ્તુની યોગ્યતા-અયોગ્યતા તપાસીને પરિણત થવું જોઈએ, તોજ સત્યાસત્યની પરીક્ષા થઈ શકે-અન્યથા પરીક્ષક શક્તિ આવી શકતી નથી. વિચારો કે-શ્રી અતિમુક્ત મુનિવરની માતાએ કેવી પરીક્ષા કરી ? એટલું

પૂછ્યું કે-તું શું સમજ્યો ? શ્રી અતિમુક્તે કહ્યું કે-'માતા ! જે સમજ્યો તે કહી શકતો નથી. ભગવાન કહે છે કે-સંસાર પાપ છે !-આટલું સાંભળી માતા કહે છે કે- 'ધન્યોઽસિ' તું ધન્ય છે કે, આટલી નાની વયમાં સમજ્યો અને છોડવાને સજ્જ થયો. માતાને એમ થયું કે-રખે મારા બાળકની ભાવના ફરી જાય, માટે હવે તો અહીં રાખવા કરતાં ત્યાં રાખવો સારો. આનું નામ પરીક્ષક માતા. એ પુણ્યવતી માતાએ વિચાર્યું કે-'ભગવાને સંસારને પાપ રૂપ કહ્યો, એ વાત મારા બાળકને જચી, હું કમતાકાત કે હજી સુધી તજી નથી શકતી.' શ્રાવકના કુલમાં જન્મેલાના પગ તળે કીડી આવે તો બૂમ મારી ઉઠે, કોઈને મારતાં દેખે તો ધ્રુજે, પણ એજ મોટો થાય, લોભીઓ થાય, અનાજનો વેપારી થાય, એ વખતે કેટલાય જીવો પગ નીચે આવતા હોય, પણ નઠોર બની જાય : કારણ પાપનો સહવાસ થયો !

માબાપની જવાબદારી

અતિમુક્તની માતાએ નક્કી કર્યું કે-હવે તો ત્યાં મૂકવામાં જ બાળકનું કલ્યાણ છે. આ માતા પરીક્ષક કે અપરીક્ષક ? આજે તમે જેટલો બોજો કલ્યાણાર્થી આત્મા પર નાખો છો, તેટલો બોજો વાલી કે વડિલ પર નથી નાખતા, એ ભૂલ થાય છે. પૂર્વના પાપોદયથી દુર્ગુણ આવે, તે વાત જુદી છે-બાકી બાળકમાં દુર્ગુણ આવે, એ ગુન્હો માતાપિતાનો ગણાય.

માબાપના દુર્ગુણ ન આવવા દેવાના પ્રયત્નો હોય, તે છતાં બાળકમાં દુર્ગુણ આવે તો છોકરાના પૂર્વના પાપોદયને મનાય, પણ માબાપનો તેવો પ્રયત્ન ન હોય તો પાપોદય હોવા છતાં પણ એ દુર્ગુણો માટે માબાપ ગુન્હેગાર છે-જવાબદાર છે. યોગ્યતાના પ્રમાણમાં પ્રાપ્તિ અને એ પ્રમાણમાં વર્તન : પરિણામ, ભાવના, વય, સ્થિતિ અને સંયોગના પ્રમાણમાં પરીક્ષા હોય, અને એમ વર્તે તોજ વાલી વાલી રહી શકે છે, વડિલ વડિલ રહી શકે છે. આપણો મુદ્દો ક્યાં હતો ? એજ કે આઠ વરસનો બાળક શું સમજે ? આ જાતની શંકા પરલોકના માનનારને તો ન જ થાય.

● (૧૬) ●

જેની ચરણસેવા તેની આજ્ઞા માનવાની કે નહિ ?

ટીકાકાર મહર્ષિ શ્રી શીલાંકસૂરિજી, મંગલાચરણ કરતાં ફરમાવી ગયા કે-આ શાસન જયવંતુ વર્તે છે, કારણ કે એમાં એક પણ અયોગ્ય વિચારને સ્થાન નથી, તેમજ એક પણ સદ્ વિચારનો ઈન્કાર નથી. એના સિદ્ધાંતો અનેક અપેક્ષાએ એવા સિદ્ધ થયેલા છે કે-તેની સેવા કરનારા આત્માઓ કર્મમલથી રહિત થઈ મુક્તિપદે જઈ શકે : એટલા જ માટે એ શાશ્વત છે, અને માટે જ એ અનૂપમ છે, અને એથી જ સઘળા શ્રી જિનેશ્વરોથી નમસ્કાર

કરાયેલું છે. એવું આ તીર્થ જયવંતુ વર્તે છે. એ તીર્થમાં આચારની મુખ્યતા ખાસ કરીને માનવામાં આવેલ છે. એ આચારનું સંપૂર્ણ પાલન, ધૂનન (ત્યાગ) વિના થઈ શકતું નથી. એ ધૂનન થવાની હદે પહોંચવા, અથવા ધૂનનને ધૂનન તરીકે સમજી શકીએ માટે, વચમાં પ્રાર્થના સૂત્ર લાવ્યા છીએ. વીતરાગ પાસે રોજ, જે પ્રાર્થના કરીએ, જે વસ્તુની રોજ યાચના કરીએ, તે બરાબર સમજાય-એ ભાવના હૃદયમાં દૃઢ થાય તો ધૂનન કરવું સ્હેલું થાય. એ પ્રાર્થનાસૂત્રની વિચારણામાં '**भवनिव्वेओ**' થી લઈને "**तव्वयणसेवणा**" સુધી વિચારી ગયા. **सुहगुरु जोगो** । શુભ ગુરૂનો યોગ, બધી વસ્તુને ટકાવનાર છે. એ શુભગુરૂનો યોગ મળે પછી- '**तव्वयणसेवणा**' એટલે કે એ શુભગુરૂના વચનની સેવના "**आभवमखंडा** ।" એટલે કે આ સંસારમાં રહું ત્યાં સુધી અખંડિત હો ! અહીં સુધીની આ પ્રાર્થનાને અંગે સામાન્ય રીતે કહેવાજોગું કહેવાઈ ગયું. ક્રમસર આ કાર્યવાહી કરતાં, અખંડપણે શુભ ગુરૂની સેવા કરવાના યોગે ગુણો પમાય, સંસાર છૂટે, અને આ ભવે જ મોક્ષ મળે તો તો કાંઈ બાકી રહેતું નથી: પણ બધા જીવો તદ્ભવ મુક્તિગામી ન હોય, એને માટે બાકી રહે છે. પ્રાર્થનાના યોગે શુભ ગુરૂનો જોગ મળ્યો, અખંડપણે એના વચનની સેવા થાય. ક્ષપકશ્રેણિ આવે, કેવળજ્ઞાન થાય, અને મુક્તિ મળી જાય તો તો કાંઈ બાકી રહેતું નથી, પણન થાય તો ? ત્યાં કહે છે કે:-

"वारिज्जाइ जइवि नियाण-बंधणं वीअराय तुहसमए । तहवि मम हुज सेवा, भवे भवे तुम्ह चलणाणं ॥

હે વીતરાગ ! જો કે તારા શાસનમાં નિયાણું બાંધવું વારેલું છે,-(નિયાણાનો નિષેધ છે)-તો પણ હું તો નિયાણું કરૂં છું કે-(માગું છું કે)-તમારા ચરણોની સેવા, મને ભવે ભવે હોજો ! (મળજો.) સૂત્રકાર કેટલા બધા ઉપકારી છે, એ શોચો. ભવાંતરમાં અમુક ચીજની માગણી તો કરાવે છે, પણ લોક બીજી જાતની માગણી કરતા ન થાય, માગણીનું સ્વરૂપ સમજે, ને માગણી નિયાણાના રૂપમાં ન ઉતરી જાય, એની કેટલી કાળજી રાખે છે ! પહેલાં જ કહી દીધું કે-હે વીતરાગ ! તારા શાસનમાં નિયાણું કરવાનો નિષેધ છે. ધર્મક્રિયાના ફલ તરીકે વિષયાદિકની વાસનાથી પૌદ્‌ગલિક પદાર્થની માગણી, એનું નામ નિયાણું : એ નિયાણું, ધર્મને દૂષિત કરનારૂં છે. જે વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરવાની છે, તે નિયાણા દ્વારા ન થાય. પૌદ્‌ગલિક સુખની અભિલાષા, ઈચ્છા અને આશા-એને જ્ઞાનીએ નિયાણાની કોટિમાં મૂકેલ છે. એ નિયાણાનો શ્રી વીતરાગદેવના શાસનમાં નિષેધ છે. હે દેવ ! તું તુષ્ટમાન થઈને-આ આપ અને તે આપ-એ બધું આ શાસનમાં નથી, એ વાતને સ્પષ્ટ કરે છે. હે વીતરાગ ! તારા શાસનમાં નિયાણું બાંધવું વારેલું છે-(મના છે)-તોય હું તો નિયાણું કરવાનો : પણ મારૂં નિયાણું, જેને આપ નિયાણું કહો છો-તેવું નથી : આપે ના પાડ્યા છતાં હું નિયાણું કરવાનો,

સૂરિરામની વાણી : જ્ઞાનરત્નોની ખાણી

પ્રત-૪થી

●

શ્રી આચારાંગના વ્યાખ્યાનો ભાગ-૧

તેમાં આપની આજ્ઞાનો ભંગ નહિ-પણ પાલન છે, કારણ કે હું જે માગું છું, તે આપના આગમમાં નિષેધ કરેલું નથી. એ માગણી નિયાણા રૂપ જ નથી. હે ભગવન્ ! હું માગું છું તે,-દેખાવમાં નિયાણું ભલે હો-પણ વસ્તુતઃ એ નિયાણું કહેવાતું નથી : માટે જો કે નિયાણાનો નિષેધ છે, તો પણ હું તો માગણી કરૂં છું કે-જ્યાં સુધી મારો સંસાર હોય, હું સંસારમાં રહું, ત્યાં સુધી મને, હે નાથ ! તારા ચરણની સેવા ભવે ભવે હો ! આ માગણીમાં કાંઈ પૌદ્‌ગલિક અભિલાષા છે ?, નહિ જ. એ સેવાપ્રાપ્તિ માટે ઉત્તમ કુળ, ઉત્તમ દેશ, ઉત્તમ જાતિ, અને ઉત્તમ સામગ્રી મળે એનો ઈન્કાર નથી. માગણી કરતાં એવી શીખો કે-એમાં બધું આવી જાય, બધું સમાઈ જાય : માગણી કરતાંએ ન આવડે, તો એના જેવી બીજી મૂર્ખતા કયી ? માગણી એવી કરવી જોઈએ કે-જેમાં બધું આવી જાય. શ્રી જિનેશ્વરદેવની સેવા માગી, એમાં આર્ય દેશ, આર્ય જાતિ, આર્યકુળ-એમાં એ શ્રાવક કુળ, એ બધું આવી જાય કે નહિ ? પણ દુન્યવી સાહ્યબી માગે, તો નિયાણું થઈ જાય, શ્રી જિનેશ્વરદેવની ચરણસેવા માગી એટલે પરોક્ષતઃ બધું આવી ગયું. સેવા એટલે શું ? સેવા માત્ર તિલક કરવાની નહિ, પણ આજ્ઞા પણ ભેગી. તિલક કરે અને આજ્ઞાથી આઘો રહે તો ? આજ્ઞામાં મતિકલ્પનાનો આરોપ કરવો, તે ન ચાલે. ચરણસેવામાં આજ્ઞાની સેવા તો બેઠેલી જ છે. ચરણસેવા

માગનારને તેની આજ્ઞા માન્ય હોય કે નહિ ? જેની આજ્ઞા કલ્યાણ કરનારી હોય, તે માન્ય ન કરવાનું કારણ ? આજ્ઞા માનવી ન હોય તો, તેની પૂજા શા માટે ? જેના વચન પર, કથન પર, હુકમ પર,-પ્યાર ન હોય, તેની સેવા શું કામ ? સેવા કરનારાને મન તો આજ્ઞા પહેલી ! બધું પછી, પણ આજ્ઞા પહેલી. આજ્ઞા એ ન જચે તો કહી દેવું કે-ભગવાનની આજ્ઞા પ્રત્યે પ્રેમ નથી, આજ્ઞાના પ્રેમ વિના જે, કોરી પૂજામાત્રથી જ પોતાને શ્રી જિનેશ્વરદેવનો પૂજારી કહેવડાવવા માગે છે, તે સાચો પૂજારી નથી, પણ વસ્તુતઃ ઢોંગી છે ! લોક જાણે કે-આતો શ્રી જિનેશ્વરદેવની પૂજા કરે, એટલે આજ્ઞાનું કેટલું યે પાલન કરતો હશે : પણ જ્યારે એ પૂજા કરનારો, આજ્ઞા ન માને, આજ્ઞાથી ઉલટું કરે, તો કહે કે-સેવાના નામે, દુનિયાને એ ઠગે છે : જેના ચરણની સેવા માગીએ એની આજ્ઞા તો રોમરોમ ઠસેલી જ હોય! એ નિશ્ચય જ હોય કે-શ્રી જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞા તો કેવલ કલ્યાણને માટે જ છે. આ નિશ્ચય થઈ ગયા પછી તો, મતિકલ્પનાનો આપોઆપ નાશ થાય, મતિકલ્પનાને સ્થાન મળે જ નહિ. સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા ડગલે ડગલે વિચાર કરે કે-આજ્ઞાવિરૂદ્ધ તો કાંઈ નથી થતું ને? વિરૂદ્ધ થતું દેખાય તો પસ્તાય, ભૂલની માફી માગે. પણ આ બધું બને ક્યારે ? આખું જીવન સમર્પિત થાય ત્યારે ને ! પણ જ્યાં 'હું' અને 'મારૂં' હોય, ત્યાં કામ ચાલે નહિ. જ્યાં એની

આજ્ઞા-ત્યાં 'હું' અને 'મારૂં' : જ્યાં એની આજ્ઞા નહિ-ત્યાં 'હું' અને 'મારૂં' નહિ જ. જ્યારે આ સ્થિતિ આવશે, ત્યારે તમારામાં અનુપમ ઉદારતા આવશે. એ ઉદારતામાં આખી દુનિયા સમાઈ જાય, છતાં તેમાં પણ મર્યાદા તો ખરી જ. સમ્યગ્દૃષ્ટિની ઉદારતામાં, ઔચિત્યનો ભંગ હોય જ નહિ. આજે કહેવાય છે કે કોઈને પણ નમસ્કાર કરવા જેટલી ઉદારતા શું કામ ન રાખવી, પણ એવી ઉદારતા સમ્યગ્દૃષ્ટિથી ન જ સેવી શકાય, કારણ કે તેથી ઘણાજ અનર્થો થવાનો સંભવ છે, યોગ્યતા મુજબ જ નમસ્કાર હોય. "**इच्छामि खमासमणो**"-જેવા સૂત્રનો સર્વત્ર ઉપયોગ ન જ થાય, અને થાય તો તે સૂત્રની આશાતના કરવા બરાબર છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિની ઉદારતામાં સ્થાન સર્વેને હોય, તેમજ દુષ્ટ બુદ્ધિ કોઈ પણ પ્રત્યે ન જ હોય, પણ પ્રદાન તો યોગ્યતા મુજબ અને યોગ્ય રીતિએ જ હોય ! હૃદય વિશાલ હોય, સંકુચિતતા ન હોય, પણ આજે જે વિશાલતાની વાતો ચાલી રહી છે, તે નભે નહિ : કહેવું કે-બધા ભાઈઓ છીએ, મિત્રો છીએ, અને અમને પરસ્પર પ્રેમ છે, એનો અર્થ અમે બધામાં ભેળા છીએ, એ ન જ થવો જોઈએ ! કોઈનું પણ ભુડું કરવાની ભાવના નથી, એ વાત સાચી-પણ એનો અર્થ એ નથી કે-સર્વને સલામ જ ભરવી જોઈએ ! સહવાસમાં આવનારને એમ તો લાગવું જ જોઈએ કે-આ અયોગ્યના પૂજારી નથી જ : એક પણ અયોગ્ય વસ્તુને

અહીં સ્થાપન મળી શકે તેમ નથી. અયોગ્યને સલામ ભરવાથી તો એ વધુ અયોગ્ય બને છે, અને જેનું ભલું કરવા માગીએ છીએ, તેનું આપણા હાથે જ બુરૂં થાય. નોકરના ભલા માટે શેઠે નોકરને નોકર તરીકે જ સાચવવો જોઈએ, નહિ તો નોકરને દુર્બુદ્ધિ જાગે અને ઉલટું નોકરનું ખરાબ થાય. અર્થાત્-શ્રી જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞા જેના અંતરમાં ઉતરી જાય, તેનામાં પરના શ્રેય માટે સર્વસ્વનો ભોગ આપવાની અનુપમ ઉદારતા હોય, પણ તે ઉદારતા એવી તો ન જ હોય, કે જેથી પોતાનું અને પરનું-એમ ઉભયનું અહિત થાય.

લોકવિરૂદ્ધ અને લોકવિરોધનો તફાવત-

ટીકાકાર મહર્ષિ શ્રી શીલાંકસૂરિજી મંગલાચરણ કરતાં ફરમાવી ગયા કે-આ શાસન સદા જયવંતુ વર્તે છે, કારણ કે એમાં એક પણ અયોગ્ય વિચારને સ્થાન નથી, તેમજ એમાં એકે એક યોગ્ય વિચારનો સદ્ભાવ છે : માટે જ એ શાશ્વત છે, એનો અભાવ કોઈ પણ કાળે નથી. ભલે અમૂક ક્ષેત્રે થાય, તે પણ ભરત અને ઐરવત બેમાં જ : મહાવિદેહમાં તો સદાયે શાસન છે જ, ત્યાં તો સદાયે ચોથો આરો છે. ત્યાં જુદા જુદા આરા નથી. ત્યાં કોઈ કાળ એવો ન આવે કે-જે કાલમાં, શાસન ન હોય, માટે શાશ્વત છે અને એથી જ અનુપમ છે. કારણ કે એની જોડીમાં ઉભી રહે એવી કોઈ ચીજ નથી, માટે જ શરૂઆતમાં

જ સઘળા શ્રી જિનેશ્વરદેવોથી નમસ્કાર કરાયેલું છે : માટે જ આ શાસન સદાય જયવંતુ વર્તે છે. એ શાસનમાં, તીર્થમાં, આચારની મુખ્યતા છે. એ આચારમાં ઘણી ઘણી કઠીનતા છે. એનું વર્ણન કરીએ તે પહેલા, આપણે હંમેશ શ્રી જિનેશ્વરદેવ પાસે જે ભાવના વ્યક્ત કરીએ છીએ, રોજ જે વસ્તુની માગણી કરીએ છીએ, તે જો બરાબર દૃઢ થઈ જાય, તો જે આચાર જીવનમાં બરાબર ઉતારવા માગીએ છીએ, તે સહેલાઈથી ઉતરી શકે : માટે તમે અને અમે રોજ શ્રી વીતરાગદેવ પાસે જે વસ્તુ માગીએ છીએ, તેની વિચારણા કરી રહ્યા છીએ. એ માગણી પ્રાર્થનાસૂત્રમાં (જયવીયરાયમાં) છે, જે આપણે રોજ શ્રી વીતરાગદેવ પાસે બોલીએ છીએ. માગણીની વસ્તુ ગણાવી ગયા. પ્રથમ તો ભવનો નિર્વેદ : એ ટકાવી રાખવા માટે માર્ગાનુસારિતા : એ ટકી રહે માટે ઈષ્ટફળ સિદ્ધિ : એમાં કોઈ જાતનો વાંધો ન આવે માટે લોગવિરૂદ્ધચ્ચાઓ એટલે લોકવિરૂદ્ધનો ત્યાગ. નિન્દાદિ લોકવિરૂદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ. નિંદાદિ કાર્યોને શાસ્ત્રમાં લોકવિરૂદ્ધ તરીકે ગણાવવામાં આવેલ છે, તેનો ત્યાગ. "**लोगविरूद्धच्चाओ**"-આ સૂત્રપદ કઈ વસ્તુનો ત્યાગ સૂચવે છે, એ બરાબર વિચારો. શાનો ત્યાગ છે ? એ બરાબર સમજો. લોકવિરૂદ્ધનો ત્યાગ અને લોકવિરોધનો ત્યાગ એ બેમાં ભેદ પડે કે નહિ ? કંઈ ભેદ જણાય છે ? લોક જેનો વિરોધ કરે એનો ત્યાગ, કે નિયત

થયેલાં લોકવિરૂદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ ? આખી વસ્તુ ફરી જાય છે. લોકવિરૂદ્ધ અને લોકવિરોધ-એ બેમાં રહેલા મુદ્દાના ભેદને સમજો. લોક જેનો વિરોધ કરે, તે કાર્યનો ત્યાગ નહિ-પણ જે કાર્ય લોકમાં વિરૂદ્ધ હોય, તે કાર્યનો ત્યાગ છે. શાસ્ત્ર કહે છે કે-ધર્મીએ લોકવિરૂદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, પણ નહિ કે સામાન્ય લોક જેનો જેનો વિરોધ કરે, તે સર્વનો ત્યાગ કરવો. અત્યારે તો એમ મનાય છે કે-ગમે તેવો લોક જેનો જેનો વિરોધ કરે, તેનો ત્યાગ કરવો પણ એમ નથી. કારણ કે-લોક એક સ્થિતિવાળો નથી. કોઈ આનો વિરોધ કરે, તો કોઈ એનો વિરોધ કરે. ક્ષણમાં આનો વિરોધ, તો ક્ષણમાં એનો વિરોધ. હવે એ અર્થ લઈને જો ત્યાગ કરવાનું કહે, તો તો કોઈપણ આત્માને ધર્મમાં સ્થિર કરી શકાય જ નહિ. અર્થ એ છે કે-લોકવિરૂદ્ધ એટલે સમજુ લોકમાં જે જે કાર્ય નિંદ્ય હોય તેનો ત્યાગ. લોકવિરૂદ્ધ કાર્યો નિયત થયેલાં છે. શાસ્ત્રમાં એની ગણના કરી છે અને એ આપણે જોઈ પણ ગયા છીએ. જો એ પ્રમાણે ન હોય તો પાંચ આદમી આનો વિરોધ કરે, અને પાંચ આદમી એનો વિરોધ કરે, તો પરિણામ શું આવે ? જો એમ લોકવિરોધનો ત્યાગ હોય, તો ભગવાન્ શ્રી મહાવીરદેવને જેમ જિન કહેનારા હતા, તેમ વિપરીત કહેનારા પણ એમની હયાતિમાં પણ હતા કે નહિ ? અને હતા તો ભગવાનને છોડી દેવા ? ભગવાનની મૂર્તિને જેમ માનનારા

પણ છે, તેમ નિંદનારા પણ છે, તો શું જિનમૂર્તિની પૂજા છોડી દેવી ? લોકવિરૂદ્ધનો ત્યાગ, એનો અર્થ એ નથી કે-લોક જેનો જેનો વિરોધ કરે, તેનો તેનો ત્યાગ કરવો. જેમ લોકવિરૂદ્ધ ત્યાજ્ય ગણાય છે, તેમ જો લોક જેનો જેનો વિરોધ કરે તે સર્વનો ત્યાગ, એમ મનાય તો તો કોઈ પણ આત્મા આ સંસારમાંથી મુક્તિને સાધી શકે જ નહિ. પહેલો ભવનિર્વેદ : એને ટકાવવા માર્ગાનુસારિતા : એને ટકાવવા ઈષ્ટફળસિદ્ધિ : એને બાધા ન આવે એટલા માટે લોકવિરૂદ્ધનો ત્યાગ. (પ્રશ્ન૰ લોકવિરૂદ્ધ એટલે શું ?) લોક જેનો વિરોધ કરે તેનો ત્યાગ નહિ, પણ લોકવિરૂદ્ધનો ત્યાગ. વિરૂદ્ધ કાર્યો તો નિયત છે. રોજ નવાં નવાં નક્કી કરવાનાં નથી. નિયત થયેલ લોકવિરૂદ્ધ કાર્યો ધર્માત્મા ન આચરે, પણ દી' ઉગે લોક ઉત્તમ કાર્યોમાં જે નવો નવો વિરોધ કરે તેને ત્યાગવાનો ધર્માત્મા બિચાર પણ ન કરે. ગાડરીયા પ્રવાહને આધીન થવાનું હોય જ નહિ. વિરૂદ્ધ અને વિરોધના ભાવને તથા ભેદને સમજો. લોક તો ફાવે ત્યાં, ફાવે તેનો વિરોધ કરે. લોકવિરૂદ્ધ થતાં કાર્યોને ધર્માત્માએ જેમ પ્રાણાંતે પણ ન સેવવા જોઈએ, તેમજ લોક જે નવો નવો વિરોધ કરે તેથી ભંય પામીને ધર્માત્માએ પ્રાણાંતે પણ કરણીય કાર્યોનો ત્યાગ પણ ન કરવો જોઈએ. શાસ્ત્રમાં સ્થલે સ્થલે લોકવિરૂદ્ધ કાર્યોની ગણના કરવામાં આવી છે. ધર્માત્મા એનો ત્યાગ કરવાની પૂરી કાળજી કરે અને તેનો ત્યાગ

કરી પોતાના ધર્મસાધનાના માર્ગને નિષ્કંટક બનાવે. (પ્રશ્ન૦-પાપની નિંદા ન કરે ?) દોષને કાઢવાનો પ્રયત્ન તે વસ્તુતઃ કોઈની નિંદા જ નથી : ભલે તે સ્વની કે પરની હોય. જનતાના ભલા માટે, એક અયોગ્ય આદમીની જાણ કે પીછાણ કરાવવી પડે, ત્યાં પણ શાસ્ત્રે નિંદા નથી કહી. કુદેવથી બચાવવા-કુદેવના પાશમાં કોઈ ન ફસે માટે, કુદેવનું વર્ણન કરવું પડે તેમાં, તેમજ કુગુરૂ કે કુધર્મના પાશમાં કોઈ ન ફસે માટે તેનું બ્યાન કરવું પડે, તે નિંદા નથી-કારણ કે એ જનતાના ભલા માટે છે. જગત્‌ના ભલા માટે ખોટાને ખોટા તરીકે બતાવવું, તે નિન્દા નથી. પોતાના દોષને દોષ તરીકે ઓળખી કાઢવાનો પ્રયત્ન, તે નિન્દા નથી-પારકાના દોષને દોષ તરીકે ઓળખી, સમય આવે ત્યારે કહીને કઢાવવા પ્રયત્ન કરવો, તે કાંઈ નિન્દા નથી.

(પ્રશ્ન-છાપાઓમાં નિંદા આવે છે એનું શું ?)

પેટભરા પત્રકારોની તમે વાતજ ન કરો. તેવા પત્રકારોએ પોતાના પત્રકારિત્વને લજાવ્યું છે. એવાં છાપાંઓનો પ્રચાર, એ સમાજમાં શ્રાપરૂપ છે. જેઓને સત્યાસત્ય તપાસવાની દરકાર નથી, જેઓએ પોતાના પેટ માટે પાપનો ભય તજ્યો છે, અને જેઓ કેવલ સ્વાર્થની સાધનામાં જ સજ્જ છે, તેઓ તરફથી સત્ય વસ્તુના પ્રચારની આશા રાખવી, એ

આકાંશકુસુમની આશા રાખવા જેવું છે.જ્યાં સુધી જનતા પોતાનો ધર્મ ન સમજી જાય, ત્યાં સુધી પાપાત્માઓ પોતાની અધમાધમ વૃત્તિને પોષવામાં કદી જ પાછા પડે તેમ નથી, એ વાત નિશ્ચિત થઈ ચૂકેલી જ છે.

અસ્તુ. આવો હવે પ્રસ્તુત વિષય ઉપર. એ વાત સ્પષ્ટ જ છે કે-નિંદાદિક લોકવિરૂદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ, પણ અજ્ઞાન લોકો જેનો જેનો વિરોધ કરે એનો ત્યાગ નહિ.

શ્રી રામચંદ્રજી અને સીતાજીનું વૃત્તાંત-

લોકના વિરોધથી મુંઝાઈને સત્યનો ત્યાગ કરવાનું પરિણામ કેવું ખરાબ આવે છે, અને એનાથી સત્યને કેટલી હાનિ થાય છે, એ વસ્તુ શ્રી રામાયણમાં આવશે. છતાં આ વાત ટુંકામાં આજ પ્રસંગે પણ કહી દઉં.-શ્રી સીતાજીની સપત્નીઓ, કે જે ઈર્ષ્યાળુ અને માયાવી હતી, તેઓએ શ્રી સીતાજીને કહ્યું કે-''રાવણ કેવા રૂપવાળો હતો, તે ચીતરીને બતાવો.'' ઉત્તરમાં શ્રી સીતાજીએ કહ્યું કે-''મેં રાવણનું સર્વ અંગ જોયું નથી, માત્ર તેના ચરણોજ જોયા છે. તેને હું શી રીતે ચીતરૂં ?'' આ સાંભળીને તે માયાવિની સપત્નીઓએ કહ્યું કે-''તેના ચરણોને પણ તમે ચીતરો, કારણ કે તે જોવાની અમને ઈચ્છા છે.'' આથી પ્રકૃતિએ કરીને સરલ શ્રી સીતાદેવીએ રાવણના ચરણોને આલેખ્યા. બસ હવે બીજું જોઈએ શું ? ધારેલી

ધારણાની સફળતા કરવા માટે જોઈતું સાધન મળી ગયું. સ્વાર્થી અને પ્રપંચી આત્માઓની દશા જ ભયંકર હોય છે. મળેલા સાધનનો દુરૂપયોગ કરવાની કળામાં કાંઈ તે ઓછી ઉતરે તેમ ન હતી. સીધીજ તે વાત શ્રી રામચંદ્રજી પાસે મૂકી અને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં બોલી નાખ્યું કે-

● ● ● ● ●

''रावणस्य स्मरत्यद्या-प्यसौ सीता तव प्रिया ॥१॥
सीतास्वहस्तलिखितं, रावणस्य क्रमद्वयम् ।
पश्यैतन्नाथ जानीहि, सीता तस्यैव नाथते ॥२॥''

હજુ સુધી પણ હે નાથ ! આપની પ્રિયા આ સીતા રાવણનું સ્મરણ કરે છે. સીતાએ પોતાના જ હસ્તે આલેખેલા ચરણદ્વયને આપ જુઓ. અને જાણો કે સીતા તે રાવણને જ નાથ તરીકે માને છે. આ પછી તે સપત્નીઓએ પોતે ઉપજાવી કાઢેલા દોષને પોતાની દાસીઓ દ્વારા લોકમાં પ્રકાશિત કર્યો અને લોકમાં અફવા ચાલી. એ અફવાએ બુદ્ધિમાનોના હૃદય ઉપર પણ અસર થઈ ગઈ. અને ઠેઠ શ્રી રામચંદ્રજી સુધી વિનંતિ કરવા આવ્યા, પણ રાજતેજની આગળ બોલવું કઠીન છે. રાજતેજથી કંપતા તેઓને અભય આપી, શ્રી રામચંદ્રજીએ

તેઓને હિતકર વાત કહેવાની છુટ આપી. છુટ પામીને તે આગેવાનો પૈકીના એક મુખ્ય આગેવાને કહ્યું કે-હે સ્વામિન્ ! ન કહેવા લાયક વાત પણ કહેવી પડે છે કે-આટલા દિવસ સુધી રાવણને ત્યાં રહેલી સીતાજી દૂષિત કેમ ન હોય ! જે વાત યુક્તિથી ઘટી શકતી હોય, તે અવશ્ય માનવી જોઈએ : માટે આથી રાજ્યને કલંક ન લાગે તે પ્રમાણે આપે કરવું જોઈએ. એ વખતે શ્રી રામચંદ્રજીએ આવેલા નગરના આગેવાનોને યોગ્ય શબ્દોમાં સાંત્વન આપ્યું અને **શ્રી** રામચંદ્ર જેવા રાજાએ પણ નિર્ણય કર્યો કે-સીતાનો ત્યાગ કરવો. જુઓ-આ લોક, અને લોકનો વિરોધ ! લોકનો વિરોધ શું કામ કરે છે ? આ લોકે માનેલા વિરોધના ત્યાગથી કયું પરિણામ આવે છે તે જુઓ. શ્રી રામચંદ્રજીને તેવા નિર્ણય ઉપર આવેલા જોઈને, શ્રી લક્ષ્મણજી કહે છે કે-'લોકની વાણીથી આપ સીતાજીને ન તજો-કારણ કે મુખના બંધ વિનાનો લોક તો મરજી મુજબ અપવાદને બોલનાર છે. સારા રાજ્યમાં, શાંતિપૂર્વક રહેનારો લોક પણ જો રાજદોષને ગ્રહણ કરવામાં તત્પર હોય, તો તે રાજાઓ માટે શિક્ષા કરવા યોગ્ય છે અને તેમ ના હોય તો ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય તો છે જ.''

● (૧૭) ●

આ પ્રમાણે શ્રી લક્ષ્મણજીએ કહેવા છતાં પણ, શ્રી રામચંદ્રજી શ્રી સીતાજીને ત્યાગ

કરવાના પોતાના વિચારો જ્યારે નથી ફેરવતા અને સેનાપતિને 'સીતાને અરણ્યમાં તજી આવો'-આવી આજ્ઞા કરે છે, ત્યારે શ્રી લક્ષ્મણજી રોતાં રોતાં પગમાં પડીને શ્રી રામચંદ્રજીને વિનવે છે કે-'મહાસતી શ્રી સીતાજીનો આ ત્યાગ ઉચિત નથી.' આ વિનંતિના ઉત્તરમાં શ્રી રામચંદ્રજી તરફથી જવાબ મળ્યો કે-'હવે તારે કાંઈપણ બોલવું યોગ્ય નથી.' આથી શ્રી લક્ષ્મણજી શ્યામ મુખે રૂદન કરતા પોતાના સ્થાન ઉપર ચાલ્યા ગયા. આ પછી શ્રી રામચંદ્રજી 'કૃતાંતવદન' નામના સેનાપતિને આજ્ઞા કરે છે કે-'સીતાને શ્રી સમેતશિખરજીની યાત્રાનો દોહદ છે, માટે એ બાનાથી તેને વનમાં લઈ જા.' સેનાપતિ તો આજ્ઞાને આધીન. એનું હૃદય કંપે છે, પણ શું કરે ? આજ્ઞાનો અનુચર. સીતાજીને, તીર્થયાત્રાને બહાને રથમાં બેસાડીને લઈ જાય છે. દુર્નિમિત્તો અનેક થવા છતાં પણ શ્રી સીતાજી શંકારહિતપણે રથમાં બેસી, ઘણે દૂર પહોંચી ગયાં. એક ભયંકર અરણ્યમાં રથ આવી પહોંચ્યો. સેનાપતિ પણ વિચારમગ્ન અવસ્થામાં ઉભો રહ્યો. કારણ કે-શ્રી સીતાજીને રથમાંથી ઉતારે કોણ ? સેનાપતિથી બોલી પણ શકાતું નથી. શું કહે ? પોતે મુંઝાય છે. અન્યાય થાય છે, એમ સમજે છે-પણ રામચંદ્રને કહે કોણ ? લક્ષ્મણ જેવાનું ન માન્યું, એ રામચંદ્રને કોણ કહી શકે ? પોતે આઘે ઉભો રહીને રૂએ છે. એ જોઈને સીતાજી પૂછે છે કે-ભાઈ ! છે શું ? સેનાપતિ કહે છે-'દેવી ! રામચંદ્રજીનો

હુકમ છે કે; આપનો અહીં ત્યાગ કરી આવવો.' આ સાંભળી સીતાને મૂર્છા આવે છે, આઘાત થાય છે, તકલીફ ઘણી થાય છે. પોતે ગર્ભવતી છે. પછી મૂર્છા વળે છે, ત્યારે કહે છે કે- 'કેવો અન્યાય ! પરીક્ષા વિના દંડ ? હે સેનાપતિ ! તું જઈને કહેજે કે-વગર પરીક્ષાએ દંડ દેવો, એ તમારા જેવા રઘુવંશમાં પેદા થયેલા વિવેકીને છાજતું નથી : પણ એ દોષ તારો નથી, મારા કુકર્મનો છે : પણ એક સંદેશો તું જરૂર આપજે કે-''ખલ પુરુષોની વાણીથી જેમ મારો ત્યાગ કર્યો, તેમ મિથ્યાદૃષ્ટિની વાણીથી જિનધર્મનો ત્યાગ ન કરશો.'' બસ ! સેનાપતિ તો ગયો અને આ સંદેશો કહ્યો, કે તરત રામચંદ્રને મૂર્છા આવી : એને પણ એમ લાગ્યું કે-મેં જુલમ કર્યો કે ખલ લોકની વાણીથી સીતાનો ત્યાગ કર્યો. પછી શ્રી લક્ષ્મણના કહેવાથી શ્રી રામચંદ્રજી જાતે સેનાપતિ અને ખેચરો સાથે ગયા, પણ સીતાજીનો પત્તો ન લાગવાથી પાછા આવ્યા, એટલે એનો એ લોક શ્રી સીતાજીના ગુણ ગાવા લાગ્યો અને શ્રી રામચંદ્રજીની નિંદા કરવા લાગ્યો. બેવકૂફ લોક તો ગમે તેમ બોલે, પણ માની લેવાય ? અરે માનો કે-સીતા તેવી હોય, તોયે આમ તજાય ? ગર્ભવતીને તજાય ? (સભામાંથી૦ દુનિયા દોરંગી છે.) અરે દોરંગી નહિ, પણ વિવિધ રંગી છે, અનેક રંગી છે. પુણ્યશાલી શ્રી સીતાદેવીને તો અટવીમાં પણ સાધર્મિ મળ્યો અને લઈ ગયો. ત્યાં તેમને બે પુત્રો લવ

અને કુશ નામે થયા. તેઓએ પિતા-કાકા સાથે યુદ્ધ કર્યું, સીતાજીએ દીવ્ય કર્યું, અને છેવટે દીક્ષા લઈ કલ્યાણ સાધ્યું. આપણે તો આ સ્થાને લોકની દશા શી છે ? એ જ જોવાનું છે. જે સમયે મહાસતી શ્રી સીતાદેવીએ દીવ્ય કરવાની કબુલાત કરી, તેજ સમયે લોકોએ ઉદ્‌ઘોષણાપૂર્વક નિષેધ કર્યો અને કહ્યું કે-'નિશ્ચયપૂર્વક સીતાદેવી મહાસતી છે.' આના ઉત્તરમાં શ્રી રામચંદ્રજીએ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહી દીધું કે-હે લોકો ! તમારામાં કોઈ પણ જાતની મર્યાદા ક્યાં છે ? તમે ને તમે અદૂષિત કહો, અને તમે ને તમેજ કલંકિત કહો : સામે કાંઈ બોલો અને દૂર કાંઈ બોલો : તમારૂં ઠેકાણું શું ? ફરી પણ દૂષિત કહેવામાં તમને પ્રતિબંધ શો છે ? માટે બસ, સીતા ! દીવ્ય કરો.'' દીવ્યની કાર્યવાહી થઈ ગઈ અને તે જોઈ શ્રી રામચંદ્રજી પણ કમકમી ઉઠ્યા અને અનેક જાતિના વિકલ્પો કરવા લાગ્યા : કારણ કે દીવ્યની ગતિ વિષમ હોય છે. શ્રી રામચંદ્રજી તો વિચાર કરતા જ રહ્યા અને મહાસતી શ્રી સીતાદેવીએ અગ્નિની ધખધખતી ખાઈમાં ઝંપલાવ્યું. હવે આ વખતે ઉદ્યાનમાં એક મુનિવરને કેવલજ્ઞાન થયું હતું, તેનો મહોત્સવ કરવા ઈંદ્ર પોતાના સેનાપતિ તથા દેવતાઓ સાથે જતા હતા. ત્યાં દેવતાઓની વિનંતિથી આ પ્રસંગ જાણીને તરત ઈંદ્ર મહારાજે પોતાના સેનાપતિ દેવને શ્રીમતી સીતાદેવીની સહાય કરવાને ફરમાવ્યું. પોતે કહ્યું કે-આ બેય ધર્મકાર્યો છે. હું

કેવળજ્ઞાનીનો મહોત્સવ કરવા જાઉં છું, અને તમે સીતાજીના શુદ્ધિપ્રસંગને સાચવી લો. સીતાજીએ જેવું ચિતામાં પડતું મૂક્યું, કે તરત એ ખાઈ પાણીથી ભરાઈ ગઈ : અંદર સુવર્ણ કમળ ગોઠવાઈ ગયું : એના ઉપર સીતાજી બેઠાં : પાણી તો જોસભેર વહેવા માંડ્યું : વિદ્યાધરનાં સિંહાસનો પાણીમાં તરવા લાગ્યાં. 'હે મહાસતી ! બચાવો, બચાવો !' એમ વિદ્યાધરો બોલવા લાગ્યા, શ્રી સીતાદેવીએ પોતાના હસ્તથી વહેતા પાણીને વાળી લીધું. આથી શ્રી સીતાદેવીના શીલની પ્રશંસા કરનારા શ્રી નાદરજી વિગેરે, આકાશમાં નાચવા લાગ્યા. દેવતાઓએ આકાશમાંથી શ્રી સીતાદેવીના શિર ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી, અને લોકો પણ **'अहो शीलम् अहो शीलम्'**-આવી ઉંચા સ્વરે ઉદ્‌ઘોષણા કરવા લાગ્યા. પોતાની માતાના પ્રભાવને જોઈને આનંદ પામેલા 'લવણ' અને 'અંકુશ' નામના શ્રી સીતાદેવીના પુત્રો હંસની માફક તરતા તે પોતાની માતા પાસે પહોંચી ગયા અને શ્રી સીતાદેવીએ મસ્તક સૂંઘીને પોતાની પાસે બેસાર્યા. પછી લક્ષ્મણ આદિએ નમસ્કાર કર્યા, અને શ્રી રામચંદ્રજીએ પણ હાથ જોડવા પૂર્વક ક્ષમાપના કરી અને પોતાની સાથે વિમાનમાં બેસવા અને ઘેર આવવા કહ્યું : પણ શ્રી સીતાદેવીએ તો કહ્યું કે-'આમાં કોઈ અન્ય લોકોનો દોષ નથી, કેવલ મારા પૂર્વ કર્મોનો જ દોષ છે. ખરેખર હું આ રીતે દુઃખને આપનારાં કર્મોથી હવે નિર્વેદ પામી છું, માટે

એ કર્મોનો ઉચ્છેદ કરનારી પ્રવજ્યાનો સ્વીકાર કરીશ. આ પ્રમાણે કહીને મહાસતી શ્રી સીતાદેવીએ પોતાના માથાના વાળ ઉખેડી શ્રી રામચંદ્રજીને સમર્પણ કર્યા. શ્રી રામચંદ્રજી એ જોઈ મૂર્ચ્છિત થાય છે. સીતાજી સીધાં ચાલ્યાં જાય છે. કેવળજ્ઞાની પાસે જઈ વ્રત લે છે. રામચંદ્રજી તો હજી મૂર્ચ્છિત છે, એમની આજ્ઞા લેવા પણ સીતાજી ન રહ્યાં. સીતાજી આજ્ઞાપાળક હતાં કે નહિ ? કદી આજ્ઞા તોડી છે ? પણ અત્યારે સીધાં જઈ વગર આજ્ઞાએ પણ વ્રત લે છે. રામચંદ્રની મૂર્ચ્છા વળી ગઈ, એટલે સીતાને ન જોવાથી પૂછ્યું કે-સીતા ક્યાં ગઈ ? રામચંદ્ર કોપાયમાન થયાં : કહ્યું-જાઓ ! જીવવાની ઈચ્છા હોય તો, લુંચિત કેશવાળી સીતાને પણ મને જલ્દી દેખાડો ! મારી દુઃખી અવસ્થામાં પણ આ બધા ઉદાસીનપણે ઉભા છે ?'-એમ કહીને ધનુષ્યને ગ્રહણ કરતા ભાઈને શ્રી લક્ષ્મણજીએ કહ્યું કે-'હે આર્ય ! આ શું કરો છો ? ખરેખર આ સઘળો લોક આપનો કિંકર છે. દોષથી ભય પામેલા અને ન્યાયનિષ્ઠ એવા આપે જેમ સીતાદેવીનો ત્યાગ કર્યો હતો તેમ ભવથી ભય પામેલાં અને પોતાના આત્મકલ્યાણરૂપ સ્વાર્થમાં એકતાન બનેલાં શ્રી સીતાદેવીએ સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો. આપની જ હાજરીમાં શ્રી સીતાદેવીએ પોતાના હાથેજ કેશોને ઉખેડી નાખીને, વિધિ મુજબ ઉદ્યાનમાં રહેલા મુનિવર પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે, અને ઉદ્યાનમાં હમણાં જ તે મુનિવરને

કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે, તેનો મહોત્સવ પણ અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે અને વ્રતધર શ્રી સીતાજી પણ ત્યાં જ છે.' આ સાંભળી સ્વસ્થ બનેલા શ્રી રામચંદ્રજી પણ બોલ્યા કે-'સારી વાત છે કે, સીતાએ કેવલજ્ઞાની મુનિવર પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી.' આજે આ રીતે શાંત કરે, એવો ભાઈ પણ ક્યાં છે ?

એનું એ લોક તાળી પાડી કહેવા લાગ્યું કે-'ધન્ય છે સીતાને !' દિવ્ય કરી રહ્યા પછીથી દરેક વખતે લોક હવે સીતાને વખાણવા લાગ્યું. લોકને શું ? જેવો વાયરો વાય, તેવું બોલે. આપણો મુદ્દો એ છે કે-લોકની દશા કયી ? લોક તો વાત વાતમાં વિરોધ કરે. વાત સજ્જનની કહેલી છે, કે દુર્જનની-એની પરીક્ષા લોકને થોડી કરવી છે ? લોકનો સ્વભાવ જ એ છે કે-એ તો હરેકની વાત ફાવે તેમ ફેલાવે. ગાંડા લોકના વિરોધથી મુંઝાઈ જઈને શ્રી સીતાદેવીનો ત્યાગ કરવાથી, શ્રી રામચંદ્રજી જેવા મહાપુરૂષને પણ પશ્ચાત્તાપ કરવો પડ્યો, તો પછી બીજાનું શું ? માટે શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓ લોકવિરૂદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ ફરમાવે છે, પણ લોકના વિરોધ માત્રથી ગભરાઈ જઈને સત્ય વસ્તુનો કે સત્ય વસ્તુની ઉપાસનાનો ત્યાગ કરવાનું ફરમાવતા નથી, એ ધર્મના આરાધક આત્માઓએ બરાબર સમજી લેવા જેવું છે.

(પ્રશ્ન૰ સીતાજીને દીક્ષા આપી ત્યારે શ્રી રામચંદ્રજી વિગેરે ત્યાં આવીને તોફાન કરત તો ?)

ભૂલ્યા ! આ વાત કદી બને જ નહિ. પણ માની લો કે-કદાચ બને તો ઈંદ્ર બધાને પહોંચી વળવા સમર્થ હતા. જે કાલમાં વિરોધીઓ બળવત્તર હોય, ત્યારે નાની સંખ્યામાં રહેલા પણ ધર્મીનું બળ એવું હોય છે કે-પેલાઓને પાછા જવું જ પડે. શાસન જયવંતુ છે. શાસન રહેવાનું ત્યાં સુધી રક્ષક પણ જયવંતા રહેવાના જ ! જો એમ ન ચાલે તો તો અરાજકતા થાય ! સજ્જનો જીવી શકે જ નહિ ! સારો કાલ હોય ત્યારે સજ્જનને સહેવું ન પડે, વગર સહ્યે સાધ્ય સાધી શકે એ વાત ખરી, અને ખરાબ કાલમાં વેઠવું પડે પણ કાંઈ નાશ ન પામી જાય. હરેક કાલે જેવા જેવા વિરોધી હતા, તેવા તેવા રક્ષક હતા, હોય છે, વર્તમાનમાં પણ છે અને ભવિષ્યમાં પણ હશે.

એક સાચો ધર્માત્મા, લાખો અધર્મીમાં હીરાની જેમ ઝળકે છે. અધર્મીને તો પહેલું હૃદય જ ડંખે. ચૌદઆની બળ તો ત્યાં જ નાશ પામે. બાકીના બેઆની બળ પર ધમાચકડી કર્યા કરે, પણ ધર્માત્માની દૃષ્ટિ એ બધા બળને ઢીલું કરે. તમે જુઓ, જ્યારે ત્યારે ધર્મીઓની દૃષ્ટિ કઈ હોય છે ? 'હશે', 'હશે' એવી દૃષ્ટિ છતાં આ શાસન કાયમ અને વિરોધિઓની ધાંધલ આટલી આટલી છતાં, ત્યાં નાસીપાસી. કારણ એ છે કે-અહીં મૂળ સાચું છે. એક એક ધર્મીની સુંદર જાગૃતિ હોય તો ઘણીજ સારી અસર નીપજાવે. અરે સુધર્મા ઈંદ્રને વચ્ચે

આવવાની જરૂર જ ન પડે. જુઓને ! શ્રી રામચંદ્રજીના ગુસ્સાને શ્રી લક્ષ્મણે જ ન વધવા દીધો ! હાથમાં બાણ લેવાને તૈયાર થયા, કે તરત જ શ્રી લક્ષ્મણે આવીને શાંત કર્યા. આ મહાપુરૂષો પુણ્યવાન એવા કે-એમને સલાહ આપનારા સાથે જ હોય. શ્રી લક્ષ્મણજીનો આત્મા તો નરકગામી, વિરતિનો ઉદય પણ નહિ, છતાં પણ વસ્તુ પ્રત્યે સદ્‌ભાવ કેટલો ? કેવા મજેના શબ્દ બોલી શ્રી રામચંદ્રજીને શાંત કર્યા. એ શબ્દો એવી ઉંચી કોટિના છે, કે ગમે તેવા કષાયમાં ચઢેલા આત્માને પણ શાંતિ આવ્યા વિના રહે નહિ. શ્રી લક્ષ્મણજી બોલ્યા છે કે:-'હે આર્ય ! આ શોભે ? કોઈ પ્રભુનો માર્ગ આરાધે તે સામે આપણો વિરોધ હોય? આપણે સંસારમાં રોળાતા હોઈએ, તો ભલે રોળાઈએ પણ કોઈ છુટતું હોય ત્યાં વિરોધ હોય?' ઉપકારી પુરૂષોએ તો કહ્યું છે કે-એક સર્વવિરતિ થાય ત્યારે સમ્યગ્‌દૃષ્ટિ આત્માઓને ઘેર ઘેર વધામણાં હોય.

લક્ષ્મણ ઉપરનો શ્રી રામચંદ્રજીનો મોહ-

(પ્રશ્ન૰ લક્ષ્મણ પર રામનો મોહ ખરોને ?)

અરે, એ મોહ તો મહા ભયંકર ! છ મહિના શ્રી લક્ષ્મણજીનું શબ લઈ શ્રી રામચંદ્રજી ફર્યા છે. સેનાપતિ, કે જે દીક્ષા લઈ દેવલોકે ગયો હતો, એના પ્રતિબોધથી શ્રી રામચંદ્રજી

બોધ પામ્યા છે. લક્ષ્મણ કેવી રીતે મૃત્યુ પામ્યા, એ જાણો છો ? ઈંદ્રસભામાં રામ અને લક્ષ્મણના સ્નેહની વાતને સાંભળીને બે દેવતાઓ કૌતુકથી પરીક્ષા કરવા લક્ષ્મણજીના આખા અંતઃપુરને શ્રી રામચંદ્રજી મરી ગયા હોય એવી રીતે રોતું બતાવ્યું. એ રીતે રોતા અંતઃપુરને જોઈને શ્રી લક્ષ્મણજી બોલ્યા કેઃ-'શું મારા જીવિતના પણ જીવિતરૂપ મારા ભાઈ મરણ પામ્યા? હા ! છલઘાતી કૃતાંકે શું કર્યું ?'-આ પ્રમાણે બોલતાં શ્રી લક્ષ્મણજીનું જીવિત, તે વચનની સાથે જ નાશ પામ્યું. શ્રી લક્ષ્મણજીને મરેલા જોઈને દેવતાઓ પણ ઘણા જ ખિન્ન થયા અને પોતાની ખૂબ નિંદા કરતા, પોતાના દેવલોકમાં ચાલ્યા ગયા. આ બાજુ શ્રી લક્ષ્મણજીનું અંતઃપુર આક્રંદ કરવા લાગ્યું. આ આક્રંદને સાંભળી શ્રી રામચંદ્રજી આવ્યા અને બોલ્યા કેઃ-'વગર જાણ્યે આ અપમંગલ શું આરંભ્યું છે ? હું પણ જીવું છું અને મારો ભાઈ પણ જીવે છે. ભાઈને કોઈ મોટા વ્યાધિની પીડા છે, ઔષધથી મટી જશે.'-એમ કહી વૈદ્યાદિકને બોલાવ્યા. સઘળા ઉપાયો નિષ્ફળ ગયા. આથી આખા કુટુંબમાં ભયંકર આક્રંદ ચાલ્યું. સર્વત્ર શોક છવાઈ ગયો. રામચંદ્રજી પણ મૂર્છિત થયા. મૂર્છા વળ્યા પછી વિલાપ કરવા લાગ્યા. આ સમયે શ્રી રામચંદ્રજીના પુત્રો 'લવણ'ને 'અંકુશ' પિતાજીને નમસ્કાર કરીને કહેવા લાગ્યા કેઃ-

'લઘુપિતાના મૃત્યુથી અમે આજે સંસારથી ઘણા જ ભય પામ્યા છીએ. સર્વને માટે આ મૃત્યુ અકસ્માત આવે છે : માટે મનુષ્યોએ મૂલથી જ પરલોકની સાધના માટે તત્પર થઈને રહેવું જોઈએ : માટે અમને દીક્ષા માટે અનુમતિ આપો, કારણ કે હવે આ લઘુ પિતા વિનાના ઘરમાં રહેવું એ યોગ્ય નથી.' ભાગ્યશાલિ ! કહો આ સમય દીક્ષાની અનુમતિ માગવા જેવો તમને લાગે છે ? અહીંયાં ઔચિત્ય અને અનૌચિત્યની ચર્ચા કરનારાઓને બોલવાનું સ્થાન રહી શકે છે ? વૈરાગ્ય, એ એવી વસ્તુ છે કે-ત્યાં સાંસારિક વ્યવહારોને વાસ્તવિક રીતિએ સ્થાન નથી. અને આજે જે વ્યવહારોની ચિંતા છે, તે સૂચવે છે કે-વિરાગીના વિરાગમાં શિથિલતા છે, અને બીજાઓને વૈરાગ્યની કિંમત નથી. અન્યથા આ દશા હોય જ નહિ. આ બાજુ શ્રી રામચંદ્રજી તો ભયંકર શોકાવસ્થામાં છે. આ અવસ્થામાં રજા આપે, એ પણ અશક્ય જેવું છે. આથી એ બન્ને પુણ્યશાલિ અને પરમ વિરક્ત આત્માઓ માત્ર કહીને જ ચાલતા થયા અને દીક્ષા અંગીકાર કરી, આરાધી, અને મોક્ષે ગયા.

'શ્રી લવણ' અને 'શ્રી અંકુશ' પણ પોતે ચાલી નીકળ્યા. દીક્ષા લીધી અને ગુરૂએ આપી દીધી. શ્રી લક્ષ્મણજીના મૃત્યુના અને આવી પરિસ્થિતિના સમાચાર આખી અયોધ્યામાં ફેલાઈ ગયા છે. આ સંયોગોમાં પણ ગુરૂએ દીક્ષા આપી દીધી. આ પછીથી રામચંદ્રજી પણ ભાઈની

વિપત્તિથી અને પુત્રોના વિયોગથી વારંવાર મૂર્છા પામવા લાગ્યા અને મોહથી બોલવા લાગ્યા કે- 'હે ભાઈ ! મેં કોઈ વખતે કંઈ પણ તારૂં અપમાન કર્યું છે, કે જેથી તેં આ પ્રકારનું મૌન અંગીકાર કર્યું છે ? તું આવો થયો ત્યારે તો હે ભાઈ ! પુત્રોએ પણ મારો ત્યાગ કરી દીધો.' આ પછી અનેક સમજાવનારા સમજાવે, તે છતાં પણ મોહના વશપણાથી નહિ સમજતાં, શ્રી લક્ષ્મણજીના શબને રોજ નવરાવે, ધોવરાવે, ખોળામાં બેસાડે, ને મનાવતા હોય તેમ ચેષ્ટા કરે. આવી રીતે રામચંદ્રજી જેવા પણ લક્ષ્મણના મોહમાં આટલા ઘેલા થયા હતા આ રીતે કરતાં તેઓએ છ માસ વિતાવી દીધા અને પરિણામે પોતાનો સેનાપતિ, કે જે સંયમ આરાધી દેવ થયો હતો, તેનાથી બોધ પામ્યા અને અનેકની સાથે સંયમ અંગીકાર કર્યું. શ્રી રામચંદ્રજી નીકળ્યા એમ જાણી સોળ હજાર સ્ત્રીઓએ પણ સંયમનો સ્વીકાર કર્યો. પરમ સંયમધર શ્રી રામચંદ્રજી એક વખતે કોઈ અટવીમાં રહેલી ગુફામાં રહ્યા હતા, ત્યાં ધ્યાનમગ્ન થયેલા તે પરમર્ષિને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું અને તે દ્વારા શ્રી લક્ષ્મણજીને નરકમાં પડેલા જોયા અને એથી 'ધર્મકર્મ વિનાનું લાંબુ આયુષ્ય પણ અંતે નરકને આપનારૂં નિવડ્યું. ખરેખર કર્મનો વિપાકજ ભયંકર છે'-એમ વિચાર્યું. તે પછી પૃથ્વીતલને પાવન કરતા તે મુનિવર કોટિશિલા ઉપર પધાર્યા. ત્યાં ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ થઈ, કેવલજ્ઞાન પામી, અનેક

ભવ્યજીવોને પ્રતિબોધ પમાડી મુક્તિપદને પામ્યા. વૈરાગ્ય થાય ત્યારે દુનિયાનું ઔચિત્ય, વિરક્ત આત્માને બાધ ન કરે. રામાયણ, એ દીક્ષાની ખાણ છે-એ હું જણાવી ચૂક્યો છું. રામાયણમાં આવતા રાજામહારાજાઓમાં સંખ્યાબંધ સંયમધર થયા છે. શ્રી હનુમાનજીને સૂર્યાસ્ત જોઈને વૈરાગ્ય થયો છે. અને તરત જ દીક્ષા લીધી છે. અને તેમની સાથે સંખ્યાબંધ રાજાઓએ અને રાણીઓએ સંયમ અંગીકાર કર્યું છે. વિચારો કે-આ રાજકુટુંબોની ભાવના કેવી હશે ?

આલંબન ઉંચાં લ્યો !

સૂર્ય તો હંમેશાં અસ્ત થાય છે જ ને ? પણ તમને તે જોઈ ઉત્તમ વિચારો આવે છે, કે જેના યોગે વૈરાગ્ય થાય ? અરે, એક શહેરમાં એક માણસની સ્ત્રી ફાનસ સળગાવતાં સળગી ગઈ, સખત રીતે દાઝી. તે માણસ પણ તે બનાવ જોઈને થરથરી ઉઠ્યો. દવા પણ ક્યાં ચોપડે ? ચામડી એવી બળી ગઈ હતી, કે જોતાં જ કંપારી છુટે અને થોડા કલાકમાં એ બાઈ મરણ પામી. એ આદમી રોજ વ્યાખ્યાનમાં આવતો હતો. તે દિવસે બપોરે આવી બધી વાત કહી અને પોતાને બહુ ત્રાસ થયો છે એમ જણાવ્યું. 'સમયે હિતકર સૂચના કરવી જોઈએ'-એ ન્યાયે મેં કહ્યું કે :-'ભાઈ ! સંસારનું સ્વરૂપ જ એવું છે ! આયુષ્ય ક્ષણિક છે,

માટે ચેતવા જેવું છે.' એટલે તરત એ આદમી હસી પડ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે :-'આપ તો આપનીજ વાત કરો છો પણ એ કાંઈ બને નહિ. સંસારમાં એમ તો બન્યા જ કરે છે, એથી કાંઈ ડરીએ બરીએ નહિ.' હવે આ સ્થિતિમાં સૂર્યાસ્ત જોવાથી શું અસર થાય ? એ અસર તો પુણ્યશાલી પુરૂષોને જ થાય. સંસ્કારો એવા કેળવો, સંયોગો એવા મેળવો, વાર્તાલાપ એવો કરો, કે ઉત્તમ વિચારો અને વૈરાગ્ય સહજ થાય. ધર્મગોષ્ઠિ કરો અને નવરી વાતોમાં ન પડો, તો ઉત્તમ વિચારો અને વૈરાગ્ય કેમ ન આવે ? નાનીશી જીંદગી ! એમાં જો ખરાબ સંસ્કારમાં પડી ગયા અને જાગૃત ન થયા, તો પસ્તાવું પડશે. નાનાં બાળકો દીક્ષા લે છે એની દયા આવે છે, પણ મોટા નથી નીકળતા તેનું શું ? તમારી પોતાની પણ દયા આવે છે કે નહિ ? મોટાએ નીકળવું નહિ, નાનાને નીકળવા દેવું નહિ, એ ન્યાય ક્યાંનો ? વસ્તુનો વિરોધ કયી રીતે કરવામાં આવે છે, તે સમજાતું નથી. દુનિયાના વ્યવહારમાં પણ બાળકને સમજાવીને કામ લેવાય છે. નીશાળે ન જતો હોય તો પૈસો આપીને કે ચીજ આપીને પણ મોકલવામાં આવે છે. એ લાલચ આપીને બાળકને નિશાળે મોકલવું, એ તમે સારૂં માનો છો યા નહિ ? કહોને કે-માનીએ જ છીએ, કારણ કે-જે સારી ચીજ છે, તે જે યુક્તિથી અને જે જાતિના પ્રયત્નથી દેવાય, તે યુક્તિથી અને તે જાતિના પ્રયત્નથી દેવી એ હિતકરજ

છે. બાળક સારી વસ્તુનો જે રીતે રસીઓ બને, તે રીતે આચરવામાં કશી જ હરકત નથીઃ કારણ કે બાલ્યાવસ્થા એવી છે કે-એને જેવી કેળવવી હોય, તેવી કેળવાય, વારૂ કહો, હવે દીક્ષા એ ચીજ સારી છે કે ખોટી છે ? સ્કુલમાં બેસનારા છોકરાઓ પણ નઠોર નથી હોતા? ઘણાયે બજારોમાં બેસનારા વેપારીઓ અને ધંધા કરનારાઓ ભીખ નથી માગતા ? છતાં એ ચાલુ છે. ત્યાં તો તમે બહુ એક્કા છો. કોઈ નવી પેઢી કાઢે એને કોઈ ના કહે ? કોઈ એમ કહે કે-ઘણાયે દેવાળાં કાઢ્યાં, માટે ઘેર બેસો ? અને કદાચ કોઈ તેમ કહે તો પણ સાંભળનારો તો કહી જ દે કે :- 'એ બીજા, અમે એવા નહિ. જો આ પેઢી, ફલાણી પેઢી, ચાલુ છે ને ! અમે પણ એવા શાહુકાર છીએ.' ત્યાં બધા શાહુકારના દાખલા લે અને અહીં બધા પડેલાના, દેવાળીયાના દાખલા લે. આ પડ્યા, તે પડ્યા, એ દાખલા જ હાથ આવે. ચઢેલાના દાખલા હાથ લે તો વાંધો આવે. જ્ઞાની કહે છે કે-દાખલા ચઢેલાના લો ! પડેલાને સંભાળો નહિ. પડેલાનાં દ્રષ્ટાંત લેવાં, એ તો દેવાળીયાનું કામ અને ચઢેલાના દ્રષ્ટાંત લેવાં, તે શાહુકારનું કામ. ફલાણે ફુક્યું, એવું શાહુકાર ન જુએ. એ તો જાત વેચીને પણ આબરૂ રાખે. અને જેને પાઘડી ફેરવવી હોય, તે તો એમજ કહે કે-એમાં નવાઈ શી ? બધા એમજ કરે છે. એમ વિચારી ઝટ નાદારીમાં નામ નોંધાવે. અહીં તો સારી ચીજ માત્ર શુદ્ધ હૃદયથી-

શુદ્ધ ભાવથી, દેવાની અને લેવાની છે. દેનારની ભાવના ખોટી હોય તો પણ લેનાર તો તરીજ જાય. ગુરૂજ પહેલાં મોક્ષે જાય અને શિષ્ય પછી જ જાય, એ કાયદો અહીં નથી. શિષ્ય પહેલો પણ જાય અને ગુરૂ ન પણ જાય; પાછળે પણ રહે. અને શિષ્ય સારો હોય તો ગુરૂને પણ ખેંચીને લઈ જાય. શિષ્ય પ્રથમ મુક્તિએ જાય, એ આ શાસનમાં નવું નથી. આ શાસન તો આરાધક માટે છે. જે આત્મા અધિક આરાધના કરે, તે પ્રથમ મુક્તિએ જાય અને ઓછી કરે તે પછીથી જાય અને વિરાધના કરે તો ડુબી પણ જાય ! માટે હરેક રીતે જનતાને આરાધક બનાવવાના સુપ્રયત્નો ચાલુ જ રહેવા જોઈએ. આ બધી ધૂનનની તૈયારી થાય છે. હલાવવું પડશે. અજ્ઞાન વાતારવણથી દુનિયા ડોળાઈ રહી છે. માટે સાવધાનીથી જોરદાર પ્રયત્નો ચાલુ રાખવા જ જોઈએ. સુસ્ત કે બેદરકાર રહેવું, એ અત્યારના સમયમાં ઘાતક બનવા જેવું છે : માટે સહુએ પોતાની શક્તિનો સંપૂર્ણ સદ્વ્યય કરવો જ જોઈએ. અને એ માટેજ આપણી છેલ્લી માગણી એ છે કે-આ સંસારથી મુક્તિ ન થાય ત્યાં સુધીઃ

"तह वि मम हुज्ज सेवा, भवे भवे तुम्ह चलणाणं"

સૂરિરામની વાણી : જ્ઞાનરત્નોની ખાણી

ઉપદેશામૃત		પ્રત-૧
તીર્થયાત્રાનો વાસ્તવિક હેતુ	: ભાગ-૧	પ્રત-૨
તીર્થયાત્રાનો વાસ્તવિક હેતુ	: ભાગ-૨	પ્રત-૩
શ્રી આચારાંગના સૂત્રના વ્યાખ્યાનો	: ભાગ-૧	પ્રત-૪

અપૂર્ણ